

No

THE NELLORE PROGRESSIVE UNION

నెల్లూరు ప్రగతిశీల సంఘము నెల్లూరు

శ్రీ తిక్కన గంధారియము

జీవీరామిర ప్ర సంస్కృతి గ్రంథాలయము

THE CORONATION LIBRARY

L. V R Amarasiga

— గారిచే బహుకృతము

L P Hall Nellore

అంకితము

ఎవరి పరిపూర్ణ కృపాకటాక్షంబుచే నాకీగ్రంథంబు వ్రాయునంత
 శక్తియు సావిత్ర్యంబును గలిగెనొ, నాశరీరమునందలి
 చర్మంబుచే బాదరక్షల నిర్మించి జన్మజన్మంబునందును
 గౌదంబులకుఁ దొడిగినను నెవరిఋణంబుదీరి నేను
 ఋణవిముక్త నగుట యసంభవంబో, యెవరు
 నాకు దేవాదిదేవునికంటె నధిక
 తముండఁబడెదనో
 యట్టి నాప్రియభర్త
 యగు

మ-రా-రా-భండారు మాధవరావుగారి

దివ్యపాదపద్మములకు

నీ గ్రంథంబు సమర్పించి

యంకితం బొన్నామన్నదానను

భండారు-అచ్చమాంబ.

విషయసూచిక

ప్రకాశకుల పేరిక	
గ్రంథకర్తగారి పేరిక	
గ్రంథకర్తగారి చరిత్ర	
గ్రంథకర్తగారి ఉపోద్ఘాతము	
రాణీభవాని	
అహల్యాబాయి హోళకరు	-
రణగోరిలక్ష్మిబాయి	౫
శిశువరుభేగము	౮
మైనాబాయి పోవారీజ్	౧౦
పీఠమతి	౧౧
రాణీరామాబాయి	౧౩
కుమార్తెపేమదేవి	౧౫
రాణీదుర్గావతి	౧౭
సాభాగ్యవతి రఘుమాబాయి కేసోకర్	౧౮
కర్మదేవి	౨౧
మైనూరు మహారాణి లక్ష్మమ్మమ్మ	౨౨
తోరూదత్తు	౨౪
తౌరాబాయి	౨౫
విద్యాసాగరజనని ఛగవతిదేవి	౨౭
అసామాన్య	౨౮

ఛాయా పటములు

భూపారు - అచ్చమాంబ
అహల్య బాయి హోళకరు
రఘుమాగాయి కేకోకర్
తోనాపత్తి
భగవతీ దేవి

ప్రకాశకుల పీఠిక

ఈ గ్రంథపు మూడవ కూర్పును ఆంధ్రలోకి ముసకు సమర్పించు భాగ్యము మా కబ్బినందులకు మేమెంతయు సంతోషించుచున్నాము. రెండుకూర్పుల ప్రతులు ఒకటొకటి కలిపి పంపించుటచేత చదువరులకీ పొత్తిముండునట్లు దుర్లభమైయుండినది అట్లగుట మేమొక తఱి ఈ పుస్తకము మాకు తెలుగు శ్రీయుత లక్ష్మణరావు ఎం. ఎ. గారితో ప్రసంగించి వారు దయామయులై ఈ మూడవకూర్పును ముద్రించుకొన మాకనుష్ఠించిరి వారికి మేమెంతయు కృతజ్ఞులము.

గ్రంథకర్తగారు మూడు వాగములు నిర్ణయమును వ్రాయడలంచి ఐతిహాసిక స్త్రీలచరిత్రమును మొదటివాగమున వ్రాసి ముగించిరి రెండవవాగమున వైదిక, పౌరాణిక, శాస్త్రీయ చరిత్రముల వ్రాయనుద్యమించి కొంతవ్రాసినానినై పత్రికాముఖమున వెలువడిచిరి కానితాము పూనిన పనిని సంపూర్ణించెయ్యటకు దైవమువారికి నాయుపునియ్యఁ జాయె అందుచే వారి రెండవవాగము అసమగ్రముగనున్నది ఈయనమగ్ర వాగమును, తాము వ్రాసిన భండారు అచ్చమాంబగారి వివితచరిత్రమును మా ప్రచురణమున బ్రకటించుకొనుటకు శ్రీమతి పుష్పగుమ్మ లక్ష్మీనరసింహాంబగారు యిక్కిలి దయతో సహకరించి యిచ్చియున్నారు వారికి మా హృదయ పూర్వక సమస్కృతులనొనర్చుచున్నాము.

కుడువబోవుచు కూరాకు రుచియడుగ నేల ? ఈ సుప్రసిద్ధగ్రంథమును జదువరుల ముందిడికించిదివి యీనంద మను భవించుటవారిపని గ్రంథగుణము మా పట్టిడి మాటలచే వర్ణించుచుండుట చదువరుల కాలమును వధిపుచ్చుటయగు కాదే.

— ఇది సములను సుపాదించుట గుక్కిలి కష్టతమ
 నది మా ప్రార్థన చుట్టి తమతల్లి శ్రీమతి సౌభాగ్య
 వని శిష్యులముగా, కై నీవారి సాయము నిప్పించిన
 ప్రతి సమయమున మలార్కాటిని, గ్రంథకర్తరిగా రి
 కిని గురించి అంధియై నాశితులగు శ్రీయత కాశీనాథుని
 గానమును వినగా మా శిష్యుల తా వందనముల నందించు
 గాము ఈ రక్షణమాల రెండవ సంపుటము ముద్రణమగు
 దుని ప్రార్థనగా రి సదుద్దేశ్యమును నాధ్యమై నంతవఱకు
 అక్షరములను వారసముగ్రముగా రచించిన రెండవ భాగమును
 పూర్తియించి ముద్ర పంప గున్నాము కాన భాషాభిమా
 నులను ముఖ్యముగా విద్యాభిమానులను చూకు దగినంత
 ప్రోత్సహ మియ్యబరిచి ప్రార్థితులు

వింతాద్రిచేట, }
 ౧౯౧౩ }

ఇట్లు,
 ప్రకాశకులు

తీ రి క

ప్రపంచమునందలి సులభములకు బరమేశ్వరుడు సదా మేలే కలుగఁ జేయు ననియు, అట్లయిన నొకప్పు డతఁడు నేయు మేలు మనకు దుఃఖ రూపముగాఁ గానపించుటవలన మన మాదయానిధిని నిష్కరుణఁడని నిందించెద మనియు, నట్లు నిందించుట మిక్కిలి యజ్ఞానమనియు, దత్వము విచారింపియెడల ఎగిరు మనకు మేలలి తోచుననియు, సుష్టులు చెప్పెదరు ప్రస్తుతి మీగ్రంథరచనకుఁ గలిగినకారణమువలన నీసంగతియేనిజమని కేలుచున్నది నాకు వైవవశంబుఁ బుత్రపుత్రికాశోకము సంభవించె అందువలన నేను సంతానహీననై గడవ గరటమగు సంతానగుఃసముఖో గంధర్వా నొకఁడు గానహోదరుఁ నొకప్రసంగ మామున విఖ్యాత వైశాకరణకెరియగు గాగోజీభట్టకృపమగు నీక్రింది శ్లోకమును దివెను —

“శబ్దేందుశేఖరః పుత్రో మంజూషా మమకన్యకా”

‘శబ్దేందుశేఖర చునుగ్రంథము నాపుత్రుఁడన, ‘మంజూషా చును గ్రంథము నాపుత్రికయు ని యాశ్లోకమునకు నర్థము నాగోజీభట్టునకును బుత్రపుత్రికా వియోగము సంభవింపఁగా నశ్వరహధారులగు పుత్రపుత్రికలు పోయినన, ద-గ్రంథరూపమైన పుత్రపుత్రికలు శాస్త్రముగా నందురని యావిద్వాంసుఁడు మనస్సమాధానము చేసికొనియెను ఈశ్లోకా ర్థము వినినప్పటినుండియు గ్రంథరచన చేయవలయుననిన యిచ్చ నాకుఁ గలిగెను నాగోజీభట్టు గారికిఁగల విద్యలో లక్ష్యమైనను నాకులేకపోయినను గ్రంథములవలన వారికిఁగలిగిన మనస్సమాధానమే నాకుఁ గలుగ వలయునని పిచ్చియిచ్చుఁ గలదానకై యీగ్రంథమును దిన్నతిన్నగా వ్రాయఁదొడఁగితిని అందువలన నాదు ఖము కొంతతగ్గి నాప్రయత్న ములొస చ్చురిత్యరత్నమాలా రూపముగాఁ బ్రతిఫలించినది ఇందువలన నేను సంతానహీననుగాక సంతానవతి నై యైతిని కొంత సంతసించు చున్నదాన

అబ్రాహముచరిత్రములయొక్క యీ ప్రథమభాగమున నైతిహా
 33 (చరిత్రకాలపు) హిందూసంబంధములయొక్క చరిత్రమును వ్రాయఁబడి
 యున్నది కాస్తూరు, పంజాబు, రాజపుతానా, గురాత్, బంగాళా, మహా
 రాష్ట్రము, ఆంధ్రము మొదలయిన హిందూదేశాంతర్గతములయిన
 కలహముల చరిత్రమును శోధించి సాధ్యమైనంతవఱకు హిందూదేశము
 యొక్క ఆర్థికభాగములలోని పూర్వబోండ్ల సచరిత్రములందు గ్రుచ్చయల్పించి
 నది అయిన నాయజ్ఞా మువలన నేక హిందూసతుల చరిత్రంబు
 యందు రాకయుండువచ్చును అటుల నిందుగాని యేసతీచరిత్రంబైన నున్నయె
 3 నది యెవరైన నాకు చెలిపిన దానికై జ్ఞాతాపూర్వకముగా నందు
 ని యీ గ్రంథముయొక్క రెండవకూర్పుంగుఁ జేర్చఁగలను

ఈ గ్రంథమును వ్రాయుటలో నాకుఁగల యుద్దేశముల నుపోద్ఘాత
 3 లో వివరించుచుగ మరల నిచట చరిత్రాచర్యము నేయనొల్ల

ఈ గ్రంథమును వ్రాయుటకు హిందూభాష, మహారాష్ట్రభాషలలోని
 గ్రంథములే ముఖ్యాధారములని మొదటనే వ్రాసియుంటిని మహారాష్ట్రభా
 3 ఁందలి ప్రాతిభిభూతును, నితిహాసములను, చరిత్రగ్రంథములును, అనేక
 సప్తకములును, వారసప్తకములును కొన్ని యితరప్రాంతములను విగ్రంథర
 3 కు మూలాధారము లయ్యెను తమ రీతిమేర నే మొదలగువారి చరిత్రము
 3 హిందీ వాషయందలి 'చారిత్రభగిని' యను మాసపత్రికయును, ధనలక్ష్మి
 3 పరిచయచరిత్రములకు 'సతీమండల' మను 32 రాత్రిగ్రంథమును భగవతీ
 3 చరిత్రము క 'నారీతత్వమాల' యను 30 గాల్గ్రంథమును, రుద్రమదేవి
 3 ము కు 'ఏకనిలాస రవ్యంతము' మొదలు తెలుగువ్రాత గ్రంథ
 3 లును, మొల్ల మొదలగువారి చరిత్రములకు 'ఆంధ్రపులచరిత్రయు' మరి
 3 ప్పవేషములతో 'సతీహితబోధిని' 'సానాపత్రిక' లును నాకుఁ జాల

1 ఉపోద్ఘాతములలో 'నైతిహాసికకాల మనఁగా వేయిసంవత్సర
 3 నుండ నేటవఱకు జరిగినకాల మని వ్రాసితిని కాని తదనంతరము
 3 కమునకు మూడునాలుగువందసంవత్సరముల పూర్వపువారగు వౌద్ధ
 3 ల చరిత్రములు సహితము దొరకెను కాని నైతిహాసిక కాలమనఁగా
 3 ముయొక్క విశ్వసనీయచరిత్రము మన నైతిహాసికముల క్రిందటి
 3 నానానా

సహాయముయొక్క కా నే నాగ్రంథకర్తల కందఱకును ప్రత్యక్షాపూర్వముగా ననేకవందలముల చెరుచున్నాన నాకు నింగ్లీషు రాకపోయినను మహారాష్ట్రభాషలో నింగ్లీషునందలి ఉత్తపాత్రము గ్రంథములు భాషాంతరీకరింపఁబడనందవలన వాని సహాయముచే నింగ్లీషులోని యనేకకల్పనల నేను హిందీని స్వపాఠభివృద్ధియందు మహారాష్ట్రమునందున్నయున్నాను మల్ల, స్పెన్సరు, లబకు మొదలయిన యింగ్లీషు గ్రంథకారులందును మహారాష్ట్రములలో నుపడుచున్నారె ఇది యాంధ్రులచే నెంతయు ననకరణీయము ఇట్లు ఇంగ్లీషు నేర్చుకొను పరిశ్రమలేకయే యింగ్లీషు భాషలోని యుత్తమగ్రంథములజ్ఞానము నాకొనం? యీ గ్రంథము వ్రాయుటకున్న సమర్థున జేసినందుకు విశేషముగా మహారాష్ట్రభాషను గొని యాచరించుటయును

ఈ గ్రంథము వ్రాయుటకు నాకుఁ బ్రత్యక్షపరిచిత సహాయము చేసిన వాల్లోఁ బ్రథమమున నాచర్యగారినిఁ బేర్కొనవలయును ఏలయన వారు స్త్రీవిద్యాభిమానులై యుండెయ్యెలగా, నిచిత్రగ్రంథము వ్రాయుటకు నన్నుఁ బ్రోత్సహించి స్కాంట్లెమెంటు యుండవలయునన, నిగ్రంథమే నిర్మాణమయి యుండకపోవునదా? నాకు సహాయముచేసి వాల్లోఁ రెండవవాఁడు గాతముఁడు కే. లక్ష్మణరావు అచి మహారాష్ట్రమున పిల్లవఁబడు కొమర్రాజులత్తైరాయుఁడు విప్రప్రథమమున నన్ని గ్రంథము వ్రాయుటకుఁ బురికొల్పిన యీతఁడే ఈతఁడు చరిత్రములు వ్రాయుపట్టి నాకు నేర్పి యందుకుఁ గావలసిన సాధనములను నేకరించి నా కచ్చి, ఆంగ్లేయ భాషయందును సంస్కృతభాషయందునుగల కొన్నిచరిత్రములను మహారాష్ట్రభాషలో భాషాంతరీకరించి నాకు ననేకతీరుల దొడుపడియెను ఇట్టి ప్రాతిమ అట్టపటిని నాకచ్చినందున కాపరమేశ్వరుని ననేకవిధముల స్తుతియించి వారికరువురకును పూర్ణాయువును, యశమును దయచేయుమని యాదయాదిధిని నెల్లప్పుడుఁ బ్రార్థించుచున్నాను ఇట్లే మన దేశమునందలి స్త్రీలందఱకును వారివారి గతులును, వారివారి సహోదరులును సహాయులగుచుండనచో మనదేశము శీఘ్రకాలములోనే స్త్రీవిద్యాభివృద్ధి గలదియయి మరల గార్తి, మైత్రేయ మొదలయిన బ్రహ్మవాదినులను, అహల్యాబాయి, భవాని మొదలయిన రాజ్యదురంధరలను, మోరికొ, మొల్లవంటి కవయిత్రులను, జిబా

అబూసచ్చరిత్రతన్నమాలయొక్క యీ ప్రథమభాగమున నైతిహాసిక* (చరిత్రకాలపు) హిందూసంఘములయొక్క చరిత్రమును వ్రాయఁబడియున్నది కాశ్మీరు, పంజాబు, రాజపుతానా, గుజరాత్, బంగాళా, మహారాష్ట్రదేశము, ఆంధ్రదేశము మొదలయిన హిందూదేశాంతర్గతములయిన యీ దేశముల చరిత్రమును శోధించి సాధ్యమైనంతవఱకు హిందూదేశముయొక్క ప్రతిభాగములోని పూర్వోండ్ల సచ్చరిత్రంబులిందు గ్రుచ్చయల్పించి నాన అయినను నాయజ్ఞామువలన నేక హిందూసతుల చరిత్రంబులకు రాకయుండవచ్చును అటుల నిందురాని యేనతీచరిత్రంబైన నున్నయెల నది యెవరైన నాకుఁ దెలిపిన దానిఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నిందుని యీ గ్రంథముయొక్క రెండవకూర్పుంగుఁ జేర్చఁగలను

ఈగ్రంథమును వ్రాయుటలో నాకుఁ ల యుద్దేశముల నుపోద్ఘాతములో వివరించుచుగ మరల నిచట చర్చితార్థము నేయనొల్ల

ఈగ్రంథమును వ్రాయుటకు హిందీ భాష, మహారాష్ట్రభాషలలోని గ్రంథంబులే ముఖ్యాధారములని మొదలునే వ్రాసియుంటిని మహారాష్ట్రభాషయందలి ప్రాతభగీలును, నితిహాసములును, చరిత్రగ్రంథములును అనేక గానపత్రికలును, వారపత్రికలును కొన్ని యితరపుస్తకములును వీగ్రంథరచనకు మూలాధారము లయ్యెను కుమరీశేమల మొదలగువారి చరిత్రముకు హిందీభాషయందలి 'బారతభగిని' యను మాసపత్రికయును, ధనపక్షి మొదలగువారి చరిత్రమునకు 'సతీమండల' మను గుజరాతీగ్రంథమును భగవతీ వి చరిత్రమునకు 'నారీరత్నమాల' యను బంగాలీగ్రంథమును, దుద్రమదేవి చరిత్రమునకు 'ఏక సిలాన రివృత్తాంతము' మొదలు తెలుగువ్రాత గ్రంథములు, మొల్ల మొదలగువారి చరిత్రములకు 'ఆంధ్రవృలచరిత్రయు' మరిన్ని విషయములలో 'సతీహితబోధిని' 'సానానాపత్రిక' లును నాకుఁ జాల

* ఉపోద్ఘాతంబులో 'నైతిహాసిక కాల మనఁగా వేయిసంవత్సరములనుండి నేఁటివఱకు జరిగినకాల' మని వ్రాసితిని కాని తదనంతరము స్తుతకమునకు మూడునాలుగువందలసంవత్సరముల పూర్వపు వారగు బౌద్ధుల చరిత్రములు సహితము దొరకెను కాని నైతిహాసిక కాలమనఁగా ముయొక్క విశ్వసనియచరిత్రము మన కెన్నిసంవత్సరముల క్రిందటి నుండి దొరకునో అప్పటినుండి వచ్చుకాలమని తెలిసికొనవలయును

సహాయములయ్యెను కాన నే గ్రంథకర్తల కందఱకును ప్రత్యక్షకాపూర్వకముగా ననేకవందలముల చెరుచున్నాను నాకు నింగ్లీషు రాకపోయినను మహారాష్ట్రభాషలో నింగ్లీషునందలి ఉత్తమాత్తమ గ్రంథములు భాషాంతరీకరింపఁబడనందువలన వారి సహాయముచే నింగ్లీషులోని యనేకకల్పనల నేను హిందీకిని స్వపాఠివృద్ధియందు మహారాష్ట్రీయ మహాత్ములై యున్నారు విల్ల, స్పెన్సరు లబకు మొదలయిన యింగ్లీషు గ్రంథకారులందఱును మహారాష్ట్రీయస్తులతో నగుపడుచున్నారు ఇది యాంశ్రులచే నెంతయు ననుకరణీయము ఇటు ఇంగ్లీషు నేర్చుకొను పరిమలేకయే యింగ్లీషు భాషలోని యుత్తమ గ్రంథములజ్ఞానము నాకొనంగి యీ గ్రంథము వ్రాయుటకు నన్ని సమర్థును జేసినందుకు విశేషముగా మహారాష్ట్రభాషా గొలిచువాడవలయును

ఈ గ్రంథము వ్రాయుటకు నాకు బ్రత్యక్షపరోక్ష సహాయము చేసిన వారిలోఁ బ్రథమమున నాచర్యకారిణి బెర్క్లీవలయును వీలయిన వారు స్త్రీవిద్యాభిమానులై యుండినియెను, ఎవరిత్ర గ్రంథము వ్రాయుటకు నన్ను బ్రోత్సహించి స్వాంప్రయోగమునకు యుండినియెడినను, గ్రంథమే నిర్మాణమయి యుండకపోవును. దా నాకు సహాయముచేసికవారిలో రెండవవాడు గాతముఁడుగ కే వి ల్ల ణావు అవి మహారాష్ట్రీయన పిల్లలందుకొమర్రాజులతోరాయ (ద. వి. ప్రథమము) నన్ని గ్రంథము వ్రాయుటకుఁ బరికొల్పిన యీతఁడే ఈతఁడు చరిత్రములు వ్రాయుపద్ధతి నాకు నేర్పి యందుకుఁ గావలసినసాధనములను నేకరించి నా కచ్చి, అంగ్లేయ భాషయందును సంస్కృతభాషయందునుగల కొన్నిచరిత్రములను మహారాష్ట్రభాషలో భాషాంతరీకరించి నాకు ననేకతీరులఁ దోడుపడియెను ఇట్టి ప్రాతిన అట్టపతిని నాకచ్చినందున కొపరమేశ్వరుని ననేకవిధముల స్తుతియించి వారికరువురకునుపూర్ణాయువును, యశమును దయచెయుమని యాదయానిధిని నెల్లప్పుడుఁ బ్రార్థించుచున్నాను ఇట్లే మనదేశమునందలి స్త్రీలందఱకును వారివారి కుతులను, వారివారిసహోదరులను సహాయులగుచుండినచో మనదేశము శీఘ్రకాలములోనే స్త్రీవిద్యాభివృద్ధి గలదియయి మరల గార్తి, మెత్తేయి మొదలయిన బ్రహ్మవాదినులను, అహల్యాబాయి, భవాని మొదలయిన రాజ్యదురంధరులను, మోరికొ, మొల్లలవంటి కవయిత్రులను, జిజ్ఞాబాయి, ఖడ్గతిక్కనతల్లి భార్యలవంటి శూరమాతలను, బత్తులను, గలదియై

ముపారికని మార్వకౌలమువలెనే మనదేశము వందనీయము కాఁ
వకు సందియములేదు

ప్రస్తుతము ముగించియుండుచున్న యీ గ్రంథమును దిరస్కరింపక
గాఁగా రావుమహర్షి ముఖారిపీఠేశలింగము పంతులవారు తమ 'చింతా'
'ప్రతిక'లో ప్రచురించినందుకు వారికి గృతి నాపూర్వకముగా వంద
నీయమి

ఈ పీఠము ముగించుటకు బూర్వము ప్రస్తుతి మూలార్థావర్తియగు
సంపాదకుని శ్రీకృష్ణభివృద్ధికి దగునాధ్యక్షముగ గల్గించుచున్న
యీ గ్రంథమున నభినందించు యావ్యక్తము ఈవిధ్యత్ స్త్రీలందఱు
గల సులస్వరియగు కొంకణి నొక చోట గూడ గూఢిమషీ పరిమళము
గల్గి నాధ్యక్షుడయ్యును సుఖించి ముచ్చటించినయెడల 'భిల స్త్రీ'
మీ ముగించు గ్రంథములకు కాని యిట్టివిదుషీపరిమళ మేర్పడు
క్షణమున నొకటి బ్రస్తుతియు లేకుండునని స్త్రీలలో నొకరికొకరి నామ
సంబంధమున దలచియుండ నగ న్నెహంముకుం గారిణంబగునని తలచి
నామంబును రచితగ్రంథముల సంగ్రహవర్ణనమును నిందుఁ గొందు
టయె

తనహిందూ ముగందు — శ్రీమతివారవిచును నామే'బారత
నామే'యమత్రాని స్త్రీలకు అకు శిందీబాషలా మాసముగ కొకసారి
పమరెండుచుచున్నా ఈమె నివాసము పూర్వము ఆలహాబాదు
(గ్రామ) కియి గు ప్రస్తుతి మీమె లాహోరులోనుండును ఈమె తనకు
లాగ ములనూత్రులగు లేకపోయిన సుఖల హిందూకయి యీపత్రికా
రక్షింపు గ్రంథంబులనువర్ణనములనుండి విగువక 'డపుచున్నది

అంతానీ ముగందు — శ్రీమతి సురేశ్వరి దేవి, ఏ గారు — 'వారతి'
యను ముగలీ మానాత్రికుం గర్తలు ఈమె గట్టపరీక్షలోనందరి నూలు
పుటలగల యీమానాత్రికు గడుపుతప్పక గ్రహించుచున్నది ఇంత
పెద్దమానాత్రికి ప్రముఖతప్పక అచ్చువేసి విద్వాంసులందఱుఁ జూచి
'అబ్బబ్బ' 'బభిబి' యనఁ బ్రచురబఱచుచున్న యీవిద్వాంసురాలిని
నొక గుండు గొనియూడవలసి యున్నది

లలో కొన్ని గాఢాన్ని గాఢాని కౌవ్యము రచించిన
యెడల దీనిని పులకు విశేషప్రియమనని నాయభిప్రాయము

౨ క్లుప్త సర్వభాగ — ఈ మేల్ పరిక్షలో దేహి మిగుల విద్యా
వతియని పేరొంది ఈవిగుషి చెప్పేట్లు ములోనుండి యింగ్లీషుపత్రికలలో
శకుంభ మొదలుగూ పొంగునుండరుల చరిత్రంబులు వ్రాయుచుండును
కొన్ని వాని జనువుల యింగ్లీషుభాషాజ్ఞానము గాకు లేనందున వానిని
ఁజూచి యధిము వ్రాయజాల

౩ గుంపు చూపబడు — శ్రీకాళహస్తి శివ కన్యాశోత్సవము,
గౌరీ శంకర పూజావిధానము, శ్రీరామేశ్వరయాత్రాచరిత్రయను గ్రంథముల
నీమెవ్రాసె ఈ మె గ్రంథములలో శివశాస్త్రము, స్వభావోక్తులు, భక్తి,
రసము వర్ణన లు

గ్రంథ రత్నము ల యువకు లింకను ననేకు లీహిందూదేశంబున
దచ్చుచున్న గుంపముల గా వారియందఱి నామము లిచ్చట నుడవనం
దుకు గాఢ మయజ్ఞ మేకాని వారియప్రసిద్ధికాదు

ఈభాగము నందలి స్త్రీలటములు సంపాదించుటకుఁ జాలప్రయత్నము
చేసితిని కాని వారి గోననేకులటములే వ్రాయఁబడఁడునను, కొందఱి
కొము పటములు వ్రాసి నాచారమే లేనందునను నాయచ్చపూర్తిగా
నెరవేరినదికాదు కాని గాఢ దృష్టవశమున గొన్ని పటములు మాత్రము దొర
కి వి కాని గాని పుకముతోఁ జడవరుల కిచ్చుటకుఁ గొంత సంతసింపు
చున్నదాన

పరిచయ
మధ్యమకావ్యము
అ. ౨ - ౧౯౦౧

భండారు - అచ్చమాంబ.

శ్రీమతి, భండారు

అచ్చమాంబగారి జీవితచరిత్ర

పగలుకిదక్ష నభోమనీ, వానిశిరోమణి రే నగంబుదా
రగి పడ నంతకుకా వెలుగు ట్లు ర జేయుదుంటెకా యీ
ఒలిమాటు జెంది యి ననుము ప్రతిమానతేజముకా
దగి లింగురిట్టి వనితాను ల తేలు వైవస్వతిలోకా॥

ఆప్రతికాపాతివ్రత్యము ఉదాతవెగువ్యము, అను మాన్య-
ప్రతి, అర్హిగానీయస్వభావభూతము, అహా శ్రీ వత్సంత, విద్విద్భాగ్య
రార్థాని యు, విరింప, సచ్చింత, అమాన, తమ, మున్నుగాఁ ల సుగ
అంబు లాకటామించి యొకట త యందు వాసముచేయుచుండి హింద
దేశమునకు నాయకగుణము కొజల్లని యాచువరి సునీ రితిం బగికి
యంబు, అహద యంబునై యొప్పుచున్నది

మహారాజులు, పతివ్రతాతిరికిమును వారనామ లు, అనుబంధ
లు, పరికద్రవర లు, స్వదేశభిమానమాననీయు, మొదల ల సేక
రిత్తిముల సచ్చరిత్రములు ఎదగన సంప్రదయంబుగా విచించి మిం
యావిగుణముణి చరింబెంతట మావాత్మ్య సంభవంబుగాక పోవును !

కృష్ణామండలములోని మనగాల సంసా ముకుల గ్రామ 1880
ప్రాంతములవలకు దివాన్ గిరిచేసిన ఆర్వేల యోగివంశము ల కొమ్మజ్జ
వేంకటస్వయ్య పంతులుగారు, శ్రీమతి అచ్చమాంబగారి జన్మకు ఈమ
గుండ్రు వేదాధికారైవ్యర్యములచేసేకా పరిోపకార్యరాయ
తమ, గాంభీర్యము, బుద్ధికాశము, మున్ను ల యి యములచే మిగ్గులిగ
రిగాంచెన ఆధ్యాత్మిక విషయజ్ఞము, సాధ్వ్యుదాసితయునగు
మాంబయను విజ్ఞానవతి యాయు సమాధర్మచారిణి సూరిధియు ల వి

* శ్రీమతి సౌ పులుగుర్తి లక్ష్మీనరసమాంబగారిచే బ్రకటంప
సావిత్రి, పత్రికనుండి స్వీకరింపబడినది

అందు సమగ్రము లక్ష్యకానిధులవలె గ్రీ శ 1874 సం॥ న నొక కమిషను ని, నావిక్కు నొక కుమారరత్నము నుదయించిరి ఈయిరువురి లోన జయె వ యుచ్చునుంబగారు అచ్చుమాంబగారి జన్మస్థానము మాత్రము మాతావలము ననుసరించి ఆమెల్లలి పుట్టినట్లవారప్పడు వాసము చేయున్న యాగాగుయ్యె ఈనందిగామయను గ్రామమును గ్రహింప మిండుముగా ఆమె మాతామహుల నివాసస్థల మాతాలూకాలోని కండ్లెడ గ్రామమై పుట్టి, ఆమె మాతామహుల లప్పడచ్చట జమిందారుల వలెనుండ పుట్టినట్లవారప్పడు నీమె జనన స్థలమనియయ్యెను

మల్లెపువ్వు పుట్టనతోడనే వాసింగ మొదలుపెట్టినయట్లు మన యచ్చు మాంబగారు కిర బాల్యమునాటనుండియు మిక్కిలిగా తిమిమింబు, అనుంర శక్తి దీనవత్సరమున్న గాంగల సుగుణ గాంబుల బాడనూపుచుండెను పెద్దవాని చేయుచుండెడు చాళర్యములకు నేకకార్యములను క్రద్ధగా గ్రహించుచు బాధనకర్తముతో వాడనూడ నట్ల పెద్దపనుల జేయుటకీమె వాల్యుండే ప్రయత్నించుచుండెడట చెలలతో నాటూడెడు వేళలం దుండాని యితరసమయములయందుగాని సాధారణముగా దనకెట్టబాధ కల్గినను, దాని లోలోన సహించుచునే యుండెడిగాని పెద్దవారితో జెప్పి చెలవిడి వాపోవుట యామె యెఱుంగదు ఇందుకొక చిన్ని దృష్టాంతము జెప్పెదను । ఈమె యెదాటు సంవత్సరముల పిల్లగానుండినప్పడొక్క నాణ్ణిమెను పెద్దలొకట కుట్టెను అనేకమంది పెద్దవారు సైతిము వృశ్చికస్పర్శ తగలంగానే యొర్పుచాలక గుట్టువీడి రోదనముచేయుచు జుట్టుపట్టులవారిని బోగుచేతురుకదా అట్టితేలు నొవ్వబాడిచినను నాబాలికా కిరమిణి కీమనక యాబాధనంతను లోలోన నొంచుకొనుచు వారు తమం పవచ్చి తెలిసికొనునంతకు నింటలోని పెద్దవారికైనను చెలియనీయకుండెను మఱియు నీమెకు జిన్నతనమున నాటపాటలు మున్నవనికె దల్లిదండ్రాదు లిచ్చుమండెడి సొమ్ము తనస్వంతమునకు గర్భపెట్టక సదా దీనులకు బీదలకు నిచ్చుచుండెడిది ఇత్యాది సుగూఢుంజము లీమెతో జిన్న నాటనుండియు వర్ణిల్లుచున్నవి గనుక నే తనజీవితకాలమందీమె యనేక విద్యలయందారిజేరి గర్భశోకాదులకు సహించి దీనజనులను గన్నబిడ్డలట్లు గారవించుట మున్నగు వానియందెంతయు ఘనతను వొందగలెను !

ఆచార్యుల గౌరవార్థం ఆచార్యుల యొక్క ఆచార్యుల
1940 సం. 2 వైదియో గురువులు చేసింది. వేంకటేశ్వరం
పై పది సం. మాంబగారి ముఖ్యంగా, గొప్పగా చెప్పడం
యొక్కది వైజ్ఞానరాజ్యములో ఆచార్యులు గ్రామం కోసం
చెయ్యించి లోక సంతోషపరుడని ఆచార్యుల గొప్పగా
పీఠాధిపతి గౌరవంగా ఉభయరాజ్యాలలో నడవగలడున్న
మాంబగారి ఆచార్యుల భం మాధవరావుగారి ప్రభుత్వ కలెక్షన
ము కలుగగా, కంకిరరావుగారి గొప్పగా ఆచార్యుల మాధవరావుగారి
వివాహము చేసి ఆచార్యుల లోక సంతోషం చేయగలగా
మధ్యం గౌరవంగా చేయుచు

ఇంతమొదటిమే జిరిగిపోయింది. ప్రతినిమిషము దోడి సోద గొప్ప
సకు సన్మార్గబోధకముగా నొప్పునున్నది చెప్పవచ్చు. క పంతులీమే
చు లోకము కు సన్మార్గదీపికగా నగ్రం విశ్రుతం చేయటం గొప్పగా
“చిన్ననాడు మావాండు కారులను పెట్టింకడము! నాగల వె
ల్లువచ్చున” నిలలంచుముల పదిలు వెళ్లిపోయి మల కంతుల కౌమార
పడి నాకీ యూరచ్చిరాడునకొంటు బోలియుం నడవని ఆచార్యులగా
అన విద్యాభ్యాసముయొక్క గుణాహారమునల విశాఖం మున్న ఆ
చ్చమాంబగారి పరియోధుల యొడ వచ్చి వివాహం పర్వతలో మధ్యకరిగ
కాలకుర బోవువటకు విద్యయన నేమో తెలియన ఇంత యిమే విద్యా
భ్యాసమున కారంభ సమయము ఇల్లడైనన బాగబోయిగాని, పెళ్ళివాంటం
యొద్ద జెప్పించుచెగగాని విద్య నభ్యసించుకొగ చుర కిడ్ల ఫలం
చిన్ నల్లుఫలించుగాని, మనవారు జ్ఞా సంపాదనమునని కొకగాన
నడిరపోషకారమని తలంచి యయిగల యాదు వచ్చున్నట్లుం మి ఎలలకు
మాత్రము శ్రద్ధగా విద్యాభ్యాసము చేయించ బ్రారించింక గు నానింపు
టకున్నదిగా! అచ్చమాంబగారి తమ్ముడు లక్ష్మ రావుగారికి పెద్దలు శ్రద్ధగా
విద్యాభ్యాసము చేయించుచుండిరి తమ్ముడు చిగువుకొను మందు సమయము
లందు అచ్చమాంబగారు తమ్మునియొద్దగూర్చుండ యాయ తోడ దానుగూడ
సహజాభిలాషతో విద్య నభ్యసంప మొనరుపెట్టెను అప్పుకు తనతమ్ముడ
భరించి మున్న తెలుగు, హిందీ, బాషలను మునితో సమాసముగా నేను

నంతకుండు కలుగని గొప్పపాఠముల నాతనికింటే ముందుతానే వల్లిం
 చుచు 19 సంవత్సరముల వయస్సున గొంతకాల మానెందు విద్యల నభ్యసించెను
 20 సంవత్సరముల వయస్సున గాని గాని ఘనాపాత్రాసమునకై గాగపురమునకుఁ
 పోయి నవాసము కుల్యవ్యాసమునందోడై చతుర్థ తిరుపీడియల
 కలసుకేశికాచే గానొందియై ట్టుకిలిమె స్వయంకృషిచే విద్యాభ్యాస
 గుచేయుచుండెను చుట్టియుఁ గామప్పడి మధ్యపరగణాలలోనిదై
 గురగొప్పభాషకుల్యుచేసి యభ్యసించుచు దానిలోఁ గూడఁదగు
 తానానము సంపాదించి అచ్చమాంబగారి సహజస్థుడై స్త్రీవిద్యాభి
 మానియు సుఖణ శోభింపఁ జేసె లక్ష రావిగారు మాత్రము తమస్తూల్యుల
 వులలో ముగ్ధులై యొక నేయుండ రప్పరతతో గామెకు విద్యాభ్యాస
 గు గాగయ్యము నయుండు ఇంక సుఖ వంతుడగు తమనిసాహ
 య్యుల అచ్చమాంబగారి తెలుగు, హిందీ, మహారాష్ట్రము, బంగాళము,
 ఘోరీయుల వైదురవలతుందుఁ గాండత్యము సంపాదించెను సంస్కృ
 తముందు స్వప్రయుగా విమర్శ బరిచయముకలదు ఇందలి మొదట మాడు
 ఘోషయందు సమామగు విశేష పాండిత్య మీమెకుండెను గునిధియును
 ముని సాహాయ్యమున అచ్చమాంబగారింలియకొదింకయు ననేక ఘనకార్యము
 లాచరింపఁగల్గెను ముగ్ధ హిందూడత్రు సోదరీమణులట్టి సోదరవర్య నూటకి
 ఎగురురైనను గలన వింతలో మనఃశయ యధానీతికి గాదా ఇంకేమికావ
 గలుగు? ఇచ్చునందు ముక్తకొనుగ రిగిలరు నిధంబు నిట్టి విద్యాధనం
 బాగ్యప్రేమముతోఁ జను సోదరీతలి గానం సోదరులే నిజమును సోదరులు
 కాన యీదానిక గాన సాయలంకర దీనినివచ్చు నశ్వరధనంబును నాల్గు
 సాగెలు గాల్గనితలుమాత్రము పెట్టకన్నల తుడుచు సోదరులు సోదరులారా?
 లోకములూ సోదరులు తమ సోదరీను బలయెడై శ్రీమతి అచ్చమాంబగారి
 సహోదరుల గానం గాక !

ఇచ్చమాంబగారు పెదలయొక్క ప్రేరి గాని, పాఠశాలకుఁ బో
 వుటగా, అకు సంభవంపక పోలనను స్వయంకృషిచే నిన్ని బాషలయం
 గరికి నామర్యము సంపాదించుటయేకాక అప్పుడు వైద్యుడి సంతారభా
 యు విక్రమ వహించుచు, ఊలుఅల్లకలు, దారలుఅల్లకలు, మొదలగు ననేక
 ఎలకల పని నులయంగు, పుస్తకలయందు, గృహిణీచూషణమును

గొప్ప గొప్ప వంటకములందు గూడని పమానమును గ్రహించుచును
ఈమె యెల్లప్పుడు యింట్లోని లింగుల జేయించు యోగుగను

ఇన్నేక విధాలయందు, ప్రాకృతము నుండి వేషనైపుణ్యము
తరుల చతురతతోను గల బావలెని నన్నేకవలె
యెకామిము చెయ్యుచును నుమా నగారి ప్రభుల ప్రతికి
నాకు లరి ఇంటలోని సంకుడు గోనీ ముగారు నాకు ఉంగియ
సాద్వర్తమునుకుక్క వృద్ధుడునుగోవులు, లోని నుల గ్రహించు
కుని, ముక్కాము- ఎమె- నేకములను చేసి జేయించు దిలగి
యిమెరుగు దయచేచు ప్రతిని బరిగో జేయ

‘భంజనము గూడ పెండ్లముచ్చ,

ఇదియు నభివృద్ధి జెండుచును

‘వివిధమువిచారించి యెడల

జనులరుగపమెంద నాదుజు’

20
030-1

గుఱులు నాకు లెంక్కు రాడిడి కవుల - నా లక్ష్య
లము గ్రహించి ‘అచ్చమంబగు నీ ముగ్ధాత్రికాయోము
వలె లక్షదుమునె నెప్పుడును గలనెగోక గ్రహించుము
కుగూడ సాధ్యమై రినా సాచిర్థముతో నొప్పితియు, వగుగానే
సామ నట్టను, రాచుగోకంబు కిగల ఘటాయకింబు గు,
వేయి యనిర్వచనము సహిమాధ్యుని, ముగ్ధాత్రికాయోము
యను దాత్రి సప్తంబర నుల గారి ముగ్ధాత్రికాయోము బుత్రిపుత్రికా
వియోగే అచ్చమంబగు పుత్రిపుత్రికాయోము దుమును గుండగా
నీమె ప్రాణకుల్యుడగు సాచుడుల లక్షణాత్రికాయోము నాగోక ప్రసంగ
వశమున నాగోజీభట్టకృతులు “శబ్దేందుకెర పుత్రికో ముగ్ధాత్రికాయోము
కన్యకా” అను గోకమునుజదివి నాగోజీభట్టకాయోము తనకు ముగ్ధాత్రికాయోము
యోము గలుగార దనరించిన “శబ్దేందుకేయి” ముగ్ధాత్రికాయోము
పుత్రికుడుగాను “ముగ్ధాత్రికాయోము” యుగంధము చెనపుత్రికాయోము నుండ నని
మనస్సమాధానము చేసికొనినను చెప్పగా నాచుండుము సచ్చమాబంగారు
నాగోజీభట్టకాయోమువలెనే కాదు మనస్సమాధానము పొందవలెనని గోరి

[illegible]

వ్రాయఁ దటస్గించి మొదటిభాగమునకు దీనిని నాల్గేండ్లు వ్యవధియయ్యెను ఇట్లు ముపడి సోదరీలోకమున కమూల్యదూషణముగా నీ గ్రంథరాజమును సమకూర్చుచుండ నదియైనను మూర్తిగానీక యింతిలో నీడముయొక్క రౌర్వాగ్యదేవత మృత్యుదేవతాకారమునఁ దనకు గన్నెఱ్ఱగాఁ దేజరిల్లుచున్న యీనారముని మింగివేసెను అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల రెండవభాగమున వైదికస్త్రీల చరిత్రమును పౌరాణికస్త్రీలలో ద్రౌపది, నీత ఈరెండుచరిత్రలను మాత్రము ముగిసి వి ఈసతీరత్నము కాలోకము, నకు గొప్పగాపదను సంఘటించి పరలోకమున కేళిపై డసంపూర్తిగా నుంచిపోయి గ్రంథములు, ఇపుడు సావిత్రియందుఁ బ్రకటింపఁబడచున్న “అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల” రెండవభాగముగాక మఱి రెండుగలవు 1 క్రోడాతిలికి 2 ఊతిలికి మొదటి హిందూసంధి పత్రికకొఱకును రెండవది సాస్వతీపత్రికకు వ్రాయఁబడుచుండెను ఈగ్రంథము లాంభంచుటకుఁ బూర్వమందువ్రాసెనో పరమందు వ్రాసెనాగాని యీమె రచించినది వేఱిలో శతకంబుగూడ నున్నది ఈమె గ్రంథరచనయందు బద్ధరచన యిదియొక్కటయి కాఁబడుచున్నది సోదరీమల యుపయోగార్థము ప్రకటింపఁబడుచుండెడి పత్రికలకీమె నీవిరాయకమును గాల్గొద కరమును నగు ననేకాంశములను వ్రాయుచుండెడిది

ఈమెకుఁగల స్వజాత్యభిమా ము చెప్పకకముకొనిది ఈమె తననాతిపై నిష్కారణము న ద్వేష్టలకువారు మోపెడినిందలను గూకటివేర్చి డెల్లించి స్త్రీజాతికి ల సహజ స్వభావికానమును సోదాహరణముగాఁ బ్రతిపాదింపఁ గంకణముఁ గట్టుకొనెను ఈప్రతిష్ఠ ‘అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల’ రచనారూపముగా నెఱవేర్చుకొనెను అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల రచించుటకుఁ దనకుఁగల ముఖ్యద్దేశములను దద్గ్రంథముయొక్క యుపోద్ఘాతములో నీమె మూడుభాగములుగా విభజించి వ్రాసినది వానిని సంగ్రహముగా నిటఁ బేర్కొనియెద 1 సామాన్యముగా స్త్రీలకు యిందుమిథి సహజ భీరుత్వము మున్నగు నీచగుణముల నారోపించెడివారి యారోపణములు పక్షపాతజన్యములనియు స్త్రీల గాంభీర్యము, నూత్నబుద్ధి మున్నగుఁగల మగుణములను సహజముగాఁ గలవారనియు నుదాహరణ పూర్వకముగా స్థాపించుట 2 స్త్రీలు చదువుకొనుటవలన ననేకదుర్గుణములను బొందుదురనెడివారి

వాదము శివిషాణ గాయమును బోలుననియు స్త్రీల వివాహములై యెడల
 "నేకములకు లాములను"ందుటయే యప్రతివాతమై సత్యమనియు
 మాధేరుచుట, లిన సోదరీలోకమునకు నుబోధకమును సన్మార్గబోధక
 ముగ జూదారుకంఠునిగా నే ని యొక గ్రంథమును రచించి యొసఁగుట
 ఇం. స్వజాత్యభిమా విమె వ్యాధిచని బ్రవహించుచున్నది గనుక నే కార
 చించి ర్నమాలగో వకా ము విక్కినపుడెల్ల దగ స్వజాతీపై మో
 బడిన యెలయ ద సహ తీమన వదలి శూరరీతిని ఖండించుచు వచ్చినది
 ఇట్ల స్వజాత్యభిమాన మాయ వింత గో దైవము గొని సోవుటకీ స్త్రీలోక
 మెంబలం భాముకిలదొకదా!

రెండు గవ్యాసముల నొక యొక్క మకథ యొక పుల్లమకథ చదువుపాటి
 వాని లెనే పెద్దవారందఱు నేమి నుం చెలియని మూర్ఖపితామహునియు
 నితరులందఱు యుపాటివారు కారనియు విజ్ఞప్తిగడు నిప్పటి కొండటివలె
 గా యాసాధ్యి లల్లిగారు మొలై న పెద్దలకును దోషవారలకు నెప్పుడు
 గల గుచ్చుచుండెడిది వీరికుటుంబము పూనీయమగు నార్యమతము నంది
 యంతాభిమానుకలది అచ్చమాంబగారు తీరిక సమయములందు పూనీయ
 ములగు భారత మావతి, రామాయణాది గ్రంథములును, విజ్ఞానప్రపంచులగు
 తత్వసంబంధములగు గ్రంథములును శ్రద్ధగాఁజదివి తల్లమొదలై పెద్దలకు
 జెప్పించుండెడిది అచ్చమాంబగారు లినప్రాణముకంటె నధికముగాఁ జూ
 గులొన మి త సవతికూఁగురు వైవకమున భర్తను కోలుపోగా నా
 మెకుఁ ద్రొంగితోఁ బావన బ్రహ్మచర్యమును బోధించి జ్ఞానాభివృద్ధియు
 విద్యాభివృద్ధిగఁగుం జక్కఁ గలఁజేసెనది ఈమె 1903 సం॥ కుటుంబ
 సహితము, శాటనము చేసెను పాపాకావులయందలి సోదరీమఁలగు
 కైకమల్యము, సత్కృత్యముచే దొడి సోదరీతినినిబాగుచేసి తాము బాగు
 పడెడి విధానము ముగ్గురు భర్తములను బోధించుచు వచ్చినది

ఎట్టివిపరీతపు స్వభావము కలవారి నైనను దాసౌజన్యముచే దన కను
 కూలముగా గ్రహించు చాతుర్యమిమెకుఁ జక్కఁగ సాధ్యమైయుండెను
 ఇందుకు గొప్పయుదాహరణ మిమెభర్తయే ఆయన తొలత మిక్కిలి
 కోపమును స్త్రీల గారాగ్రహమువంటి మోసాలోనుంచినఁగాని పాతి
 వ్రత్య రక్షణము జరుగ నేరదను నూహను గలిగియుండెడివారు ఆయన

యెప్పుడొసరించి యీసాధ్య మెట్టమెట్ట కార్యాహములం గానా
నక్షత్రంబుల సౌఖ్యమునకు, అట్లుమేయ ప్రవర్తనాశక్తులను
నను బలికొనినవృత్తిని జేసి స్త్రీలకవిద్యయు, గుణి స్వాధ్యాయము
సామాన్యధారకు మూలాధారముగా నుండు కుండోలకావలెను

ఈమె పాతివ్రత్య మే ము వర్తనాశక్తియు ఈమె గాఢము
గా రించించి 'అబ - సచ్చిత్రి రత్నమాల' యందు తివ్రశాసనములను
మతి, మీరాబాయి, కొమఱ్ఱజునో మాంబ, మున్న వారి - రియ్యు - వ్రా
యుచో వారి యుగ్రస్థ పాతివ్రత్యబా మున వర్తిం నడిచి గంగా
హము మూర్త్యవించి యాగూర్ధ్వములయందుండి యిట్లు వన్నెల్లం
డును ఒక్క కాగింపె గుణిగానిండుని కొమఱ్ఱజునో మాంబగారి - రి
త్రయొక్క పాతివ్రత్య విషయముకొఱత రత్నమాలయందు జేసి యీ
నతి - పాతివ్రత్యమునను నాపతచిది ఈయమె అబసచ్చిత్రి రత్న
మాల న్నవారికి వాల్చింపలియం మాను సత్వవికేయముల జ్ఞేయము
కష్టమందును ఈసతి సమగ్రవిధియందలిమారుల యభిమానముచేత
గొప్ప మరలఁ బ్రయోగించుచున్నాము "ఎవరి గిహార్థ కీర్తనం
గానీ గ్రంథము వ్రాయునంతటి యెక్కు స్యాంధ్యంబును - నో -
రమునందలి చర్చియందా రుల గర్వించి జన్మకంఠంబున దాదంబు
లకుఁ దొడిగిన - వెవరియుంబుదీరి నేర యు విముక్తంబున యు గుంపవ
మోయెవరు గారు దేవాధిదేవునికంటె నధికలియుండెనెపుం యోయట్ నామ్ర
యభర్తయ ॥ ౧॥ రా॥ శ్రీ॥ ఛండారు మాధవగావు గారి దివ్యనాద ద్వారలను
నీగ్రంథము సుర్పించి యంకతం గొనర్చుచున్నదాను" ఆని పాల్చి సత్
ధర్మయైన యీధన్య యశ్వతరసముతో విల్లు వ్రాయుచుండి ఈవిషయము
లలో నీసాధ్య వ్రాసిన వ్రాతకాక ప్రత్యక్షం బులుగూడ నాపురవము
న నాకుఁగన లభించెను ఈమె భర్త పుత్రికాసహితయై మాగ్నిహంబు
నొకసమయమున గొన్ని దినంబులండి నను భస్మము గావించినది ఈసతి మా
యింటనున్న సుదీంఘులలో నొకదినంబున మధ్యాహ్నంబున ఎందఱమును సో
జనములువేసి వాకిటఁ గూర్చుంటిమి అనాడెప్పటియట్లు నేనె సఖిసహయో
ద్ధుఁ గూర్చుండి తాంబూలము - కొంగోరు మ వక్కామెచేతవిధ యాకులు
మడిచి యిచ్చుచుంటిని ఇట్లు నేనిచ్చు వక్కలును, ఆకుమడుపులుగూడఁ

అలా చేయి నింపుచుండేనేకాని యడటివారందఱు దాంబూలములను
 త్రొవట పూర్తియై ను గుమ్మత్ర మట్టెనుండెన అదికిని తాంబూలము
 త్రొవడిన నేనొకటి కెందుసారు లడిగినకాని అట్లే త్రొందునని కాకు
 నుచుదిగా గుమ్మపు చెప్పడు నేను మఱియొకసారి యడిగినపుడు చిన్ని
 న వుత్తొనుమ నారకుండె ఆప్పు మాయరువురి స్థితిని జూచుచు మా
 యొద్దఁ గూర్చున్న మీనాక్షిమ్మగారు అచ్చమాంబగారి సవతికూతురు) మేము
 గూర్చున్న వా లింకెడిండుకడిన ను వారు కూర్చుండి మాటలాడుచున్న
 వాకిలవంకఁ జూచివచ్చి మారెండ్రగారింకి గుఁ దాంబూలము వేసికొని
 లేకు వాం వేసికొని గాని గూడ వేసికొనదని చెప్పెర అందుకు
 ముం నని వారు తమ భోజ ములకఁగానే కాదు పు ప్లెరము గైకొ
 ని-వాచై ప్పి కీలి అచ్చమాంబగారి భర్తగారు గాడ జరుగుచున్న ప్రసం
 గా రుగ్గొక దాంబూలము స్వీరింప నట్లొసఁగెనుచేసి పతిభక్తి
 తపయను గాసాధ్యమిట్ల గూడంబలి ప్రహించుటచే నట్లొసరింను
 స్వకాల రావ్యవస్థయందుఁ బాఠదేవునిగా నిట్టి సతి పతిని నేవించుట
 నేను కొన్ని నాళ్లవఱకు నన్నిలారి గాంచుచు బూర్వ సతీమతల్లలగు
 సీతాం నాదులఁ గాంచుచున్నట్లానంద పరిధి నొలలాడితిని ఈయుత్తమ సతి
 వలన ఎతివ్రతాధర్మము లిట్లు నియతఁగాఁ బాలింపఁబడ వి పరిపురుషులున్న
 తావునుండిమారముగాఁ దొలఁగి పోవుటయేకాని తనకేదియై నవసరమున్నను
 నెటు లిండుకనేపైను నీసతి లుమనకొకడ తిగింతపగి వచ్చినయెడలఁ
 డలవంచుకొని పోదనులతో వాషించు టుచ, సం హముగాను బాషించి
 వెడలిపోవుమండెడిది ఆహ! యిట్ల నారీరత్నములేకదా ఆర్యస్త్రీ సంతతి
 లొని వారిమఁ గౌరివ బిరుదమును ము స్త్రీలోకమునకు లిల్పవారు!

ఈమెయందు స్వదేశప్రీతి మెండుగా వాసముచేయుచుండె ఈ
 గుఁమింక జాజ్వల్యముగా ఎహు కొలఁది పురుషులలో నుండును స్వదేశ వే
 షదామను మాని పరదేశ వేషభావల నాదరించువారి నారీమణికి హృదయ
 శిల్యములవలెఁ దోచుచుండరు ఇదవుకొనినకొలఁది స్వదేశభిమాన మధి
 కిమగుచుండవలెనని యీమె తచెలలకు శ్రద్ధతో బోధించుచుండెడిది
 ఈయన తన “అబలాచ్చురిత్ర రత్నమాల” లో నొక విదుష్టిచారిత్రమును
 వ్రాయుచు నాచరిత్రనాయకతుల స్వదేశప్రీతి నిట్లు కొనియాడియున్నది

“నా ఆ పురుషునిగాని, స్త్రీగాని తమమును వదలి పర-
 క్షింపి యెమి మోచాములకు విడిచి గానానాగునే స్వీకరిం
 గాని మా ప్రసాదక యట్లుగాని పాతాళికిము కరిగియుండు
 చారకులను బలువక గూడెకపాటిగా వారి నెర్పెను ! ఆమె
 హితురాండ్రకు రావ్వుండు వానికిని మారాస్త్రీలవలె జడలు వే-
 చీరిలు కట్టుచుండెను ! తానర్యాజరిన పటమున నటకు ముందు లన
 న్నేహితురాండ్ర కంబుకును మహాగా స్పృశించి నచరించి వింశతే-
 ఆ దినమామె శాశ్వత నశపు శక్వాశ్రమును వండి భోజనములకు
 గూర్చుండుటకు నీ లవేసి నిలుగు వికరులను దొప్పను నట్టి మహా
 గాష్ట్రకారకారము నకుల ఎదార్థములను వడ్డించి వింశతే
 వచ్చి యువతులకు మహారాస్త్రీలవలె జీరలు, గానలు, సుంకుము
 మొదలైన వలంకరించి చెలితో భోజ ముచేయు విధమాయు వారికి
 నల్పి కానుక వారితో గూర్చుండి భోజనముచేను

చూచిగా యామె స్వప్నకామానము ! ఈవృత్తికి గ్రామణ
 యెకచో శ్రీమతి కొటకలపూడ నీ వృత్తిగారి లేడీ జేంక్రయన గ్రంథమును
 గూర్చి “యాకివయిత్రి హిందూ శ్రమమునలి గూర్చియులలో నొక స్త్రీ
 గావ్యనాయకాని కీకికొ నావ్యము రచించెయెడల నది హిందవులకు
 విశేష ప్రశంసనని గావిధిప్రాయము అని వ్రాసెనున్నది ఈమె స్వ-
 క్షమణోజ్జ్వల వస్తువునేగా సాధ్యమెంచెవఱకు బరశమలోకెన
 వస్తువులను వాడకొ గూడదు యిట్టివల వ్రతను ధరించెను ఈవ్రతము
 నీమె గనదినమును దృఢముగా బాలించుచుండెను రెనకట్టుకడ కి
 వ్యాధిలో గాల్గకు యీ మేజోగ్లను దొడల వలసియని డాక్టర్లు చెప్పగా
 వామరునుండ మేజోగ్లు తెప్పించి ఆంతవ్యాధిలోగూడ నానామణి యా
 మేజోగ్లమీది సర్దులచూచి “అయివి స్వదేశములో జేసినవికావు”
 అని వానిని బారవైచి స్వదేశములో జేసిన వానినపుడ తెప్పించి తొడలు
 కొనెను ఆహా ! ఏమి యీ స్వదేశాభిమానము ! ఇట్టి స్వదేశాభిమాన మాన
 నీయన గోల్పోయిన మనదొషమొక్క దొర్భాగ్యమింతయని చెప్పి
 చిరమైనదా !

బీదల కుఱియవలసినది అంతయును దుఃఖముగలది యామె చైతన్యము
 నున్న సాధ్యమైతవలకును ధన్యు భీదలకు సహాపరమట
 యామెకు నెన్నో కోరికలును గలవని లింతయునున్న యెఱుఁగు
 ను అయి సర్వజనా కరణీయమై యామెకుఁగల యాగుణము
 యొక్క గ్రామము నెఱవ మరియెఁగెము వివరించెదఁ బరుమగా ననేక
 పర్యాయములు గొట్టెను కన్నక నండిం గ్రామము గొలిచీదలకు
 నాధిపతియై యెఱవ బోయి ముప్పెట్టిం గ్రామమునందు సంతసించుటఁజూచి
 తా నం సింపి ముండెడికి పనగఁ గూర్చుకొని పుట్టిన పుడతరవిధములగు
 నున్నములు మున్నెనవానికై ధనము వ్యయముచేయికి, యది కరువుకాల
 మైయున్న ధనమునందు కలహింపకలగు బీదలకు ననాధులకుఁ గొన్ని
 దినము వఱకు నన్నము పెట్టించుచుండు వ్యయమరిచెను రిన్నాద్రయిం
 గుకొనియున్న బీదవాండ్ల కిన్యకలను దాను స్వయముగా సంబంధ
 మును విచారించి అన్య ధనముపెట్ట భర్తవివాహములు చేయుచు నా
 విద్యాలవారు పెట్టెడి బాధపన్నిఁగి దాదలయొగ్గి యనుభవించుచుండె
 డిది ఈమె కిరువునఁ మట్టినసంతానము లేక పోయినను, యామెయింట
 నెల్లప్పుడు నైదార్గురు ఎల్లవాండ్రకు విద్యాదానము దొరకు ముండెడిది
 ఈవలనందితే కెలవిధములఁ దువునఁమట్టినవారివలెనే చూచుచున్నం
 గనఁ గలియువారాశిలందఱు నామెసంతానమనియ బావించుచుండె
 అప్పటిలలోఁ గొందఱామె బంధువులును మఱి కొందఱు పరాయివారును
 గానున్న వారిని నిరిని నొక్కకింటఁగాంచి గూర్చించుచుండెడిది
 వారికెన్ని యంగిలో విరికన్ని చుంగు, వారికెన్ని టోపీలో విరికన్ని
 టోపీలు! అయంచుఁ ఎరొవేలి గా లఱుచెత సాం । ఉదారి చరితా
 గాంకు వసుధైవకు మంబకం॥ ' అని మాటయ్యామెయెడలనే సార్ధకమైనది
 ఒకసారి యెకయూరింగఁ చురియొకయూరికిమె భర్తగారికి బదిలియై పో
 వుచు మార్గస్థలకొఱకేర్పడిన యొక స్త్రీమున విడిసిరి ఆస్త్రమును నిప్పెట్టు
 కొలిచుండు కూలివారి గుడిసె యచ్చటకుఁ గొంతదూరమున నుండెను
 అచ్చట కెవలియో యాడుగి దు ఖగడు మన్నటుల శబ్దమువిని యచ్చమాంబ
 గారాగడిసెకు స్వయముగావెళ్లి వాండ్లకష్టములను విచారించి యాస్త్రీకి
 న్నల్లెట ప్రొద్దులై నందున భర్తనకుఁ గొంతసామిచ్చి వారి నోదార్చెను

అనియుఁగాక యాకూలివాని జీము హెచ్చుచేయుట తన పెరిమిటి
 వీరా యత్నముచేసి వానిజీతము కొంప హెచ్చునట్లు జేసెను ఇటీవ
 కొంతకాలమునుండి బిలాస్ పూర్ గో స్టేషన్ నందున గారు బెట డార
 ములు వేసిగాని కాల్చరముచేయుచుండి డాంబరునెలలో ఓరు కాంగ్రెస్
 గామిత్వమైన గొంబాయి పెస్టుటకు నిదముచేసికొని బయలుదేరఁబోగా నొక
 కేవలశుభార్థ్య నిండుగ్రామములదియైంగున నొప్పు పడఁజూచెను అప్పుడు
 గ్రయాణమాషి యచ్చమాంబగారు దానికి స్వయముగా మంత్రసానితనముచేసి
 అప్పుడు పోసెన పిల్లకు గొడ్డుకోస నీసు పోయించి యప్పుడు ఉన్న అంగీలు ఆ
 ల్లి తోడిగించి తల్లికిఁగావలసిన మంగుల వస్త్రాలు నిదముచేసి
 పదిరోజులకు సరిపడు సామానులు వాండకమర్చి రెండవరోజున బయలు
 దేరి గొంబాయి వెళ్లిరి గొంబాయి యిండి తిరిగి వచ్చి తరువాత నీసుడారము
 లోనే యచ్చమాంబగారు కీర్తి కేషులై 1903 వ, సంవత్సరము కఱవులో
 గొమ్మభర్తగారు తొమ్మిది (ఫ్యామిన్ క్యాంపు) పై నధికారిగా నుండి
 అక్కడ నొకానొక తల్లివండులు గిరియులై రెండు నెలల తమకుమారు
 విడిచి వెళ్లిరి ఆపిల్లవానిని వెంచువారెవరు లేనందున మిషనరీల కిచ్చివేయ
 వలయునని యధికారులు నిరయింపఁగా దీనావనయగు అచ్చమాంబగారి
 సమాచారమువని యాపిల్లవానిని బాంబేవరసాగు బరధర్మకుల కియ్య
 నక్కరలేదనియు నధికారులకుఁ బలిపి యాపిల్లనిచ్చెచ్చి యెంతయు వాత్సల్య
 మతోఁ వెంచుచుండెను ఆకగువులోనే యింకనొక 10 యేడల పిల్ల
 వాఁడు వాని యనాధయగు తల్లిగఁగ జెల్లెలు గ్రామమునుండి వచ్చి
 విచ్చమైకొనుచు జీవించుచుండి దీనబాంధవియగు నచ్చమాంబగారు
 ఆపిల్లవాని తెల్విచూచి వానిని విచ్చవెత్తునవలదని చెప్పి యింటనుంచి
 కొని యన్నివ్రయ ప్రయాణములతోర్చి విద్య కేర్పెను వారి లల కొక
 యావును గొనియిచ్చి దీని పాలముకొని జీవనముచేయుమని త్రోవచూపె
 ఆహా! ఏమి యాదీనదయాశుత్వము! దీజనుకును అనాధులకుఁగ దల్లి
 పోయినదె! 1904 డిశంబరునెలలో గొంబాయివెళ్లి యచ్చటి ఎగ్ జి బిషప్
 మహిళాపరిషదము, మున్నగునవన్నియు విడిచి 1 వ జనవరి నటయందీ ఒయ
 లుండి బిలాస్ పురమువచ్చి యానెల 5 వ తేదీ మొదలు 18 వ తేదీ
 వఱకు నిఖండమైన జ్వరముచే వీడింపఁబడి యాయద్వితీయ సాధ్యముగ

19 వేదీ స ల 11 ఘంటులకు బురు దప్రాయమైన ప్రకృతికామును
 -ంచి శాస్త్రిల కీర్తికాయమును ఇందిరి ఈసతి యిహోకమును విడుచు
 వును. అపు చొవినవేదాంతము గపయోగపరచుచొలి ముఖము గడుచి
 నము ల అగ తల్లగాడిని దయతి నితరులకును బోధించి లన ప్రా సమా
 డం సోదరుని శిలి సకానంతు మన్న పసేవాడగు దీనవాయునికీ విద్యా
 మున్ను చెప్పిల మటకు ప్రద్రవకొంపుము చెప్పెను ఈమె వియోగగు ఖ
 ల్గుల ల మెభర్త తల్ల సోదరుడు మున్న లవారికందఱుతు నీమె మృతజీవ
 యి ల వి యుగులము జ్ఞకీరంపుదు దుఃఖోగశమనము మనశ్శాం
 తియు క వంతుడు కటాక్షించుగాక !

— నా ! వరవర్ధినిప్రముఖ ! నా ! విమషేము ! నో ! నవ్వా ! హా !
 నావని ! ! జీవనూగ్రదుపం లగద్ధతి నిస్వజాతికా
 వ మారించుచుకై ధరియించినయట్టికాయముకా
 నోవిడి కీర్తికాయము ల ఇందిరి ! నీపనిదీరేనేకటా ! ! !

కే సాధ్య ! యాశోక్తులకుశిరసావహించు
 నింజాతిశయత “సుకృతీతాను”
 వనెడు నాశోక్తిసార్థకంబున నొనర్చి
 ధురబ్రదిర్చింప నిట్టుల దలచిత్తు !

నీ నీమపాత్రివ్రత్యనిసాఫలము నీ నయదైవకారాధనాఫలము
 అతివ ! నీపుణ్యతీర్థాటనాఫలము నియఖిలసద్ధర్మక్రియాఫలంబు
 కతన దివ్యమునతీకాంతీతంబునైన పుణ్యాంగ నామృతిజాందులి
 ప్రీతుహాశాంకినీ సన్నిధానంబుగాంచి ధన్యవీపంచునిన్ను

గూర్చియారీతివింపింప గూడదంచు
 బెద్దలెన్నెన్ని భంగుల బుద్ధితెల్పి
 యనునయించిన నీవియోగార్ణవంబు
 నీదశక్యంబె ? మాబోంట్లకెది తెఱవు ! ! !

మ తుచేరాంబముక్ రీరిలనంబుక్ స్పృండుక్ బ్రహ్మ
 న్నగచే గుంకుముట్టుచే దనరి నన్నక్ యాజ్యపూర్ణాం నా
 ప్రతిన్ జ్ఞప్తికాచ్చుమై మునోష్ణక్ సుంధిపై కత్తిని
 వతివాత్సల్యముతోడ మమ్ముగెచ్చుటై సదాతోడెడక్
 మృతజీవానగిజేరితేయకట । మమ్మిగూపదక్ ద్రోచితే ।

మ అకిటా । । వైవమ । నికు నేతిని జేయాడెన్ సరీగోకి నా
 యిక రత్నంబును దుగించివేయుఁ గట । విన్నేమందు మాదేశపుక్
 సుకృతంబాగతినుండెఁ గవ । కరుణాస్తోకా! యజ్ఞసంబు న
 య్యకలంకాత్తకు నాత్మసౌఖ్యమిడవే యధ్యాత్మతేనోనిధి ।

ఉ పో ధ్ధా త ము

అబ్రాహమచరిత్ర రక్తముల యనుపేరిట ఉపాత్తము
తైన స్త్రీలచరిత్రములు | యదలచినాను ఈచరిత్రములు
వ్రాయుటయందు నాము య్యదేశము లే వనగా —

(౧) స్త్రీలు అ ల లనియు, బుద్ధిహీన లనియు, వివేక
శూన్య లనియు, సకల దుష్కణములకు నివాసస్థల మనియు,
గొందఱు నిందితురు స్త్రీలపయిని మోహబడిన యీదోషా
గోళము లన్నియు ఇబ్బము లనియు, స్త్రీలలో నత్యంత
శౌర్య ధైర్యవతులును, శూన్యవిద్యావిభూషితలును, జ్ఞాన
వతులును, రాజ్యకారి సంభరత్వము గలవారును, స్వదేశాభి
మానినులును, సకలసన్నిహితులును, బూర్వముండిరనియు
నిష్కామ సన్నవా రనియు — ఇంచుట నామొదటి యుద్దేశము
ఇంతియకాదు స్త్రీలలో గా రావభావికవృత్తి సద్గుణముల
వైఖునకేకానిదుష్కణములు — ఎనకుఁ గాదనియు సిద్ధాంతీకరించుట
నాప్రథమోద్దేశములను యుద్దేశింపు

(౨) స్త్రీలకు విద్య చేర్చినయెడలను, వారికి స్వాతంత్ర్య
మొనఁగినయెడలను, వారు వెడిపోవుదు రనియుఁ బతుల నవమా
నించెద రనియుఁ గుఁ బంబశాఖ్యమును నాశముచేసెద రనియు
గొందఱు మహానుభావులు చక్కాణించెదరు ఈయారోపణము
లన్నియు నిరర్థకము లనియు, స్త్రీవిద్య దురాచారప్రతీకారము

కూల మగునేకాని దురాచారప్రవృత్త్యనుకూలము గానేరదనియు, స్త్రీవిద్యాస్వాతంత్ర్యములవలన మన దేశమునకు లాభమే గాని నష్టము గలుగనేరదనియు, స్త్రీవిద్య యత్యంతావశ్యకంబనియు, సోదాహరణపూర్వకముగా నిరూపించుట నాద్వితీయోద్దేశము

(3) ఆంధ్రదేశములోని భగినీగణములకు మనోరంజకముగను, ఉపదేశకరముగను ఉండువుస్తకము నొకదానిని రచించుట నాతృతీయోద్దేశము వట్టియుపదేశ గ్రంథములవలనను, కేవలకల్పనాకథలవలనను జేసినయుపదేశమునకంటె నిజమైన చరిత్రంబులవలనఁ జేసిన యుపదేశము అధిక ఫలప్రదం బగునని యందఱికిఁ దెలిసిన విషయమే కాన నిజములైన యీ స్త్రీల చరిత్రములవలన నాంధ్రసోదరీమణులకుఁ బాతివ్రత్యము, స్వదేశాభిమానము, స్త్రీవిద్య మొదలయినవాని గుఱించి కొంత విన్నవించుకొనవలయు నని నామూల్యోద్దేశము

నేను వ్రాసెడి యీ చరిత్రములలో ననేకములు మహారాష్ట్ర భాషనుండియు, హిందీభాషనుండియు నాంధ్రీకరింపఁబడును కనుక నీచరిత్రములయందలి యుత్తమభాగములకయి యాయాభాషలలోని గ్రంథకర్తలను మెచ్చవలయునేగాని నన్ను జ్ఞాఘింపవలసినపని యెంతమాత్రమును లేదు

ఇట్టిరత్నమాలలు మూడు గ్రుచ్చి జనులకు సమర్పింపవలయునని నేఁ దలఁచితీని అవి యేవి యనిన —

(1) అబూసచ్చరిత్ర రత్నమాలయొక్క మొదటిభాగము — ఇందు హిందూ దేశమునందుఁ బుట్టిన ధైర్యవీరీక స్త్రీలచరిత్రము

లుండును యైతిహాసికకాల మనఁగా వేయిసంవత్సరములనుండి నేటివఱకు జరిగిన కాలము ఈభాగమునందు పద్మావతి, సంయుక్త మొదలయిన ప్రాచీనస్త్రీలు మొదలుకొని, ఆనందీబాయి మొదలయిన యర్వాచీనస్త్రీలవఱకు నయిన యుత్తమస్త్రీల చరిత్రములు రాగలవు

(2) రెండవభాగము—ఇందు వైదిక, పౌరాణిక, బౌద్ధస్త్రీల యొక్క చరిత్రములు రాగలవు వైదికస్త్రీలనఁగా వేదమందు వర్ణింపఁబడిన గార్గి, మైత్రేయి మొదలైనస్త్రీలు పౌరాణిక స్త్రీలనఁగా పురాణాదులలో వర్ణింపఁబడిన పార్వతి, సీత, తార, దమయంతి, ద్రౌపది మొదలయినస్త్రీలు

(3) మూడవభాగము—ఇందు ఇంగ్లండు మొదలయిన పర దేశములలోని స్త్రీలచరిత్రము లుండఁగలవు

కాలమానమునుబట్టి చూడఁగా రెండవభాగములోని వైదిక పౌరాణిక స్త్రీలు మొదటిభాగమునందును, మొదటిభాగము నందలి యైతిహాసిక స్త్రీలు రెండవభాగమునందును రావలసి యుండును కాని ప్రస్తుతము రెండవభాగము వ్రాయుటకై కావలయు సాధనములు నాయొద్ద లేనందునను, ఆ సాధనములు నమకూరువఱకు వైతిహాసికస్త్రీచరిత్రములను ఆపుట యోగ్యమని తోఁపనందునను వైదిక పౌరాణిక స్త్రీలను రెండవభాగమునందుఁ జేర్చెదను ఇది యొక గొప్పదోషముగాదు గనుక చదువరులు మన్నింతురుగాక

మొదటిభాగమునందలి చరిత్రము లన్నియు నాయొద్ద నొక సారి గూడనందునఁ జరిత్రములు కాలక్రమముగా వ్రాయుటకు

పీలు గలుగదు ఏయేచరిత్రము నా కెప్పుడెప్పుడు దొరకునో
యామాచరిత్ర మెప్పుడెప్పుడు వ్రాయఁబడును చరిత్రాధ్యయ
నము మన ముభ్యోద్దేశిముగాని, పరీక్షలకుఁ జదువువారివలె కాల
క్రమానుగతమైన చరిత్రములను జదువుట మన యుద్దేశిము కా
నందున నీ చిన్నదోషమునుగూడ చదువరులు మన్నింతురుగాక!

మొదటిభాగమునందు రాగల రాశీభవానిగారియొక్కయు,
రాణీసువర్ణమయిగారియొక్కయు చరిత్రములలోని కొన్నిభాగ
ములు జనానాపత్రికయందుఁ బ్రచురింపఁబడినవి ఆ భాగములు
గూడ నిందుఁ జేర్చఁబడినవని యెఱుఁగునది

భండారు - అచ్చమాంబ

ALL THE BOOKS IN THE LIBRARY

OF THE

FREE READING ROOM & LIBRARY

విజయవాడ వర్తమాన వసుధావళి

అబలానచ్చరిత్రరత్నమాల

ప్రథమ భాగము

౧ రాశీభవాని

* “గుణాః పూజాస్థానం గుణిషు నచ లింగం నచ వయః” — భవభూతి

ఉత్తరహిందూస్థానమునందుఁ బూర్వము రాజకార్యధురంధరత్వమును నహించిన నారీమణులలో రాశీభవాని ప్రముఖురాలని చెప్పటకు సందేహము లేదు ఈమె బంగళాదేశమందలి రాజశాయిపరగణాలోని ఛాతీ మను గ్రామమునం దుండు అత్తారాంచౌధరి యనుగృహస్థుని కూతురు ఈమె వార్ధకమునం దీవెను జూచిన వారిప్పటికిని (౧౭౯౮) బంగళమునందుఁ గలరని చెప్పెదరు ఈమెతండ్రి మిక్కిలి ధనవంతుఁడు కాకపోయినను, ఈమె యనమానసౌందర్యమును, అనుపమేయ సద్గుణమును జూచి, నాటూరు సంస్థానాధిపతి యగు రాజరామజీవనుగా రీమెను తమ కుమారునికి వివాహము చేసిరి

ఈమె చిన్నతనమునందే విద్య నేర్చుకొనినదని కొండఱు వ్రాసియున్నారు కాని యేయేవిద్య యెంతెంతవఱకు నేర్చినదో తెలియదు అయినను తరువాత నీమె గూహిన బుద్ధికౌశలమును

* సద్గుణములే పూజనీయములు , కాని వయస్సును, లింగమును (అంతులేనను మగతనములును) పూజనీయములుకావు

బట్టి విచారింపఁగాఁ జన్మతనమునం దీమె చాలవఱకు విద్య నేర్చిన దనియే తోచుచున్నది. దైవభక్తి, ధర్మబుద్ధి, కార్యనిర్వాహ కశ్యము నను నీగుణత్రయం బీవనితయందుఁ జన్మనాటినుండియు వాసము చేయుచుండెను. పెనిమిటి రాజ్యము చేయుచుండినప్పు డును, పతి మరణానంతరము తనకు సర్వాధికారము సంప్రాప్త మయినప్పుడును, ఈ లలన తననుగుణములచేఁ బ్రజల నందఱిని రంజింపఁ జేసెను. కావుననే, యామెకీర్తి యజరామరముగ నున్నది.

ఈమె పరిపాలించిన నాటూరుసంస్థానమును సంపాదించు టలో వీరి పూర్వికుడైన రామజీవనురాయ్ గారు చూపిన ధైర్య చాతుర్యములు బహువర్తనీయములు, గావున రాణీభవానిగారు చెందిన యమితకీర్తికి మూలకారణమయిన యాయైశ్వర్యప్రాప్తిని గుఱించి యిచ్చట సంగ్రహముగ వ్రాసెదను.

కామదేవుడను బ్రాహ్మణునకు రఘునందన, రామజీవనులను ఇరువురు పుత్రులుండిరి. వారు దర్పనారాయణుడను చిన్న జమీన్ దారునియొద్ద నుద్యోగములు చేయుచుండిరి. రఘునంద ను డు మిక్కిలి సూక్ష్మబుద్ధిగలవాఁడు, రామజీవనుడును తెలివి గలవాఁడే. కాని రఘునందనుని యంతటివాఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఆ జమీన్ దారుఁడు రఘునందనుని బుద్ధికుశలతకు సం తసించి, ముర్ఖిదాబాదు నవాబుయొక్క దర్బారులో నతనిని తనవక్సీలుగా నేర్పఱచెను. తదనంతర మాదర్బారులోని వారందఱాతని చాతుర్యమునుజూచియతనిని మిక్కిలి సన్మానించుచుండిరి. ఆ దర్బారులోని దివానునకును ఇతఁడెంతో ప్రియుడయ్యెను.

శ్రీతని సచ్చీలమును జూచి యా దివాను తనచేతి ముద్రసయిత
మీతనియొద్ద నుంచుట కిచ్చుచుండెను

ఈ సమయమునందు ముర్షి దాబాదు నవాబునకు చాలద్రవ్య
ము కాపలసినందున, సర్కారు బొక్కసములోని ధనమంతయు
నా నవాబు వ్యయపఱచెను కావున ఢిల్లీబాదుషా తన్ను రాజ్య
భ్రష్టుని జేయునని యతనికి భీతి గలిగెను వ్యయపఱచిన ధన
మెచ్చటినుండి యయిన దెచ్చి బొక్కసము నుంచుటకు వీలులేనం
దన నబద్ధపు లెక్కలు వ్రాసి ఢిల్లీకి బంప నిశ్చయించిరి కాని
యిట్టి నీతిమాలిన పనిఁ జేయుట మంచిని గాదని తలఁచి రఘునం
దనుఁడు, తాను ఢిల్లీకి వెళ్లి యబద్ధపు లెక్కలు లేకయే ఢిల్లీశ్వ
రుని సమాధానపఱచెదనని నవాబుతోఁ జెప్పెనట అందుకు
నవాబు సంతసించి యతనిని ఢిల్లీకి బంపెనట అప్పు డాతఁడు
తన వక్తృత్వవైభవముచే ఢిల్లీశ్వరుని సమాధానపఱచి ముర్షి దా
బాదుకు వచ్చెనట అప్పటినుండి నవాబు రఘునందనునికి గొప్ప
గొప్ప యధికారము నిచ్చి, తుద కతనికి దనదివాగిరి యిచ్చి
'రాయ' యను బిరుదు నొసఁగెను ఇంతియ కాదు పేరు
మాత్రము నవాబుది, రాజ్యమంతయు నితని దేయని చెప్పుటకు సంది
యము లేనంత యధికార మీతనికి సంప్రాప్తమాయెను ఇట్లు
పూర్ణాధికారములోనున్న సమయమం దాతఁడు, తన తమ్ముడ
యిన రామజీవనునికి రమారగు రెండుకోట్ల జమీదారి యిప్పిం
చెను తదనంతరము కొన్ని దినములలోనే రామజీవనునకు 'రాజా'
యను పదవి నవాబువలనఁ బ్రాప్తమాయెను ఇప్పటివఱ కీ
బిరుదు వీరివంశస్థు లనుభవించుచున్నారు.

రాజారామజీవనున కిరువురు గ్రులు గలిగి వారిలో నొకఁ
డు బాల్యావస్థయందే గతించెన రెండవవానిపేరు రామకాం
తుఁడు తండ్రి గతించిన పిమ్మట యన రాజ్యమున కధిపతి
యయి 'రాజా'యను పదవిని పొందు ఈ రామకాంతుని భార్య
యే, మనచరిత్రనాయక యగు రాజ్యవాని వివాహసమయ
మున రామకాంతునికి ౧౦ సంవత్సరములును, భవానిగారికి ౧౫
సంవత్సరములును వయస్సు గాభ్యర్థ లిరువురికి నొండొరల
యెడ ప్రేమానురాగము లెక్కువగ నుండినను త్వరలోనే కార్య
విషయములందు వీరికి బహుశ్చ ౧ ప్రాప్తిం చెను

రాజారామజీవనుని కాలము ౧౦ సంవత్సరములయొద్ద దయారామను
బుద్ధికౌశలముగల యొక మంత్రియొకఁడు రామజీవనుఁ డితనిని
కుమారునివలె ప్రేమించుచు రామకాంతుఁ డితనిని
'అన్నా'యని పలుచుచుండ తనమయమునందు రామ
జీవనుఁడు, ప్రతికార్యమునం దా రాముని సమ్మతిచొప్పున
తనకొమారుఁడు నడువ వలె బోధించి మఱి ప్రాణము
లు విడిచెను చిన్నతనమున సంస్థానమున కధికారము
లభించినందున రామకాంతు రాజకార్య వ్యవహారము
లయందు మనసుపెట్టక, రముగా వర్తించి రాజ్య
మును పాడుచేయసాగెను ధనరాసులన్నియు హేయ
సుఖములకొరకు వ్యయపరచుతయుఁజూచి దయారా
ముఁ డనేకపర్యాయముల రామకాంతునికి బుద్ధిచెప్పెనుగాని
యాగర్విష్టుఁ డాతనిమాట నేయక మీఁదు మిక్కిలి
యాతని నిల్లు వెడలఁ గొట్టిం

నాటూరునుండి యిట్లు వెడలఁగొట్టఁబడిన దయారాముఁడు రామకాంతునిపయి మిక్కిలి ద్వేషము నహించి, యచ్చటినుండి బయలుదేరి ముర్తిదాబాదుకు వెళ్లెను. అప్పుడచ్చట రాజ్యముఁ జేయుచున్న నవాబుపేరు అలీవర్దిఖా. అచ్చటికి వెళ్ళిన తరువాత దయారాము నవాబు కొలువు గాటమునకుఁ బ్రతిదినము వెళ్లుచుండెను. కొన్నిదినముల పాటు తనబుద్ధికాశలముచే నవాబు ప్రేమ సంపాదించెను. దయారాము మొకనాఁడు నవాబు సమీపమునకుఁ జని “దేవరవారి ధర్మము రామకాంతుఁడు వృథా వ్యయపఱచుచున్నాఁడు. ఇంతయు నపహరించి రాజద్రోహముచేయుఁ దలంచి యున్నాఁడు” అని చెప్పెను. అప్పటి నవాబు విచారశూన్యులు. రాసార విచారముతోఁ బనిచేయువారు కారయిరి ఒక్కశెబ్బన. ఇంకొకనిని లక్షాధీశునిగాను, ఇంకొకనిని భీక్షాధీశునిగాను నయముండిరి. కాన దయారాముని మాటలు విన్నతోడనె, గామాట సత్యమా యసత్యమాయని విచారణచేయక, రామకాంతుని ధనమెల్లఁగొల్లగొట్టుటకును, అతని బడచ్యుత సేయతని పెదతండ్రి కుమారునికి రాజ్యమిచ్చుటకునయి నవాబు తనపైన న్యములను బంపెను. నవాబుయొక్క యాజ్ఞాప్రకారము దయారాము సైన్యములతోవెళ్ళి రామకాంతుని ధనము గారములోనికిఁ జొచ్చి ధనమంతయుఁ గొల్లగొట్టసాగెను. బలోనికి సైన్యములు చొచ్చినప్పుడు రామకాంతుఁ డంత గారములో భార్యాసమేతుఁడయి యుండెనట.

నవాబు సైన్యములు దండెత్తి చ్చిన సమాచారము విని,

వాని నెదురించుట కసమర్థుడగుటచే రామకాంతుడు వజ్రతా
డితునివలె నేనుయుదోపక నిశ్చేష్టితుడై యుండెను అతఁ
డిట్లొకఁ గొన్నినిగుఱము లుండియుండినయెడల, శత్రువులాతని
చెరఁ బెట్టియేయుదురు కాని కుశాగ్రబుద్ధిగల యాతనిభార్య
యగు భవాని, స్రవంగావధానము గలది గనుక, భర్తభయమును
దుఃఖమును శాంతింపజేసి, మోయఁగలిగిన నగలను చేతఁ
బుచ్చుకొని భర్తయుఁ దానును ఎవరికిఁ దెలియకుండ పట్టాము
నుండి వెడలిపోయిరి చిన్నతనమునుండియు భవాని కలలోనైనను
కష్టము లెఱుఁగని శ్రీమంతురాలు, పల్లకిలోనుండి కాలుక్రిందఁ
బెట్టుటయైన నెఱుఁగని భాగ్యశాలి ఇట్టిలేమ కీకష్టము ప్రాప్తించి
నప్పు డామె యెనిసిదిమాసము గర్భవతిగాచుండెను ఇన్ని
కష్టములు ప్రాప్తించినను పతిప్రాణములు దక్కునను సంతోష
ముతో నామె ధైర్యముగా నడువసాగెను వీరిట్లు నిగుటప్రయా
సముతో నడచి పద్మానదీతీరముచేరి యచ్చట నొకయోడవాని
నాశ్రయించి, నదిదాటి మూర్తి దాబాదుచేరి, యచ్చట బీదవా
రివలె నొక చిన్నగృహమున నుండిరి అక్కడికిఁ బోయిన తరు
వాత, రామకాంతునకుఁ దనపూర్వపు దురాచారమునకయి
పరితాపముగలిగి, బుద్ధికౌశలముగల తనభార్యచెప్పిన చొప్పున
నిక నడచుకొనుటకు సమ్మతించెను భవాని తన్ను పెంపుడు
కన్యగా భావింపవలసినదని చెప్పి, యనేకయుక్తులతో నవాబు
యొక్క బొక్కసధారుడగు జగత్సేతునువానిని తనభర్తకు
వశునిజేసెను తననగలలోఁ గొన్నిటిని నమ్మి యా ధనముచే
నవాబుయుద్యోగస్థులఁ గొందఱిని తనభర్తపక్షము నవలంబింపఁ

జేసెను తమకుఁ బూర్వము మంత్రిగనుండి, పిమ్మట తమ్ము నీ దళకుఁ దెచ్చిన దయారాముని బిలువనంపించి, అతని పాదములకు పెనిమిటిచే మ్రొక్కించి, తప్పులన్నియు తమింపుమని వేడుకొనెను ఇట్లు ప్రార్థింపఁగా, దయారాముని మనసు కఱగి, యతఁడు తిరిగి రామకాంతునికి రాజ్యమిప్పించెనని ప్రతిజ్ఞ చేసెను తరువాత రాణిగారు తనయొడలి నగలన్నియు నేఁబది వేల రూపాయీలకమ్మి దయారాముచే నాధనమంతయు లంచము లిప్పించి, నవాబునొద్దనుండు నధికారులనందఱిని వశపఱచుకొనెను ఇట్లు వీరిపక్ష మవలంబించిన రాజీయోద్యోగస్థులును, దయారాముఁడును, జగత్సేతునుగూడి, యెట్లొ నవాబు మనసు త్రిప్పి మఱల రామకాంతునకు రాజ్యమిప్పించిరి ఇట్లు పోయినరాజ్యము మఱల సంపాదించుటయందు రాణీభవానిగారు చూపిన యసామాన్యబుద్ధి కౌశలమును, అనుపమేయ పతిభక్తియుఁజూచి ‘స్త్రీబుద్ధి ప్రళయంకరీ’ యన్నమాట సర్వదా యసత్యమనియే చెప్పవలసి యున్న రాజ్యము తిరుగ సంప్రాప్తమయినపిదప ౧ సంవత్సరములు రామకాంతుఁడు, తన భార్యమణియొక్కయు, మంత్రిపుంగవునియొక్కయు ననుమతి ప్రకారము సుఖముగా రాజ్యముఁజేసి, మృతివందెను పతిమరణకాలమున భవాని ౨ సంవత్సరముల ప్రాయము గలదై యుండెను

రామకాంతుని రాజ్యము పోయినప్పుడు రాణీభవాని గర్భవతిగా నుండెనని వెనుక వ్రాసియుంటినిగదా ఆమెకుఁ గొద్ది కాలమునకుఁ బుత్రుఁడు గలిగెను తదనంతర మింకొక

కుమారుడు పుట్టెను కాని యీయరువురు ఎత్తులును బాల్యమునందే గతించిరి తరువాత నామెకు 'తార'యను కూతురు మాత్రమే కలిగెను తార చిన్నతనమునందే వితంతువయినందున దల్లియొద్దనే యుండుచుండెను

భర్త మరణానంతరము భవాని సింహాసనమెక్కినను ఆసమయమున బంగాళాదేశమునకు సురాజద్దాలాయను తురుష్కప్రభువు నవాబుగ నుండును హిందూదేశచరిత్రముఁ జదివినవారికి సురాజద్దాలాయెక్క దుశ్చేష్టలు బాగుగఁ దెలియును ఇతఁడు న్యభిచారాది దుష్కర్మలకయి తన ధనమంతయు న్యయపఱచి తనచేతికింది మండలాధిపతులయొద్దనుండి, బలాత్కారముగా ధనము స్వీకరించుచుండెను ధన మీయనివారిని మిగుల బాధపెట్టుచుండెడివాఁడు, పరస్మీల నక్రమముగఁ జెరపెట్టుట కీదుష్టఁడు వెనుకదీయువాఁడు కాఁడు న్యాయమునుమాట యాయన రాజ్యమున నౌషధమున కయినను గానరాక పోయెను తన రాజ్యమున కిట్టి దుష్టునివలన నెన్నఁడయిన ముప్పురాఁగలదని యెంచి, రాశీభవాని తన సైన్యముఁ జక్కపెట్టుటకు నారంభించెను సైన్యములోని భటులసంఖ్య హెచ్చించి, యుద్ధమున కసమర్థులగు భటులను తీసివేసి, సమర్థులయినవారిని జేర్చి, తానే సైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించి సైన్యములోని యోధులచే వేగుక యుద్ధముచేయించి, నేనలను బలపఱచెను ఇటులు చేసినది గావుననే యీక్రింద వివరింపఁబడు కష్టమునుండి తనరాజ్యమును నీమె తప్పించుకొనఁ గలిగినది ఆకష్టమేదియనఁగా—

రాశీగారి కొనూరైయును గతభర్తృకయును అగుతార,

బంగాళాదేశమునం దంతట విఖ్యాతిగాంచిన సౌందర్యవంతు
 రాలు ఈమె చక్కదనము సంగతివిని, నవాబునకీ మెను చాటు
 బెట్టవలెనను దుర్బుద్ధికలిగెను తారను తనకీయుమని, యీతఁడు
 భవానిగారికి వర్తమానము పంపఁగా నామె యత్యంత క్రోధా
 నివ్వితురాలయి, వచ్చిన దూతను మిగుల నవమానపఱచి పంపి
 వేసెను ఇందుపయి నవాబు క్రోధావేశి ఎరవశుడయి నా
 టూరు రాజ్యమంతయుఁ బాడుచేసి తారా భవానులను జెరిఁబెట్టి
 తెండని, తనపై న్యములఁ బంపెను ఇట్లు పరుగొనని రాణిగారి
 కదివఱకే తెలిసియుండెనుగాన, ఆపె పట్టణపు త్రోవలన్నియు
 మూయించి, తాచే పై న్యాధిపత్యమును వహించి, తనపై న్యముల
 వెంటఁదీసికొని రాజధానియొక్క హిర్ద్యారము దగ్గఱ నవాబు
 పై న్యముల =దుర్కొను ఇచ్చట కొక ఘోరయుద్ధము జరిగి,
 తురుష్కులు అందు సంపూర్ణముగా నొడిపోయిరి అనేకులైన తుర
 కలు నవాబయొద్దకు నొడిపోయిరి ఈసంగతి యితరరాజులకుఁ
 దెలిసినతోడనే వారు నవాబు పై న్యముల చనేకశాధిలు పెట్ట
 నారె

ఇట్లు బంగాళాదేశములోని మండలాధిపత్యుల కిందఱికి
 నవాబు దుష్టుడనితోచినందువలన వారిందఱును అతనిని రాజ్య
 పదచ్యుతునిగఁ జేయుటకయి నిశ్చయించుట కొకనాఁడు జగత్సే
 టుగారి గృహమునందు సభచేసిరి కృష్ణఘరు సంస్థానాధిపతి
 యగు రాజాకృష్ణ చంద్రరాయలును, శౌక్యాసంస్థానాధిపతి
 యగు రాజరాజ బల్లవులును, పాటాయను నామాంజరిముగల
 పాటచీపుత్ర సంస్థానాధిపతియగు రాజరాధుదుర్లవులును, నా

ఊరురాజ్యమున కధికారిశీయయిన రాశీభవానిగారును, ఆసభ
యందలి ప్రముఖులయి యుండిరి ఆసభయందు క్రింద వ్రాసిన
ప్రకారము సంభాషణలు జరిగినవని యొక యితీహాసకారుడు
వ్రాసియున్నాడు—

జగత్సేతు—సురాజ్యదౌలాను పదచ్యుతునిజేసి మీర్జా
ఫరనువానిని నవాబుజేయుట ఉత్తమము ఎందుకనగా
హిందూరాజులు చెప్పినట్లు నశుచుకొనియెద ననియు, బ్రజలకు
హితమగునట్లు రాజ్యము జేసెదననియు నాతడు ప్రతిజ్ఞ
జేసియున్నాడు ఇప్పుడు మనము నవాబును జేయఁదలచిన
మీర్జాఫరు, నవాబుయొక్క సైన్యాధిపతిగనుక తురకలసైన్యము
లన్నియు నతడు చెప్పినటులు వినఁగలవు కాన రక్తపాతము
లేకయే మీర్జాఫరును నవాబు జేయవచ్చును

రాశీభవాని—బంగాళాదేశపుసింహాసనమువయి, తురుష్కుని
నుంపక, హిందూరాజునే యుంప గూడదా? పోయిన స్వాతంత్ర్యమును
మఱల సంపాదించుకొనుటకు యోగ్యమయిన సమయ
మిదియేయని నాతాత్పర్యము

రాజాకృష్ణచంద్రుడు—రాశీగారు! తమరు చెప్పినమాట
యోగ్యముగానే యున్నది ఎందుకనగా, స్వాతంత్ర్యముంద
టికిఁ బ్రియమే కాని మన మనేక సంవత్సరములనుండి పరతం
త్రులమయి యున్నాము మన కీర్తినష్టమయి యున్నది పరరా
ష్ట్రములను ధిక్కరించి స్వసంరక్షణము చేసికొనుటకు మన మన
మర్థులము మనలో నైకమత్యములేదు పరస్పర ద్వేషములనేకము
లుగలవు కనుక హిందూనవాబు నేర్పఱచినయెడల, మనలో

మనము కలహించి, యొకరి నొకరము సంహరించుకొనుట సంభ
వించును ఇట్లు మనయంతః కలహములఁజూచి మరాటావారు
మనపయి దండెత్తివచ్చి మనలను దిరిగి పరతంత్రులను జేసెదరు
మరాటావారిని మన మెఱుంగము వారు బహు క్రూరులని వి
దుము మనము తురుష్కులతోఁ గలసిమెలసి యున్నాము వారి
స్వభావము మనకు బాగుగఁ దెలియును కనుక వారే మనకు
రాజులుగ నుండుటమేలు

రాశీభవాని—మీరు చెప్పినమాట గ్రాహ్యమే కాని
రాజ్యాగ్రాధుఁడయినపిమ్మట, సురాజద్దాలావలెనే, మీర్జాఫరు
క్రౌర్యము నవలంబించిన పక్షమున మనమేమి చేయఁగలము?

రాజారాజబల్లవులు—అందునుగుఱించి మే మిదివఱకే విచా
రణచేసి యున్నాము మీర్జాఫరును మనచేతిలో నుంచుకొనుటకు
నింగ్లీషువారి సహాయ మడుగఁ దలఁచితిమి. వారు బహుబలవం
తులు, కేవలము వర్తకులు రాజ్యము చేయవలయునను కోరిక
వారికిఁ గలుగనేరదు వర్తకమునందు విశేషలాభము గలుగు
నట్లులు గొన్నిషరతులు వారికి వ్రాసియిచ్చిన పక్షమున, వారు
మన కత్యానందముతో సతతము సహాయము చేయుచుందురు.
వారిసహాయముచే నెల్లప్పుడు నవాబు మనకు లోఁబడియుండు
నట్లులు చేయవచ్చును

జగత్సేతు—ఇదియునుఁగాక కలకత్తానగరములోనికంపెనీవారి
దుకాణమును సురాజద్దాలా కాల్చియున్నాఁడు కాన కంపెనీ
వారు సురాజద్దాలాను ఓడించుటకు యత్నించుచున్నారు కనుక
విప్పుడు క్రొత్తగా సింహాసనస్థుఁ డగు నవాబు వారికి సేపిహితుఁ

దుగా నున్న పక్షమున వానికి చాల సహాయముఁ జేసి కృతజ్ఞులయి యుందురు నాతో సఖ్యముఁ జేయనిపక్షమున రాజ్యమునకుఁ బ్రారంభము నొనగానే, క్రొత్తనవాబునకు వారితో యుద్ధము చేయవలె నున్నది.

రాజురాయదుర్లభులు — ఇంగ్లీషువారు దక్షిణములోని నవాబును పరా తునిజేసి నాన వారితో సఖ్యమే చేయవలెను, వైరము వలదు.

రాణీభవాని — నేను ప్రాంత నందువలనఁ దమ కిట్టి రాజకీయ వ్యవహారములలో నా నాన చెప్పటకు సమర్థురాలను కాను. అయినను, నాస్వల్పబుద్ధిల దిఁ జెప్పెద వినుఁడు ఇంగ్లీషువారిప్పుడు వర్తకులుగా నున్నది, మనము వారి సహాయముంగోరి చేతికి మనజుట్టు నిచ్చినపని డీమహారాజ్యమును జూచి వారికి రాజ్యాభిషేకము గలుగఁగలిగిన మానదు అప్పుడు మనగతియేమి? మరాటావారి గుణధర్మములను గుఱించి మనకుఁగొద్దిగనైనను దెలియును కానిఁ వీరివిషయమయి బొత్తుగ మన కేమియుఁ దెలియదు కాన తురుష్కుని రాజ్యసూధునిఁ జేయుటకును, పరదేశస్థులయిన కంపెనీవారిని దీనులవలె సహాయంబడుగుటకును, నేను సమ్మతించఁజాలను.

ఇట్లచ్చటఁ జాల సేపువఱకు వాదవివాదము జరిగి తుద కితర రాజుల బలవంతముచే రాణీభవాని, ఇంగ్లీషువారి సహాయముఁ బుచ్చుకొని మీర్జాపరును రాజ్యముపయి నుంచుటకు సమ్మతించి యిట్లనియె “మహారాజులారా! మీరందఱు సమ్మతించి, నిశ్చయించిన మాటకు విరుద్ధముగా నడుచుట నాకు భావ్యముగాదు

కనుక మీమాట నాకు సమ్మతమే ఈమార్పువలన తురక వారికి గల సర్వాధికార ఇంగ్లీషువారి కిచ్చుచున్నాము తురుష్కుని రాజ్యమునుండి తొలగించి, హిందూ దేశమున హిందూ రాజును స్థాపించునంత శక్తియు, దేశాభిమానమును, ఐకమత్యమును, మనకు లేనపుడును, మన దేశస్థులయిన మరాఠావారిని మనము నమ్మకలనపుడును, మనము మనరాష్ట్రము సూక్ష్మల చేత కొప్పగించుటయే బహుయోగ్యముగా నున్నది వీరే మనకు హితకర్త లగుదురుగాక ” ఇట్లందఱును నిశ్చయించి వారివారి సంస్థానములకు వెళ్ళిరి తరువాత ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున జరిగిన ప్లాసీయుద్ధమునందు కంపెనివారును, మీర్జాపరునుగూడి సురాజ్ దౌలాను ఓడించిన సంగతి చరిత్రజ్ఞుల కందఱికిని దెలిసినదే

ఇప్పుడు నేను వర్ణించిన అము హిందూ దేశముయొక్క చరిత్రములోని యొకముఖ్యభాగమయి యున్నది తురకలరాజ్యముయొక్క క్షయమునకును, ఇంగ్లీషు ప్రభువులయొక్క యభ్యుదయమునకును, ఇది సంధికాలమని చెప్పవచ్చును ప్రభుత్వము లిట్లు కలక్రిందులయ్యెడి కాలముయొక్క మాహాత్మ్య మప్పుడు, రాశీభవానిగారు దప్ప నితరు కెవరును గ్రహించినవారు కారని పైని వ్రాయఁబడిన సంఘాషణలవలనఁ జదువరులు గ్రహించియే యుండురు రాగారి సంఘాషణలవలన వారికి గల యనుపమే యస్వదేశాభిమానము వెల్లయిగుచున్నది రాగారు చేసిన రాశీయ భవిష్యత్తులన్నియుఁ దప్పక ని మునునని గూచి రాగారి రాజనీతి నిపుణత్వమునకును, వ్యవహారమునందుఁ గల దీర్ఘదృష్టికిని, మానవ న్యభావముయొక్క యధార్థజ్ఞానమునకును,

ఎంతయు సంతసింపవలసియున్నది రాజకార్యములయొక్క వాస్తవ
స్వరూపములను బూర్ణముగా గుఱైఁజేసిన యీలలనారత్నము,
మనదే మునందు కార్యధురీని లనియు దీర్ఘదృష్టు లసియు
బేరొందిన తోడరమల్లు, నానాఫడనవీరు, అక్కన్న, మాదన్న
మొదలయినవారితోను, ఐరోపాపండమునందు వ్యవహారకేత్ర
లని విఖ్యాతఁ గాంచిన సిట్టు, పాక్కు, బర్కు, బిస్మార్క్కు,
గ్లాడుస్టును మొదలయిన గురుషులగువులతోను, బుద్ధియందు
సమానురాలని చెప్పటకు సందేహము లేదు మనదేశమునందలి
నారీమగు నీటి బుగ్గవైభవముఁ జూపుచుండఁగా, స్త్రీలు పురు
షులకన్న బుగ్గహీన లనియు, వారికి విద్య నేర్పవలదనియుఁ
బ్రతిపాదించుట వింతకాదా? మనదేశమునందలి స్త్రీలకు న్వాతం
త్రము లేనందునను, వారికి విద్య నేర్పనందువలనను, మన
మానేక రాశీభవానులను బోఁగొట్టికొనినవారి ముఱియి ఇన్ని
నిర్బంధము లుండియు నపండప్పుడ రాశీభవానులవంటి నారీ
రత్నంబులు మనదేశమున నుదయించుట కూడఁగా ఈనిర్బం
ధము లే యుండి, మన స్త్రీలకు యోగ్యమయిన న్వాతంత్ర
మును స్వీద్యము వ్రాప్తమయి యుండినయెడల నిచ్చట నిది
నటకు ననేక రాశీభవాను లుదయించి యుందురని చెప్పట యతి
యోగ్యమై గావీరదు

రాశీగారి వార్యధైర్యములను గుఱించియు, రాజ యవ్వన
హరిములలో నామెనూన చాతుర్యమును గుఱించియు నిదివ
ఱకు వ్రాసితిని ఇక నామె ధర్మకృత్యములను గుఱించి వ్రాసెదను

భర్తయొక్క జీవితకాలమునందు భవాని, ధర్మాత్మురాలని

విశేషవిఖ్యాతిఁ జెందినదిగాదు అయిన నామె నాధారణముగా దానధర్మములను జేయుచునే యుండెను దేవాలయములఁ గట్టించుట, చెఱువులు శావులు మొదలయిన జలప్రదేశములఁ ద్రవ్వించుట, అన్నసత్రములు స్థాపించుట, బిద్రాహ్మణులకేఱుగ్రాహ్మణేశతరులకేఱు వివాహములు చేయించుట మొదలయిన భూతదయాచరితములగు సత్కర్మము లప్పటినుండియే, రాజుగారు చేయుచుండిరి

* మెకు దైవభక్తి విశేషముగాఁ గలిగియుండెను ఏవస్తువు నయిన నిర్వైరునికి సమర్పింపక గూఁమె యనుభవించుట లేదు ఒకగాఁ జేమె పెనింటి యగువనియుద్దువేల నా పాయలకు రెండు అంద్రహామిములఁ గొనెను వానిలో ఒకటి కాచికాదేవి కనియు, మఱియొకటి తనహృదయము నాయన నిచ్చెయించు కొను వానిలో ఒకటి ఒక సౌందర్యము ముగాను, మఱియొకటి నాధారణముగాను, ఉండెను వానిలో సుత్తమ మయినది తనధార్య కియ్యనలయునని శలఁ, రాజుగారు వానిని రాజిగారికిఁ జూపఁగా సుత్తమమయిన కాచికాదేవి కిచ్చెద నని గూఁమె చెప్పెను అందుమీఁద రాజుగారు తన యభిప్రాయమును దెలుపఁగా “మీ కిష్టమైన హామి మూడు సమర్పింపవచ్చును, నా కిష్టమైనదానిని నేను సమర్పించెను, ఇట్లయిన నిరువురి కోర్కు “దేవును” అని రాజిగారు చెప్పిరి అదేప్రకారము రెండు హామిములును దేవికి సమర్పించిరి ' ఇట్లామె యకల్మషదైవభక్తిని జూపు దృష్టాంతంబు లనేకంబులు గలవు కాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట వ్రాయలేదు

తనకుఁ గుమారులు లేకపోయినను, తనకూతురగు తారకుఁ గుమారుఁడు గలిగిన పక్షమున వానికిఁ బట్టముకట్టి తాను గంగా తీరముననుండి, దానధర్మములఁ జేయుచు, ఈశ్వరుని ధ్యానము చేసికొనుచు నుండవలెనని యీమెకుఁ దాత్పర్యముండెను ఇట్టి యోచనగలనయి, తార కొకమంచివరుని దెచ్చి పెండ్లి చేసెను గాని, “తా నొకటిదలఁచిన దైవ మొకటితలఁచు” నచ నామెత చొప్పున నామె యల్లుడు మృతినొందెను అల్లుని మరణము నలన రాణిగారి కశ్యంత దు ఖమును అపరిమితమయిన నిరుత్సాహమును గలిగెను కొన్నిదినములవఱకును వితంతువుత్రికను జూచినప్పు డెల్ల నామెకు రిగుల దు ఖము గలిగి చిత్తభ్రమ గలుగుచుండెనట నవాబగు సురాజుద్దౌలా, రాణిగారి కొమార్తెను చెరఁబట్టఁ దలఁచి, సైన్యములఁ బంపెననియు, వానిని రాణిగా రోడించెననియు వెనుక వ్రాసియున్నాను అయుద్ధ మీవి తంతువు తారకొక కే జరిగినదని చదువరు లిదివఱకే గ్రహించి యుందురు ఈయుద్ధము జరిగినప్పటినుండియు రాణిగారు తార నెప్పుడు తనవెంటఁ జేయుచుకొని బహు సాగ హతతోఁగాపాడుచుండిరి

అల్లుని చావుతో రాణిగారియీశ లన్నియునిరాశ లాయెను రాయమునకు సుగవారసుదారు కుమారులు లేనందువలన, రాణి గారు సంపత్తిసంతను లోకహితార్థమయి వ్యయపఱుచుటకు నిశ్చయించిరి ఇట్లు నిశ్చయించిన పిదప నమె చేసిన దానధర్మము లింతంతని చెప్ప నలవిలేదు వానిని విన్నవారు ఆనందాశ్చర్యములఁ బొందక మానరు. ఈమెకిన్న నధిక శ్రీమంతులగు రాజు

లనెకులు గలరు, కాని యీమెచేసిన దానము లనేకములు గొప్ప గొప్ప చక్రవర్తులకు శోభించునట్టివి

ప్రతినవస్సర మీమె ౨౫ వేల హాపాయలు చిల్లరదానధర్మ ములయందు వ్యయపఱచుచుండెను గంగాతీరముననుండి వేదాధ్యయనముచేయు బ్రాహ్మణోత్తములకును, యోగాభ్యాసము చేయు యోగులకును, అధులకును, అభ్యాగతులకును, అన్నము పెట్టుటకయి యామె యనేక సత్రములను గంగాతీరమున స్థాపించి యున్నది సంస్కృత విద్యాధ్యయనమును, వేదాధ్యయనమును, శాస్త్రాధ్యయనమును జేయు విద్యార్థులకు విద్యార్థి వేతనార్థమై సంవత్సరమునకు నిరువదియైదువేల హాపాయలు ముట్టునట్టిమె యేర్పాటు చేసినది ఆకట్టుపాటు ముప్పటివఱకు నడచుచున్నదని చెప్పెదరు అనేక గీర్వాణపారశాలలు స్థాపించి, వానిపై గొప్ప పండితులను గురువులుగా నేర్పఱచి, విద్యార్థులకు పారశాల లోనే యన్నము పెట్టునటు లేర్పాటుల జేసి, శాస్త్రములందుఁ బ్రవీణులగు విద్యార్థులకు వారినాఁదిప్రవీణతప్రకారము పారితోషికముల నిచ్చునటులు నియమంబులు చేసెను తా నేర్పఱచిన సత్కృత్యంబులు తన మరణానంతరము నిర్విఘ్నముగా జరుగవలె నని, రాశిగారు ఈస్టు ఇండియా కంపనీవారికిఁ గొన్ని లక్షల హాపాయలొచ్చి వానివడ్డీవలన సెవారి శాలలు సతతము జరుగు నటులు నిరూపకము చేసిరి కనుక నిప్పటికి బంగాళాదేశములో వీరికి ననేకాశీర్వాచనముల నిచ్చుచు ననేకవిద్యార్థులు సంస్కృత విద్యామృతమును గ్రాసము చేయుచున్నారు ఈమె భూదానము అనేకము చేసినది, అనేకులయిన బీదకావుల సిస్టులువదిలి

పెట్టినది ఇందుచే నీమె రాజ్యమున ఏదలందఱు సుఖముగానుండిరి.

కాశీ, గయ, రాజశాహి, బజానగర్ మొదలయిన పట్టణములయం దీమె గొప్పగొప్ప దేవాలయములను సత్రములను గట్టించినది వీనిలోఁ గాశీక్షేత్రములోని దేవాలయము బహు రమ్యమైనది దీనిలోని విశ్వేశ్వరుఁడు, దండపాణి, దుర్గ, తార, రాధాకృష్ణుల విగ్రహములు కడుపొంపుగానున్నవి అత్యంత సుందరములైన శివలింగంబు లిందచేకంబులు గలవు దేవాలయమంతయు శ్రేష్ఠమైన నల్లని రాతితోఁ గట్టఁబడినది ఇదే రీతిని నామె యనేకఘట్టముల రాతితోఁ గట్టించెను అనేక ధర్మశాలల స్థాపించెను కాశీయం దేడువందల గృహములఁగట్టించి యిహసౌఖ్యములవదలి కాశీవాసముఁ జేయవచ్చిన యనాధలను వానియందంచి భోజనముఁబెట్టి వారి మరణానంతర ముత్తరక్రియలను గూడ యధావిధిగాఁ జేయించుచుండెను పంచక్రోశముచుట్టు నీమెధర్మగృహములు, గ్రావులు మొదలైనవి యనేకములు కలవు కాశీక్షేత్రముం దీమె సహాయమువలన నాలుగువేల ప్రజ బ్రతుకుచుండెను !

రాజగారు మనుష్యులయందేగాక పశుపక్ష క్రిమికీటకాదులకు సమస్త ప్రాణులందును కరుణగలదియై వర్తించుచుండిరి తన రాజ్యమునం దెచ్చటను గోమహిషాదులఁ వధ కాఁ గూడదని 'యామె నిబంధనఁజేసెను ఈనిబంధన నుల్లంఘించువారికి ఘోర శిక్షవిధించెను పక్షులకొక దొడ్డిలో ననేక ధాన్యములు వెదచేల్లించి, వానికొఱకై వచ్చిన పక్షి నమూహమును దూరమునఁ జూచి యిట్టి చక్కనిపక్షుల నుత్పన్నముచేసిన సర్వేశ్వరుని

యద్భుత శక్తి ప్రేమాదులకు నానందించుచుండెను చీనులకుఁ బంచదార, చేపలకు రొట్టెముక్కలు, మార్జాలములకు శీరాన్నము మొదలగు భక్ష్యములనిప్పించి, యవి సుఖించుచుండటఁ జూచి భవానిగారు మనమునందు మిగుల సంతోషించుచుందురు. ఇట్లేమే కారుణ్యమృత ప్రవాహము ఎల్లప్రాణుల యెడలను సమానముగఁ బ్రవహించుచుండెను

ఈమె కాశీయాత్రకు బయలుదేరినపుడు ఈమె వెంట గొంగు ఓడలు వెడలివడలు భక్ష్యపదార్థములు సమగ్ర పడవలమీఁది వెల్చినవఱకు ' ఇట్లవరింతున్న దానము చేసినందువలన లోకు లీమెయన్నపూర్ణియొక్క యపరావతారమని యెంచుచుండిరి

రాశీభవానిగారి రాజ్యమునం దనాఘలగు రోగులకాషధంబు లిప్పించుటకునై యనేకాషధాలయ బులు కట్టింపఁబడినవి ఇప్పటివలె నప్పుడు డాక్టర్లను, ఆసుపత్రులును లేకపోయినను, హిందూ వైద్యశాస్త్రమునందుఁ బ్రవీణుల ౫ భిషగ్వర్మ్యులనేకులు, రాణిగారిసలహాపై వేతనములఁ గొనుచు వైద్యశాలలయందు బీదలకాషధంబు లిచ్చుచుండిరి రోగి, వైద్యశాలలోనికివచ్చి గాగై వెళ్లువఱకును వానికిఁ గావలయు పథ్యపానములును, ఔషధంబులును, ఉపచారంబులును మొదలైన వన్నియు యధావిధిగా జరుపుటకు రాణిగారి సేవకుల సేర్పుఱచిరి ఆహా ' ఈమె భూతకారుణ్యము కంటేని కొనియాడెదను ఇట్టి విశ్వకుటుంబినిని వేయివోళ్లఁ గొనియాడినను జాలదు.

రాణిగారు సకల లోకులచే సత్కరింపఁ బడుచుండిరి కేవ

లము హిందువులకేగాక తురుష్కులకుఁ గూడ సీమే పూజ్యరా
 లాయెను ఒకాకొక సమయమున రాణిగారు గయలో బిండ
 మువేయుటకునై వెన్నెనప్పడు అచ్చట రాజు తనకైదులక్షల
 గూఢాయీ లిచ్చినఁగాని పిండదానముచేయ నియ్యననిచెప్పెను
 రాణిగారీసంగతి మూర్ఖిదాబాదు నవాబునకుఁ దెలుపఁగా
 నాతఁడు గ మాధీశ్వరుని పదచ్యుతుని జేయుటకై శత్రుణమే
 సైన్యములఁబంపెను ఈసంగతివిని యారాజుభయమొంది రాణి
 గారి శిరఃఘోషెను శరణాగతుని రక్షింపవలెనని రాణిగారు
 తిరిగి నవాబునకు సమాధానముచెప్పి యారాజును రక్షించెను
 పొన్నిదినముల రాజు నవాబు కియ్యవలసిన కప్పమీయనందునఁ
 గారాగృహవాసుఁడయ్యెను అప్పుడును రాణీభవానిగా రడ్డ
 ముండి యతనిని బంధిఖానానుండి విడిపించిరి

“క ఉపకారికి నుపకారము

వివరీతముగాదు య వివరింపంగా

నపకారికి నుపకారము

నెపమెన్నకచేయువాఁడు నేర్పరియమతీ ”

యని మనము చిన్నతనమునందుఁ జదివిన యీ యమూల్యమైన
 సీతిపద్యమునకు రాణిగారు లక్ష్యభూతలని చెప్పటకు సందేహ
 ములేదు కారాగృహ విముక్తుడైన యారాజు గాణిగారి
 యొద్దకువెళ్లి, “ఁక్కిలి కృతజ్ఞుడై, తలపాగాతీసి, రాణిగారి
 పాదములపైనుంచి “అపకారముజేసిన నాకుఁ బ్రాణదానము
 నిచ్చిన మీవంటి పరోపకారుల నెచ్చటఁగానను” అని విన్నవించి,
 సెలవు పుచ్చుకొని తనరాజ్యమున కేగెను తరువాత నెల్లప్పుడును

ఆరాజు రాణిగారి యజ్ఞప్రకారమే ప్రవర్తించుచుండెను

నాటూరులో గంగలేనందున రాణిగారు శమ రాజధానిని అచ్చటనుండి తీసి ముర్షిదాబాదుకొద్ద గంగాతీరముననున్న బడానగరమును గ్రామమునందు స్థాపించిరి ఈమె రానపుడు బడానగర మొక చిన్న గ్రామముగా నుండెను, గాని యీమె యచ్చటికి వచ్చినతరువాత నానగరము కడుగొప్పుదై బడానగరము, అనగా, గొప్పనగరమన్న పేరును సార్థకపఱచెను

ఇక నీమె దినచర్యనుగుఱించి కొంతవ్రాసెదను ఈమె దినచర్య బహురమ్యముగాను, అనుకరణీయముగాను ఉన్నది ప్రాత కాలమందు నాలుగు గంటలకేలేచి, శుశ్విరస్తుతిఁ జేసి, కాగడాలు వేయించికొని గంగానదికిఁబోయి స్నానముచేసివచ్చి, పుష్పములనుగోసి, గృహదేవతను బూజించునట ఇంతిలో సూర్యోదయము కాగానే గంగాతీరమునకుఁబోయి దేవాలయముఁ బూజించి, బొటనారులకు దానధర్తములుచేసి, పురాణశ్రవణముఁ జేయును మధ్యాహ్న కాలమప్పుడు భోజనానంతరమున రాజవేషము వేసికొని రాజసభకుఁ బోవును అచ్చటి యుద్యోగస్థులకు వారు చేయవలసిన పనులు నియమించి, వారుచేసిన పనులఁజూచి, తాను సభలో స్వయముగఁ జేయవలసిన పనులను నిర్వహించి, తిరుగుఁబురాణశ్రవణమునకుఁ బోవును సాయం కాలమప్పుడు తిరిగి దేవతాదర్శనము చేసికొని ముఖ్యమంత్రి సభకుఁబోయి, ప్రజల విన్నపములు, వ్యాజ్యములు మొదలైనవి విని, తీర్పులుచెప్పి, యిలువేరి, దేవునిప్రార్థించి నిదురించును భవానిగా రొకఘాటయే భుజించుచుండిరిని చెప్పెదరు రాణీభ

వానిగారి కాలము, అప్పటి సంఘస్థితి, దృఢమైన ధర్మవిశ్వాసములు, మొదలైనవానిని విచారించిగూడగా, రాణిభవానిగారి దినచర్య, అప్పటికాలములో నుత్తమోత్తమమైనదినియే యెవరికైన నొప్పుకొనవలసియుండును

ఇట్లు పతిభక్తి, రాజ్యకర్తృత్వము, శౌర్యము, ధైర్యము, స్వదేశాభిమానము, భూతదయ, ఈశ్వరభక్తి మొదలైన యుత్తమోత్తమ గుణసంపదలకు వాసస్థానమైన రాణీభవానిగారు ౧౮ వ సంవత్సరమున, అనగా డెబ్బదితొమ్మిదినవత్సరముల ప్రాయమున స్వర్గస్థులైరి వీరి మరణమునకయి లక్షలకొలది ప్రజలు దుఃఖించిరిని వేఱుగ వ్రాయవలయునా?

భవానిగారు ఒడ్డుపొడుగు గలిగి, గుగుల సుందరముగ నుండిరి చనిపోవువఱకు నీమె శక్తితగ్గలేదట తుదవఱకు నీమె స్వయముగా వంటచేసికొని భుజించుచుండెనట

ఈమె రామకృష్ణుడను బ్రాహ్మణబాలుని నొకని వాని శైశవమునుండి పెంచుచుండెను తుదకు వానికే రాజ్యముగట్టి మృతికొందెను కాని రాజరామకృష్ణుడు నాధువృత్తిగలవాడగుటచే నిప్పుడు వీరిరాజ్య మొకచిన్న జమీందారియై యున్నది.

అహల్యాయై హోవకరు

* “ఉదార చరితానాంతు వసుధైవ కుటుంబకం”

ఈ యద్వితీయమైన నాధ్వీమణి చరిత్రము, మరొరంజక మయ్యను, హృదయ ద్రావక మైనట్టియు, ననుకంపనీయ మయ్యను అనుకరించేయమైనట్టియు, వీరరసవిరహిత మయ్యను శాంతిరస పరిష్కృతమైనట్టియు మూడంకముల నాటకమని చెప్పవచ్చును ' ఈ నాటకముయొక్క చాలభాగము దుఃఖిభాషమైన యంధకారముతో వ్యాప్తమై యున్నను, అహల్యాబాయిగారి యొక్క సద్గుణములను చంద్ర కిరణములచే ప్రకాశింపజేసెనందున రమ్యముగానే యుండును ఈమూడంకము లెవ్వియనగా —

(౧) అహల్యాబాయిగారి జన్మమును బాల్యమును () ఆమె సంసారి సుఖము () ఆమె వైధవ్యమును రాజ్యము చేయుటయు ఈమూడంకములలోని సంగతులను విడివిడిగా విచారిం చెదము

❶ జన్మమును బాల్యమును—బొంబాయి ప్రాంతము నందలి అహమదు నగరమును తాలూకాలో పాధరట్టయను చిన్న గ్రామము గలదు ఈ గ్రామమునందుఁ బూర్వము, అనందరావు సింధేయన నొక మరాఠీగృహస్థుఁడు వాసము చేయుచుండెను ఈతఁ డా గ్రామమునందుఁ బెద్దమనుష్యుఁడని పేరు

* బొంబాయిగలవారికి విశ్వమంతయు స్వకుటుంబమే

వడసెను ఈతఁడు ధనవంతుఁడు గానందునఁ బొలములు దున్నుకొని జీవనముఁ జేయుచుండెను ఇతని భార్యయు స్వభావమునందితనిని బోలియుండెను ఈ సత్యగుణ ప్రధానులైన దంపతులకు ౧౭ వ సంవత్సరమున కొక కన్యారత్నము కలిగెను ఈకన్యకు వారు అహల్యయని నామధేయఁగిడిరి ఈమెయే చరిత్రనాయికయగు అహల్యబాయి ఈమె తరువాతఁజూపిన యసమాన సద్గుణములనుబట్టి, యీమె సామాన్యస్త్రీకాదనియు, నవతార సినియనియు మహారాష్ట్ర గ్రంథకర్త లనేకులు ‘దేవీ అహల్య గాయి’ యని సంబోధించియున్నారు ఈమె జగదంబయొక్క యవతారమని యిట్లుకొక ధ చెప్పెదరు అనేక దినములవఱకు నానంద రావునకు సంతానమే లేక పోయెనట అప్పుడొక్కనాఁడాయనభార్య చింతాక్రాంతురాలయ్యుండి వారిగృహమున కొకబైరాగి వచ్చెనట ఆమెచింతయొక్క కారణమును విచారించి, “మీరు కొల్హాపురమునకువెళ్లి, అచ్చటి జగదంబను సేవించినపక్షమున మీకు సంతానము గలుగును” అనిచెప్పి వెళ్లిపోయెనట

మన యాంధ్రదేశమునందు బెజవాడ కనకదుర్గ యెటులు ప్రఖ్యాతిని జెందియున్నదో యటులే మహారాష్ట్రదేశమునందు, కొల్హాపురములోని జగదంబ ఒహళ విఖ్యాతయయి యున్నది బైరాగి చెప్పినప్రకారము ఆనందరావును, అతని భార్యయు కొల్హాపురమునకుఁజని యచ్చట జగదంబను సంవత్సరమువఱకుఁ బూజించుచుండిరట ఒకసంవత్సరముకాఁగానే జగదంబ యానందరావుకు స్వప్నమందుఁ గనఁబడి “ఇపు సంవత్సరమునుండి దృఢ భక్తితోఁజే

సినసేవచే సంతోషురాల నై తిని ఇత నీవు ఏ గ్రామమునకు వెళ్ళి
వచ్చును నీయిచ్చ దీర్చుటకై నేనే నీయుదరమున నుంచిదను”
అని పలికెనట ఆనందరావున కిట్టిస్వస్థము కలిగినప్పుడే యాత
నిభార్యకుఁగూడ నిటువంటి స్వప్న మేకలిగెనట! తరువాతఁ గొద్ది
దినములలోనే వారికి జగదంబయొక్క యంతమున నహల్యబాయి
పుట్టెనట! ఇటులహల్యబాయి దేవతాంతరభూతయని స్థాపిం
చుట కనేక కథలను జెప్పెదరు ఇనియన్నియు నిజము గాకున్నను
వినివలన నహల్యయందుఁ గల దేవతలకు శోభించు సద్గుణము
హములును, లోకులకు నామెయందుఁ గల యమితపూజ్యభావ
మును వ్యక్తమగుచున్నవి

అహల్య యైదుసంవత్సరముల దైనతరువాత నామెయందు
నామె తరువాతఁజూపిన సద్గుణములయొక్క యంకురములు గని
పింపఁదొడఁగెను తనతో రాడుకొనుటకు వచ్చెడి యిరుగపొ
రుగు పిల్లలను బహు ప్రేమించుచుండెను ఆమెకుఁ దినుట కెవర
యిన నేపదార్థము నిచ్చినను, అందులభాగము తన స్నేహితు
రాండ్రకిచ్చిగాని తాన్న భుజింపకుండెను ఏపదార్థమున నీశ్వ
రునిగా భావించి, దానిని పూజించుట యీమెకుఁ బ్రియమైన
యాటలలో నొకటిగా నుండెను ఇం చిన్నవయస్సనందుఁ
గూడ నీమెకు సత్యముపై విశేషభక్తియుండెను ఆమె ఎప్పు
డును నసమీమాడునది కాదు, ఎవరైన స్నేహితురాలు అస
త్యము చెప్పినపక్షమున నహల్యబాయి యామెతో మాట
లాడుట మానివేయుచుండెను

ఆగ్రామమునం దొకచిన్నబడి యుండెను ఆబడి యిప్పటి

న్ముత్తవంటిది గాక మనదేశములోఁ బొట్టపోసికొనుటకయి
 కొందఱు బీదగ్రాహ్యులు చిన్నచిన్న కుగ్రామములలో స్థాపిం
 చునట్టి బడిగానుండెను కాని సావధీరువగునట్టియు, స్వకర్తనిష్ఠుఁ
 డగునట్టియు, నీశ్వరభక్తిపరాయణుడగునట్టియు గొకబీదగ్రా
 హ్యుఁ డాబడిలో పంతులుగా నుండెను ఆయనకుఁ బిల్లలవలన
 నమావాస్యకు పూర్ణిమకు డబ్బులు తప్ప మఱేమియు దొరకుట
 లేకపోయినను, పేసాగారిసంస్థానమునుండి నెల కైదు రూపా
 యులు దొరకుచుండెనట ఆపంతులవారికిని అహల్య సంక్రి
 యగు ఆనందరావునకును అత్యంతవిహితము గలిగెను ఆపంతు
 లకు సంతానము లేనందువలన నాయన తన స్నేహితునికూతు
 రగు అహల్యనే తనకూతురుగాఁ జూచుచుండెను అహల్యగూ
 పంతులవారియొద్దనే ఎప్పుడును పెరుగుచుండెను ఆమె కాయన
 తనశిష్యులతోఁ జదువుటయు వ్రాయుటయు నేర్చెను, అనేక గ్రం
 థములలోని సద్బోధ గ్రంథములలోనికద లన్నియు నహల్య నావధాన
 మతియై వినుచుండెనట సీతాదేవి వనవాసము, వ్రాపదీదేవి
 యజ్ఞాతవాసము, దమయంతీదేవి కిష్టములు, సావిత్రిదేవి విప
 క్తులు, వారిపాతివ్రత్యము మొదలైన నాధీష్ఠిత్రీలవృత్తాంతములు
 మహాప్రేమతో వినుచుండెను ఇట్టికథలను మఱలమఱలఁ జెప్పు
 మచి పంతులకు వేడుచుండెను చిన్నతనమునను విద్య నేర్చి
 యిట్టిసాధ్వీమణుల కిష్టములన్నియు విచి యున్నదిగనుకనే, తరు
 వాతఁ దనమీఁదికి వచ్చిన యాపదల నన్నిటిని ధైర్యముతో
 సహించుటకు సమర్థురా లాయెనని చెప్పుటకు సందేహములేదు

చిన్నతనమునం దీమె నేర్చుకొనిన విద్యాప్రభావముచేతనే, శరు వాత వచ్చిన కష్టసమయములయందు సద్గ్రంథములు చదువుకొని మనోదుఃఖమును శుంపఁజేసికొని, తనకర్తవ్యములను జేయఁ గలిగినది ఇందువలన రెండుసంగతులు స్పష్టమగుచున్నవి ఒకటి యేమనఁగా, అహల్యబాయిగారి కాలమునందును స్త్రీవిద్య యుండెను రెండవ దేమనఁగా, స్త్రీలు విద్య నేర్చినయెడల వారికి నెప్పుడును అవిద్య లాభప్రదమే యగునుగాని నష్టప్రద ము కాదు

ఇట్లు ప్రవృద్ధమానయగు అహల్య తొమ్మిదిసంవత్సరములది కాఁగానే యామె వివాహము చేయుటకయి యామెతండ్రి వరు నివేతకనాగెను కాని యానందరావు బీద వాడగుటచే నాతని కొమార్తెకు మంచిసంబంధము త్వరగా ఏరకకపోయెను కాని యాయోగమువలన ఏరకక ఏరకక యొకగొప్పసంబంధము ఏర కెను అవిధ మెట్లులైన —

ఆసమయమున గొంజీ గొంరావు పూనాపట్టణమందు సేపాయిగా నుండెను ఆయనతమ్ముడు రఱునాధిరావు సుల్తాన రావుహోళకరిను సర్దారును, అశని కుమారుడగు ఖండేరావును వెంబడి దీసికొని ఉత్తరహిందూస్థానమునకు యుద్ధార్థయి వెళ్లి, శత్రువులను జయించి తిరిగి పూనాపట్టణము వెళ్ళినప్పుడు పాథర గ్రామములో బసచేసిరి ఆనందరావుగారి యింటియెదుట నొకగొప్ప హనుమంతుని దేవాలయముండెను పేషా లాగ్రా మమునకు వచ్చినప్పు డెల్ల నాదేవాలయమునందే దిగుచుండిరి కనుక నీపర్యాయముగూడ రఱునాధిరావుగా రిచ్చటనే దిగి

ఆరోజు బడిపంతులు పిల్లల కందఱకు సెలవిచ్చి, తాను రఘునాథ
 రావుగారియొద్దకి వెళ్ళి, గుడిలోన ముచ్చట లాడుచుండెను ఒక
 నిమిషమయిన గురువును విడిచి నిలువని యహల్య యప్పుడు
 గురువుకొద్దకి వచ్చి కూర్చుండెను శృంగారప్రబంధంబులయందుఁ
 గవులు వర్ణించిన స్త్రీలవలె అహల్య చంద్రముఖ గాకపో
 యినను, ఆమె ముఖముపై నావ్విభావిక రాజప్రభ యుండుటవలన
 నామె గూచువారికి బహురమ్యముగా నుండెను ఈమెను
 జూచి రఘునాథరావు పంతులను ఈమె యెవరని యడిగెను అప్పు
 డాపంతు లీమె వృత్తాంతమును జెప్పి యీమె సుగుణసంపద
 లను మిగులఁ గొనిచూడెను అంతట ఖండేరావున కీమె
 యోగ్య మయినవార్య యని నిశ్చయించి రఘునాథరావుగారు
 ఖండేరావు తండ్రియయిన మల్లారరావుగారి యనుమతియడిగి,
 ఆయన సమ్మతి పుచ్చుకొని యానందరావును బిలిపించి, ముహూ
 ర్తము నిశ్చయించి సుముహూర్తమున నహార్యఖండేరావు
 లకు వివాహము చేసిరి ఇట్లు బీదవానికూఁతు రయిన అహల్య
 యొక మండ గావశ్యరుని భార్యయాయెను కనుక మనమును
 ఇక నీమెను అహల్యయను సామాన్యనామముతో వాడక,
 అహర్యగౌయి యన్నగౌరవ నామముతోనే వాడుదము ఇట్లు
 అహర్యగౌయి చరిత్రహాపమయిన నాటకములోని ప్రథమాం
 కము సమాప్తమౌమెను ఐనను రెండవయంకములొనికీ బోవ
 కమునుపు, అహర్యగౌయిగారి భర్తయయిన ఖండేరావుగారి
 వంశమును గుఱించి కొంతవ్రాయుట యప్రాసంగికము కానేరదని,
 యిచ్చట సంగ్రహముగ వ్రాసెదను

పూనాపట్టణమునొద్ద హోళను చిన్నపల్లె యుండును అచ్చటనొక ఖండూజీ యను గొల్లవాడు కాపుర ముండెను అతనికి మల్లారీ యని యొక కుమారుడు గలిగెను కుమారుడు చిన్నవాడుగ నుండఁగానే ఖండూజీ మృతుఁ డయ్యెను తండ్రిచనిపోయినతరువాత మల్లారీ తన మేనమామగారి యింట్లో పెరుగుచుండెను అచ్చట నీతఁడు మామగారి పశువులను మేపుచు కాలక్షేపము చేయుచుండెనట పశువులను మేపుచుండినను చిన్నతనమునం దనేకపర్యాయములు, మల్లారీయొక్క సాహసము, శౌర్యము, ఆజ్ఞాధారకత్వము మొదలయిన గుణము లతనిమామగారికిఁ గానిపించెను అప్పుడతఁడు తనయల్లుని పశువులు గాయవలదని చెప్పి, యతనికొఱకు, సేనాపతిదాభాడేయను సైన్యాధిపతియొక్క సైన్యమునందు చిన్నబంపని సంపాదించి యిచ్చెను అప్పుడినుండి మల్లారీయొక్కశౌర్యము గానుపింపసాగెను ఎంతదైర్యము గలిగినను, ఎంతశౌర్యము గలిగినను, ఈగుణములన్న జూపించుటకు యోగ్యమయిన ప్రసంగము లేనియెడల నీగుణములు ప్రసిద్ధికి రానేరవు మల్లారీ సైన్యమునందుఁ బ్రవేశించినప్పుడు పూనాపేష్వాకును, ఢిల్లీబాదుషహకును, యుద్ధము జరుగుచుండెను కొద్దిగ శౌర్యముఁ జూపినందున శిలేదారను అధికార మిచ్చి మల్లారీని ఈ యుద్ధమునకుఁ బంపిరి యుద్ధమునందు మల్లారీ తనశౌర్యమును, చాతుర్యమును, కౌశలమును జూపినందున నతనికి వైదువందల గుఱ్ఱపుబంట్లపై నధికారిము దొరికెను తరువాత మాళవప్రాంతమునం దీతఁడు దాయబహదరను ఢిల్లీశ్వరుని సైన్యాధిపతిని గెలిచెను ఇందునకు మెచ్చి

బాజీరావు పేషాన్ గా రితనికి మాశవప్రాంత మీచ్చి, సుబేదార్ మల్లారావు హోళకరు అన్న బిరుదునొసంగిరి ఇట్లు హోళను కుగ్రామమునందుఁ బుట్టి మల్లారీగొల్లవాఁడు, తనశౌర్యధైర్యములచే నిందూరు సంస్థానమునకు రాజై, మల్లారీరావు హోళకరను బిరుదును సంపాదించుకొను, తన జన్మభూమి యయిన హోళగ్రామమును ఇతిహాసమునందు నజరామరముఁ జేసెను ఈయనభార్య పేరు గౌతమాబాయి వీరికి ఖండేరావను కుమారుఁడు గలిగెను ఇతఁడే యహల్యాబాయి పెనిమిటి ఈతఁడు చిన్నతనమునుండియు నబలుఁడై, తండ్రివలెనే శౌర్యధైర్యసాహసములు గలవాఁడని విఖ్యాతుఁ డయ్యెను

అహల్యాబాయిగారి సంసారసుఖము — ఇసుకమయమై, ప్రచండమార్తాండు కిరణములచేఁ దప్తమై, భయంకరమై యొప్పు చిర్జనప్రదేశమునందు నడుగు లెండవఁజిబురపురఁ బొక్క మధ్యాహ్నసమయమునఁ బ్రవాసము చేయు బాటసారికిఁ ద్రోవలో విక్రమై యాప్రవృత్తసమూహముయొక్క దట్టమైన ఛాయయుఁ జల్లని జలాశయమును గానుపించినయెడల నెంతయూనందమగునో యంతయూనందము, దు ఖపరంపరలతో వ్యాప్తమై యీచరిత్రాశ్చక్రమయిన నాటకమును జూచువారికి 'సంసారసుఖ' మను రెండవయంక మియ్యగలదు అహల్యాబాయిగారి వివాహమయినప్పటినుండి పదినంవత్సరములవఱకు జరిగినకాల మామె జీవితములోని యత్యంత సుఖకరమయిన కాలమని చెప్పువచ్చును అహల్యాబాయిగారి వివాహమయినప్పటినుండియు నామె విశేషముగా నత్తవారింటనే యుండెను ఆమె చిన్నప్పటినుండియు

విదవాళియింటఁ బెరిగినదైనను విద్యయు, స్వాభావికచేతయు గలదిగావున, సత్తివారిల్లువేళింపవత్తోడనే రాజయినట్లును శోభించెడి నా మును లన్నియు నేర్పించెను ఇది నావాసులందలి శాంధ్యపులతోడ నెఱుఁగెను సత్తిందుమండలం

మొదటనుండియు నెఱుఁగెను మును మల్లారరావు ఈమెను బహుప్రేమందు మండెను ఈమెయు సానికి నేవచేసి, యశని యాజ్ఞఁ దప్పక వినుచు, దినదిన మాతృస్మృతను అధికిముగా సంపాదించుమండెను ఈమెచుగూడంపదలను జూచి యింటిలోని వారిందఱికింపెను ఈమెను మామగా రధికిముగాఁ జూచువాఁడు ఈమె గృహమునకు వచ్చినగానినుండియు ననేకయుద్ధముల యందు జయము సంప్రాప్తమైనందున మల్లారరావు త కోడలిని జయశ్రీయొక్క యువరావతారిమని యెందుమండెను యుద్ధమునకు వెడలినను మొదల నహల్యబాయియాజ్ఞఁ బుచ్చించి యీమెమీయము దొఱకునని చెప్పయెడల యుద్ధమునకు వెళ్లును ఇట్లు వినయాదిసద్గుణములతో నహల్యబాయి మాయి గారి పూర్ణికృపను బొందెను

ఈమె యత్తగారగు గౌరమాబాయి గృహస్థియై యందు బహుదక్షురాలైనను, చాలకోపముగలది వివాహము కాఁగానే యాత్మబుద్ధిగల యవాల్య, అత్తగారియొక్క కోపస్వభావమును గుర్తెఱిగి, యామెకుఁ గోపమురాకుండునట్లులు వర్తించుచుండెను ఎందులగుఱింబియు సత్తగారికి నెదురు మాటరాజి నదికాదు ఎల్లప్పుడును అత్తగారి యిష్టప్రకారము నడుచుచు, అత్తగారి సద్గుణములనన్నిటిని గ్రహించుచు, నామెచేత నెల్ల

స్వయను ఆశీర్వచనములనే ఎడయుచుండెను ఇంతచిన్నవయః
స్వసం దిట్ల ప్రవర్తించుట కెంతవిద్యాబుద్ధులు కావలయునో
చదునరులే యోచింపగలరు

అహల్యాగౌయి కిద్దరాడుబిడ్డలుండిరి వారిరువురును ఖండే
రావుకింటెను పెద్దవారే ఖండేరావుగారి పెద్దక్కగారి పేరు
హరికుగౌయి, చిన్న యక్కగారి పేరు ఉదాబాయి వీరిని
అహల్యాగౌయి సొంతయక్కలనలెఁ జూచుచుండెను, ఇందు
నలన వారును మఱదలిపై నశ్యంతానురాగముతో నుండిరి ఖండే
రావుగారి వివాహము గాకమునుపే వీరి వివాహమైనందున
నహల్య వచ్చిరతరువా విరు బహుశా యత్తవారియింటనే
యుండుచువచ్చిరి ఐనను అహల్యాబాయి వారి నప్పుడప్పుడు
పిలిపించి, చాలరోజులవఱకుఁ దనయొద్దనే యుంచుకొని, వారికిఁ
దాను నేర్చినవిద్యను చేర్చెను, తాను విన్న కథలన్నియు వారికిఁ
జెప్పెను ఇట్లు వీరు మువ్వరును నిష్కపటమైన ప్రేమతో నక్క
చెల్లెండ్రవలె వర్తించుచుండిరి

అహల్యాగౌయిగారికి సేవచేయుటకయి యనేకదాస దాసీ
లుండినను వారి నెన్నడును ఆమె యెంతమాత్రము బాధపెట్టినది
కాదు వారి నెన్నఁదైనను తిట్టియెఱుంగదు అందఱిని బహుద
యతోఁ జూచుచుండెను తనకు నత్తగారును మామగారును
ఇచ్చిన ధన మామె తన సేవకుల యక్కఱలు దీర్చుటయందు
వ్యయపఱచుచుండెను బీదవారి సంతోషమునుజూచి తానును
సంతోషపడుచుండెను ఈసద్గుణము చేతనే తరువాత నహల్యా
గౌయి విశేషకీర్తిని జెందెను

దేవునియందు సహ్యాగాయి కిత్తంతభక్తి యుంకెను చిన్ననాటి యీసద్గుణ మామెను ఐశ్వర్యకాలమున విడిచి నదికాదు అత్తగారు మామగారు చేసెడి పూజలకంటెను ఈమె యధికపూజలును, జపములును జేయుచుండెను ఈభక్త్యాతీతక మునకై యీమెను ఇంటివారందఱును పరివారింజెడివారింట

వివాహమైన తరువాత నైదుసంవత్సరముల మె వ్యక్తురాలు ఆయెను అంతవఱకు మన యాచారిముల ననుసరించి భార్యాభర్తలకు పరిష్కర సంభాషణ లేనందువలన నప్పటివఱకు సహ్యాగాయి పెనిమిటియందుఁ దనకుఁగల యనురాగమును శూన్యతతో యోయెను కాచితల్లిదండ్రులవలనఁ దన భార్యయందుఁగల యతాకిక సద్గుణములను వినుచుండినందున, ఖండేరావునకుఁ దన భార్యయం దదివఱకే యత్యంతానురాగము గలిగెను ఇది భార్యాభర్తలకేమైన తరువాత సహ్యాగాయి తన భర్తతో క్లుప్త వర్తింపచేసో మాతము

చిన్నప్పుడామె గురువుకొద్ద వినిన సీత, ద్రౌపది, దమయంతి మొదలైన నాధ్వీమణుల చరిత్రంబులు మనసున దృఢముగా నుంచుకొని యానాధ్వీమణులవలెఁ బఠిసేవచేయవలయునని నిశ్చయించెను, ఆప్రకారమే చేయుచుండెను పతియే పరమదైవతమని నమ్మి, యతనిసేవయందును, అతని యాజ్ఞను శిరిసావహించుటయందును, ఆయనను సదా సంతోషపెట్టుటయందును సదా మనోవాక్కాయములతో తత్పరురైన యుండెను పెనిమిటికంటె వెనుక నిదురించుట, ఆయనకన్న మొదలమేల్కనుట మొదలైన ధర్మములన్నియుఁ దప్పక నెరవేర్చుచుండెను.

ప్రతిదినము ప్రాత కాలమున ఖండేరావు వేటాడుటకు వెళ్ళి
 సుధ్యాహ్నమునకు వచ్చుచుండెను అప్పటివఱకు నహల్యబాయి
 యెవరెక్కడ చెప్పినను, భోజనము చేయునదికాదు ఖండేరావింటి
 యొద్ద లేనపక్షాల్లను, పెనింటి గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళినప్పు
 డు స్త్రీలు పాలింపవలసిన నియమములన్నియు నీమె పాలించు
 చుండెనట ఇట్టి యకృత్రిమ ప్రేమగలభార్యను, ఖండేరా వత్సం
 తాదరి బుద్ధితోను, అనుమేయ ప్రేమతోను జూచుచుండెనని
 కేలుగ వ్రాయవలెనా?

ఈ సుశీలముగల దింపతు లొండొరులపై నధికానురాగ
 ముతో దినములు గడపుచుండ రెండుసంవత్సరములకు వీరికి
 మాచీరావను కుమారుడు గలిగెను తరువాత మూడు సంవత్స
 రములకు నొక కన్యారత్నము పుట్టెను ఈమెపేరు మంచా
 బాయి ఈమెతల్లివలెనే సాధారణరూపవతి, గాని, తల్లివలెనే
 సద్గుణ సంపన్నయ్యెను

ఇట్లు అత్తమామల సంపూర్ణకటక్షము, భర్తయొక్క
 యగుతాను రాగము, ఆడుబిడ్డలప్రేమ, సేవకజనుల భక్తి,
 కన్యాపుత్రుల బాలలీలలు, అపరిమితైశ్వర్యము మొదలైన
 సఖినాధనము లేకీభవించి తిన్నకొలువ, అహల్యబాయి కొన్ని
 సంవత్సరములు సౌఖ్య సముద్రములో మునిగియుండెను

చదువరులారా! చరిత్రవాటకముయొక్క సౌఖ్యపూరితమైన
 రెండవయంకము సమాప్తమయినది ఇక మూడవయంకము
 జూచుటకు సిద్ధముగండు

అహల్యబాయి హోళేరు

❸ అహల్యబాయిగారి వైధవ్యమును, ఆమె రాష్ట్రము చేయుటయు—ఇంతవఱకు మనోరంజకమైన వర్ణనమువినిన చదువరు లీక దు ఖవరంపరలతో వ్యాప్తమైయున్న వర్ణనమువినుటకు ధైర్యము నవలంబించి సిద్ధముకావలెను ఈ మూడవయంకము నందు నహల్యబాయిగారి కష్టము లచేకములు వర్ణింపఁబడినను, సత్కృత్యములచేత నామెకీర్తి యజరామరమయినదో యాస త్కృత్యములుగూడ వర్ణింపఁబడును గనుక నీయంకము శుభా శుభవర్ణనలతో నిండియుండును

పైని వ్రాసినప్రకార మహల్యబాయి పరమసౌఖ్యంబు లనుభవించుచుండఁగా నన్ని యైహికసౌఖ్యములు క్షణభంగురంబులై నాశమును జెందినట్లు, ఆమె సౌఖ్యమును క్షణభంగురమాయెను అట్టి సౌఖ్యములో నామె బహుదినములుండినఁజేయున నామె కీర్తి వెలువడదని కాబోలు విశ్వరుఁ డామెపైఁ గష్టములఁబంపెను ఆమె మామగారిగు మల్లారావునకుఁ దురుష్కులతో యుద్ధము సంభవింపఁగా సమరప్రియుఁడగు ఖండేరా వశ్యంతో తాహముతోఁ దండ్రినిగూడి యుద్ధమునకు వెడలెను అతఁడు శత్రువులను బట్టుకొన ప్రయత్నించునంతలో శత్రుసైన్యము నుండి యొక గుండాకిస్మికముగా వచ్చి యతని మస్తకమునకుఁ దగిలినందున నతఁడు మృతిఁజెందెను ఇటులు దన సౌభాగ్యము నష్టమయినదని వినఁగానే, పతివ్రతాతిలకమగు అహల్యబాయి, సౌభాగ్యహీనయై యుండకొల్లక, ప్రాణనమానుఁడగు పతిని నెడఁబాయ నిచ్చలేక సహగమనమునకు సిద్ధమయ్యెను పుత్రమరణంబుగ్నియై తనహృదయము నిదివఱకే కాలబుచ్చుచుండఁగా మల్లార

రావహూయబాయి సహగమనమునకు సిద్ధమయినదన్న మాట
 వినఁగానే యత్యంతదుఃఖతఁడై యామెయొద్దకువచ్చియిట్లనియె.
 “అమ్మా నాయందు దయ లేక ఖండా (ఇది ఖండేరావుముద్దు
 పేరు) నన్ను విడిచివెళ్ళినాడు ఇక నీవును వెళ్లదలచితివా?
 ఈ ముసలివానిపై నీకుఁ గరుణలేదా? చనిపోయిన దహల్యయ
 నియు, నీవే నాకుచూరుడగు ఖండాయనియు ననుకొనియెదను
 ఇంత నిష్కరతనువహించి నన్నును, పిల్లలను విడిచిపోకుమా”
 ఇట్లనేకరీతులఁ గోడలినివేడుకొనియు, నామెకు ననేకసమాధాన
 ములు చెప్పియు, నామెను సహగమనముఁ జేయకుండఁజేసెను
 ఇటులహూయబాయిలోకోపకారముచేయుచు వైధవ్యదశయందే
 కాలముగడుపుటకు నిశ్చయించెను హిందూస్త్రీల వైధవ్యమం
 తటి ఘోరనరకము వేటొకటిలేదని సకలజనములకుఁ దెలిసినవిష
 యమే ఇట్టి హిందూవైధవ్యమను అనుపమేయ నరకకూపము
 లో మునిగియు సహూయబాయి, ఈశ్వరభక్తి మొదలైనసాధ
 నములచే మహాధైర్యముతో కాలముగడుపుచుండెను కాని
 యీమె యెంతెంతధైర్యము నవలంబించుచుండెనో యంతంత
 యధికదుఃఖము లామెకు రానాగెను ఇట్టి కష్టము లామెపైఁ
 దెచ్చినందునకు మనమీశ్వరుని నిందింపఁగూడదు ఇట్టికష్టము
 లామెకు సంప్రాప్తము కాకుండిన యెడల నా నారీమణి ప్రభావ
 మడఁగియుండి, యార్యస్త్రీలమగు మాకు, మాలోన నిట్టి నారీ
 రత్న ముద్భవిల్లి మమ్ములనందఱిని పవిత్రలనుగఁ జేసెనను గర్వ
 మున కవకాశములేక యుండుననియు, విద్యనేర్చిన స్త్రీలు కష్ట
 సమయమునను సన్మార్గమును వదలక మహాధైర్యముతో నుండు

రనియు, సిద్ధాంతీకరింపటకు, ఈశ్వరుఁ డీకష్టము అహల్యబాయికిఁ దెచ్చెను కాఁబట్టి యీసర్వేశ్వరుని మనము పొగడవలసియే యుండును

పతివిరహ దుఃఖము కొంచె మారుచుండు సంతలో, నామెను సహగమనమునుండి త్రిప్పి పుత్రభావముతోఁ జూచుకొనుచున్న యామె మామగారగు మల్లారరావుగారు గతించిరి ఐనను ఆమె ధైర్యశీల గనుకఁ జిన్ననాఁగు చదివిన విద్యాప్రభావముచే సన్నిధములను జదువుకొనుచు, దుఃఖనివారణముఁ జేసికొనుచుండెను ఈ సంగతులన్నియు ౧౮౬౩ వ సంవత్సరప్రాంతమున జరిగినవి అనఁగా నీమె కప్పటికి నిరువది మూడుసంవత్సరముల వయస్సుండెను మామగారు చనిపోయిన ఐదు నాఱుమాసములకు నీమె కుమారుడగు మాలేరావు గతించెను ఈ మాలేరావు వయస నీమెకు సెంతమాత్రము సుఖము లేకయుండెను ఎందుకనఁగా నితఁడు బహుదుర్మార్గుఁడు ఇతఁడు దుర్మార్గుడైనందువలన నియనకు రాజ్యమీయఁగూడదని పలువురు చెప్పిరి కాని పేష్వా గారియాజ్ఞచేత నితనికి రాజ్యము దొరికెను కాని యితఁడు బహుదుర్మార్గవృత్తితో నడుచుచుండెను అహల్యబాయి బ్రాహ్మణులయం దధికాదరముగలదై వర్తించుచుండునని యెఱిగి వారినే యతఁడు విశేషబాధలు పెట్టనాగెను బ్రాహ్మణులకు వస్త్రదానము చేయుమని తల్లిగారు చెప్పినయెడల బ్రాహ్మణులను బిలిపించి, వస్త్రములలో తేళ్ళనుంచి వారికి నిచ్చుచుండెను నువ్వర్ణ దానము చేసెదనని చెంబులలో నాణెములుంచి, వానిలో పురుగులను బెట్టి బ్రాహ్మణులకు నిచ్చెడివాఁడట! ఇట్లు బ్రాహ్మ

ఋలనేఁగు, యితరజనులనేఁగు నిష్కారణముగా బాధపెట్టుచుం
డెను ఇట్లు మాలేరావు సర్వభూతములయందు ఁక్కిలి
దయగల యహల్యాబాయిగారి క్షత్యంత దుఖకారకుండగుచుం
డెను ఇట్టి దుష్టుఁ డీలోకమునందుండినయెడల తనభక్తురాలగు
అహల్యాబాయికి నత్యంత దుఖమగునని కాఁబోలును పరమేశ్వ
రుఁడు వానిని త్వరలోనే యిహలోకమునుండి తీసికొనిపోయెను తన
కుమారుఁ డత్యంత దుర్తార్గుఁడని తలఁచి యహల్యాబాయి యీ
తనిని ఏనుఁగులచేతను గుఱ్ఱములచేతను ద్రొక్కించి చంపెనని
వదంతిగలదు కాని యీవదంతికి నితిహాసమునం దాదారమే
మియులేదు అహల్యాబాయిగారి న్యాయప్రియతను జూపుటకై
యెవరో యిట్టికథను గల్పించినారు ఇందు విషయమై మాల్క
ముదొరగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు “మాలేరావు మరణసంబం
ధమైన వదంతి కొందఱాండ్లెయులు విని నమ్మి కాని నే నంతతో
నూరకుండక యహల్యాబాయి యండిట్టి కళంకము గలదా, లేదా
యని యత్యంత సూక్ష్మరీతిగా విచారణచేసితిని ఆమెయందు
నెంతమాత్రము దోషము లేదని స్పష్టమయినది ” ఉప్రకారము
గా నన్యదేశస్థుండగు గ్రంథకారుని సాక్ష్యముండఁగ నహల్యా
బాయి నిర్దోషురాలని వేఱుగ చెప్పనక్కఱలేదుగదా కొడుకును
జంపిన వదంతి నిజమైనను అది యహల్యాబాయి గారికి భూషణ
ప్రదమేగాని దూషణప్రదముగాదు జనకంఠకుండగు వానిని
వధియించుట రాజులకు ధర్మము అట్టిజనకంఠకుండు సొంత కు
మారుఁడైనను, పుత్రప్రేమవదలి జనులహితముకొఱకు వానిని
వధియించుట యధిక భూషణాస్పదము

ఏది యెట్లయినను మాలేరావు గతింఁచుటవలన దేశమునకు
 ఎవల మేలైనదనుటకు సందేహములేదు అటులుగాక యగోడు
 డీవించియున్న యెడల తద్దేశీయుల కనేక కష్టములు గలిగి దేశ
 మంతయుఁ గొడయియుండును అహల్యాబాయిగారి సద్గుణ
 పుంజము వెలువడుట సంభవింపకపోవును మాలేరావు మృత్యు
 కై నతోడనే రాజ్య మెవరి పేరిట నడుపవలయునో యని విచా
 రణకుఁ గ్రారంభమాయెను పునాలోని పేషావ్వుల వీరికిఁ
 బ్రభువులుగనుక వారి కీవర్తిమానము దెలియఁజేసిరి అప్పుడు
 మాధవరావుగారు పేషావ్వుగానుండిరి, అధికారమంతయు రఘు
 నాథరావుగారి చేతిలోనుండెను మాధవరా వెప్పడును న్యాయ
 మార్గప్రవర్తికుండై యన్యాయార్హనమునం దిచ్చలేక యుండెను
 రఘునాథరావుమంచివాఁడెగాని యొకానొకప్పుడాయన పిచ్చివా
 నివలె మూర్ఖకృత్యంబులు చేయుచుండెను మాలేరావుకాలము
 చేసినప్పుడు, గంగాధర యశివంతు, అహల్యాబాయికి దివానుగా
 నుండెను ఆయన యహల్యాబాయి కట్లుపదేశించెను “మీ స
 గోత్రీకుఁ డగు కుష్టువాని నెవరినైనను దత్తతఁదీసికొని వాని కరా
 జ్యము సమర్పింపుడు వాడు పెద్దవాఁ డగువఱకు నేను రాజ్య
 మును జూచెదను మీరు మీ కొఱకు కొన్ని గ్రామములు పుచ్చు
 కొని విడిగా నుండివలసినది మీ రాఁడువారగుటచే మీచేత రాజ్య
 ముచేయుట కానేరదు ” ఈమాటలకు నహల్యాబాయి సమ్మతింపక
 తానే రాజ్యము చేసెదనని గంగాధర యశివంతుతోఁ జెప్పెను
 ప్రీతియై యిట్లు స్వబుద్ధితోనే రాజ్యముఁ జేయఁదలంపఁగాఁ జూచి
 గంగాధరునకుఁ గోపము వచ్చి, యేదైనను పాయము పన్ని యామె

నవమాన చతుపవలెనని యతఁడు దలఁచెను ఇట్లుతలచి “హాళ కిరువారి రాజ్యమున కిప్పుడు వారసుదారు లెవరు లేనందున ఈ రాజ్యము మీ రాయీసముగాఁ బుచ్చుకొనవచ్చును” అని రిమునాధరావుకు వ్రాసిపంపెను రిమునాధ రావదివఱకే స్వతంత్ర రాజ్యము కావలయునని కోరుచున్నవాఁడుగనుక, గంగాధర పంతు గారి పత్రికను జూచినతోడనే సైన్యసమేతుఁడయి మాళవదేశ ముపై దండయాత్రకు వెడలెను ఈసంగతియంతయు దుఖమ గ్నయగు అహల్యాబాయిగారికిఁ దెలుపఁగానే యామె ధైర్యమవ లంబించి, భోసలా, గాయకవాక్, దాభాడే మొదలగు రాజుల కందఱకును గుప్తముగా నిట్లు వ్రాసిపంపెను “కైలాసవాసులగు మల్లారరావు ను బేదారుగారు శ్రీమంతులకొఱకు (శ్రీమంతులని పేషావీలకు బిరుదు) ననేక కష్టముల ననుభవించి వారిరాజ్యమును స్థిరపఱచిరి అట్టి సేవకుని మరణానంతర మతనివంశస్థులమగుమము లను రక్షించిమాచే సేవ చేయించుకొనుట శ్రీమంతులకు ధర్మము అటుయి సేయక వారు మావద్దఁ గల యల్పధనమున కాశపడి, మారాజ్యమును గొనుటకు వచ్చుచున్నారు నేడు మారాజ్య ముపై దండెత్తి వచ్చినటులు రేపు మీరాజ్యముపైకి రాఁగలరు కనుక నాకు సహాయముగా మీరు సైన్యములను బంపవలెను” ఇట్టిమె యుత్తరములు పంపఁగానే సంస్థానాధిపతు లందఱు తమ సైన్యముల నామెకు సహాయముగాఁ బంపి, తామును సహాయ మునకు వచ్చెదమని వాగ్దానములు చేసిరి ఇంతలో సహ్యా బాయి మాధవరావు పేషావీయొద్దకు రాఘోబా దురుద్దేశము లను దెలుపుటకయి యొకచారుని బంపెను అందుపె నాతఁడు

“నీరాజ్యమును గుఱించి యెవ్వరేని పాపబుద్ధి దలఁచినయెడల వారినిఁ దప్పక దంషింపుము” అని ప్రత్యుక్తరముఁ బంపెను. తరువాత శత్రువుల మనమున భయంబుఁ బుట్టించుటకునై యహల్యబాయి యొక గొప్పరాజసభ చేసి యందున దానిట్లు భాషించెను “నేను అబలనని దలఁచుటదు నేను భుజముపై బొంగుపెట్టుకొని (అనగా శస్త్రముఁ బుచ్చుకొనక యొక చిన్న కట్టెను దీసికొని యని యర్థము) యుద్ధమునకు బయలుదేఱినపక్షమున శ్రీమంతుల రాజ్యశ్రీకి మోసము రాకమానదు ఈరాజ్యమును మాపూర్వు లఖండిశౌర్యముచే సంపాదించిరేకాని, యీటపాటలవలన సంపాదించలేదు కనుకఁ బ్రభువులగువారు మావలన యోగ్యమైనసేవ చేయించుకొనవలయునేగాని, యీశ గొట్టు బ్రాహ్మణులు (అనగా చెప్పాలు) ధనాశిచే మారాజ్యమును దీసికొనియెదమనిన అటులు గానేరదని వారు దృఢముగా నెఱుంగవలయును !” ఆహా ! ఏమి యియ్యగ్రమైనావ్వ భిమానము గల ఔత్ర తేజపు పలుకులు ! మహారాష్ట్రభాషయందీపలుకులు బహు వీరరసపూరితములయి యున్నవి కాని యంత వీరరసముతో నాంధ్రమునందు భాషాంతరికరించుటకు వీలులేదని చింతిల్లవలసి యున్నది ఈవాక్యములు కొద్దిదినములలోనే దేశమంతయు వ్యాపించి, రాఘోబా దాదాగారికిని శ్రుణములయ్యెను కాని గంగాధరపంతుగారి ప్రోత్సాహమువలన రాఘోబాగా రీమాటలను లక్ష్యపెట్టినవారుకారు రాఘోబా యేఁబదివేల సైన్యముతోఁ దనరాజ్యమును సమీపించినాఁడని విని యహల్యబాయి యతని కిట్లు వర్తమానమం

వెను “స్త్రీతో యుద్ధముఁ జేయుట ధర్మముగాదు అందువలన మీ కివకీర్తియేగాని కీర్తి గలుగనేరదు మీతో యుద్ధముఁ జేయుటకయి నేనును గొప్ప సైన్యమును సిద్ధముచేసి యుంచి నాను ఈయుద్ధమందు మీరు ఓడిపోయినపక్షమున మీకు తల నంపులు కాఁగలవు మీరు గెలిచినను, స్త్రీని చోడించె ననిన యివకీర్తియే గాని, మీకు గలుగు లాభములేదు” ఇట్టివర్తమానము విని, రాఘోబా సిగ్గుపడి, అపజయము గలుగునేమో యని తలఁచి యహల్యాబాయిగారిని పుత్రమరణమునకై యాదరించుటకు వచ్చుచున్నానేగాని, రాజ్యమును దీసికొనుటకు వచ్చుచుండ లేదని సర్తమానమంపి, సైన్యమంతయు వెనుకనే యుంచి, పరిగుతజనులతో నిందూరుకు వెళ్లి, యహల్యాబాయిని నాదరించి పూనాకు వెళ్ళెను ఈప్రకార మహల్యాబాయి, భర్తృశ్వశురపుత్రమరణశోకమువలన రుక్మిణి చింత పాత్రై యుండియుఁ దనదు ఖిము నడచి యనేకోపాయముల నాలోచించి రాఘోబావంటి యసమానకూరునిసహితము ఏమి యపాయము చేయక వెళ్లునటులు చేయుటవలన నాపె శౌర్యధైర్యనాహసాది గుణము అసమానము లయినవి యని చెప్పుటకు సందేహములేదు

ఇట్లు రాజ్యమునకు సంపూర్ణాధికారము వ్రాప్తమైన తరువాత ౧౭౬౫వ సంవత్సరమునుండి ౧౭౮౫వ సంవత్సరమువఱకు, ముప్పదిసంవత్సరము అహల్యాబాయి రాజ్యముచేసెను ఈముప్పదిసంవత్సరములలోనే యహల్యాబాయి ఆచంద్రార్కము శాశ్వతముగానుండు కీర్తిని సంపాదించుకొనెను ఆమె తనకు దూర

పుబాంధవుడగు తుకోజ్జీరా వసువానిని కనమంత్రిగా నేర్పించు కొనెను దండెత్తి పోవుట, సైన్యములను గూర్చుట, రాజ్యమును చోరభయమునుండి కాపాడుట మొదలయిన యుద్ధసంఘములైన పనులన్నియు నితడు గూచుచుండెను రాజ్యములోని క్షమనంగతులన్నియు సహల్యబాయిగారు మాచుచుండెను తుకోజ్జీ, యహల్యబాయిగారిని సొంతల్లివలె గూచుచుండెను అహల్యబాయిగారును అశనియం దధికవిశ్వాసము గలిగి వర్తించుచుండిరి ముప్పదినంపత్సరములవఱ కిద్దఱును రాజ్యము చేసిరి, గాని యంతకాలములో కొకినాడైనను, తుకోజ్జీ యహల్యబాయిగారి యాజ్ఞను ఉల్లంఘించిన వాడుకాడు, అహల్యబాయియు నతని చొకమాట యెవను అచినకాదు

అహల్యబాయిదినచర్య — ఈ యత్యంత నియంతముగా, బనుల జేయుచుండెను సమరితచము అనుమాట విని యెన్నమునం దైనను లేకిపోయెను ఆమె ప్రతికార్యమును, నియమించుకొనిన సమయమునకే తప్పక చేయుచుండెను, గనుక నామె దలచిన పనులన్నియు దప్పక సిద్ధించుచుండెను ఈమె ప్రతిదినము సూర్యోదయమునకుఁ బూర్వమే నిదురమేల్కొని, నిత్యకర్మలను నిర్వర్తించుకొని, న్నానము జేసి, సొంతముగా దేవతార్చనము జేయును పిదపఁ బురాణశ్రవణము చేసి, బ్రాహ్మణులకును, బీదలకును దానధర్మము చేయుచుండెను తరువాత భోజనము జేయును వీరిజాతీయందు మాంసాహారము చేయుటకు నభ్యంతరము కేకపోయినను, ఈమెమాత్ర మెన్నడును మాంసమును దిన్నదికాదు భోజనానంతరము కొద్దిగా వామకుక్షి చేసి,

రెండుగంటలకు రాజసభకు వెళ్లును అచ్చటికి వెళ్ళి వహూలు మొదలయినలెక్కలు స్వయముగాఁ జూచి, ప్రజల కలహములను నాపి సూర్యాస్తమయమువఱకు నింటికి వచ్చును సాయంకాలము మఱల దేవపూజఁజేసి, రాజ్యసంబంధమైన మిగిలిన కార్యములనుజక్కపఱచి రాత్రి రమారగు పదుకొండుగంటల కామె నిదురించుచుండెను అబాధితముగా నిట్టిక్రమము ఆమె మరిణకాలమువరకును జరుగుచుండెను పండుగలు, ఉపవాసములు, వ్రతములు మొదలైన విశేషదినములు వచ్చినప్పుడుమాత్రము, అహల్యాబాయి గినమంతయు వ్రతములోనె గడుపుచుండెను. సకలనియమములు కేవల బ్రాహ్మణస్త్రీవలె జరుపుచుండెను. ఆమె రంగుబట్టల నెన్నఁడును గట్టినదికాదు ఎల్లప్పుడును స్వచ్ఛమైన తెల్లవస్త్రమునే ధరించుచుండెను పతి మరణానంతరము భూషణముల నెన్నఁడును ధరించునదికాదు హిందూ శాస్త్రమునందుఁ గల వైధవ్యధర్మముల నన్నిటిని దప్పక పాలించుచుండెను ఇట్టినియమము లన్నియు రమారగు (౪౦) సంవత్సరములు తప్పక నడిపెను

ఆమెదానధర్మములు-అహల్యాబాయిగారి కీర్తి యీదేశమునంతటను వ్యాపించుటకు ముఖ్యకారణ మామెధర్మబుద్ధియే ఆమె నామము వినఁగానే యగుతానంద భరితులయి మహారాష్ట్రులందఱు ఆమె కనేకాశీర్వచనముల నిచ్చుచున్నారు. ఈమె సామాన్యమైన మానవకోటిలోని డైనను ఈమెను 'దేవి అహల్యా' యన్న నామముతో సంబోధించుచున్నారు ఇందుకుఁ గారణ మామె ధర్మబుద్ధియే ఈమెను స్తుతించుట పావనకారక మనియు,

నీమెను దలంచినందువలన పాపములు నాశమగుననియు, ననేకి
మహారాష్ట్రీయులు దలంతురు ఇందున కీమె ధర్మబుద్ధియే
కారణము ఈమె చిహ్నమేమైనను లేని తేత్ర మేదియు నీభరత
ఖండమునందు లేదని చెప్పవచ్చును భరతఖండము తేత్రముల
యొక్కయు తీర్థములయొక్కయు పుట్టినయిల్లు ముప్పదిమూడు
కోట్ల దేవతలను బూజించెడి హిందువులదేశమునం దసంఖ్య
తేత్రము లుండుట యొక విచిత్రముకాదు ఈతేత్రములలో
నహల్యబాయి శాశ్వతదానములను జేసియున్నది కనుక నీమె
కీర్తి విస్తరించినది క్రొత్త దేవాలయముల గట్టించుట, జీర్ణ దేవా
లయముల నుద్ధరించుట, అన్నసత్రములు వేయించుట, దేవతలకు
శాశ్వతగంగాభిషేకము జరుగునట్లు నేర్పాటుచేయుట మొదల
యిన యామెచెప్పిన ధర్మకృత్యము లనేకములు చేసినది తేత్ర
ములలో నీమెపేరిట ధర్మకృత్యము లనేకములు జరుగుచున్నవి
కేవలము తేత్ర శాస్త్రాణులకే యామె దానము చేయుచుండిన
దికాదు 'ఆత్మ' యను శబ్దమునువిడిచి 'విశ్వమ'ను శబ్దమును
ధరించి, స్వకుటుంబమును మఱచి విశ్వమునే కుటుంబముగనెంచి,
స్వబాలకులయందలి యనురాగమును తగ్గించి విశ్వములోని సమ
స్తప్రాణికోట్లను తమ బాలకులుగానే గ్రహించి, ఆత్మవిషయక
దుఃఖమున కేడ్వక విశ్వవిషయక దుఃఖమునకై యశ్రుబిందువు
లుకాలుచ్చుచు, జగమువలనఁ దమకుఁగలిగెడి మానావమానము
లను లత్యపెట్టక, యాగత్తుయొక్క హితార్థమే జన్మము వృ
యపఱచు విశ్వకుటుంబులయిన మహాత్ములలోనిది యహల్య
బాయియెనందున నామె శూద్రులకు, చండాలులకు, పశువు

లకు, పక్షులకు సదా హితమే చేయుచుండెను ! మృతజెందిన పుత్రాదులకొఱకు దు ఖము గలిగినపు డామె తనకుఁదానే యిట్లుప దేశించుకొనును “చనిపోయిన కుమారుఁ డొక్కఁడే గాక, నీదు ఖమునకు, నీయ ద్వేగమునకు, నీప్రేమకు, నీచింతకుఁ బాత్రులైన ను కనంఘ మీవిశ్వమునం దనంఖ్యముగలదు ఈజగ మునం దెందఱి దు ఖమును నివారించిన, నెందఱిని సుఖులనుజే సిన, నెందఱిని లాలించిన, నెందఱిని వాలించిన వారఁ టు నీకుఁ గుమారుఁ కనుక నీవు వ్యక్తివిషయ మైన శొకమును విడువుము ఇటులుచేసిన దు ఖతుల దు ఖమును బంచుకొనుటకు, సుఖుల సుఖ మునువృద్ధిఁ జేయుటకు ననంతావసరము లెల్లప్పుడునుదొఱకును ” ఇట్లు యోజించి యహల్యాబాయి విశ్వముయొక్క దు ఖమును మాన్పుటయందు నాత్మదు ఖమును మఱచుచుండెను అనేకాన్న సత్రములను స్థాపించి ప్రతిదినమును సర్వజాతులవారికి ననంతముగా చన్నదానము చేయుచుండెను కావువారు పక్షులకు సొలముల లోనికి రాచియ్యక తాళ్లరువ్వెదరని చూచి, కరుణించి, తన డబ్బు పెట్టి ఎండినపొలములుకొని పక్షులకొఱకు విడుచుచుండెను ! కావున తమయెడ్లను బహుబాధపెట్టెదరని చూచి గుక్కిలి జాలి ప్రియహల్యాబాయిచే నియమించిన సేవకులు, కావులు దు న్నునప్పుడు వారినాగశ్శ నుఱపి, యెడ్లనువిప్పి వానికి మేతయు నీళ్లు ను బెట్టుచుందురు మల్లూరరావుగారు మరణముఁ జెందినప్పుడు నాలుగుగోట్ల లాపాయలు భండాగారము నందుండెను ఇది యునుగాకి యహల్యాబాయిగారి సొంతవ్యయమునకై నాలుగు లక్షల యగ్రహణము విడిగా నుండెను ఈ ధనమంతయు సేర్పుతో

నహల్యారాయ యిట్టి ధర్మకృత్యములకై వ్యయపఱచుచుండెను
ఆమె యుగ్రశాసనము—అహల్యారాయ మహాధార్మికయు,
 స్వభూతములయందు దయగలదియు నయినప్పటికి, నామె యుగ్ర
 శాసనగా నుండెను ఆమె న్యాయబుద్ధియు, సత్యపరాయణతయు
 మిక్కిలియుగ్రముగానుండినవి ఆమె సేవకులలో నెవ్వరైనా కఠిన్ముఖ
 చేసినయెడల దయదలంపక వారికి ఘోరశిక్ష విధించుచుండెను
 ఆమె రాజ్యమునందు నర్మదానదీతీరమునందలి గోండువారు ప్రజ
 లకు నపాయముఁ జేయుచుండిరి వారికి నామె మొదట తిన్నగా
 బుద్ధిచెప్పెనుగాని వారు విననందున వారలలో ననేకుఁ గుఁ బ్రా
 శాంతశిక్షవిధించెను తిండికిరేదని బందిపోటులలోఁ జేరువారికి
 నామె యపవనమునకు నాధనములఁ జూపుచుండెను వారికి
 బంజరుభూములను బీళ్లను కిరకయిచ్చి దున్నుకొని బ్రతుకుండని
 చెప్పును ఇంక నెన్నడును బందిపోటులలోఁ గూడమని వాచిచే
 బాసచేయుచుకొనును వారు వగనమును తప్పినయెడల వారికి
 ఘోరశిక్ష విధించును కనుక నామె రాజ్యమునందు నన్యాయముచేయుటకు
 లోకులు భయపడుచుండిరి పెక్కులేల ఒకా
 రొకసమయమునఁ దుకోసైన్యసమేళింపజేయుండినప్పుడేదో
 యొకతప్పు చేసినట్ల యమాటవినఁగానే యహల్యారాయ యది
 నిజమాయని విచారించి, నిజమని తెలిసికొని, “రాజధానియందు
 సైన్యముతో మీరుండి యెడలఁ బ్రజలకు మిగుల బాధగలు
 గును, గనుక నిందూరువదలి మీరుసైన్యము నింకొకచోటికిఁ
 దీసికొనిపొండు” అని తుకోవడికి ఆజ్ఞచేసెను ఈయజ్ఞ సతఁడు
 శిరసావహించి తనతప్పునకు యమాపణ యడుగుకొనెను తుకోజీరా

వుచెసిన యపరాధ మేమనఁగా—ఇందూరిపట్టణములోని దేవీ
చందను గొప్పనాహుకారు అపుత్రకుడై మృత్యుజెందెను అతని
ధనమునకు వారసుదారుఁ డెవఁడును లేనందువలన నతని సొత్తం
తయు తుకోజీ జప్తుచేసి సర్కారు బొక్కసములోనికిఁ జేర్చెను
ఈసంగతి యహల్యబాయిగారికిఁ దెలిసినతోడనే యామె దేవీ
చందుభార్యను బిలిపించి, యామెమగని సొత్తంతయు నామె
కప్పుంచి కూమారుని బెంచుకొని సొత్తు ననుభవింపుమని
చెప్పెను! ఆహా! ఏఱియీమె యాదార్యమును, న్యాయబుద్ధియు!
ఆమె రాజ్యమునందున్న మాండలికరాజు లనేకు లామెకుఁ గప్ప
ముల నిచ్చుచుండిరి కాని యీమె స్త్రీయైనను, విధవయైనను,
ఈమెను ధిక్కరించునంత ధైర్య మెవరికిని లేకపోయెను ఈమె
యుగ్రశాసనమునుజూచి “ఈమెకుఁ ద్వరగా కప్పమియ్యనియెడల
నీమె యేమిచేయును” అన్నవిచార మెవరికి వచ్చినదికాదు ఒకసారి
ఉదేపూరుయొక్కరాణా యీమె నివారించిన వినక రామపురా
యనుగ్రామమును గీసికొనుటకు సిద్ధుడయ్యెను ఆసమయమున
తుకాజీరావు దక్షిణమున యుద్ధముఁ జేయుచుండెను, కాన అహ
ల్యబాయివద్ద నంతగా పై న్యము లేకపోయెను ఐననుభయపడక
అహల్యబాయి, కొంతపై న్యంబిచ్చి శరీరభాయీ యనువానిని
ఉదేపూరురాణాపైకిఁ బంపెను అప్పుడారాణా పరాభవమును
బొంది, యహల్యబాయికి శిరణుచొచ్చెను ఆమె యతనిని తీసిం
చెను ముప్పదిసంవత్సరముల వఱకు నీమెరాజ్యముఁ జేసెను, గాని
అంతకాల మీమెతో నెవరును తగవులాడినవారుకారు మహాదజీ
శిందేవంటి రాజకుశలుఁడును, రణశూరుఁడును ఈమెను సదా

సన్తానించుచుండెను స్వరాజ్యమునందేమి, రరాజ్యమునందేమి
యీమెకు బహుమాన్యతయుండెను ఈమె రాజ్యములోని
యధికారులందఱును, ఈమెకుఁ జాల భయపడుదుండెరి భేమదా
సను కొకిసాహుకా కీమెరాజ్యమున, నపుత్రకుఁడై చనిపో
యెను కమావీస్తారను అధికారి, యీసాహుకారు భార్యను
లంచమడిగెను ఆమె లంచమీయనఁ పన నాయధికారి 'సీధన
మంతయు జప్తుచేసెద'నని యీమెను భయపెట్టెను ఈసంగతి
తెలిసినతోడనే యహల్యారామి యీయధికారిని అధికారిము
నుండి తొలగించెను భేమదానిభార్యకు దత్తుత్రుని కీసికొను
ట కనుజ్జయొనఁగెను అత్తుగ్రశాసనము, న్యాయబుద్ధి, భూత
దయ మొదలైన పుష్పర విరుద్ధాభాసంబులైన సద్గుణంబులను
గ్రహించుట రాజుల కిత్యావశ్యకింబని వేఁగఁ జెప్పవలెనా?

ఆమె స్వభావము—ఇదివఱకు వ్రాసిన వర్ణనవలన నీమె స్వభా
వమిట్టిదని సహజముగా తేటపడును కాని యొకటికెందు గూ
ములు వర్ణించుట యిదివఱకుఁ బడనందున నిప్పుడు వర్ణించెద
స్త్రీలు సాధారణముగా స్తోత్రత్రయలు ఈద్దురము స్త్రీల
యందే యుండుననికాదు సామూహ్యముగా సర్వములును స్తోత్ర
ప్రియులే అహల్యారామిగరియం దీదోషము చాళమీయనను
లేకయుండెను ఇందుకుఁ గొన్ని నిదర్శనములు గలవు ఒకానొక
సమయమునం చొక కవి యీమెపై కొక కావ్యమువ్రాసి బహు
మతిఁ జెందుటకై యాకావ్యమును దీసికొని యహల్యారామి
వద్దికివెళ్ళెను అప్పుడామె యాకావ్యమును నదికిఁ బడవైచి
యాకవితో నిట్లనియె “ఒకవివర్యా! అల్పజ్ఞురాలనగు నన్ను

స్తుతించినందున లాభమేమి? సర్వజ్ఞుడయిన యీశ్వరుని స్తుతింపుమా ” ఇట్లుచెప్పి యతనిని పంపివేసెను ! ఈమెకుఁ బరధనమునం దాశలేకుండెనని స్థాపించెడి రెండు ఉదాహరణము లిది. వఱకే యియ్యఁబడినవి ఇంకొక యుదాహరణము వినుఁడు. తాపీదాసు, బనారసుదాసున నిద్దరన్నదమ్ములు పుత్రులులేకయే గతప్రాణులైరి వారికి నాలుగులక్షల యాపాయాల సొత్తుండెను. తాపీదాసుని భార్యయగు మహేశ్వరి యహల్యాబాయిగారి వద్దికివచ్చి “అమ్మా! తమరాజ్యమునందుండి నమ యనుగ్రహమువలన నాభర్తయు, మఱిదియు సంపాదించినట్టి యీయైశ్వర్యము తమదే కనుక దీనిని స్వీకరింపుడు” అని పలికెను. అప్పుడహల్యాబాయి మహేశ్వరిని జూచి యిట్లనియె “నీభర్తయొక్కయు, మఱిదియొక్కయు ధనము నీదేగాని నాదిగాదు. నీకక్కఱలేని యెడల, నీపెనిమిటి పేరుండునటుల నేమయిన గొప్ప కార్యమీధనముతోఁ జేయుము ” అమాటవిని మహేశ్వరి పెనిమిటిచేరట గొప్ప దేవాలయమును, ఏటివద్ద ఘట్టమునుగట్టిం చెనట! ఇట్టింటికివచ్చు ధనమును నిరి పేక్ష బుద్ధితోఁద్రిప్పిన ధన్యాత్మురాలి కెంతగొనియాడినను కొఱతయే దావపర యుగమునందలి యుధిష్ఠిరుని నిష్పుహతను గుఱించి యొక కథచెప్పెదరు. అక్కఱు పట్టణమును జయించినప్పుడు, క్లెవను ఇంగ్లీషు సైన్యాధిపతి, తనవద్ద దాచనిచ్చినరామ్ము ఎరిది వారి కిచ్చెనట. ఈ నవ్వుమైన ఔదార్యమునకై యింగ్లీషు గ్రంథకారులతనిపై సదా స్తుతిపాపమయిన వృష్టిఁ జేయుచున్నారు కాని యివియన్నియు నహల్యాబాయిగారి యాదార్యము ముఖట తుల్ల కాదార్య

ములేయని చెప్పవచ్చును! ప్రియయ్యను, గొల్ల తియ్యను, ఇంక సదాచారసంపన్నతను, ఇంక శ్రేష్ఠ శను, ఇంత యధికారమును సంపాదించిన యహల్యబాయిని నావీరత్నమని యేల చెప్పఁగూడదు ఈమె స్వభావమునందు శాంతతయు, సౌమ్యతయు, విశేషముగా నుండెను గర్వం బీమెను ఎప్పుడును స్పృశించినదికాదు చకటమునుమాటయీమె యెఱుంగనే యెఱుగదు, దంభ మింతైనను ఈమెయందు లేదు అసత్యభావము మెన్నడును జేసినదికాదు దురాచారమును మాటయు, కాలముయొక్క దురుపయోగమన్నమాటయు నామె స్వప్నమందైనను ఎఱుగదు ఈసాన్సీమణియొక్క యేయే సద్గుణములను అధికముగా వర్ణింపవలయునో నాకుఁ దెలియకున్నది సర్వసద్గుణములకీ వాసస్థానమయిన యహల్యబాయియందు దీనద్గుణమధికముగా నుండెననియు నీసద్గుణమల్పముగా నుండెననియు జెప్పటగు వీలులేదు

ఈవర్ణన యంతయు సత్యతయోక్తియని కొంత అనుకొనవచ్చును అతిశయోక్తులతోఁ గావ్యమును నింపుట మనదేశములోని కవులకు సాంప్రదావిక ధర్మమయినందున చిట్లనుకొనుట యొక మాశ్చర్యముగాదు కాని నేను వర్ణించిన దానిలో నతిశయోక్తి యేమియులేదనియు, సత్యమే నిండియున్నదియుఁ జూపుటకుఁ బరదేశీయులగ్రంథములోని ప్రమాణముల నిచ్చెదను. మూలము గొరవారు తమయతిహాసమునం దిట్లు వ్రాసినారు “అహల్యబాయితో వైరముఁ జేయుటయు, పనివచ్చునప్పుడామెకు సహాయము చేయకపోవుటయు, గోహత్యతో సమాన

ములైన పాపములని సకల మహారాష్ట్ర రాజులు దలంచుచుండిరి” “సకల జనులును ఆమెయందు సమానముగాఁ బూజ్యభావము నుంచుచుండిరి వేషావా రామె నెట్లు సంతానించుచుండిరో యటులనే హైదరాబాదు నైఋత్యమువారును, మయిలూరులోని టిప్పు సుల్తానును సంతానించుచుండిరి హిందవులవలెనే తురుష్కులును ఈమె దీర్ఘాయుర్వంతురాలు గావలెననియు నీమె రాజ్యము వృద్ధిజెందవలెననియు నీశ్వరుని ప్రార్థించుచుండిరి” “స్త్రీయయ్యను ఈమెయందు దురభిమానములేక యుండెను సృష్టమునం దీమెకు విశేషముగా మూఢభక్తియున్నను, సృష్ట స్త్రీయులను బాధపెట్టవలయునన్న యిచ్చ యీమెకు లేదు భర్తమునంగును, పరమార్థ విచారమందును ఆమె సదా నిమగ్నరాలై యున్నను, ప్రజాకల్యాణము విషయమయి యెన్నడును నిర్లక్ష్యము చేసినదికాదు అత్యంత దక్షతతోను, కర్తృత్వ శక్తితోను, ఆమె రాజ్యము నడిపెను

నిక్కపట్టమును, సేనతయు, మానవునియం దుండెగలుగు నంత నీతియు, సదనద్విచారశక్తియు నామెయందు వాసము చేయుచుండినవి ఇట్లు తనయందు దోషము లేకపోయినను పరులయందుగల న్యాభావికదోషములను ఆమె తీసిచుచుండెను” “అహింసాబోధినిగఁజేరి లోకులతిశయోక్తులు పలికెదరని దలచి, నేనామెవిషయమయి సూక్ష్మరీతిగా విచారించితిని, వేరు వేరుజనుల నడిగితిని వారందఱును, ఆమెనామము వినఁగానే ఎక్కువగా స్తుతించుచుండిరి, ఆమె నామముపై నాశీర్వాచన వర్షములు గురిపించుచుండిరి లోకులయొక్క యీపూజ్య బుద్ధి

మోగ్యమైనది కాదనుటకు నాకోక యాధారమైనను దొరకైనది కాదు ఎంతెంత యధికముగా విచారించితినో యంతెంత మెక్కువ కుతూహలము గలుగునట్టి సంగతులే తెలియుచుండెను ” “లోకు లీమె నామమునకు నాధువులకుఁ దగిన సన్మాన మిచ్చుచున్నారు, వారీమెను దేవత యనియెదరు ఈమె సద్గుణములవిషయమై యెంతదోషైక్యస్థితో విచారించినను, పుణ్యపై నేటివఱకుఁ బుట్టిన యత్యంతపవిత్రునైనట్టియు, దూరవిచారము గలిగి నట్టియు ప్రభువులలో నీమె యొకఁడయని చెప్పకతప్పదు ” “నిజ ముగా నహల్యాబాయి యొక యద్వితీయ స్త్రీ” మూల్యము సొరగా రిట్లు అహల్యాబాయిగారి చరిత్రముకొరకు ననేక కీతుల శోధించిపూడఁగా నశని కామెయం దధిక పూజ్యభావము గలిగి యతఁడు పైనిచెప్పినప్రకార మహల్యాబాయిగారినిగఱిచి వ్రాసి యున్నాఁడు ఇంక విష్ణుక్షవాకముల వాత్య ముండఁగా నహల్యాబాయి యద్వితీయ స్త్రీయే యని చెప్పట కేల సంజేహింప వలెను ?

కన్యావిరహము—అహల్యాబాయి గారికి మంద్రాబాయి యనుకూతురుండెనని వెనుకనే వ్రాసియుంటిని ఈమె కే ముక్తాబాయి యని నామాంతరము ఈమెకు వివాహముచేసి యహల్యాబాయి యల్లుని నింటనే యుంచుకొనెను ఈయల్లుఁడు చాలరోజులవఱకు బ్రతికి, యహల్యాబాయిగారి మరణమునకుఁ గొన్నిరోజులు పూర్వము మరణమొందెను తోడనే ముక్తాబాయి సహగమనమునకు సిద్ధమాయెను అప్పుడహల్యాబాయి తనకొమార్తెను సహగమనము చేయవలదని, నయభయము

లతోఁ జెప్పి చూచెనుగాని యందువలన నెంతమాత్రము ప్రయోజనము లేకపోయెను తల్లిమాటవినక ముక్తాబాయి భర్తతో సహాగమనము చేసెను

ఇట్లు కూతురును అల్లుడును మృతీజెందఁగా నహల్యాబాయిగారికిఁ బ్రబల మకోరోగము ప్రాప్తిచెను వార్ధక్యము, రాజ్యముచేసెడి శ్రమ, వ్రత నియమములు, ఉపవాసములు, కన్యామరణదు ఖము మొదలయినవన్నియు నేకీభవించి, యీమెను దినదినము క్షీణదశకుఁ దేనాగెను తుదకామెకు చొక్కెరగ్గత సంభవించి, పుణ్యశ్లోకయ స అహల్యాబాయి ౧౭-౧౮ వ సంవత్సరమున నిహలోకమును విడిచెను

న్యాయముగాఁ బ్రశాపరిపాలనముఁ జేసినందువలన మృతజీవులని విభ్రాంతిని బడసిన భోజురాజు, అశోకనృపతి, అకబరుబాదుషహా, సెటర్లుదిగ్రేటు మొదలయిన రాజపుంగవులతో నహల్యాబాయి సమానమైనదని చెప్పుటకు సందేహములేదు అహల్యాబాయిగారియందుఁ గల సుగుణములలో చొక్కెరకటి గలరాజు లెక్కడనో నూటికి కొటికి చొక్కెరగాని కానఁబడకున్నారు కనుక పురుషులకంటె స్త్రీలు నీతి తక్కువ వారనుట కేవలము పక్షపాతముగాదా? సకలమానవకోటికి లలామభూతయయిన యహల్యాబాయి స్త్రీయైయుండ, 'అన్మతం, నాహసం, మాయా, మూర్ఖత్వ వ్యతిలోభ' తేత్యాది దుర్గుణములు స్త్రీలకు స్వాభావికములని చెప్పుట ఘోరపాపకమునకు హేతువు గాదా?

రాణిగారిలక్ష్మీబాయి

‘అహహ మహతాం నిశ్శీమానశ్చరిత్ర విభూతయః’

ఈ ప్రపంచమునం ది నేక ప్రతిబంధములు ఉండునని ప్రతివారికిని తెలిసినవిషయమే ఇట్టి ప్రతిబంధములు, పదిమందిని సంరక్షించు వారికి నెక్కువగా నుండును తనసంరక్షణలో నున్నవారిలోఁ బ్రతివానిస్వభావము వేరువేరుగా నుండుటవలన, వారికోర్కులు దీర్చి, వారినంత నాజ్ఞలో నుంచుకొనుటకు బహుచాతుర్యమును, ధైర్యమును కావలయును ఒకకుండుమును సంరక్షించుట కింత శ్రమ యగునప్పు యొకరాజ్యమును వహించుట కెంత శ్రమ కావలయునో వేరుగఁ జెప్పనక్కరలేదు రాజ్యము చేయుటలో చిక్కికష్టములుండునో యవియన్నియుఁ గట్టుబడియును భరించువా హహించుట మలభము । రాజ్యములో ననేక ప్రకృతుల లోకులుందురు, శౌర్యధైర్యాదులు గల గొప్పగొప్పవారులుందురు పరరాజు లెప్పుడును యుద్ధోత్సాహులయి యుందురు వీరినందఱిని సమాధానపఱచి రాజ్యశిక్షకులును నడుపుట బహుదుస్సరము ఇందువలననే రాజ్యమును ‘రాజ్యభార’ మనియెదరు ఈభారమును వహించుటకు విద్య, నారాసార విచారము, దక్షత మొదలయిన సద్గుణములనేకములు గావలయును ఒకానొక సమయమునం దీ రాజ్యభారము యావనమునందే వహించు

* “అహహ ! మహాత్ములచరిత్రమహిమ అగాధము గదా”?

చుట సంప్రాప్తమైన పక్షమున నదియెంత దుస్సహమగునో వేరుగఁ జెప్పవలెనా? ఇన్నిసంగతు లేకేభవించి యీరాజ్యశికట మొక్కక్రికి సంప్రాప్తమైనపక్షమున నామె యెటులఁ జేయునో యని మన కాశ్చర్యము దోచును కాని యీశ్వరానుగ్రహమువలన జగత్తునం దెప్పుడెప్పు డెచ్చటెచ్చట స్త్రీలకు ర్వాధికారము దొరికెనో యప్పుడప్పు డెచ్చటెచ్చట స్త్రీలు పురుషులకంటె నధిక ధైర్యముతోను, అధిక నీతితోను, అధిక న్యాయముతోను రాజ్యముఁ జేసెనని చరిత్రములవలనఁ దేటపడుచున్నది ఇదివఱు చరిత్రమాలయందు గ్రుచ్చఁబడిన రాశీభవానిగారిచరిత్రము, నహల్యబాయిగారిచరిత్రయు నీసిద్ధాంతమునే స్థాపించుచున్నవి ప్రతిదేశముయొక్క చరిత్రమునుండియు నిట్టి యుదాహరణము లనేకము లియ్యవచ్చును మలబారుదేశము నుండి యొక యుదాహరణ నియ్యఁదలఁచితిని

మలబారుదేశమునందు త్రావణకోరనియు, కొచ్చీయనియు రెండుసంస్థానములు గలవు అందు త్రావణకోరు రాజ్య మతీసాచీనకాలమునుండి దానధర్మములవిషయమయి విఖ్యాతిని జెంది శ్రేష్ఠమై యొప్పును ఈదేశమును మనయాంధ్రు ల్లాడమళయాళ మనియెదరు అచ్చట మగవారే లేరనియు, అందఱు నచట ఆడవారే యుందురనియు, గాలికే పిల్లలు పుట్టెదరనియు మనయాంధ్రులు వింతకథలు చెప్పుకొనియెదరు కాని యివి యన్నియు నిజమైనసంగతులు కావు వారియాచారవిచారములకును, మన యాచార విచారములకును ముఖ్య భేదము లేవనఁగా —

మన దేశమునందు రీతిగాఁ దండ్రుసాత్తు కుమారునికిఁ జెందఁ ఆ
 దేశమునందు మేనల్లునికిఁ జెందును మేనల్లుడు లేకపోయినయెడ
 , మేనకోడలికిని, ఆమె సంతతికిని జెందును ఇట్లులనఁచుటఁ గన్య
 యంతయున కే రాజ్యముయొక్క హక్కుగాని పుత్రవంశమునకులేదు
 రాజపుత్రులొమ్మిదిపదిసంవత్సరములది కాఁగానే, తాలిక్ట్టుటయ
 ను ఒక వివాహవిధిఁ జేసెదరు అందు భర్తయుండఁడు పురో
 హతుఁడే చిన్నదానికి మంగళియాశ్రముకట్టును రాజకన్యకు యా
 పనదశప్రాప్తమైనతరువాత కొకి సంబూరిబ్రాహ్మణునిదెచ్చి యీ
 మెకువివాహముఁ జేసెదరు ఇదిని 'కోవిలతంబూరా' అనఁగా
 రాజభవనములోని మహారాజు అని పిలిచెను ఈకోవిల తంబూ
 రానుచును, రాజకన్యకును గలిగిన యాడుబిడ్డలయొక్క సంతతికి
 రాజ్యము వొటకును ముఖ్యముగా నీయూడుబిడ్డల పుత్రులకు
 రాజ్యము వొటకును పుత్రులు లేనిపక్షమున కన్యకులకు వొట
 కును రాజ్యము నేలుచున్న రాజుయొక్క భార్య రాణి గానేరదు
 ఆరాజుయొక్క కుమారులకు వారి మేనమామసాత్తు లభించుచే
 గాని రాజ్యము లభింపనేరదు వారెన్నఁడును యవరాజులుగా
 నేరరు ఇంతజ్ఞాపకముండిన నీచరిత్రము దెలియుటకు లభమగును
 త్రావణిగారు సింహాసనముపై ననేకస్త్రీలు ఆహ్లాదయిరి
 వారిలో లక్ష్మీబాయి ప్రముఖురాలు లక్ష్మీబాయికిఁ బూర్వమనఁ
 గాఁ బందొమ్మిదవశి తాబ్దారంభమున వంచిపాల బలరామవర్మ గా
 రీరాజ్యమును ప్రతిపాలించుచుండిరి ఈరాజుగా రంతగా రాజ్యపరి
 పాలనమునందు దక్షులు గారయిరి అందుచే బీదలకు న్యాయ
 విమర్శనము లేకపోయెను గొప్పయధికారులు వారివారి పను

లయం దలక్ష్యము చేయసాగిరి కొద్దియధికారులను లెక్క
యడుగువారు లేనందున, రాజుగారికి రావలసినపన్నులు రాకపో
యెను ఇట్లాకరికొకరు లక్ష్యము చేయనందువలన, రాజ్యము
తయు భర్తలేని భార్యవలె, దీనదశకు వచ్చెను అప్పు డీస్పిండియా
కంపనీవారు, రెసిడెంట్ ద్వారా మీరు మీరాజ్యమును జక్కపె
ట్టుకొని, నుంచినదశకు దెచ్చుకొనవలసినదని యనేకపర్యాయ
ములు రాజుగారికి పూచించిరి రాజుగా రాయచనలను లక్ష్య
పెట్టనందున రాజ్యముయొక్క దీనదశ దినదినము హెచ్చుచుం
డెను ఇదిగూచి ఈస్టు ఇండియా కంపనీవారు ౧౮౮౮వ సంవత్సర
మునందు మీరు రాజ్యముయొక్కస్థితిని ఆఱుమాసములలో
బాగుపఱచిననరే, లేనియెడల మీరాజ్యము బందోబస్తు మేము
చేసెదము”ని రాజుగారికిఁ దెలియఁజేసిరి ఇందుచే రాజు చింతా
క్రాంతుడై కొద్దిదినములలోనే పరలోకగతుఁ డయ్యెను

వంచిపాల బలరామవర్మగారి తదనంతరము రాజ్యాపూర్ణుఁ
డగుటకు మగ వారసదారుఁ డెవఁడును లేకపోయెను రాజుగారి
త్రియు, అక్కగారగు శారీబాయిగారును, అదివఱకే మృతిఁ
జెందిరి శారీబాయిగారికి మగసంతానము లేకయుండెను కాని
యామెకు లక్ష్మీబాయి యనియుఁ బార్వతిబాయి యనియు నిరు
వురు కొమార్తెలుండిరి వీరును బాల్యావస్థలోనే యున్నందున
వీరికిని సంతానప్రాప్తికాకపోయెను కనుకఁ బెద్దదియగు లక్ష్మీ
బాయి రాజ్యముఁ జేయవలయుననియు, నామెకు కుమారుఁడ
గలిగిన నతఁడు రాజ్యమునకు వారసదారుఁ డనియుఁ గంపనీవా
రేర్పాటు జేసిరి ఈయేర్పాటునకు ముఖ్యకారణము లక్ష్మీబాయి

గారి తెలివియే లక్ష్యపార్వతు లిద్దరును, స్వదేశభాషయందును, సంస్కృతభాషయందును మిక్కిలి ప్రవీణురాలై, సుశీలనఁ బ్రసిద్ధిగాంచిరి అందు లక్ష్యబాయి యిరువదిసంవత్సరముల వయస్సు గలదైనను సుగుణములకును దీర్ఘలోచనకును, శ్రమనీయమైన యుక్తులకును, శతవృద్ధురాలికంటెఁ బ్రసిద్ధిగాంచినది గనుక, అప్పటి రెసిడెంటుగారగు కర్నల్ మెకాలే గౌరవగారు, త్రావణకోరు సింహాసనా హారత కీమేయే యస్తురాలనియెంచి, ఈ సంగతి కింపవీవారికిఁ దెలిపి “ఈమె చిన్నదయినను, ఇదివఱకీ రాజ్యమునందుఁ గల యవ్యవస్థను నొలఁగించి, రాజ్యమును ఉన్నతస్థితికిఁ దెచ్చు సద్గుణము మెయందుఁ గలవు” అని తన యభిప్రాయము వ్రాసెను కంఠివా రిది యంగీకరణము విని, లక్ష్యబాయిని సింహాసనా హారతరాలను నెయ్యి కియి గూమోనించి, మామహోన్నతము యధావిధిగా నడుపుటకై రెసిడెంటు కర్నల్ మెకాలే గౌరవగారిని నియమించిరి కాని యింతలో లక్ష్యబాయిగారి దాయాదులు కొందఱాసింహాసనముపై తమకు సంపూర్ణముగా హక్కుగలదనియు, హక్కుదారులు తమరుండఁగా ఆడుపిల్లలకు రాజ్యమిచ్చుట న్యాయముకాదనియుఁ జెప్పఁబడఁగిరి కాని మెకాలే గౌరవగారు వారి జబ్బు నలను లక్ష్యపెట్టినవారుకారు కనుక వారు తిరుగుబడిరి అందుపై వారిని, వారికి సహాయులుగనున్న వారిని, రాజద్రోహులని కర్నల్ మెకాలేగారు కారాగృహమునకుఁ బంపిరి మొదలు వీరు తేరీచేరీయను పట్టణమున నుంపఁబడిరిగాని

తరువాత చెప్పెట్లకుఁ బంపఁబడిరి అచ్చట వారందఱును
కాకావాముఁగోనే మృత్యువెందిరి

ఇట్లు శత్రువుల నందఱిని ఘోరముగా శిక్షించిన తరువాత,
లక్ష్మీశాయివారికిఁ బట్టాభిషేకము గట్టుటకై సేదెందుల వార
గారు గొప్ప యుత్సవముఁజేసిరి, గొప్ప రాజసభఁజేసిరి రాజ
సభఁ జేసిన చూస్తాననుటప మనేక నిందరపదార్థములవలన నలం
కరింపఁబడి చూచువారి కంతయు నాహ్లాద జనకముగా నుండెను
అమఁగోసనముఁ జూచుటకై రాజ్యముయొక్క భిక్షప్రదేశ
ములనుండి యనేజనులు వచ్చియుండిరి ముఖ్యముఖ్య నామంత
సర్థారులందఱు వచ్చి వారివారి నియమిత స్థానములయం దాసీను
లైన పిమ్మట రాజకన్యలగు లక్ష్మీ పార్వతీలు వారి దేశాచారము
ననుసరించి, యుత్తమ వస్త్రభూషణాలంకారములను ధరించి
వచ్చి, సభయందు వారికొఱకు నియమింపఁబడిన యున్నతాన
నములపైఁ గూర్చుండిరి తరువాత కంపనీవారి ప్రతినిధియైన
కర్నల్ మెలలే గారు చిలువఁబడి, యచ్చటి సభవారందఱు
విన “కంపనీ సర్థారువారి యనుమతిప్రకారము, రాణీ లక్ష్మీ
బాయిగారిని త్రావఁగోరు సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁపెట్టు
చున్నాను” అని మృదువుధుర గంభీరస్వరముతోఁ బలికి, సన్మాన
పూర్వకముగా రాణీ లక్ష్మీబాయిని ఉచ్చస్థానమునందున్న రాజ
సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁజెల్పెను అప్పుడే యాయన సర్వజ
నుల యనుమతిని బడసి రాణిగారికి ‘ధర్మవర్ధిని’ ‘రాజరాజేశ్వరి’
యన్న బిరుదులఁ గూడ సంరంభముతోఁ గొనఁగెను ఇచ్చట చదు
వరులు రాణిగారికి ధర్మవర్ధినియన్న బిరుదుతోఁ బ్రయోజనమేగు

యని శింకింతురేమో కనుక కొద్దిగావివరించెడి త్రావణకోరు రాశ్యముయొక్క రాశాధానియగు త్రివేండ్రమునకే అనంతశయన మనిచెరు ఇది యొకక్షేత్రమై యొప్పును ఇచ్చుట పద్మనాభ స్వామి శేషశయనుడై యుండును త్రావణకోరురాజుల కల దేవత యీపద్మనాభులే రాశీగారి పూర్వోడగు మాత్రాండ వర్మ, తనరాజ్యమంతయు కొకనాఁ డేవునికి సమర్పించెనట! అప్పటినుండియు, ఈరాజులు తమకు 'పద్మనాభ సేవకు' లనియు 'ధర్మవర్ధకు' లనియు విరుదుల నేర్పఱచుకొనిరి వీరి రాజముద్ర యందు "ధర్మోస్థత్కులదైవతం" అనువాక్యముండును ఇట్లు ప్రతిరాజును, రాణియు, 'ధర్మవర్ధనుడు' 'ధర్మవర్ధిని' యన్న బిరుదును భూషణముగాఁ దలచుచుండిరి కనుక రాశీగారికి 'ధర్మ వర్ధిని' యన్న పదవి రాయారోవాణ సమయమున నియ్యబ డెను మహారాశీగారి సంపూర్ణ నామము, విరుదులతో మళియా శమునం దిట్లు వ్రాయఁబడును "శ్రీపద్మనాభసేవినీ, వంచి ధర్మ వర్ధినీ రాజరాజేశ్వరీ, రాశీశాసితక్షిణబాయి"

రాశ్యాభిషేకమయిన తరువాత ముహూర్త కాలమునకు రాశీ లక్షణముగాగు సింహాసనంబుడిగ్గి, ప్రక్షల్లముఖముతో మెకాలే పొరగారిని, సకల సభ్యులను సంబోధించి మలయాలీభాషలో నస్థలిశముగా నిట్లు సంభావించెను —

“ఆదరం బహుమానపెట్టనాహేభే—ఎరమ సన్మాననీయులగు కర్నలుపొరగారు, అనాదికాలమునుండి మాపూర్వులచే బాలింపఁ బడినట్టియు, ఈస్థలంబుండియూ కంపనీవారిచే నేటివఱకు సంరక్షింపఁబడినట్టియు, ఈత్రావణకోరు సింహాసనము నాకుఁ బ్రా

స్త్రీమనని నేనినటకు స్వప్నమందైనను అనుకొనినదానను
గాను ఇప్పు యశ్వశేఖరచే, రలోకవాసులైనమామామగారగు
వంచిపాలవర్తి నుహారాజుగారు కేవల మిరువదితొమ్మిది సంవత్స
రముల ప్రాయమువారు ఆయనమామగారు ధరించినట్లు
ర్యాదండ మీయన వీర్లు కాలమువఱకు ధరింపవలయునని పద్మ
గాభస్వామిగారి గూఞ్చలేకి పోయెను ఆపద్మనాభస్వామిగారి
యిచ్చానుసారమే నాకు రాజ్యము ప్రాప్తమయినది కనుక నా
యనమిచ్చ నాకు కిరావహ్యము నేను న్యాయాజ్ఞను శిర
కవహించుటకు సిద్ధముగా నున్నాను కాని నేను అబలను, అది
యునుగాక యల్పవయసు, రాలను, ఇట్టి గొప్పరాజ్యకార్య
ముల యనుభవము లేనిదానను మాతో నేహమైనపుటి
నుండును, ఈత్రావణిగారు రాజ్యమును కన్నబిడ్డవలె గాపా
డుచువచ్చిన ఆనికేగిల్ ఈస్టు ఇండియా కంపెనీవారు దప్ప నాకిట్టి
స్థితియందుండిన యాధారములేదు కనుక కర్నలుగారు,
నేటినుండి గుమ్మును నేను సొంతయన్నగా భావించి, రాజ్య
ముయొక్క ప్రతికార్యమునందును విశ్వాసపూర్వకముగా మీ
మీరినే సర్వభారమును వేయుచున్నాను ఇంతకంటె నధికమే
గుయుఁ జెప్పవలసినది కాదు” ఈమె గంభీర సంభాషణవిని
సభిలంబులు కల్గినులైరిట!

అట్లేగాయి యల్పవయస్కురాలైనందున నామె యెట్టి
స్వభావము గలదియగుచో రాజ్యమెట్లుచేయుచో,
యిన యధికారిమెట్లు నిర్వహించుకొనుచో
విచారింపగా నుండును కాని నిర్భయముగా

దిగి, వాస్పాధిమయం దసమానప్రజ్ఞ గలిగి సభాసదులను తన
యిచ్చప్రకారమాడించెడి వాగ్వివలె, లక్ష్యగాయి గంభీరదవము
తో సంభాషించుటవిని యచ్చటివారందఱును మిక్కిలి గూర్చి
ర్యముకొందిరి ఆనంభావణ విన్నవారందఱును, ఈమె నామాన్య
రాలుకాదనియు, నసమాన ప్రజ్ఞగలదనియు, నీమెరాజ్యము
నందుఁ బ్రజలకు నిఖమే గాని దుఖము లేదనియు నిశ్చయించిరి
ఈమె మధుగంభీ వాక్యములను విని కర్నలు మెకాలె ఈమె
యం దధిక పూజ్యభావము గలవాడై ప్రతికార్యమందును
సహాయముఁ జేయుదునని నమ్మిక పుట్టినట్లు చెప్పెను

ఈప్రకార మారాజ్యాభిషేక మనతోత్సవము సమాప్తమై
లక్ష్యగాయిగారిపై రాజ్య నిర్వహణోద్యమము మోపబడినతోడనే
గూమె ప్రజలక్షేమమునకై యత్నింపఁ పొడఁగెను ఆమెదూరి
దృష్టియు, స్వర్ణాలోచనయు, సుయజ్ఞత్యమును, లక్ష్యగ్రాహ
కత్యమును నిహుప్రశంసనీయములు అంత చిన్నతనమునం
దామె బద్ధి విశాలతఁ పొడఁగా నశ్యంతాశ్చర్యమును గొది,
గూమె వయస్సునందు బాలయైనను, మనస్సునందుఁ బ్రాథమీ
యని చెప్పవలయును ఈన రాజ్యమునం దెటను, పరిపూర్ణ
న్యాయముండవలయునని గూమె కోరికి యుండెను కీనదింకు
వచ్చిన ఈనరాజ్యమును, ప్రకారముగా నయిన నున్నతదశకుఁ
దేవలయునని మననా యిచ్చగలదై, రాజ్యపద్ధత్యం దేయే
సంస్కరణము లెట్లెట్లు చేయవలయునోయని రేయుంబోలును
మనసులో యోజించుచుండెను పరులనేత్రములతోఁ జూచుట
గూమె కెన్నడును ఇష్టము లేకపోయెను అనఁగా సొంతముగా

అటగానచ్చున రత్నమాల

తాగు మోంపకి, పంటలు పెప్పెలలు చడుచుట క్కామె
 ముగ్గులును నమ్మితింబు కాను మెకాలేదొరగారిని ఈమె
 యన్నయని పొవించినది నిజమే, నమ్మకతో నతనిచే ననేక రాజ
 కార్యములను ముంచిన నిజమే ప్రతిపంగ ని గుఱించి యతని
 సలహా ముగ్గుమిం నన్న మాటయు మే, కాని కార్యము
 కియునప్పు - 1,

“క వింప - చక్కని సెప్పెన
 వింప - కను పడికి వివరింపవలె -
 వినిచి విచారము దెలిసిన
 మనుష్యుల వో నీతిపరుడు మహిలోవేమా”

అను కెమనసు క్క చక్కనియుండే ప్రకారము నడుచుచుండెను.
 త్రొక్కి పట్టములు చెయుటయందును, ప్రాత పట్టములను సంస్క
 రించుటయందును, నాగరీకి వృద్ధిపఱచుటయందును, పొంత
 ముగా రా - కేకనూన కల్పనలు మెకాలేదొరగారికి దెలి
 కి ఇంచు గా - గారి యనామాచ్య బుద్ధివైభవము వ్యక్తిమ
 గుగున్నిది

పంచీపాల బలరామశర్మగారి కార్యమునం దత్యంతాస్వస్థత
 మెల గలిగెను, విషయది యె గలు సంస్కరింపవచ్చుననియు
 రా గారు యెంపరాగిరి ఉమవితాం యన్న కుమంత్రియొక్క
 చాక్రేష్టల నింపవచ్చెనని రాగారికి దెలిసెను ఈసంగతి
 తెలిసికొనితే రాగారు కుమంత్రిని పనిమీడినుండి తీసివే
 సెను తరువాత ‘యోగ్యుడైన దివా - దొరకువఱకు మీగే
 యింపనిని జూడవలసినది’ని రాగారు మెకాలేగారి నడిగిరి అం

దు కాతః,దు సమ్మతించి రెసిడెంటుపనియు, నివా-పనియు నిర్వహించుచుండెను

మెకాలే సారగారు దివా-గిరి చేరఁబోయినతోడనే మూయన చేయవలసిన పనులను గుఱించి, యతనికి రా గార్లింగ్ వ్రాసి పంపిరి — ౧ మారాష్ట్రములోని యధికారులందఱు కమిషను పనులను తిన్నగా జేయుచున్నారా లేక క్రింది యధికారులు పైయధికారుల యాజ్ఞలను వినుచున్నారా — ౨ దా యన్న యంశమును మొట్టమొదట విచారించవలసినది ౩ న్యాయస్థానములయందేను, యితర కిచ్చేలలోనేను, నియామకముగా పనులు జరుగుచున్నవా లేదా యని విచారించి పుక యటలు పరుగుటకై యివ్వబట్టి చేయవలయును ౪ ఏవైన సంద్ధానములోని యుద్యోగస్థులు తిన్నగా బనులుచేయని మొదల వారికి దండుగలు మొదలైన స్వల్పశేషులు ఎధించి, వారికి త్రవకుఁ దేవలసినదేకాని, ఏకాయెకి యెవరిచొటిముంపటి తిండియ, కియ వ దు ౫ పనులు లెక్కలు తిన్నగాఁబూచి, వెనుకటి సాలన్నియు పనులు చేయవలసినది

ఈ పైని చెప్పిన సంగతులన్నియు రా-గారు కంఠముగా యోజించి వ్రాసినకే ఆమెబుద్ధి ఏకానమిందువలనను గూడి వ్యక్తిమగుచున్నది పైని వ్రాసినప్రకారము రా-గారు యజ్ఞపించితతోడనే, మెకాలేసారగా రాయాపను ను చేయనాంభించిరి మొదట సర్కారు ఉద్యోగస్థులందఱు కమిషను పనులను చట్టముల నియామకముల ప్రకారము, చేయుచుండవలయునని యొక యాజ్ఞాపత్రిక ప్రతిగ్రామములోని యుద్యోగస్థులకుఁ గలది.

వారంగఁగఁ జనమూర్ఖప్రకారము నశించెదరో లేదోయని చూచుటకై మెకాలేగారు సొంతముగా రాజ్యములోని ప్రతిగ్రామమునకుఁ గరుగుచుండిరి ప్రథమమునం దాయన కనేక సంకటములు వచ్చెను కాని వాని కన్నిటికి వోర్పుకొని, మిక్కిలి ప్రయాసపడి మెకాలేగారు తుదకన్నిసంగఁగులును రాణిగారి యిష్టప్రకారమే సుగృహింకెను క్రిందటిరాజుగారి రాజ్యములోని యలవాటుచొప్పున నుక్కొగ్గలులందరు మిక్కిలి సోమరిపోతులై, మెకాలేగారి కనఁపఁ జూడ్జులైనను లక్ష్యపెట్టకపోయిరి ఇట్లు నిర్భయులగు విదురఁబోవుచున్నవారి నుదఁజిని మెకాలేదొరగారు మేలుకొలుపుచుండిరి చేతనై నంతవఱకు వారిని ఉద్యోగములనుం² తొలఁగింపక, చిన్నపిల్లలకుఁ గొట్టి బుద్ధిచెప్పినటులు, దండుగ మొదలైనవానిచే శిక్షించి త్రోవకుఁ దెచ్చుచుండిరి కాని కొంతటివిమౌత్రము ఉద్యోగములనుండి తీయక విధిలేకపోయెను ఈప్రకారమంతటను కందోబస్తున కారంభముకాగానే రాజ్యములోని వ్యాపారములు నియామక ప్రకారము జరుగనాగెను

పూర్వపు దివా అగు ఉమనితాంబీని పనినుండి చాలించి రాజుగారిపవిత్రాద కర్నలు మెకాలేదొరగారిని ఎప్పటచినందువలన ఉమనితాంబీ కర్నలు గారిని బహు ద్వేషించుచుండెను ఒకానొక సమయమునం దతఁడు కర్నలుగారికి విషప్రయోగము చేయ యత్నించెనట ఈసంగతి రాణిగారికిఁ దెలిసినతోడనే యామె యందును గుఱించి విచారణఁ జేసి సాక్షులను విచారించి, అపరాధుడని స్థిరపడినందువలన ఉమనితాంబీని చెంగల పేటలోని

కారాగృహమునందు రాజ్యము కైగీగా నుంచెను అచ్చటనే
యతఁడు గతించెను

తరువాత రాశీగారు వసులువిషయమై విచారించసాగిరి.
వసులును గుఱించి విచారించగా, ఆదాయమెంతయో, వ్యయ
మెంతయో, అప్పెంతయో, తెలిసికొనుటకు మిక్కిలి కష్టముగా
నుండెను ఈ కష్టశరములైన యస్పష్టపులెక్కలు తిరుగవేసి
తిరుగవేసి గూడఁగా ఈస్థ ఇండియా కంపనీవారికిని, తిరుగవేసి,
కోరము, కోచ్చి, బొంబయి మొదలయిన స్థలములయందలి
నాహుకారులకును, ఇయ్యవలసిన యప్పు అత్యధికముగా బయలు
దేరెను ఈయప్పంతయు లెక్కవేసిగూడ, సంస్థానముయొక్క
సంవత్సరపు ఆదాయముతో సరికూగెను ఇంత గొప్పయప్పు
తీరెడి యుపాయముఁ గానక రాశీగారు విచారించి, విచారించి,
తుద కొక యుపాయమును జేసిరి త్రావణకోరురాజ్యమునందు
గొప్పగొప్ప దేవస్థానము లనేకము లున్నవి వానియందు
బహుధన మున్నను, పూజలు, అర్చలు క్రిమముగా రుగుట
లేనందువలన, ఆద్రవ్యము సంస్థానమువై న నుంచుకొని రాజు
గానే నూ దేవస్థానముల యుత్సవములు నడుపవలయునని
పూర్వపు దివా- గొన్నిరోజులక్రిందట పొందించి యుండెను
ఈయొకన రాశీగారికి జ్ఞప్తికి వచ్చి, సమృత్తి యైనందువలన,
నామె దేవస్థానములయందున్న యధిక ధనసంచయమును
స్వార్థపరమార్థములకు నుపయోగించఁదలఁచెను అదెల్లనిన,
దేవస్థానములవద్దనుండి యప్పుగీసికొని, సంస్థానమును ఋణవిము
క్తముగాఁ జేయుటస్వార్థము కొరక మూలములునుచున్న

దేవస్థానముల ధనమునకు వడ్డీ గొరకునటులు చేయుట పరమార్థము ఇట్లు విచారించి, రాశీగా రీసంగతి మెకాలేనొరగారికిఁ దెలియఁ జేయుఁగా, నతఁడు రాశీగారి విచారశక్తిని ఎంతయుఁ బ్రశంసించి, సమ్మతించెను

ఇట్లు రాశీ ప్రధానులు సమ్మతించినవెనుక, త్వరలోనే రాశీగా కొక సభచేసిరి ఆ సభకు దేవస్థానముల యధికారుల నందఱిని లిపించి, వానికి సనయుద్దేశము దెలిపి యందువలన దేవస్థానములకును, శకును గలుగు రాధములు స్పష్టపఱచెను ఈసంగతియంతయు వారికి విశదపడఁగానే, వారిందఱు రాశీగారు రామస్వామి నడచుకొనుటకు సమ్మతించిరి ఇందుపై నాదేవస్థానముల యధికారులంతయుఁ జేయుటకు రేక్షిరావని యపరనామముగల వెంకటరావును అధికారిని రాశీగా రేర్పఱచిరి అతఁడు రాశీని మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ జూచినందువలన గొడ్డికాలము లోనే, సంతానమునకుఁ గల యంతయుఁ దీరెను

ఇట్లప్పు యింతో పుచ్చేనే రాశీగారు న్యాయసభలను సంస్కరించుటకుఁ బ్రయత్నించిరి ఆమె సంస్కృతమునకు పాండిత్యము గలదయి పారావ్యవహారములయం దిష్టము గలిగినది గావున, మనుస్మృతి, పరాశరస్మృతి, విశ్వానేశ్వరము మొదలైన పూర్వగ్రంథముల సూత్రములనను, ఇండియా గవర్నమెంటువారి చట్టముల సూత్రములనను, లోకులకు హితకరము లగునని తనకుఁ దోచిన చట్టములను గొన్నిటిని వార్చి యొక గొప్ప చట్టముల గ్రంథము, తనరాజ్యముకొరకు నిర్మింపవలెనని సూమెదలంచెను కాచియింత గొప్పగ్రంథము, న్యాయశాస్త్రమునం దన

మానప్రజ్ఞగల విద్వాంసుని సహాయములేక గానేరని రాణీ
 గారికి కోరికను ఇంతలో రాణీగారికి వివాహమునయ మాయెను
 నిండుకుశాననావస్థ ప్రాప్తమయినందువలన విడి వివాహము చేసి
 కొనవలెనని లక్ష్మీబాయిగారు చిచ్చియించిరి పూర్వపు రాణీగారి
 భర్తయొక్క గ్రాంథపుడును, కుటుంబమును, బ్రాహ్మణుడును అగు
 రాజరాజవర్మయనుచేరుగల విద్వాంసుని కొరికెడు, ఇగినానేగీ
 గ్రామమునందు, వాసము చేయుచుండెను అతని విశ్వత్తుకు
 మోహించి, యశుని రాణీగారు వదిలించి కర్వరలోనే విడికి
 వివాహమై రాజరా నమ్మగారు 'కోయిలతంబూరాను' అను పదవిని
 జెంగి ఇతడు రాణీగారికంటె కొక సంవత్సరము పెద్ద ఇతడు
 గొప్పవిద్వాంసుని డివి కీర్తిని నెంచెను ముఖ్యముగా విడికి
 బ్రియమైనది న్యాయశాస్త్రము సిద్ధాంతముక్తాళి మొదల
 యిన న్యాయగ్రంథములను చదివి యితడు న్యాయశాస్త్రవిశా
 రదుండయ్యెను ధర్మశాస్త్రమునందును ఇతనికి గొప్ప విద్యా
 యుండెను ఇట్టి యామాన్యపండితుడు భర్తయైన, రాజగారు
 చేతఁ బూచిన గ్రంథనిర్మాణమునకు బహుళాయము లుగు
 చుండెనని వేరే చెప్పవలెనా? రాణీగారి కీర్తి డిన్ని పనిలయందును
 సహాయభూతుడయి వర్తించుచుండెను చదువరులా 'ప్రాశస్త్య
 మునందు వివాహము చేసికొను పెద్దతి' లగారు దేశమునందు
 డుట వలననేగాదా లక్ష్మీబాయిగారికి వయో హృదయభిద్యులయం
 దు సమానుఁడయిన పతి దొరకఁ గలిగెను 'ప్రౌఢావివాహములు
 జరిగియెడల ప్రీతీతి భ్రష్టమగుననియు, సంఘసౌఖ్యము కగ్గ
 ననియు వృధా వాక్పండిత్యముఁ జూపువారు రాణీలక్ష్మీబాయి

గారి యుదాహరణముఁ జూచి, ప్రౌఢావివాహములవలనను విద్య
వలనను మన కుంబులశాఖ్యము వృద్ధియగుచేగాని, తగ్గనేరదని
మనస్సమాధానముఁ జేసికొనవచ్చును బొమ్మలమెక్కిండ్లవలె నో
రెఱుంగి నిప్పిల్లలకు వివాహముఁ జేసినందువలనఁ గలిగిడి
నష్టము లందఱికిఁగి దెలిసినవిషయమే యైనందువలన నిచ్చట
మఱియొక వ్రాయవలసిన పని మఱి ప్రౌఢావివాహములని లాభ
ముల్లులట్టిగాయి చరిత్రమువలనను దెటపడఁ గలవు ప్రౌఢా
వివాహములు జరిగినపక్షమున నిట్టి నష్టములు గలుగును, అట్టి
నష్టములు గలుగను, అని ప్రాచీనాచారపరాయణులు వృధా
భయపెట్టుదురు ఈ భయము లన్నియుఁ గెలవ కల్పనలేగాని,
వాస్తవములు కావని లక్ష్యబొయి మొదలగు నాధీష్ఠమణుల
చరిత్రములవలన స్పష్టమగుచున్నవి యని చెప్పక తప్పదు మన
దేశీయులగు మళయాళులకుఁ బ్రౌఢావివాహములవలన లాభమే
గాని నష్టము గలుగుటలేదని గూఁచుచు, మనలోమాత్రము స్త్రీ
విద్యా, ప్రౌఢావివాహములవలన నష్టము గలుగునని చెప్పట
గూడఁగా మనము మనుష్యకోటిలోనివారము కామని చెప్పట
కాదా?

మిక్కిలి బుద్ధిమంతురాలగు ఆమెకు విద్యావంతుఁ డగు కోయిల
తంబూరా యొక్క నాంగత్యమువలన మఱితో యుత్సాహము
గలిగి, యామె యూరంభించిన చట్టముల గ్రంథమును శీఘ్ర
ముగా వ్రాయుచు, నడుమనడుమ దానిని మెకాలేదొరగారికిఁ
జూపుచు, ఆయన యనుమతిని బొందుచు, ఆగ్రంథమును సంపూ
ర్ణము చేసి దానికి, 'సత్తావర్థక' మను నామ నిడెను ౧౮౧౨

వ సంవత్సరమునుండి, రాశ్యములోని సర్వవ్యాపారము సత్తా
వర్ధకము ననుసరించి జరుగుచుండెను ఈక్రొత్తచట్టములప్రకారము
నాన్యాయము జరుగవలయునని, రాశీగారు క్రొత్తినాన్యాయస్థా
నముల చేర్చఁజిరి క్రమముగా సర్వనాన్యాయస్థానములయందు
సంస్కృతము, మలబారి, యింగ్లీషులందుఁ బ్రవీణులగువారిని
నియమించిరి కోచ్చీనివాసస్థులైన రామమేన- అనుపండితో
త్తముని, ముఖ్యనాన్యాయసభలోని ముఖ్యనాన్యాయాధీశునిగా నేర్ప
ఁజిరి తరువాత రాశీగారికచట్టము నేర్పఁజిరి, తమరాజ్యము
లోని బానిసవ్యాపారమును బొత్తిగా మాన్పివేసిరి || ప్రజలకు
భారమైన పన్నులు తగ్గించిరి, "ఉప్పు వ్యాపారమును నృధిపఁజి
చిరి ఇట్లు దినది. వర్ధమానమై రాజ్యమున్నెగ్గితిని గాంచు
చుండెను

రాశీగ్రాహీలక్ష్మీబాయిగారు క్రీ.శ. ౧౭౭౫ నాభిషేచియం దధిక విశ్వా
సముగలవారయి, యాదేవతను భక్తిప్రపత్తులతోఁ బూజించు
చుండిరి వంశపరంపరగా జరుగుచున్న దానధర్మములను దప్పక
నడుపవలయుననియు పూర్వులకంటె నధిక ధర్మకృత్తములను
జేయవలయుననియు, ధర్మవర్ధనీ యన్నబిరుదును స్వాధీకృతప
వలయుననియు రాశీగారు సదా యత్నించుచుండిరి గాని
దివా-గారగు మెకాలేచారగారు అంగ్లేయులైనందువలన
దానములు, ధర్మములు, అన్నప్రసాదములు, మొదలగునవన్నియు
వ్యర్థపుకర్చులని యతఁడు దలఁచుచుండెను కనుక ధర్మసంబం
ధములయిన కృత్యములన్నియు దిన్నగా జరుగుచున్నవా లేనా
యని మెకాలే విచారించెడివాఁడు కాఁడు ఇందునుగుఱించి

ప్ర : మొఱ విసేడివాడు కాడు ఇట్లు మెకాలేగా రుదాసేను
 బయలను-లన రాజ్యములోని ధర్మదాయము విషయమయి
 మక్కులి యన్యవస్థ దిగుమండెను ఒకితో- రామేశ్వరమునకుఁ
 బోవు చూత్రులు గొందఱు రాశేగారియొద్దికిఁ బోయి, తమకు
 నన్నవాడకు ను అకుట లేదనియు, అందునుగుఱించి నొర
 గారు స్వత్యస్సు చెయుచున్నారనియు మొఱ్ఱ పట్టుకొనిరి వా
 రికిఁ గొంతభవ మచ్చిపంపి రాశేగారు మెకాలేగారికి నిల్ల వ్రాసి
 ౨౬ :

“దివి ౧ ఏడినం నులగారీవ్విములు ౧౭

గా, శ్రవభారితతులగు కర్నలు నొరగారికి—మీరు
 అన్ననులను దక్షిణ- జేయుచున్నందువలనను, మీకు దేశ
 ముయొక గొప్పకనము, స్థితి, కీ లు, గూఢులు, ఆచారములు
 సంపూర్ణముగా విదిశమేగనుకను, వానినిగుఱించి నేను మీకు
 వ్రాయవలసిన మావశ్యకము లేదు మాపూర్వీకు లేర్పఱచిన
 నిరూనుకములును, పద్ధతులును, దానధర్మములును, ఆచారివి
 చారములును, వారిదయాభుప్యమున కుద్యోతకములై, ప్రళ
 నాశముకొఱకును, దేశోన్నతికొఱకును, ఏర్పఱు- డినవి కను
 కి మీకు పూర్వనియచుములను దప్పక రాజ్యమును నడుపవల
 యును వానిలో హెచ్చుకగు కేయము జేయకుండవలయునని
 మీకు నావిన్నపము రామేశ్వరమునకు వెళ్ళెడి నూత్రీకుల
 కన్ననానాదులు, క్షీణులు నొరకుట లేదనిచమొఱ నాచెవిని
 సోగురి ఆనంగతి మీకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాను కనుక మీ
 రిందువిషయమై కీఘ్రముగా బందోబస్తు చేసెదరని నమ్ముచు

నాను ముహూర్తము కల్గినదాయనకుఁ గూడ బంగో బస్త్రమునుచి
యొక్కఁబడినాను పుట్టిత్రయ్య పుట్టిములవలన నాని యమును
ద్యుతిగోనాను కర్మలును పిగారు నామాటలను సన్మానించునని
చెప్పుదును

నేను శ్రీ నై నందువలన మిమ్మును శ్రీమద్రామణ్య భావించి
రామమునందలి నులన్నియు విశ్వాసముతో మీకు సమర్పించి
తిని కనుక నారాజ్యములోని, దానధర్మము లిడినేటకు జరుగుచు
న్నటుల పరిచి మీరు మాదేశమును, మాప్రజలను సుఖమును
జేసెదవని సంపూర్ణముగా చెప్పుచున్నాను

(కస్తూరు) లక్ష్మీశాయి

రాశీశాస్త్ర తాము చెప్పిన ధర్మమును దృఢముగాఁ జాలిం
చుట కంత తత్పరుడై యుండినో, ప్రసంగించిముగా గాండ్ల
కడఁగూ పవిత్రజోబ మును చిక్కియముగా నెట్లు ప్రతిబంధము
జయించుకొనో, యీ యుద్ధమువలనఁ బ్రజలు మిగులుచునో

ఇట్లు శిక్షలను చంద్రునివలెఁ ద్రావణికోరు రామము దిన
దినము నాగరికతయందుఁ బ్రవృద్ధిమాన మగుచుండె ౧౧ వ
సంవత్సరమున లక్ష్మీశాయిగారికిఁ బుత్రుత్వము గలిగెన సీం
హాసనమున కిధితి నన్నించినందువలన రాజ్యమునం దంశటను
గొప్పయుత్సవముఁ జేసిరి ప్రతిగృహమున నూతనతోరణములు
మొదలైనవి పట్టపండుగు చేరి ఎండవ దినమున మహోత్స
వముఁ జేసి పల్లవానికి 'రామవత్సమహారాజ'ని పేరుపట్టెరి
హిందూధర్మశాస్త్రప్రకార మిది మీఁదఁ ద్రావణికోరు రాజ్య

మున కీశిశువే యధిపతి యని ప్రసిద్ధిపఱచిరి తరువాత నొక శుభ
ము నొత్తమున గల వ సంవత్సరమున ఆశిశువునకు రాజ్యా
భిషేకము చేయఁదఁచిరి నివి ౨౫ చింగం, మలబారి
వత్సరంబు ౧ రోజున రాజ్యాభిషేక మహోత్సవము జరిగెను
అప్పుడా ధీ ననుసరించి యారోజున రాజగృహములో గొప్ప
దర్బారు చేయించిరి రాణీలక్ష్మీబాయిగారు శిశువున కుత్తమ
వ సభాషణము లలంకరించి, తానును అలంకృతయై, బాల
రాజును కీసికొని సభామంటపమునకు వెళ్లెను సభాజనులంద
ఱును శకుంతమ నియమశ్ఠానము నాక్రమించిన పిదపఁ దన
పండుహస్తములతో రాణీగారు బాలరాజును దీసికొని సింహాస
నమునుండి క్రిందికి దిగి, ప్రసన్నవదనయై, తన న్యాయభావిక గంభీర
వాణికో నందఱు నాశ్చర్యమొంద నిట్లనియె — “ఆనరేవిల్ ఈస్టు
ఇండియా కంపనీవారు సదా న్యాయమార్గమునఁ బ్రవర్తింపు
చుందురుగావున వారి యిచ్చానుకూలముగా నన్నియుఁ బద్ధనాభ
న్యాయవారు సమకూర్చు చుందురు నాకులదైవ మగు శ్రీపద్మ
నాథస్వామివారి ప్రసాదమువలన నాకుఁ గలిగినపుత్రుని కంపనీ
వారి చేతిలోఁ బెట్టుచున్నాను కనుక నిశని బెద్దవానిఁ జేయు
టయు, నితనికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించుటయు, నితని నింతవైభ
వమునకుఁ దెచ్చుటయు, కంపనీవారి భారమై యున్నది ఇంత
కంటె సధికి మేమి చెప్పవలయును?” ఇటులఁ బలికి సిల్లవానిని
మెకాలే నొరగారి చేతి కియ్యఁగానే, ఆయన యాపిల్లవానిని
సింహాసనముమీఁద కూర్చుండఁబెట్టి “ఈరామవర్మగారు నేటి
నుండి యీరాజ్యమునకు రాజయ్యెను ఈయన యుక్తవయస్కుఁ

డగువటకు రాణీగోలక్ష్మీగాయిగా రిశని పాలనకర్తయని రాజ్యము చేయగలరు” అని యందఱికిఁ దెలిపెను

ఈరాజ్యాభిషేక సమయముననే మెకాళూరగారు నివాళి గిరి వదలుకొనిరి దేవప్రస్థానాభగారు త్రొత్తదివాళగారి కాని యిత్రొత్తదివాళగా రధికారమును కొద్దిదినములవఱకే యనుభవించిరి అయిదాటుమాసము లధికారముఁ జేసి యశోడు సోఁటకముచే న్మృతఁ ఁయ్యెను

అటుశరవాళ సమాధి యొకసంవత్సరమునకు రాణీగారికి కెండవకుమారుడు పుట్టెను కాని యా యానందము విశేష దినము లుండినదిగాదు రాణీగారికి శాలింశరోగము సంప్రాప్తమై కెండునెలలలోనే యది యాధ్యమామెను అనేక వైద్యులనే శాపథము లిచ్చిరికాని, వానివలన గూఁ మేమియులేక వ్యాధి సోఁచుచునే యుండెను తుకునన్న కూశ లుడి నెడనొక రాణు లక్ష్మీగాయి, శనస్రియ భర్తను దశవర్షికై నిలిచి, శన చెల్లెలగు పార్వతీగాయిని, దశ చిన్నపిల్లలను, అశని చేతిలోఁ బెట్టి యొప్పగించి, యిట్లనియె — “ఇదివఱకు నాచే సంరక్షింపఁ బడిన యీ పిల్లల నందఱిని మీచేతిలోఁ బెట్టదున్నాను ఇక మీరు వీరిందఱిని సంరక్షింపవలయును ఈరామవర్మమహారాజు యుక్తివయస్కుఁ డగువఱకుఁ శార్వత్తిగాయి పాలనకర్తయై రాజ్యము నడుపునట్లు చేసి, నాకు సహాయము చేసనట్లు, ఈమెకు సకలరాజ్య కార్యములయందు సహాయముఁ జేసెదనని మీరువచన లిచ్చిన యెడల నేను పఖముగఁ బ్రణాములు విడిచెదను” తన ప్రయత్నియొక్క యీచిరాశి వచనములను విని, రాజరాజవర్మయ

అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల

శాస్త్రమును పునరుద్ధరించుట, శాస్త్రములనుండి వెడలు దుఖాశ్రువు వచ్చే, నీ సమయముమాటరాక నొంక నీవూగకుండి, దైవమవలంబించి నన్నిటిలో “నేను గొప్పవానిని చేయుదును” అని పలికెను తరువాత రామకృష్ణులైన పావతీబాయి వైపున గాచి, మిక్కిలి దీని ప్రకాశముతో చిట్టనియె “అమ్మాయి శాస్త్రీ! నీవు బహుశః గాచినది శాస్త్రమునకేయనామును ఈయర్చకులను విన్నగా పరిగ్రహించుము వీరిని మించి, రామవర్మ మహారాజుగారు యుక్తవయస్కులైన కాలమున నీ ధాన్యకాండ పూర్వకముగా, ఆయన గారి మామయ్య చిచ్చి ప్రకాశురాలవు గమ్ము చేను వెళ్ళు మర్నాది గాని అది గుఱునుము” ఈశ్రుకారము అక్కరామకృష్ణులతో గొలుచుకొని యుక్తకాలముం దిట్టి యపదేశము చేయగా విడి, ఆగోమలాగారి కిది యగు పదియేడు సంవత్సరముల యింక, మిఖాణి శేషముకేక గోటమాటరాక గద్గద కంఠమై “అక్కా! నీవు క్షుద్రకాగము చేను చేయుదును మీ గొమ్మయెం మాత్రము నీవు నడుచుకొనియెదను నీవు మాత్రము నన్ని వెడలిపోయెవా” యని దుఖంపనాకెను అప్పుడప్పుడవా రిందొకరును దుఃఖంపనాగిరి

[illegible]

రాజగోళీ బాయిగారు నాలుగు సంవత్సరములే రాజ్యము చేసిరి కాని యామె రాజ్యమునందు ననుభవించిన శాఖ్యము ప్రజలదివటకై పోయిన రాజులలో నెవ్వరి పరిపాలనములోను అనుభవించినవారుకారు ఆమె ప్రజలను స్వదేహమునకుంటె నెక్కువగా గాపాడినది రాజ్యవిషయమై కర్నలుగారి సలహా పుచ్చుకొనినను, తనకు యోగ్యుని తోచినవానినే గ్రహించు చుండెను ఈమె స్వబుద్ధివలన ఎక్కు చట్టములను నిర్మించినది యిదివటకే తెలిపియున్నాను గ్రామము, నీతి మొదలైన సంగతులను గుఱించి, యామె గూపిన చాతుర్యమును, బౌద్ధా ర్యమును, అత్యంత స్తుతికి గౌత్రములు ఆమెయందు దృఢ నిశ్చయము నెడి సద్గుణ మితరగుణములకంటె సధికముగా నుండెను ఈమెయం దీగుణముండెను గనుకనే, యామె తన రాజ్యములోని న్యాయ సభలను గుఱించి యనేక సంస్కరణలు చేయఁ గలిగినది ఆమె అయోగ్యుడైన ప్రాతదివానును గీసేవేసి, కీర్తి ప్రయత్నముడగు మెకాలే దొరగారిని దివానుగా నేర్పటచెను ఇందువలన నామె విశాలమైన దూరదృష్టి వ్యక్తమగుచున్నది మెకాలేదొరగా రామె వాక్యములు మన్నించి, దేశకల్యాణము గోరి, సదా కార్యతత్పరుడై రాజగారికి మన పూర్వకముగా సహాయము జేసినందు కారణ నెంతయు గొనియాడ వలసియు న్నది వర్ణమునందు విప్రవరుడుగు కోయిల తంబూరాను యొక్కయు, సత్స్వభావముచే విప్రవరుడు నానగు మెకాలేదొర గారియొక్కయు సహాయము బుచ్చుకొని, క్రొత్తచట్టములను నిర్మించి, న్యాయసభలను సంస్కరించుట జూడఁగా మహారా

అలలాన చ్చెర్రె రిశ్శమాల

జగదగు విజ్ఞానేశ్వరి యుగమెక్కడ లూగింది యాజ్ఞను దప్పక
 పాటించి, యుగం పూరి శివంబును సూడఁ బొంది
 పరమపురుషుని

“ అథరశాధుఁడు శ్రీశివోభయుఁడు పాండింబోడి, సద్ధర్మత
 తనకుఁజేసి విశ్రాంతివ్రాసెనెక్కడ విప్లవద్వైతములు దాను ను
 బ్రహ్మకవచానిచ్చియ మొగిం నయందగుం నయఁగాఁ
 దిగ్గి శివుఁడు చెక్కుగీర్తనెలయుఁ భాగ్యంబు గ వాటికి— ”

ఈ రాణికి చరిత్రమునగు నిదివఱకు న్ధాపించిన సిద్ధాంత
 నుండు రాజ్యము గొప్పది అందు న్ధాపింపవలసియున్నది ఆ
 రాజ్యమును “చిప్పలపాతి అధిలో విచారించినయెడల
 మానవత్వంబున పురుషులకంటె సధికులు కాక
 పొరుగున, పొరుగువానిను పురుషులకంటె దక్కవవారు కారు ”

అనేక రాజ్యసరములు గాజ్యముచేసి, యనుభవశీలురును, వయో
 స్పృహలును అగు రాలు గూడచి అధికాశల్యము, నీతిధైర్య
 ము, గాఢాధిచారిము, లక్ష్మీవాయిగారు గాలుగు సంవత్సర
 గులు రాజ్యసరసములలో నుండి ఈమె యొక్కతె యిట్టి
 రాజ్యసరములను పొందెననినాద ఇదివఱకు వర్ణింపఁబడిన భవాన్య
 వాద్యము, ఇదిమీఁద వర్ణింపఁబడిన రాలును మహారాజులు
 ను, గ్రామరాజులకంటె మును, గామాన్యధిలోని రాధీవసు
 ను, అంబుయిగుఁగొట్టి గామధినియును జూపియున్నాడు ఇం
 నుండు రాజ్యము యొక్క గ్రంథికారుఁ డిట్లు వ్రాసియున్నాడు
 ‘పొరుగుదేశములలోని యొకా కొక సంధానములోని రాజ్య
 సరసములను పొందెననియున్నాను, అటు నాగరూపిత

తోను, నా రాజ్యముతోను జరుగవలయు, న
సంస్థానములోని ప్రజలార్యయ పరిపాలచే బాధిపతిక పుంతు
మర్నారయ, దివనము రాజ్యములోని వ్యవసాయ మధిక
మగుచున్నదనియు వినిన పక్షమున నిట్టి నాలుగు సంస్థానముల
లో మూడుసంస్థానములు స్త్రీలచే గాలింపబడుచున్నవని నిచ్చ
యించుటకు సందేహము లేదు” కేవలము మన హిందూ
స్త్రీలవిషయముయే గూఢాచారములను దేశాంత
ములయందును రాజ్యములైన రాజపుత్రులందఱును, ఇట్టి
కాశీల్యముచే గూఢాచారము జేసిన పురుషుల సంఖ్య
కంటె, ఎంతైనా నా, లైన స్త్రీలసంఖ్య యత్యంత స్వల్ప
ముగా నున్నది అనిమితమైన రాజుల సంఖ్యనుండి యుత్తమ
రాజులని యెంతయుండి కే గూఢాచారము, యంతమంది
యుత్తమరాజులను రాజ్యము చేసి స్త్రీలయొక్క యస్వల్ప
సంఖ్యలోనుండి గూఢాచారముచేయుచున్నట్లు సంఖ్యను
మగుచున్నది ఈసంగతి స్త్రీల కంతయు భూషణాస్పదము
రాజ్యము చేసి స్త్రీలలో ననేకులు పూర్వరాజులచే నభ్యంతర
దేబజిన రాజ్యములపై గూఢాచారముచేయించి మూడు
మహోన్నతిదశకుఁ దెచ్చిరి ఇందుకు కుదాహరణము మన లక్ష్మీ
బాయియే మామగారిచే గాఢాచారము, కంపనీవారి చేతుల
లో బడుచున్న గాఢ్యమును దక్కించుకొని మహోన్నతిదశకుఁ
దెచ్చిన లక్ష్మీగాయిగారి కంత కొనియాడవలయునో తెలియ
కున్నది స్త్రీలకు న్యాయవికములని వాడుకొరబడు చాంస
ల్యము మొదలైన దుర్గణము లిట్టి స్త్రీల యదాహరణముల

లో, గానఁబడకయే తద్విరుద్ధములైన మహాదౌర్భాగ్యది సద్గుణములే కానఁబడుచున్నవి ఇట్లు దైవయోగముచే గొందఱు స్త్రీలకు గాఢవైభవము ప్రాప్తమైనందువలన, కొందఱు స్త్రీదేవ్యైవ లేర్పడచు సకల స్త్రీకాంతి విరుద్ధములైన సిద్ధాంతములు ప్రత్యక్ష ప్రమాణములచే నబద్ధములని ఖండింఁబడినవి ఇట్లు రాజ్యస్థలై న స్త్రీలు స్వకాంతియి యనంతోపకారముఁ జేసి యున్నారు స్త్రీ నిందకుల వోరుగట్టుట కిట్టి మహానాథనంబుల నొంగిన నరకముయొడైన పరమేశ్వరుని స్త్రీ లందఱును వేయినఁ గొలియఁగడవలయును

కొందఱు, పైన స్థాపించిన సిద్ధాంతముపై నొక యాక్షేపణ తేగలదు అదియేదన “స్త్రీలు రాజ్యముఁ జేసినప్పటికిని, రాజ్యములోని యధికారులందఱును బురుషులే యైనందువలన, రాజ్యములోని యున్నతీయంతయుఁ బురుషులచే జేయఁబడనే గాని రాజ్యస్థలైన స్త్రీచే జేయఁబడనని చెప్పఁగూడదు” ఈ యాక్షేపణఁ జూడఁగానే మొదల నిజమయినదేయని తోచును, కాని కొద్దిగా యాత్మవిచారముఁ జేసికూడ నిందలి యసత్యసత్వముకాగలదు ఈ యాక్షేపణమే నిజమని గ్రహించినయెడల రాజుల రాజ్యములో జరిగిన లోకోపకారములకు రాజులను భూషించుటకు వీలుండదు అశోకమహారాజు, హో విక్రమార్కాది నరకవర్తులు, అకబరుబాదుషహా మొదలయిన ముఘలులగు రాజులరాజ్యములోనుగూడ మంత్రులును, అధికారులును, ఉండిరి కనుక వారికీర్తికి భంగము గలుగునా యేమి? వారి రాజ్యములో జరిగిన సత్కృత్యముల

శ్రేయస్సంతయు వారి యుద్యోగస్థుల కేనా శ్రీరామ యుధిష్ఠిరు
 లెన్నడును, స్వయముగా కాపువానివద్దనుండి శిస్తు వసూలు
 చేయలేదని యందఱును వారి యశోకీర్తనము నేటినుండి యాప
 వలెనా' ఇట్లు స్త్రీలకీర్తిని మలినము చేయవలయునని ప్రతి
 పక్షులు చెప్పినయొక్క, నిమిషమి యొప్పుకొనినయెడల సకల
 పురుష పుంగవులయొక్క కీర్తికి నాశము గలుగుచున్నది కనుక
 నిది కువాద మనియు లేక వితండవాద మనియుఁ జెప్పవలసి
 యున్నది ఇట్లు వాదించెడివారికి రాజ్యము చేయుట యన నేమో
 తెలియదనియే చెప్పవలయును రాజ్యముయొక్క ప్రతిసంగతి
 స్వయముగాఁ జేయుట రాజుపనికాదు ఇటులఁ జేయుటయు
 నసంభవమే రాజులు మంత్రులఁజే నేత్రముల సకలరాజ్య
 మును జూచుచుండవలయును కనుక యోగ్యులయిన మంత్రుల
 నేర్పఱచుటయు, తగిన యుద్యోగస్థులను సురక్షింపి వారిని
 ప్రోత్సహింపఱచి, వారిచే యోగ్యమైన పనులను చేయుదు
 కొనుటయే యోగ్యముగా రాజ్యశకటము చడువుట ఈ సంగతి
 ప్రతిక్షణంబు లెట్లు మఱచెదరో తెలియకున్నది బుద్ధిమంతులై
 నట్టియు, రాజకార్యధురంధరులై నట్టియు, ప్రాప్తిదక్షులై
 నట్టియు సేవకులను పరీక్షించి, వారినే మంత్రులఁగాను, గొప్ప
 గొప్ప యధికారులఁగాను, నియమించి, అయోగ్యులను దీసి
 వేయుట సద్రాజలక్షణము ఇంత చేసిన రాజు, స్వయముగా
 రాజ్యములోనిపనులను జేయనక్కఱలేదు సేవకుల, మంచి
 యాలోచనలను వినునంతబుద్ధి మాత్రని కుండిన రాజును
 అతఁడు నియమించిన సేవకగణము రాజ్యహితముకొఱకై చేసెడి

అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల

అశ్రుశ్రముల యశస్సంయు సేవచేదే ఇ బలనే రాజ్యము
 చేసెద ప్రేమియమను చెప్పెచ్చును రాజ్యములోని మంచి
 యధిపతులు పురుషులు చుచ్చుకొని, వీరికి చధికార నిచ్చుట
 యందుఁ గూడ గూఢ్రవాంఛ శ్రము రాజగారి దేగనుక, రాజ్య
 మునందుఁ గలిగెను నే న్నతినలనఁ గలుగుకీర్తిక నామెయే
 వీరాచార్యురాలు ఈనంగతి లక్ష్మీదాయిగారి చరిత్రమువలన
 స్పష్టమగును ఆమెరాజ్యమునందుఁ గల కేల శాఖ్యము గలి
 గెను? ఈప్రశ్నకు గాఢ్రాపకములు, మెకాలే మొదలయిన
 పురుషుల యక్షములు శాఖ్యముగలిగెనుగాని రాజగారియత్న
 వలననే గలిగెను అని నాచు చెప్పుదురు ఇందుపై నీ
 పురుషులు రాజరాజమాను రాజ్యము చేయునప్పు కల లేకపో
 మున యచి యడిగడిము ఇందుకీ, ఆయన యిట్టి మంచియధి
 కారులను చేర్చుటకీ, అదొగొప్పలయువారిని అధికారులనుగా
 చేర్చుటకైనచి సాధనలసిచచ్చును అందుగా, వీరు యోగ్యులయిన
 గుణులు వీరు అయోగ్యులయు నేవగులన్న తారకమృజ్జనము
 రాజగారి కింను, ఈజ్ఞము రాజగారి మామగారి లేకపో
 ను ఇదే మంచి పింహా గాధిపతికిచి, చెడ్డసింహానాధిపతి
 కిచి గలభేదము

కినుకీ, రాజ్యకార్యములందు క్రిలు పురుషులతో సమాన
 మై రాజ్యధ్యులును సూచివారని వెనుకఁ జేసినసిద్ధాంతమే మఱల
 ధైర్యపడుచున్నది అదుమ ప్రతిపక్షులు చేసిన పూర్వపక్షము
 ఖండిత మగుచున్నది ఇంత వ్రాసి గూమహాసాధ్వీచరిత్రను
 ముంచుచున్నాను

శి క ం ద రు బే గ ము

* “సుచింత్యోక్తం సుహృద్భ్య యత్కృతం

సుదీర్ఘ కాశేషి యాతి బ్రహ్మం ’

ఇదివఱ కీచరిత్రమాలయందు నిర్మింపబడిన ముగ్గురు స్త్రీలు హిందూనారీమ సలే గనుక మేము కేనలము హిందూస్త్రీల పక్షపాతుల మని కొంద అనుకొనఁ గలరు అట్లలగాక మేము సకల స్త్రీవర్గపక్షపాతుల మని చెలుపుట కిచ్చట అకియ-చ స్త్రీచరిత్రమును వ్రాయుచున్నాము

అర్చదాసదికి సుత్తరముచ మధ్యహిందూస్థానము , భూపాల మనుసంధానముకటికిలదు శిం దే రామవారి గౌతేరు సంస్థాన మీసంస్థానమునకు నుత్తరభాగముగానుం ని ఈ సంస్థానము మొక్కి వైశాల్యము సమారగు రెండుకాలచరిత్రపుటై తిండురు సంవత్సరముచ సంస్థానముమొక్కి యాదాయము ౨౨ లక్షలరూపాయలు కథానాయికి యగుశికందరుజేగి మీరాస్యమునకు రాణిగా నుంజెను

పదియేడవ (౧౭) శతాబ్దముమొక్కియంశ్యముచంద్రిల్లలో రాజ్యముఁ జేసిన యశారంగశేషి బాదషహవద్ధ సద్దారుగా నున్న దోస్తమహమ్మ దను తురుష్కునిచే నీరాజ్యము సంపాదించి బడెను ఈయఘగాను సద్దారులు, సూరుఁ డనియు, నావాసి యనియు, బుద్ధిమంతుఁ డనియు విని యశనికి శారంగజేబుగాను

* చక్కఁగా యోజించి చెప్పినమాటయుఁ జక్కఁగా విచారించి చేసినపనియు దీర కాలమునకును విళలములు కానేరవు

షహ మొట్టమొదట సైన్యములో కొక చిన్న యధికార మిచ్చెను తదనంతర మొకవార్యము దోస్తమహమ్మదు సైన్యముతోఁగూడ రాజకార్యమునకియి మాళవప్రాంతమువకుఁ బోయెను ఇతని ధైర్యాదిగుణములఁ జూచి, యచ్చట ను బేదారితని యం దనుగ్రహము గలవాఁడై, బాదుషాగారితోఁ జెప్పి, యితనిని భైరసిప్రాంతమునకు ను బేదారుగా నేర్పఱచెను అచ్చట నుండు కాలములోఁ దనచాత్రియమువలనఁ దాను ను బేదారుగా నున్న ప్రాంత మంతయుఁ దనచేతికిఁ దెచ్చుకొని, ఔరంగ జేబు మరణానంతర మ్మాళఁడు స్వతంత్రరాజై, భూపాలు అనుపట్టణమును సైరాంధ్రానిగా చేర్పఱచుకొనెను కనుక బేగముగారి వంశమున కీతఁడు మూలపురుషుఁడని చెప్పవచ్చును

దోస్తమహమ్మదిఖాన్ ౧౮౨౧వ సంవత్సరమున మృతుఁడయ్యెను ఇతని మరణానంతరము భూపాలరాజ్యమును గుఱించి యచేకకలవాములు జరిగెను కాని తుదికు నలతానుమహమ్మదు, సూరిమహమ్మదు, యూషీ మహమ్మదు, హయాతుమహమ్మదులు క్రిమముగా రాజ్యహుతిలైరి విరిలొ నాఖరువాఁ డగు నవాబు హయాతుమహమ్మదు ౨౨ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను ఇతనిరాజ్యములోనే మరాగావారితో ననేక ఘోరియుద్ధములు జరిగినవి ఇతఁడు కాలముచేసిన తదనంతర మతనికి మూఁ డగు గోసమహమ్మదు రాజ్యస్థఁ డాయెను ఈగోసమహమ్మదు పేరుకు రాజుగా నుండినను నితని పితంతండ్రికుమారుఁ డగు వజీరుమహమ్మదు రాజ్యమును జరుపుచుండెను ఈవజరుమహమ్మదు ధైర్యస్థైర్యములుగల పురుషుఁడు గావున రాభూపాల

దేశముపై వచ్చినసంకటములనన్నిటిని నివారించి, దండెత్తి వచ్చిన పరరాజుల కోరించి రాజ్యమును పట్టించెను ఈ వీరును హమ్మదు ౧౮౧౩ వ సంవత్సరమున గతించెను అనంతర మా యనకుమారుడగు నజరుమహమ్మదు గా యెను ఇతఁడు నిండ్రి వరనే ఓహుగఁగనంపన్నుఁడయి ప్రియము సఖపెట్టెను ఈనవాబుకొమార్తెయే శికందరు బేగము యాందూదేశి చరిత్రములో భూ పాల బేగ మని ప్రసిద్ధిగాంచిన నారీరత్న మీమెయే నజరు మహమ్మదు కొదినము తనకొమార్తెను ముద్దాడి యాఁచు చుండఁగా, అతని బావమఱుదియగు, ఎనిమిదిసంవత్సరముల వయస్సుగల ఖాజదారుఖా అచ్చటనే యెకి చిన్నతుపాకి దీసి కొని యాడుకొనుచుండ సందులోనిగుండు అకిస్తాత్తుగా నెగిరి, నవాబుకుఁ దగిలి యతనిని గఱప్రాణుని శిక్షెను

నజరుమహమ్మదుఁ బుత్రు లెవరును లేకపోయిరి, శికందరు బేగ మను కొమార్తెనూత్ర ముండెను కాని యీమె చిన్నదై సందువలన నీమెకు రాజ్యము కట్టటకు విలులేకపోయెను అప్పుడచ్చటియధికారు లందఱును కంపనీవారి యనుమతిఁ బుచ్చుకొని నజరుమహమ్మదుకు నన్నకిమారుఁ డైన ముసీరమహమ్మద ఖానునకు శికందరు బేగమును పెండ్లిచేసి యతనిని నవాబుగఁ జేయవలయుననియు, వివాహ మగువఱకు నజరుమహమ్మదు భార్య యగు కుదషి బేగము రాజ్యము చేయవలయు ననియు నిర్ణయించిరి అటులనే శికందరు బేగము తల్లియగు కుదషియూ బేగము రాజ్యాధికారిణ యాయెన చేతికి సంపూర్ణాధికారము

వచ్చినను డేనే యా మె చక్కిగా రాజ్యము చేయసాగెను
 రాజ్య నాఖ్యము బహుదోషములచేత ననుభవింపవలయు నన్న
 యిచ్చ గలదై కుదషి యంబెము తనకొమాత్రకుఁ దప్పగా
 వివాహముచేయకపోయెను తప్పగా వివాహ మైనయెడలఁ దనకు
 రాజ్యము రాగలదని, మునీరు హమ్మదుఖాను వివాహోత్స
 వఁకై తనకు వివాహము తప్పగాఁ జెయుమని యతఁడు కుదషి
 యా బే మును పోరినాగెను ఇందుచే విరిద్దటికి వైరిము సంప్రా
 త్తిహయెను ఇది రాజ్యము గోరా మంత్రులు, ఉద్యోగస్థులు
 మొలయువా రంబును కుదషిగూ బేగముపక్షమువారియి
 యందుచున, పూర్వము చేసె నిబంధనను కొట్టివేసి, మునీరుఖా
 నుకుంగి, హుసాయ లిచ్చి, వారితిగవుతర్చి, కుదషియా బే
 గమే రాజ్యము చేయవచ్చునని నిర్ణయించిరి మునీరుఖానుకును
 శికిందరు బేగముకును వివాహము చేయవలయు నన్నయేర్పాటు
 మీఱినతరువాత, జహంగీరునువానితో శికిందరు బేగముగారి
 వివాహముఁ జేయవలయునని నిర్ణయించిరి ఈ జహంగీరుకూడ
 శికిందరు బేగముయొక్క పెదతండ్రికుమారుఁ ఇచ్చట హిందూ
 చదువరులు మహమ్మదీయులతోఁ గల యొకకూడిని జ్ఞాపక
 ముంచుకొనవలయును మనలో మెనమామకూతురును వివాహ
 మాడుట సశాస్త్రీయ మైనట్లు, తురకలలోఁ బెదతండ్రి పెదతండ్రి
 కొమాత్రతోఁ జెంగ్లియాడుట సశాస్త్రీయము ఇది మనకు
 వింతగాఁ గానుపించునుగాని, తురకలలో సామాన్యమైన హాడియే

కుదషి యా బేగము సంపూర్ణముగా రాజ్యలోభగ్రస్త యై
 నందువలనఁ దనబిడ్డను జహంగీరున కిచ్చి వివాహము చేసెదనని

కాలము గడపుచుండేగాని, త్వరగా వివాహము చేసినదిగాదు. వనసు శిశువరు బేగము వరులయైనందువలన ౧౮౭౧ వ సంవత్సరమున నామెవివాహము జరిగెను. ఈ వివాహసమారంభము హుగ్గొగా జరిగెనట. వివాహము జరిగినతోడనే జహంగీరు తాను 'నవాబు' అను బిరుదును వహించి, రాష్ట్రము చేయ యిచ్చించెను. తనచేతిలోని రాష్ట్రము వదలఁగూడదని కుదపియా బేగము నిచ్చించెను. ఇట్లు రాజ్యలోభముచే, అక్తగారును, అల్లుడును పరస్పరమైరు లయిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన సమృద్ధి, కొక రిశోకారు యుద్ధము జేయుటకు వారిద్దఱును సైన్యములను పోగుచేసిరి. కుదపియా బేగమునుబట్టి కారాగ్గ హమునందుంచుటకు జహంగీరుఖాన్ యిచ్చించెను. కాని యతనికి జలునంత ధైర్యము లేనందువలన నతఁ యత్నమునందు విఫలఁడయ్యెను. ఇట్టియత్నము జరిగినగువాఁ బేగము అత్యంత క్రోధాన్వితుఁడై రాలయి యుద్ధమునకి సన్నద్ధుఁడై యెను. ఇట్టికిని ఘోర యుద్ధము జరిగి యండు జాంగీరు పరాత్తుఁడయ్యెను. అందువలన నతనికి మూడు మాసములవఱకు కారాగ్రహవాసము చేయవలసివచ్చెను. కాని యింతలో ఇంగ్లీషువారును, మఱికొందఱును, మధ్యస్థులై, ఆయనను విడిపించి, ౧౮౭౨ వ సంవత్సరమున రాజ్యాభిషిక్తుని జేసిరి. కుదపియా బేగము గారికి ౩౧,౦౦౦ రూపాయల స్వతంత్రజమాదారి యిచ్చిరి. అప్పటినుండి యామె భూసాళిరాజ్యవిషయమైన సంగతులలోనికి రాఁగూడదని కట్టుదిట్టములుచేసికొనిరి.

హంగీరు రాజ్యముఁ జేయుటయందు దక్షుఁడు కానందు
 వలన లోకస్రయుఁడు గాకపోయెను స్వభావముచేత దుష్టుఁడై
 సందువలన భార్యను దిష్టుగాఁ జూడకుండెను సదా వ్యసనాన
 క్తిఁడై యున్నందువలన ధారాభర్తల కనుకూలత లేక కల
 హములే సరుగుచుండెను కాని శికిందరుబేగము సద్గుణవతి
 గనుక, ఆదాంపత్యకలహము చాలగోజులవఱకు జరగినదికాదు
 పెనింటి నీలయినంతవఱకు బుద్ధి చెప్పి గూచి లాభములేదని
 తెలిపికొని, కలహము జూపుటకుఁ జేరి తల్లివద్దికి వెళి యుండు
 మనఁజెను హం రుఖాన్ దుష్టాదుఁడై, యత్యంతవ్యసనాన
 క్తిఁడై సందువలనఁ నొమ్మిదినంవత్సరములే రాజ్యముచేసి
 ౧౧౦౦వ సంవత్సరమున మృతుఁడయ్యెను ఇతనికి దస్తగీరను
 దాసీపుత్రుఁ డొకఁ డుండెను హంగీరు మృతుఁ డయినప్పు
 డీదాసీపుత్రునకు రాజ్య మియ్యవలసినదని మృత్యుపత్రమునందు
 వ్రాసెను కాని యీ మృత్యుశ్రము నెవరును ఒప్పకొనిన
 వారు కారు శికిందరుబేగమునకు శహజ్జహానను స్వల్పవయస్కు
 రాలగుకూతురొకతె యుండెను ఈమె రాజ్యమున కధికారిణి
 గనుక నీమె పెద్దదియగువఱకు నీమె చేరిట శికిందరుబేగముగారు
 రాజ్యపరిపాలనము చేయవలయునని యింగ్లీషువారు నిర్ణయించిరి.

శికిందరుబేగము మొదలే బుద్ధికుశలత గలదని విఖ్యాతఁడై
 దియుండెను అందులో నింత గొప్పరాజ్యమునకు స్వారిని
 యైనందువలన నామెకు బుద్ధి వికాసముఁ జూపుటకు మఱింత యవ
 కాశము గలిగెను వర్షోదయమువలన చాతకములకును, క్షీర
 పానమువలన హంసపక్షులకును, చంద్రోదయమువలన చకోర

ములకును, అత్యంతానందము గలిగినటుల, శిశుందరు బేగము రాజ్యాధికారమును వహించగానే ప్రజల కమిత ప్రయోగము గలిగెను ఈమె సింహాసనాధికారముగానే సంస్థానమునం దంతటను గొప్పయానందమొనమునకుఁ బ్రారంభ మాయెను రాజ్యమునం దినేకోత్సవములు జరిగెను

ఈమె రాజ్యకార్య ధురంధరత్వమును సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబూనిన నొక గొప్పస్వతంత్రగ్రంథమగును కనుక నటులచేయక యిమెవిషయమయి యొకగ్రంథకారుఁడు సంక్షేపముగా వ్రాసియున్నసంగతినే యిచ్చట భాషాంతరీకరించి వ్రాసెద
“శిశుందరు బేగమునకు రాజ్యాధికారము సంప్రాప్తమైనందువలన, ఆమె బుద్ధిప్రకాశము ప్రసరించుట కత్యంత విశాలమైన యవకాశముదొరకెను ఆమె కర్తవ్య సామర్థ్యములను గుఱించి లోకులకుఁ గల నమ్మకము నిజమని యామె కార్యముల వలన స్థిరపఱచెను । రాజ్యమునకుఁ గల ఋణమంతయు నామె యాఱుసంవత్సరములలోఁ దీర్చివేసెను గ్రామములు, తహశీలు వగైరాలు మక్తాకిచ్చెడి పూర్వపురీతిఁ దీసివేసి, సొంతముగా గ్రామాధిపతుల వద్దనుండి తానే పన్నులు పుచ్చుకొననాగెను కొన్నిపదార్థములఁ గొందఱు వ్యాపారులే యమ్మవలయునని గల నిర్బంధములఁ దీసివేసి, ఆపదార్థము లందఱు అమ్మనచ్చునని యేర్పాటు చేసెను ఇట్లు వ్యాపారవృద్ధికిఁ దాను ముఖ్యకారణమాయెను తొలకశాలయొక్క బందోబస్తు సొంతముగా నామె చూచుకొనెను సంరక్షకభటుల ననేకులఁ గ్రొత్తగా నేర్పఱచి, వారు దేశమునకు నష్టముచేయుకుండ జేమమే చేయునటుల నేర్పాటు

చేసెను ఇట్లు రాక్షసుల ననేక సంస్కారాలచరించెను ఆమె
 ధైర్యముతో, సకల యశ్రముతో, బుద్ధిశైలతో, బ్రజల
 హిమముతోను రాక్షసులను జెసినసంస్కరణములు, అనుభ
 వము గలిగినట్టియు, రాక్షసకార్యధురంధరుఁ డగునట్టియు, బురుషు
 నకుఁగూడ భూషణుఁడగుచుండు” ఈ గ్రంథకారుని వాక్యముల
 వలన శికిందరుబేగ మొంత రాక్షస వృత్తినిపుణయైనది తేటపడుచు
 న్నది ఈమెయందు గల ముఖ్యగుణము వత్సల, అచఁగా ప్ర
 లను వాక్సల్యముతో, నాచుని నిశ్చయించుట ఇందు విషయమ
 ను భర్తృవాదేవ నితికేతకమునం నిట్లువ్రాసియున్నాడు —

రాక్ష - దుఘటని యని యీతిధేనుమేనాం
 తేనాద్య వత్సయవ లోకమముం పుషాణ
 యస్మింశ్చ సమ్యగనిశం ఎరితుష్యమాణే
 నానాశలై శలతి కల్పలతేవ భూమి

ఇట్లు బేగముగారు లోకులయెడ వాత్సల్య ముంచుటవలన,
 వారు సకలములను బూజ్యులు, వృద్ధుని కిల్పవృక్షము గా
 నించి, స్వస్థితలములను గైకొనిరి! బేగముగారివలె బ్రహ్మ
 వాక్సల్యమే పరిమధర్మమని సకలరాములు అలించి, అట్లు వర్తిం
 చుటకు యత్నించినపలము, లోకములోని జనులందఱు
 నుంతురుగదా? తపతలలోని నైరిముడుగుగదా?

*“తే గీ ధరణధేనువు బిగుకిం చించితేని
 జనుల బోషించు మధిప వత్సమలమాడ్కి
 జనులు గోషింపఁజరుచుండ నితి కిల్ప
 లతేజులన సకలభుంబు లొసగు”

రక్తమశోక్త ప్రాంతము ఇట్లునో తుల జేయుగాను ఇంగ్లీషువానిక సహాయముచేసి అంగల శాంతిపడిన తరువాత నింగ్లీషువారిరాష్ట్రము స్థాపించును అనే తుల సహాయము చేసెను ఈ ప్రకారముగా నీమె ఇంగ్లీషువారిచికి శిక్షాధ్యక్షులను నియమించెను, వామెను కాల సంతృప్తి, అదివజకుఁ గనకొనిన భారతీ గాత్రంత మామె కచ్చివేసె. ౩వ సంవత్సరమున ఇంగ్లీషువారు, శిశు నకు జేగము భూవాలసంస్థాపముచకు స్వామినియచియు, మరణకాలమువఱ మెను రాజ్యము చేయవలయుచియు, ఈమె మరణానంతర మామెకొమ్మారు రాజ్యము ప్రారంభించియు నేర్పాటుచేసిరి ఇట్లు జేగముగారి ముచ్చ సద్ధించెను ఇంగ్లీషువారు క్రిత్య క్రాంతి నామెకు నాలుగు తోపులు హుమాన మొసంగిరి వాగు ౧ = ౩వ సంవత్సరమున గొప్పదర్బారుచేసి జేగముగారికి 'న్యాయ ఇంజియా' అని గాహిందూ దేగముమొక్కి నమ్రత మనుచును సంగిరి ఇట్లు బహువిధముల ఇంగ్లీషువ్రభువు మెను సన్మానించి

శిశిందరు బేగ్ మిల్ల రాజ్యకార్యములు తనుగూతించి పైని సం
చాదించి, ఇంగ్లీషువారియెడ రా నిష్ఠతను ఘోషి, వారికి ననేక
సర్వానములను డిసి, ప్రజలప్రతికి గాత్రురాలయి యైహికముఖ
ముల ననంతముగా ననుభవించుచుండును కాని సౌఖ్యములలో
నామె చారమార్ధికవిచారమును మఱచినది కాదు ఆమె బీదల
యం దధికదయగలదయి వారి దు ఖనివారిణమున కి నేకోపాయ
ములను జేసెను ఈమె స్త్రీలకు న్యాభివేక్షములయిన యనేక
ధర్మకృత్యములను జేసియున్నది తురుష్కుల ధర్మశాస్త్ర ప్రకార

మామె ప్రతినిధిమును మూడుగూ లఁ దప్పక ఈశ్వరప్రార్థన చేయుదుంటెను - - వ సంవత్సరమున, ఆమె రాజ్యముంతయు విజృంభించి, ఆరాజ్యమును కాపాడవలయునని ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమువానికి విన్నవించి, తాను మక్కా యాత్రకు వెళ్ళిను మసహిందువులకుఁ గాఢీ పెట్టులనఁ, కుదమ్మలకు మక్కా అటులని చదువరులు గ్రహించుగలరు యాత్రచేసికొని అచ్చట ననేకధర్మములుచేసి, దాని గూఁగులని కర్తించెందెను అచ్చటి నుండి తిరిగి శనరాజ్యమునకు వచ్చి, ౧౭౭౨ వ సంవత్సరము వజురఁ ఎరమాఁధి విహారిములో లుఖముగాఁ గాలము గడిపెను ౧౭౭౨ వ సంవత్సరమున నీమెకు శోకవ్యాధి కలిగి, అక్టోబరు నెల ౧ వ తేదీన ఆమె కాలధర్మమును జెందెను అప్పు డీమె ప్రాణును, ఇంగ్లీషువారును దుఃఖము లయిరి

ఆమె కాలము చేసినతరువాత నిమెకూతురు గుఁమహజురజే గిము పింహజనమెక్కి, విక్టలి న్యాయముతో రాజ్యము చేయు లున్నది తెల్లవలె నీమె ప్రవాతస్థలమునందును, ఇంగ్లీషువారి యొక రాజభిక్షుద్రుముగాఁ జూపుటయందును విక్టలి ఖ్యాతిని లున్నది ఆమె సుగుణములను దర్శారునందు చింగ్లీషువారు పొ గడి గూమెకు 'సీ ఎస్ ఐ' అన్నపదవిని ఇచ్చిరి

లాండ్ గ్రాండ్స్ పేర గారి ప్రభుత్వసమయమునం దాయన ఘోషాలుసంధానముఁ జూచుటకు వెళ్ళి, అచ్చటి ప్రభుత్వమును జూచి వెళ్ళి యా సంధానమును గుఱించి యిట్లు వ్రాసియు న్నాడు —

శిశువారు బేగము

“భూతా సంస్థానాన్వీరు లెప్పుడును రాజ్యకార్యములందు
 వ్యమునకును రాజ్యమునకును బ్రాధాన్యము
 యున్నారు ప్రస్తుతం సంవత్సరమునకు శిశువారు
 శిశువారు బేగముగాను 11వ సంవత్సరమున ప్రతిష్ఠాపరికి
 (ఇంగ్లీషువారికి) పరిసరమున మెప్పుడును పరిసరమునది
 కాదు ఇప్పటికేగముగాను పరిసరమున ప్రహించిన
 టులనే, ఆమెసద్గుణములనుగూడ ప్రహించినది ఈమె, నారా
 రాజ్యము గలిగియున్నది, ఇప్పుడైతేగము గలిగినట్టియు,
 గానకొన్నియును వెనుకనుండి ఆమె లోకోపకార ప్రదములైన
 యేకాగ్రముల కొని పరిసరమున పరిసరమునది
 ఈమె పరిసరమున పరిసరమున పరిసరమునది
 తోకులకొను సద్గుణములను మెప్పుడును మెప్పుడును
 కొన్నియునుగూడ పరిసరములలోనుండి యిచ్చెద
 న్నైతేగమును ప్రతిష్ఠాపరికి తోకులకొను పరిసరమునది,
 ముహూర్తము దేశసంరక్షణము ముహూర్తమునది, నీమె
 గాన కేగము కేగమునది”

ఈవంశస్థు లిటులనే ఇచ్చిన వెంది, శిశువారు బేగమువంటి
 యనేక బేగములచే భూమితు లగుదురుగా యని యిచ్చెరుని
 ప్రార్థించి, యీవంశము సమాప్త చేయుచున్నాను

మైనాదాయి పోవారిలో .

“భక్తానాం మనోరాజ్యము”

ఈ భక్తానాం మనోరాజ్యమునకు ఉన్న ఆనందరావు పోవారు గాఢ భక్తితో ‘పోవారిలో’ అను బిరుదు ‘పోవారు’ అన్న శబ్దమునకు మూలార్థము ప్రామాణ్యము ముప్పరించు నప్పుడు, మహారాష్ట్ర ప్రాంతమునకు గుంటెనెగుయొక్క మూలార్థమును విశిష్టముగా ప్రయోగించెడిరు కనుక మైనాదాయి పోవారు (1) వ్రాసుట బదులుగా పోవారిణి వ్రాసి యున్నాను అటుల అహంకారము మోళకగిట్ అని వ్రాయవచ్చును

మైనాదాయిగారిమామగారిగుఱు రావుగారు, జోదాసం స్థానాధిపతిగారు ఉన్న గోవిందరావుగారియక వాపుత్రాకను వివాహ మాడించిన్నది గతముగా ముగ్గురాలమున ఖండారావు పరలోకగతుడయ్యెను అప్పుడు మహారాష్ట్ర, రాజ్యభార మంతయు బ్రధానిపై నుంచి, పుట్టినింటికి వెళ్ళి, మగళేశువునుగలి, మృత్యు సందేహము తరువాత ఆపిల్లవాడు ఇరువదిసంవత్సరముల వాడై తనరాజ్యమునకు వెళ్ళగా నచ్చటి మంత్రాధిపతులు రాజ్యకోభముచే నాపిల్లవానికి నేమియు నీయక వెడలగొట్టెనని యిట్లించి వారిలో నంగరావుగారికి రనుదివాన్ ప్రముఖుడై యుండెను కాని మంత్రాధిపతులు తిప్ప రాజ్యములోని ప్రజలంగతును రాజు యక్షమువాగె యైనందున నాతిడు మంత్రాధిపతుల నోడించి తనరాజ్యమును సంపాదించెను కాని యిరుడు

L P HALL
FREE READING ROOM & LIBRARIES

శ్రీమదాంధ్ర పరిమళ మహాకావ్యము

రాజ్యము చెరినంతకాలము రాజ్యమున కనేకలవలన ననేకసంకటములు సంభవించి, రాజ్యము కాపాడుకొనుటయొక్క కష్టశర నూనెను ఈసంధానముచే గాఢింపవాలో శింషేనోపకగులు మునుపై గుంకిరి వినినలన రాజ్యమున కత్యంతస్వస్థము గలిగెను ఇట్టి సంకటసమయము ఆనందరావు అక్కడిముగా నేనో వ్యాధివలన నుత్తరదెంచెను అందుచే రాజభార మంతయు నశనిభారయ్యు గావతీయు నగుచునాశాఖాగారిను బడెను అప్పుడు, స్త్రీయని గావతీను ధర్మిణి, నీనంతర్ధ్వజము రావీరానను సకల రాజ్యముండు నాక్రిమించుకొను అత్యంత శ్రావణము ముగిసినపు సమయమిచ్చి రాజ్యములోని యధికారుల ననేకలవలన రాజ్యమున కింకలన, వీరాలోచనగల పైరాగాలు, ప్రసవసమయముల వారాగిరములో సంకట ముంచి రావీని కలది, అచ్చటనుండి యలదేశ ఇందూరు అష్టాముచు వెయ్యలదేశ మిచ్చువాని గావతీయు నికి రామంద్రరావని మగపెట్టిని మిగిలెను గలిగెను పైనా గావతీ కథనం దైర్ఘ్యపైర్వములులిగి యామముగా రావు నెరిగించి, ఏమారునకు రాజ్యము సంపాదించుచున్నాను ఇంతగో వానాసంధానముగోని ఇట్లదాచు, పైనా కోటమీది యధికారి, మైనాబామున కింకలన రావీరాని బుట్టిన యాచూసుని కేట కోటను సంతకంకల వాడెను ఇట్లు కొద్దిదినములలో మైనాబాము గోటిము ప్రలము కాగానే మురావీరావు భయపడి అటుము చెయరాగెను కొందలు మధ్య

స్థల కే వుంది, వారిద్వారా “నేను మీయొక్క ప్రకారమే నడుచుకొనఁగలను” అని కిట్టరిపిరియైన మైనాగాయిని నమ్మించి, మీరెను ధారాసగరమునకు రమ్మని విన్నవించెను ఆమాటలు నన్ను, ఇందూరును² మీమె ధారాపట్టణమునకు యలుదేతెను శ్రోతలో మురారీరావు³ ఊము వారనేకు లామెకెదురై పుత్రశత్రుమునకై మీమె పభిసందించి, హితులవలె మాటలాడి యటలకే నటించి మీమెను వెంబడించి, ధారాపట్టణమునకు పచ్చిరి అచ్చట గామె కొంగ్రహమునందుంచి, వెంటనే యాగ్రహమును విచ్చుకొన్నట్లులు ధరించినభటుల నుంచిరి ఇంతతో సంతోషించి నా ముంటికి నిశచ ముట్టింప యత్నించిరి! ఆహా! రాక్షసభములని నునుజులెంత దుష్కృత్యములను జేయుచున్నారో!

ఈసంగతి మైనాగాయిగారి నేవకులకుఁ జెలియఁగానే, వారు రోదనము చెయుచు యమమానురాలివద్దికి వెళ్లి, మురారీ రావు చేసినచాడమును చెలి, “మగవేషముతో మీ రెచ్చటికైన సాటిపోయి వ్రాణములఁ దక్కించుకొనుడి” యని వేడుకొన నాగి కాని మీ గారి వారితో నిల్లనియె “మీరు నాహితముగోరి ముల్లు చెప్పితిగాని యటులజేయుట గాకు యుక్తముగాఁ జోచలేదు ఎరకు నెన్నడును వెన్నియ్యని రాజవంశమునఁ బుట్టి యట్టివంశముననె చొచ్చినందువలనఁ గాఁటిపొవుట నాకు యుక్తముకాదు ఇట్టికృత్యమునకు నే నెట్లు నాహింసను నా కష్టముకొనినందునఁ జోవకొల్ల ధర్మము దప్పుకొనకర్హమైన ధర్మమునందుండినప్పుడు నాకు మరణము సంప్రదింపినను

సంకోషమే ఇల్ల మృతి కెందినయెడల సమాగమము కలిగి
వారి సమీపమునకు వెళ్లి పోగలను” ఈవిధకసయ్యుండెను. అంత
మాము చనిచిన్నది. అంత భక్తిహాస కము పుట్టిన రాకమా
నదు —

సంతోష సహజాంధ్రి భవే కుర్చుకొనుచు

ఆనందముచే మహానైల లాంఛనము నిర్మలము *

ఇట్లు మైత్రాగోయూ కి సమాదయమై భైరవుణ్ణు సవలంబించి
యచ్చటకే నిలుగుటకు చిచ్చియుంటాను ఇట్టిలో నావె చని నుం
దు పరిణామము గోచరించుకొన్నది. ఈ సమాధుని మైనా
గాలు కచ్చి, రాక్షసుల కిధిగియును యీకెరిమారుని దాను
తీసికొని యెటులనో కచ్చియుంటాను. రాక్షసులు వెడలి, రాగారి
సమీపమునకు సందర్శించి కిచ్చి కలిగియుంటాను. చచ్చి పుట్టిన
ముగా నుండును. భ్రువు ప్రాణముల కుండును. అంత
కీమారుని సమర్పించిన పదాచిత్తమునకు నావొచ్చి
గొలిచుకొని కిచ్చి మహానైల లాంఛనము నిర్మలము

తీర్చిలలో గూడె గానిసింహమండలము లుద్గుణస్వభా
వము గలవారిని కుండు యనాదయము కాదా క్రిమదేవాముల
ను, కేమపుత్రదేహములను. అంత కారాధనై సమర్పించువారు
పురుషులైనను, స్త్రీలైనను వందలలైనా చిందులై కల్గియుంటారు

“తే గీ సంక్షయగల్గి తీమహా లక్ష్మణయ
మభినవోత్పలకోమలం బగుచు కెలయు,
నానలు మోగెనుడు గుహాపీఠ
రాక్షసులూతకర మెంతెలి ప్పు

ఇట్లర్బకుండును, రాజ్యమునకు నధిపతియు నైన తనకుమారుని సురక్షిత్రలమునకుఁ బంపి, మైనాబాయి, రాగలనంకటముల నన్నిటిని ధైర్యముతో నెదిరించుటకు నన్నద్ధి యయ్యెను. శనవద్దనున్న మితపరివారమునకు ధైర్యము పుట్టునటులమాటలు చెప్పి, శత్రువులు తమమీఁదికి వచ్చినపక్షమున వారిని భయము లేక యెదిరించుడినియు, మనసంఖ్య తక్కువగా నున్నను సత్యము నునవైపునను, అసత్యము శత్రువునై పునను ఉన్నందున 'సత్య మేవజయతే' యని యున్నది గనుక మనకే జయము కలుగుననియు, నామహాధైర్యశాలిని యగు మైనాబాయి తనపరివారమునకు బోధించెను! ఇట్లు బోధించుడిన వీరులసంఖ్య బహుస్వల్ప మైనను వారు ఖడ్గములను ధరించి తమయజమానురాలికి నేమియు మోసము గాకుండ, స్వవ్రాణముల కాశపడక పుట్టించుచుండిరి, తా నిట్టిసంకటములలో నున్నాననియు, సకుసహాయము చేయవలసిన దనియు శిందే సర్కారువారివద్దకు గుప్తముగా మైనాబాయిగారు మనుష్యుని బంపెను ఇట్లు అనే ఇంగ్లీషువారిసహాయ మగుటకై వారివద్దకుఁగూడ గుప్తముగా పరిచారకునిఁ బంపెను కాని యీచిక్కులలోఁ జిగురువలనఁ దమ కేమిసస్థము గలుగునో యన్నభీతిచేత వారెవరును ఆమెకు సహాయము చేయుటకు నైరాకపోయిరి గొప్పదై యుండినపక్షమున ధనాశికు సంకటముల నైన చోర్బుకొని వీరిలో నెవరైన మైనాబాయిగారికి సహాయము చేసియో యుందురు ఈసంగతు లన్నియు మురారి రావుకుఁ దెలియఁగానే యశఁడు కోనావేశపరవశుఁడై యామె నిప్పుడే లేలవైచి కాల రాచెదినని తలచి, యాప్రయత్నములో

నుండెను కాని మైనాబాయి యంతమాత్రము జడియక మురారీ
 రావున కిట్లు వర్తమానము చెప్పెను “నీ వెన్ని కుయుక్తుల బన్ని
 నను, న్యాయాధికారి యగు నాకుమారుడు నీచేర జక్కనేరడు
 నన్ను నీ వేమి చెసినను చింతలేదు, కాని నేను వీరపత్నిని అన్న
 మాటమాత్రము మఱవకుము” ఈ మాటలు విని యాగ్రహపడి
 మాలేరావు మైనాబాయిని జంప యత్నించుచుండగా, బరోడా
 సంస్థానము మంత్రియొక్క తెమ్మిడుగు సఖారాంచిమణ్ణాజు గుజ
 రాతు దేశమునుండి, గొప్పసైన్యముతో రాణిగారికి సహాయము
 చేయుటకయి వచ్చుచున్నాడని విని యాతడు ధారానగరము
 వదిలి సగాయనము జేసెను అప్పుడు రాణిగారు బంధవిముక్త
 యగు కుమారుని పేటి రాజ్యంశ్రము లన్నియుఁ జూడన గెను
 బరోడానుండి వచ్చిన సైన్యాధిపతికి, రాణిగారు వ్యయముగా
 రాజ్యముఁ జేయుట సమ్మతము కావోనెను ఎందుకనగా తాను
 చేయు సహాయమువలనఁ దన కేమయినలాభము కలుగవలయు
 ననియు, తన యజమానుఁ డయిన బరోడారాజున కేమయిన
 లాభము కలుగవలయు ననియు నతని యభిప్రాయమై యుండును
 కాని మైనాబాయిగారిబుద్ధి కుశలతవలన నీరెంటిలో నేదియు
 సిద్ధించినది కాదు ఇట్లు రాజ్యము సంపాదించుకొనుట శక్యము
 కానని తెలియఁగానే సఖారాంచిమణ్ణాజు రాణిగారివద్ద మంత్రిగ
 నుండి కార్యములను జూచుటకు సమ్మతించెను ప్రైవివర్ణించిన
 సంకటములవలన సంస్థానమునకు నష్ట చాల పెరిగెను ఈ
 యప్పంతయుఁ గీర్చుటకు మంత్రిగారి సహాయముచే రాణి
 రనేకోవాయములను బన్నిరి కాని సఖారాంచిమణ్ణాజు త్వరి

లోనే కాలధర్మము కొందెను తరువాత సతనికి బ్రయుడగు బాపూ రమునాథరావుగారు దివానయిరి ఇతని చాతుర్యము వలనను, పరిశ్రమమువలనను, మైనాబాయిగారి ధైర్యసాహసములవలనను ధారాసంస్థాన మనేకసంకటములనుండి రక్షింపబడినది పరదేశములయి ఎలుగారులు దండ చూత్రకు వెళ్లి, ధనమార్జించి మైనాబాయిగా రప్పంబయ్య నీర్చిరి తరువాత నీసంస్థాన మనేకసంకటములలో జిక్కి తుదకు బరకీయు లగు హుజూరా ప్రభువుల సహాయముచే చరక్షితం గయ్యెను కాని యీకథా భాగముతో మనకు బ్రయోజనము లేదు మైనాబాయిగారు రాజ్య మ్యంధైర్యముతోను, న్యాయముతోను నడిపెనుగాన నిప్పటికి నామెను ఆదేశంబు లనేకముగా బాగడుదురు ధారాసంస్థానచరిత్రమునం దీమెను పరిత్రకారుడు బహు నుతించినాడు ఇందూరుసంస్థానమున టుల అహల్యాగాయిగారు భూషణప్రదులో యటులనే ధారాసంస్థానమునకు మైనాబాయిగారు భూషణప్రదులని చెప్పవచ్చును ఒకకవి యిటులవ్రాసియున్నాడు —

చ నతు లగుచు న్మహోన్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుఱోక్తిచే గుఱో
న్నతిఁ బ్రకటించుచు బరనస్రియకార్యసమర్థత — సమం
చితవిజకార్యసగ్రహము వెయుచు నిష్ఠురవాదుల ట్లమా
దృతి నిరసించుచు బరగుణులు మ్రాన్యులుగారె యేరిక —

ఈసద్యమునందు వర్ణించిన గుణము లన్నియు మైనాగాయి
గారియం దుండినవి గావున నామె యందఱికి గూర్చి యని
చెప్పటకు సందేహము లేదు

వీరమతి.

స్త్రీయస్తథా పారశీయా యథాతా కార్యవస్తుని
పుంవత్ ప్రవృత్తి మాధాయ సాధయేయు రనాకుల్యాః,*

సంసారరూప మయినరథమునకు స్త్రీపురుషులు రెండుచక్రములని యందఱికిని దెలిసినవిషయమే ఈరెండు చక్రములు సమానముగా నుండినగాని సంసారరథము తిన్నగా నడవదు రెండుచక్రములలో నెంతెంతభేద ముండునో యంతంతకష్టముగా రథము నడచును పురుషుడు జ్ఞానవంతుడును, స్త్రీ యజ్ఞానాంధకారమగ్నయునైన యెడలఁ గుటుంఁములోఁ గొంతమాత్రమైనను సౌఖ్య ముండనేరదని మనలోని యనేకోదాహరణములవలన స్పష్ట మగుచున్నది భార్యాభర్తృరూపమయిన రెండు గిజ్జలు విద్యాబుద్ధులయందు సమానముగా నుండినపక్షమున సంసారశకటము బహుబులభముగా డచు ననియు, నడుమ చెన్న సంకటములు వచ్చినను ఆగక, చక్రద్వయ సహాయముచే చలభముగాఁ గదలు ననియు, తుద కానందముగా నీప్సిస్థలమునకు రథము చేరుననియు, జూపుటకు వీరమతిచరిత్ర మన్యంతోపయోగకర మయినది కాన చదువరులు గినిని విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువవలయును

శాలివాహనశకాబ్ద మందలి రెండవశతాబ్దమునకు రెకమూడవశతాబ్దమునకు గుజరాతు దేశమున చావహవంశస్థుఁ

* “పురుషులవలె ధైర్యము నవలంబించి, భీతిఁజెందక సర్వకార్యములన నిర్వహించునటుల స్త్రీలకు విద్య నేర్పవలయును.

డగు గిర్రుడనుకొని, ఒకటోశా యనుగ్రామమును రాజధానిగా నేర్పఱచుకొని ప్రాచీనముఁ జేయుచుండెను ఇతనితండ్రి బ్రతికియున్నను, అతఁ డతివృద్ధుఁ డయినందువలన, నిరజుఁడై ప్రాచీనపాలనము చేయుచుండెను వృద్ధిరాముకు బిరుజుఁడుగాక వేఱుసంతాన ముండెను వారందఱిలోఁ గడగొట్టు కూతురి పెరు వీరమతి ఈమె యందఱికింటఁ జన్మదయినందునఁ గడు గారాబముగాఁ జెరుగు చుండెను చిన్ననాటి నుడియు రాజపుత్రులతోఁ గలచు మోచు యుండుటవలన నామె రాజపుత్రులు నేర్పుకొను విద్యలన్నియు నేర్పుకొనెను కావ్యవ్యాకరణదులయందు నామె ష్యుచేసినగోరేగో శెలియదుగాని, చక్కగ వ్రాయుట, చదువుట, క్రికెలు మొదలగునవానిలో నామె ప్రవీణత సంపాదించినదని చరిత్రమువలనఁ జెలియవచ్చుచున్నది ఇదియును గాక అశ్వారోహణము, గుఱగోహణము, నాముచేయుట, గదద్రిష్టుట, యుద్ధములో వింట నం బువయోగించుట మొదలైన రాజపుత్రుల కశ్రంతావశ్యకమైన ధనుర్విద్యలును ఆమె నేర్పుకొనెను ! ఇట్లు యుక్తివయస్సు వచ్చువఱకు వీరమతి, స్త్రీలకు న్యాభావికము లగు శాందర్య గాభీర్యవినియాది అగుణములను విడువకయే 'పుంవత్సరీ గల్బ' యయ్యెను

వీరమతి దినదినప్రవర్ధిమాన యయి పదునాఱు సంవత్సరంబులది కాఁగానే, యీమె వివాహయోగ్యయైన నని తలఁచి అపగడుగల యశ్రంతశ్లాఘనీయ మయిన స్వయంవర పద్ధతి ననుసరించి యీమె వివాహము చేయ నిచ్చియించి, ఆమె యన్నగారిగు నిరీడుమహారాజు దేవదేశములకు విప్రుల సంపి, అచ్చట

చ్చట రాజపుత్రుల లక్షణము ల్గరసి వారి టములను తెండవించె
 ప్పెను విప్రు గ్రావకారమే దేశ దేశములకు వెల్లి యనేకరాజ
 పుత్రుల స్వ హాపములను దెచ్చి వీరమతికి జూచి, నాయూ
 రాజపుత్రుల స్వభావగుణములను నొటితో వర్ణనచేసిరి వారిలో,
 ధారానగరములో రాజ్యము చేయుచున్న ఉదయాదిత్య మహా
 రాజుగారి సమారు డగుజగదేవు డనురాజపుత్రుని సద్గుణము
 లను వినియు, నతని సంగతి హాపమును జూచియు, దానాని
 దప్ప మఱియొకరిని వరింపనని వీరమతి నిశ్చయించుకొనెను ! ఈ
 సంగతి యామె చున్న గారికిఁ దెలుపఁగా నతఁడు ‘నాచెల్లెలగు
 వీరమతిని మీ కుమారు డగు జగదేవున కిచ్చెద ’ నని ఉదయా
 దిత్యునకు శుభలేఖ పంపెను

ఉదయాదిత్యుఁడు మార్యవంశపురాజు , విక్రమాదిత్యుని వం
 శములోని ర౦ వ పురుషుఁడు ఈయన మాలవదేశములోని
 ధారానగరమును తన రాజధానిగాఁ జేసికొని యనేక నామంతు
 లకుఁ జక్రవర్తిగానుండెను చావకావంశస్థుఁ డగు బిరిసరా జత
 నిక నామంతుఁడుగానే యుండెను ఉదయాదిత్యుఁ డత్యంత
 కౌర్యవంతుఁడని ప్రఖ్యాతినిఁ జెందినవాఁడు ఇతని భార్య లిద్ద
 టుండరి ఈ రాశీల నామములు కెలియకపోయినను పెద్దభార్య
 వామేలీవంశములోని దనియును, రెండవభార్య సోళంకవంశ
 ములోని దనియునుఁ దెలియుచున్నది వామేలీరాణికి రణధవ
 లుఁడనియు, సోళంకీరాణికి జగదేవుఁడనియుఁ బుత్రులు గలిగిరి

వామేలీ సోళంకీరాణులు సవతు లయినందున నొండొరు
 లొండొరులపయి నత్యంత మత్సరముతోఁ బ్రవర్తించుచుండిరి

బహు పత్నీత్వదోష మీ దేశమునందు బహుకాలమునుండి, శిష్టాచారముగా నడుచుచున్నందున ననేక కుటుంబముల గృహ శాఖ్యము నాశన మగుచున్నదని సకల జనులకుఁ దెలిసినవిషయమే ఒక స్త్రీని వివాహమాడి, యామె తన సహధర్మచారిణియనియు, సద్భాంగియనియు, 'నాతిచరారు' యని వివాహమునందు నామెకు వచన విచ్చితినియు మఱచి, రెండవభార్యను వివాహమాడి, మొదటి భార్యయందలి ప్రేమను విభజించుట గొప్ప యన్యాయమని చెప్పవలెనా? ఏకపత్నివ్రతమును, కపతీవ్రతమును, ఉత్తమ నాగరికతా ద్యోశకములని పెద్దలు చెప్పెదరు మనసమాజములో స్త్రీలయెడ జరగెడి యన్యాయంబులలో బహుపత్నీకత్వ మొక గొప్పయన్యాయము 'సవతి పోరు స్వర్గమునందయిన నక్కఱలేద'న్న సామెతవలననే యీ బహుపత్నీకత్వమువలన సమాజమునందుఁ గలిగెడి కల్లోలములు వ్యక్తము కాఁగలవు కావున కుటుంబదు ఖమునకుఁ గారణమయిన యీ బహుపత్నీకత్వమును మాన్పి, యనాదికాలము నుండి యీ దేశమున నడుచుచున్న యేకపత్నివ్రతమువలననే, యేకపత్నీవ్రతమును దేశాభిమానులు స్థాపించెదరని నమ్ముచున్నాను

ఉదయూదిత్యమహారాజు వామేలిరాణియందు బద్ధానురాగుఁ డియి, సోళంకిరాణిని దాసివలెఁ జూచుచుండెను కొంతకాలమునకు సవతిమత్సర మధికమయి, వామేలిరాణి సోళంకిరాణిని ఇల్లు నెడలఁ గొట్టించెను కాని మంత్రాదులు మధ్యస్థలయి, సోళంకిరాణియొక్కయు నామె కుమారునియొక్కయు నుదర నిర్వాహకమునకు రెండుగ్రామముల నిచ్చించి, వాసము చేయుట

కయి యూరిబైట కొక్కగృహము నిష్పించిరి సోళంకిరాణి వివా
రశీల గావున, సంప్రాప్తమయిన దుస్థితియందుఁగూడ తన
కుమారునకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పించుటకు మఱచినది కాదు ఇతర
వ్యయము లన్నియుఁ దగ్గించి, యిగిలిన ధనముతోఁ గుమారునకు
రాజయోగ్య మైనవిద్య లన్నియుఁ జెప్పించెను ఇట్లు జగదేవుడు
కొన్ని దినములలో రణధనమునికంటె నధికశూరుడని విఖ్యాతిని
జెందెను ఇందుచే రాజ్యమునందలి లోకు లందఱును, జగదేవుని
యందే బద్ధునురాగు లయి యుండిరి రాజుగూడ జగదేవుని
శౌర్యనాహునముల విని సంతోషించుచుండెను కాని వామేలి
రాణికిఁ గోపము వచ్చునేమోయని రాజు తనకు జగదేవుని
యందుఁ గలప్రేమ స్పష్టపఱుచుటకు వెఱచుచుండెను ఇట్లు
కొంతకాలము జరిగినవెనుకఁ బైని వర్ణింపఁబడిన విరజరాజుగా రం
పినశుభ్రుని దీక్షింపి కొందఱు గ్రాహులు లుదయాదిత్యుని
నభకు వచ్చిరి ఆశుభ్రపత్రికలను చూచి, రాజు ఆనందభరితుఁ
డాయెను, గాని రణధనముని వివాహము కానందున, వామేలి
రాణి జగదేవుని వివాహమున కనుజ్ఞయిచ్చునో లేదోయని
సంశయించెను కాని జగదేవుని యదృష్టమువలన రాజుగారు
వామేలిని త్వరలోనే సమాధానపఱుపఁ గలిగిరి

ఇట్లు పెద్దభార్యయనుజ్ఞ పుచ్చుకొని ఉదయాదిత్యుడు
ట్రుకుటేనా గ్రామమునకుఁ దరలివెళ్లి, కుమారుఁ డగజగదేవు
నకు వివాహముఁ జేసి కోడలగువీరమతిని వెంబడిదీసికొని,
ధారానగరమునకు వచ్చెను జగదేవుని వివాహ మయినపుటి
నుండియు సోళంకిరాణియు, జగదేవుఁడును, పూర్వగృహమునం

దుండక రాజగృహమునందే యుండిరి కొన్నిరోజులత్తవారి
యింట నుండి, విరమతి పుట్టి నింటిక వెళ్ళెను

రాజగృహమునందుండి, రోజును రాజసభకు వచ్చి రాజకా
ర్యము లనేకములు నిర్వహించుచుండుటవలన జగదేవునికీర్తి దినది
నము వృద్ధిని జెంది సభవా రందఱును, అతనినే ప్రేమించుచుం
డిరి వాఘేకుమారుఁ డయినరహధవళుఁడు చిన్నతనమునాటి
నుండియు నెఱ్ఱివానివలె నుండుటచేత వాఁ డెవరికిని ప్రియుఁడు
గాకపోయెను ఇట్లు తనకుమారునిఁ జూచి యంద అసహ్యప
డుదు నియుఁ దననవతికుమారుని నందఱు ప్రేమించెద రనియుఁ
జూచి, యటులనే కొన్నిరోజులు జరగ నిచ్చినయెడలఁ నకుమా
రుని వెడలఁగొట్టి జగదేవుఁడే రాజగు ననియు వాఘేలిరాణి
తలంచెను జగదేవుఁడు తననవతితల్లి యగు వాఘేలిరాణిని
సదా సంతోషపెట్టవలయు ననియు, తనపయి నామె పుత్రవాత్స
ల్యము నుంచవలయు ననియు, నెల్లప్పుడు ఆమె యంత పురము
నకుఁబోయి యామెకరుణను బడయుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను.
ఇట్లు తనయంత పురమునకు శుద్ధాంత కరణముతోఁ బలుమారు
వచ్చెడిబాలునిపై గొప్పనెప మొక్కటి మోపి, రాజసకు నమ్మిక
పుట్టునటులఁ జేసి, వాఘేలి యా జగదేవుని రాజ్యము వెడలఁ
గొట్టించెను అప్పు డాకుమారుఁడు ఒక గుఱ్ఱమును, తన యాయు
ధములను మాత్రము వెంటఱుచ్చుకొని, పట్టణ మను స్వతంత్ర
సంస్థానమునకు వెళ్లి, యచ్చటిరాజువద్ద నేదియైన నధికారము
సంపాదించుకొనవలయు నన్న యుద్దేశముతో నా సంస్థానమునకు
బయలుదేఱెను కాని యంతలోఁ దనసహధర్మచారిఁ యగు

వీరమతిఁ జూచి, యామె యనుష్ఠ వడిసి, పృథ్విమును వెల్లి
దమని తలచి, గుఱ్ఱమును టుకు పెట్టణము వైపునకుఁ
ద్రొప్పెను ఇట్లు జగదేవుడు బయలుదేటి కొన్ని దినములకు
టుకు పెట్టణ గ్రామసమీపమున నున్న యొక యుద్యానవనము
చేరెను అచ్చటకీ జేరువఱకు నాయంకాల ఎయిదందువలనను,
గుఱ్ఱము ప్రవాహముచే నత్యంతాయాసము పడినందువలనను,
అచ్చట కొద్దికాలము శ్రమ నిర్భయకొని, రాత్రి వెన్నెలలో గ్రా
మము చేరవచ్చునని దలచి, జగదేవుఁ డా యుద్యానములోనికి
వెళ్లి, గుఱ్ఱమును విడిచి, తాను ప్రాహరము చేసి నిదురించెను

జగదేవుని వెడలగొట్టినశరువాత వామె రాశి వెంటనే కొం
దఱు దుర్మార్గులకు ధనాశఁ జూపి, జగదేవుని ద్రోవలోఁ జెగ
కొచ్చిరండని వారిని బంపెను జగదేవుడు వెళ్లినదిక్కినకె వారు
వెళ్లిరి, గాని తన సవతొల్లి తనను యిటుల కియి యిటుల మను
ష్యులను బంపునేమో యని తలచి, జగదేవుడు, పెద్దత్రోవను
విడిచి వంకరదారిని నడుచుచుండెను కినుక వామె పంకర
మనుష్యుల కితఁడు త్రోవనాఁ గనుపఁచవాఁడు కాఁడు పైని
వర్ణించిన యుద్యానవనములో నిదురించినపు కాలము గురు మను
ష్యు లచ్చటఁ బ్రవేశించి, నిరసించుచున్న రాజపుత్రుని కం
ధించి యడవిలోనికి గొనిపోయిరి తండ్రి దైవవశమున వీర
మతియు, నామె చెలికత్తెయుఁ బురుషవేషములు వేసికొని,
వేఁగాడి యావనములోనికి వచ్చిరి అప్పు కచ్చటి సేవకఁజనము
లామెతో నెవరో రాజపుత్రుఁ డచ్చటికి వచ్చెననియు, నిద్రించు
చున్న సమయమున నతనిని నలుగురు దొంగలు పట్ట కొని పోయి

రనియుఁ జెప్పిరి ఆమాటలు వినినతోడనే వీరమతియు నామె
 చాలికత్తైయు దొంగలు పోయినత్రోవచె రాజపుత్రుని విడిపించు
 టకై గుఱ్ఱములను పరుగెత్తించిరి కొంతదూరము పోయిన తరు
 వాత కొక యరణ్యములో నాశూరస్త్రీలు, కాలుచేతులు కట్ట
 బడియున్న జగదెవుని నడుమఁ బెట్టుకొని యతనిని జంపవలెనా
 వలదా యని ఓమలోఁ దాము వాదించుకొనుచుండిన చోరచతు
 స్థయమును గాంచిరి పురుషవేషధారులగు వీరిద్దరిని జూచి
 దొంగలు వారివద్దిధనముఁ దిసికొనవలె నన్న యిచ్చచే వారి
 మీఁదికిఁ వచ్చిరి, కాని వీరమతియు నామె సహచరియు భీతి
 నొందక వారిపముగమ కంకి పత్రములను, భల్లములను బ్రయో
 గింపచాగిరి ఆదుష్టులు చేయఁగలిగిన ప్రయత్నములఁ జేసిరిగాని
 వారిలో కొకఁడు వీరమతిచేఁ జచ్చెను, మఱియొకఁడు చాలికత్తై
 యొక్క భల్లప్రహరణమువలనఁ దొడి తెగి క్రిందఁ గూలెను
 వీరమతిని జూచి గుగిలిన యిద్దఱును వారిపోయిరి అప్పుడు వీర
 మతి జగదెవుని బంధనములు విప్పి, యతఁడు తనపెనిమిదియని
 తెలిసికొని, తా నెవరో చెప్పక యతనిని గ్రామమునకు రమ్మని
 బలవంశముచేసి, వెంటఁ దీసికొనిపోయెను అచ్చటికి వెళ్ళినతరు
 వాత నిజస్వరూపముఁ జూపఁగా, తన వ్రాణములు రక్షించినది
 తన యద్ధాంగియే యని తెలిసికొని, జగదెవుఁడత్యంత సంతోష
 చిత్తుఁ డయ్యెను అప్పుడు విరమతి “మాకుఁ డెలియపటుపక
 యిటుల కొక్కరు వచ్చుటకుఁ గారణంబేమి” యని భర్తను అడి
 గెను అందువయి నతఁడు తన వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి “నన్ను
 గొనిపోయినదుష్టులు మానవతిత్తిగారిచేఁ బంపఁబడినవారు నే

నికమీడి నిచ్చట నుండినపక్షమున, నీయన్నగారు మాత్రంక్రి
నామంతఁడుగాన నతనికి జేతు వా స్థిను, గనుక నేను పట్టా
సంస్థానమునకుఁ బోయి యచ్చట నుద్యోగమును సంపాదించు
కొని, చిన్నఁ బిలిపించుకొందును పోవుటకు ననుష్ఠానిము”
అని పలికెను అందువయి వీరమతి, తన్ను వెంటఁ దీసికొని
నెల్లెవలయునని తొందర పెట్టనాగెను అందుమీఁద జగదేవుడు
భావమఱుది యగు బిరచిని సమ్మతిఁ బుచ్చుకొని, భార్యను వెంటఁ
దీసికొనిపోవుటకు సమ్మతించెను వెంటఁగొంత సైన్యముఁ దీసి
కొనవలసినదని బిరజుఁడు బలవంతపెట్టెనుగాని, యందుకు జగదే
వుడు సమ్మతించక పోయెను భార్యాభర్తలిరువురు రెండు గుఱ్ఱ
ములపయి నెక్కి, యుద్ధమునకు సుపయోగించు శస్త్రములను
వెంటఁ దీసికొని, పట్టణమునకు బయలుదేరిరి

ఇట్లు ప్రవాసము చేయుచు వా రొకనాఁడు మధ్యాహ్న
మొక యూరిలో దిగి భోజనముచేసి, విశ్రమించి, యచటి
వారిని పట్టణమునకుఁ ద్రోవ యేదియని యడుగఁగా వారు రెండు
దారులు గలవనియు, నం దొకదారిలో మనుష్యులను దిను రెండు
బెబ్బలు లున్నవనియుఁ జెప్పిరి అప్పుడు పులు లున్న త్రోవనే
మనము వెళ్లి, వానిని వేటాడి చంపి లోకుల కుపకారము
చేయుద మని, వీరమతి జగదేవునితోఁ జెప్పెను భార్యయొక్క
శౌర్యోత్సాహములను జూచి జగదేవుడు సంతసించి యా దానినే
వెళ్లుటకు సమ్మతించెను వా రాత్రోవను నాలుగుత్రోశముల
దూరము పోగానే వారు “ఈ క్రూరమృగమును జంపి మా
ప్రాణములను రక్షింపుడి” యన్నధ్వనిని వినిరి ఆశబ్దము వచ్చెడి

దిక్కునకు వా రిరువురు తమగుడ్డుములను (ప్రశ్ని) కొంతదూరము వెళ్లి దూరమునుండి గూడఁగా బెద్దచెట్టుపై నిద్రితుమచు ఘ్యలు కూర్చుండి గోగజ వడఁకుచుండుటయు, క్రింద నొక పెద్దపులి గొబ్బలు పెట్టుచు, నెగిరుచు, భయంకర మయిన హింసమును దాల్చి చెట్టుపై నున్న మనుష్యులను క్రిందఁ బడ వైచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండుటయుఁ గానవచ్చెను ఇటులఁ జూచి వారిరువురు ఆపులించి సమీపించి యొక పొదవాటునుండి, దాని వీపునకుఁ దగులునట్టుగా గొణము వేసిరి అంత నాపులి నృతముమీఁది మనుష్యులను ఎదలి, వెనుకకుఁ దిరిగి తనకు నొప్పించిన నింపతులపయికి నురికెను అంతలొ జగదేవుడు మఱియొక గొణము వేయఁగా నది తప్పిపోయెను అందుచేత నాపులి మఱితే గర్జించుచు, జగదేవుని సమీపించెను అప్పుడు వీరమతి తనచేతిఁ లై మాపులిపట్టఁగోఁ గ్రచ్చఁగా నది క్రిందఁ బడి ప్రాణములు విడుచుచుఁ బెద్దగా గొబ్బరించెను ఆఘోర శబ్దమును విని, చాదలలో నున్న గూడుపులి యంతకంటెఁ బెద్దగా నఱచుచు, తనప్రాణనాయకుని సహాయమునకు వచ్చెను అప్పు గాశూరదంపతులు గూర్చి యాపులినిగూడఁ జంపరిగాని దానిగోళ చే గీరఁబడినందున జగదేవునిగుడ్డుమా బాధచే మృతఁ బొందెను అందుకు జగదేవుడు మిక్కిలి చింఁచి, తనదేహము పయి పచ్చడము దానిపై కట్టెను చెప్పుపయిని నిద్రితుమచు ఘ్యలు విగచచ్చి, తమప్రాణదాతలకు నమస్కరించిరి మీ రెవ్వరని జగదేవుడు వారిని నడుగఁగా వారిట్లు చెప్పిరి “ఉదయూ దిత్యమహారాజుగారికి రెండవకుమారుఁ డగు జగదేవుఁ డిరువది

దినముల క్రొవీట నెకారమువలననో యింటినుండి బయలుదేరి
యెవరికిఁ జెప్పుకొ యెచ్చటికో పోయిగాఁడు అతినితిల్లియగు
సోలింకిరాశ యతనిని వెదికుట కియి ధీరసింహుఁడనుమంత్రిని
బంపినది మేము ధారానగమువద్ద నున్నయొక పల్లెలోని వా
ము ప్రవాసమున నంగటికింపె ముందు పోయి భోజన ప్రయ
త్నము చేయుట కియి ధీరసింహుఁడు మమ్ము వెంబడి తెచ్చి
గాఁడు నిన్నటిరోజు మేము ధీరసింహునకుంపె మొదట బయలు
దేరి, ముందటి గ్రామమునకుఁ బోవుచుండఁగా, శ్రోవతప్పి యీ
యడవనోకి వచ్చి పెద్దపులులచే గాధితుల మయితిమి” ఇట్లు
వారిచేఁ దనకొల్లి తేమసమాచారమును ననున వెదికుట కియి
తనతల్లిగారు తన కత్యంతప్రయుఁడగు ధీరసింహుని బంపిన దని
యును విని, జగదేవుఁ గ్రంత ముదితుఁడగు ధీరసింహుఁ డె
చ్చట నున్న వాఁడో యెచ్చటికిఁ దిసికొనిపోండని వారి నాజ్ఞా
సింపఁచు వారిలో కొకఁడు ముందు, నమమ గుఱ్ఱమునఁబు, జగ
దేవవీరమతులు వారివెనుక నిం కొకసేవకుఁడు, ఇట్లు నడుచుచు,
కొంతదూరము వెళ్లినారువాత వారికి చెవరో గుఱ్ఱపుకాతులు,
ఎనిమిది పదిమంది యెదురుగా వచ్చుచున్నట్లు గానిపించిరి వారు
ధీరసింహుని మనుష్యరేయని నమ్మి జగదేవాదులు వారిరాకకు
నెదురు కూచుచు నిలువఁజిరి కాని కొంత సేపటికి వచ్చెడి
వారు తమకు రుత్రులుగాక, యెవరో శత్రువులని తెలిసెను
అప్పుడు జగదేవవీరమతులు న్నాస్త్రములను సవరించుకొని
యుద్ధమునకు సన్నద్ధులయిరి వారివెంబడి నున్న సేవకుల కొన్ని

రాళ్ళను పోగు చేసికొని యచ్చటనున్న యొక వృక్షమునెక్క-
శత్రువులపయి రువ్వనాగిరి

ఇంతలో నాగుజ్జపురాతులు వచ్చి, యాదంపతులను పట్టు
కొనిరి వా రెనిరుదిమంది యున్నందున వారితోఁ బోరి గెలు
చుట యనాధ్యమని తలచి, జగదేవుఁడు వారు తమపయికి
రాకుండు ఖడ్గము తనచుట్ట త్రిప్పుకొనుమని తనభార్యకు పూ
చించి తానును అదెక్రకారము చేసెను వీరిలో వెనుక జగ
దేవుని పట్టుకొని పోయినవారిలోనివాఁ డొకఁ డున్నందున, వీ
రిందఱును వామేరీరాణిగారిచేఁ దమ్ము చంపుటకు నైపంపఁబడిన
వారని వారు గ్రహించిరి ఇట్లు కత్తి చుట్టుఁ ద్రిప్పుకొని యాత్మ
సంరక్షణము చేసికొనుచున్న యాదంతుల పయి నాశత్రువు
లనేకబాణములు గురిపించిరిగాని యవి యన్నియు వేగముతోఁ
ద్రిప్పుబడుచున్న ఖడ్గముచే ఖండితము లయ్యెను ఆసమయమున
వారిశిరమును స్పర్శించుటకు వాయుదేవునికిఁగూడ శక్యము
కాకపోయెను ఇట్లు మహావేగముతోఁ గత్తి కొంతసేపు ద్రిప్పి
డప్పి యింక నటుల చాలసేపు సేయుట యశక్యమని తలచి వీర
మతి, వారుచుట్టిన మామణమును పగులఁదీసి యవతలికఁ బోవ
యత్నించెను, అటులనే సేయుటకయి పతికిని సూచించెను వారి
రువును కండుప్రక్కల నామణమును బగులఁదీయుటకయి య
త్నింపఁ నొచ్చిరి విరమతి యాశత్రువుల నాయకునిపయి కొక
బాణము వేయఁగా నతఁ డాబాణమును దప్పించుకొనెనుగాని
మాబాణము దగిలి వానిగుజ్జము కూలెను అగుజ్జము కూలఁ
గానే యతఁడును క్రింద బడి మూర్ఛిలైను ఇట్లు వీరమతిచేఁ

దమనాయకుఁడు భంగపడుట గూచి యితరులందఱుఁ గ్రోధావే
శపవశులయి యాయబలపైకి నురికిరి వాఱంద జిక్కినాని
పెచ్చియూర్చిన విరమతి వారితోఁ బోరాడెనుగాని, గ్రావఱకు
ఖడ్గము త్రిప్పిత్రిప్పి యలసియున్నందున నాఘోరకలహములో
నాచేతిపట్టు బడి ఖడ్గము క్రిందఁబడెను దానిని తీసికొనుటకై
యామె ప్రయత్నించు నంతలో రెండుభాగములు వచ్చి యొకటి
యామె కాలికిని మఱియొకటి యామె చేతికిని తగిలెను వానిని
దీయుటకై యత్నించుచుండ నొకఁడు వెనుకనుండి వచ్చి
యామె మెడఁ బట్టుకొను ఇందుపై నామె మూర్ఛిల్లెను గాని
యింతలో జగదేవుఁడు తనఖడ్గమున నాదుర్మార్గని రెండుచేతులు
ను చుచి, తన ప్రియభార్యను విడిపించుకొను ఇక జగదేవునకు
మూర్ఛిల్లిన భార్యను రక్షించుకొనుటయు, శత్రువులతో యుద్ధ
ము చేయుటయునను రెండుపనులు నొకటివచ్చెను ఇట్లు జగదే
వుఁడు తనకౌర్య మంతయుఁ జూపుచుండఁగా నిరసింపఁ జిరువది
గుఱ్ఱపుకాతులతో నదేమార్గమున నుండునని విచారించెను ఆయ
న జగదేవుని గుర్రెఱిగి యాదొంగల నందఱిని కైదుచేసెను తరు
వాఁ ధీరసింగుగుఱ్ఱము దిగి జగదేవుని గొగిలించుకొని, యతనిచే
దొంగలవృత్తాంత మంతయు విని మూర్ఛిల్లియున్నది ధీరమతి
యని తెలిసికొని యామెకు శీతోపచారములు చేయించి, గాయ
ములకుఁ గట్లు కట్టించెను అంత నామె స్మృతి గొంది లేచి, ధీర
సింగును చూచి, యతనికి మ్రొక్కెను తరువాత వారందఱును
ఆరోజున నచ్చటనే కూడి భోజనాదులు చేసిరి భోజనోత్తరము
ధీరసింగు జగదేవునితో నిట్లు లనియె “ఇదియంతయు వామెచే

రాణిగారు చేసినపనియే కినుక నీవు ధారానగరమునకువచ్చి, యీసంగతినంతయు మీతండ్రిగారికి విశదపఱచి, నియందు దోషము లేకపోవుట స్థాపించుకొనవలసినది ఇందుకై నేను నీ వైపున సాక్ష్యము చెప్పెదను” అందుపై, తా నట్లుచేసిన తన సవ తితల్లికి నవమాన మగుననియు, తా నింటినుండి బయలుదేరి నప్పుడు తన గౌహుబలముచే గీర్తిసంపాదించిగాని తండ్రికి ముఖముఁ జూపనని ప్రతిజ్ఞఁ జేసిననియు, తాను పట్టణమునకు వెళ్ళి యచ్చట తన గౌహు విక్రమముచే గీర్తియు శ్రీయు సంపాదించి, తల్లిని దండ్రు విూచుటకు వచ్చెదననియు జగదేవుడు ధీరసింహునితోఁ జెప్పెను దీరసింహుఁ డందుకు సమ్మతించి, తనగుఱ్ఱములలో నొకదానిని జగదేవుని కిచ్చి, యతనియాజ్ఞఁ బుచ్చుకొని ధారానగరమునకు వెడలెను అప్పుడు జగదేవుడు “మాతల్లిగారికి నాజ్ఞేమసమాచారము చెప్పి, యామెకు నేమియు నాయాసము గాకుండఁ జూచుచుండవలసినది” యని చెప్పెను ఆమెంత్రి సత్తముఁడు రాజధానికిఁ బోయి యటులనె నెసెను ఇచట రాదంపతు లిద్దఱు గుఱ్ఱములపయి సవారు లయి మార్గములో ననేకసంకటములఁ బడుచు కొన్నిరోజులకుఁ బట్టణ మని యపరనామము గల అణహితపురమునకుఁ జేరిరి ఆగ్రామము నకు సమీపమున సహస్రలింగతటాక మను నొకచెఱువున్నది ఆతటాకదీరమున దిగి యచ్చటనే గుఱ్ఱములను వీరమఁని ఉంచి తాను బసఁబూచివచ్చెద నని జగదేవుడు గ్రామములోనికిఁ బోయెను

ఋగదేవుని గ్రామములోనికి వెళ్లిచ కొంతసేపటికిఁ జెఱువున
 కొకవని నీళ కు వచ్చి వీరిమతినిఁ జూచి నేర్పుగా నామెకేరు,
 ఆమె పెనిమిటిపెరు మామపెరు కనుఁగొనిపోయి యాసంగ
 తులన్నియుఁ దన యజమానురాలితోఁ జెప్పెను ఆకాలమున
 నాపట్టణము పండ్లకొ్రోశముల వైశాల్యము గలది యయి
 బహు రమ్యముగా నుండెనట జయసింగు సిద్ధరా జనురాజు
 ప్రహసరివాలసము చేయుచుండెను ఆయన ధర్మాత్ముఁ ఁనియు,
 పియాశాలి యనియుఁ బ్రసిద్ధి కెక్కెను కాని అతఁడుగాఙ్గము
 లోనియధికారులఁబంపక వారిపయి నన్నిక గలిగి ప్రవర్తిం
 చుటకె నాపట్టణమందు ననేకాన్యాయములు జరుగుచుండెను
 ఆపట్టణమునఁ గొత్వాలనఁగా దండనాయకుఁడుగా నున్న
 మంగుసీ యనువాఁడు స్వయముగా నన్యాయములు చేయుచు
 మిండెను స్వయముగా దొంగలను బ్రోత్సహపఱచి వారు
 తెచ్చినసామ్యుఁ భాగము గొనుచుండెను వేశ్యాంగనాసక్తఁ
 ఁయి గ్రామమునం దనేక వేశ్యాంగనలను చెచ్చియుంచెను
 వారిలో నామొత్తి యనుకేశ్యాంగన మక్కిలి చక్కనిదియై
 లెక్కింపరాని ధనమును సంపాదించెను దానియిల్లు రాజభవన
 మువలెను పూచోటలు రాజోద్యానములవలెను గానుంచును
 ఈవేశ్యాంగనలలోని రాణి తనదేహమును విక్రియించుటయే
 గాక పట్టణములోని యనేక నాధ్వీమణులను మోసపుచ్చి న
 యింటికి రప్పించి, బలవంతముగా వారిని కారుజనుల కర్పించి
 వారివాత్సర్యమును భంగము చేయుచుండును దండనాయకుని
 కుమారుఁ డగు లాలదాసనువాడుగూడ నారశిరోమణి యని

పేరు గాంచి యీజామోతికి దానుడయి యొప్పుచుండెను

పైని చెఱువునకు నీక్కికొఱకువచ్చి వీరమతి నామగ్రామ
ములు కినుగొనినదని చెప్పినవనిత యీజామోతియొక్క నేవకు
రాలు దాని చెప్పినమాటలు విన్నతోనే నూవేశ్యాంగన
రాజస్త్రీకి యోగ్యమయినవేషము వేసికొని మేనాయెక్క, వెంట
గొండఱు భటులను దీసికొని వీరమతి యున్నచోటికి వెళ్లెను
అచ్చట నామెను గాంచియెవరో కావలసినదానివలె నామెవద్దికి
వచ్చి, “పరాయి వారివలె మీరిట్లు వేరు బసగూచుకొనుట
న్యాయమా? మీరు వచ్చెద రని మొదట కిటురు చేసినపక్షమున
మేము మీకెదురుగనే వచ్చి యుందుము నేను ఉదయాదిత్యుని
పినతండ్రి కూతురను, జగ దేవునికి వేలువిడిచిన మేనయత్తను
బస చూచుట కయి జగదేవుడు పట్టణములోనికి రాగా రాజుగా
రానిని జూచి గూనవాలువట్టి రాజమందిరములోనికి దోడుకొని
వచ్చిరి అచ్చట నతనిచే నీవిచ్చట నున్నసంగతి విని నిన్ను రాజ
భవనమునకుఁ దెసకొనిపోవ వచ్చితిని ఈగుఱ్ఱములు మొదలైన
వానిని నాబంట్లు తీసికొనిరాగలరు ఈమేనారో, గూరుచుండు
ము పద, పోయెదము” అని పలికెను ఆమాటలు విని యామె
చెప్పినసంగతు లన్నియు నిజమనుకొని వీరమతియూమెవెంబడి
రాజగృహమునకు సరికూగుచున్న యామె గృహమునకుఁ బో
యెను అచ్చటికి వెళ్ళినపిదప నావేశ్యాంగన వీరమతికి నభ్యంగన
న్నానము చేయించి, కొంతసేపటికి భోజనమునకు లెమ్మని పిలి
చెను అందుపైని మీమేనయల్లుడు భోజనము చేసినఁగాని నేను
భోజనముచేయనని మీమె యుత్తర మిచ్చెను అందుపై నామోతి

తన పరిచారికలలో కొక దానిని, 'మీకొకరు మీమీనయ త్త కని పెట్టుకొని మార్చున్నది' అని చెప్పి జగదేవుని దీసికొనిమ్మని పంపెను ఆదాని పోయినటల నటించి, తిరిగివచ్చి, రామారాజో జగదేవుడు భో నము చేసినాడు, నిమ్మును విరమతిగాని భోజనము చేయుమని చెప్పినాడు అనిచెప్పెను అందుపయి వీరమతి కొంచెము భుజించెను తరువాత రా వాయువతి యొక సందరమైన యజ్ఞగూపి విరమతిని అచ్చట విశ్రమించు మని చెప్పి వెళ్ళెను ఈసంగతు లన్నియుఁ జూచి వీరమతికి సంశయము గలిగెనుగాని నాయంకాలమువఱకుఁ బెన్నిటి వచ్చుచే మోయన్న యాశ నామె యాగదిలో శయించెను నాయంకాలము కాఁగానే యింటి యజ్ఞమారులు మఱల వచ్చి భోజనమునకు రమ్మని పలికెనుగాని, భక్త వచ్చి భోజనము చేయనిది తాను అన్నము ముట్టట లెని విరమతి నినిశ్చయము తెలిపెను అప్పుడు జామోతి యేమియుఁ జెయక కొన్ని పలాహరము లచ్చటఁ బెట్టి లిమమని చెప్పి వెళ్ళి యెను పోవుచు జామోతి గదియొక్క వెలుపలి గోమమును వేసికొనెను అదియంశముఁ జూచి యిది యొక మాయగా నున్నదని తలఁచి వీరమతి మఱింత భీతి గొండెను ఆమె యాగదిలోఁ గూరుచుండి పెన్నిటిని చెప్పఁజూచెదనా యని చింతించుచుండెను

ఆపట్టణములోని దండనాయకుని కుమారుఁ డగు లాలుదాసు నకుఁ బ్రతిదినమున నొక క్రొత్త యువతిని సమర్పించుట జామోతి యొక్క నిశ్చయము ఆరోజు వీరమతివంటి చక్కనిస్త్రీ దొరికి

నందుకు నామోతి యెంతయు సంతసించి, తనకు గొప్ప బహు
మానము దొరుకునని నిశ్చయించుకొని యుండెను నాయం
కాలము కాగానె యావారికాంత మాదినము జరిగినవృత్తాంత
మంతయు లాడుదాసనకుఁ దెలిపి, వీరమతి పెనిమిటిపెరు చెప్పి
యతనిఁబట్టి కారాగ్రహమునొ వేయించి, రాత్రికి నశనిని (లాలు
దాసను) తనయింటికి రమ్మని చెప్పెను ఆ చరాధముఁగు రాత్రి
నియమికాలమునకు, నేషముపెసికొని, సురాపానము చేసి, నా
మోతి గ్రహమునకురాగా ఆచండానిని పుచ్చుకొనవలసిన ఘన
మంతయుఁ బుచ్చుకొని యతనికి వీరమతి యున్నమెడఁ జూపి, తన
నివాస్థలమునకు వెళ్లపోయెను ఆచరాధముఁడు మేఘ దుర్ము
నపు డయినచప్పులువిని, భర్తృభాగ్యనరత మైనచరిత్రనాయక,
తనభర్త వచ్చెనని తలంచి సంశయించెను గాని మాకీచకుఁడు
నోనికి రాగా వానిభయంకర మైనస్వరూపమును జూచి, పర
పురుషుఁ డని యెఱిగిగజగజ వడఁకపాగెను అంతలోరాజస్త్రీలకు
సావధానిక మైన ధైర్యము నవలంబించి, యెన్నియో బోధనచనము
లచేనాడువునిదుర్మార్గమునుండి తొలగింప యత్నించెను ఆమాట
లువినక ఆ నరపశువు, మదొన్నత్తుఁడయి, వివేక హాస్యఁడై, వీర
మతియొక్క పవిత్రదేహమును దనవాపపు హస్తములతో స్పర్శిం
చుటకై యత్నించెను ఇత నూరకుండిన మానమునకు భంగము
కలుగునని తలచి, యాయతులపరాక్రమశీల యగు అడవి న
నడుములోని గుప్తఖిడ్గము సమ్రుదఁ దీసి యా చరాధముని రెండు
తుంకలుగాఁ ద్రుంచెను ఈఖిడ్గ మెక్కడిది యని చదువరులకు
సందేహము వచ్చునేమో ఆకాలపు ప్రతిరాజపుత్రుని కి

నక్షముచ మొలకట్టు రాపముచ కొక నన్నళ్ళము అమరి యుం
ని ఈ ఖడ్గములు వంచిన విరగనట్టి యుక్కుతోఁ జెసినవి ఇవి
మొలకట్టు ఆకారము గలబంగారుపు ఒరలో నుంటునలనఁ జూచు
వానికి మొలకట్టులవలెనే గానుపించును మానమునకు మోసము
గలుగుచున్న పక్షమున రాజపుత్రుఁ డి ఖడ్గమును ఉపయో
గించుచుండిరి ఆఖడ్గమునే సంకటరమయమున విరమతి యుపయో
గించి, ఈమోసమును సంరక్షించుచు నున్నది! ఆహా! ఇట్టి పతివ్రతా
తిలకంబులఁ గొనియాడ నెవరిరము? రుషుల కందఱికిని వం
దవార్తయైన యీ వాకితిలకిము మునితిలకుఁడైన మనువునాసిన

అక్షిణి గృహేభ్యుద్భావై పురుషై రాక్షసాః

ఆత్మాన మ్మానా నాస్తు రక్షేయై స్తా స్సురక్షితాః *

అనిన వచనమును గాదాహరణముగా స్థాపించి, స్త్రీలకయి
మనఁజోపకారముఁ జేసిన బ్రాహ్మణులు గారా! ఆచిత్రా
రాజ్యవశ్యురౌఠావము! వనితలఁ గాంచ్రక్రమే క్రయమనియు,
గ్రాహ్యమనియు, లాభమభూత మనియు నమ్ముఁడు పాతివ్రత
మున కింపె నెప్పుడుధర్మము స్త్రీల కెద్దియు లేదు పతివ్రతా
స్త్రీలను సంరక్షించుటకయి సదా సశ్వేశ్వరుఁడు సిద్ధముగా
నుండును పాతివ్రత్యమునకుఁ దన్నుఁ దానే రక్షించుకొను నామ
ర్ధ్యముగలదని కొందఱు చెప్పుదురు అనఁగా పతివ్రతా స్త్రీ
లెంతమరలైనను, ఎన్ని సంకటములలో మునిగియున్నను, వా
రికి పృథ్వీధునిములను గావాడుకొను నామర్ధ్య మిశ్వరుఁ డిచ్చును

* ఆ పుట్టిన పురుషులచే హింస నిరంధింపఁబడు స్త్రీల రక్షింప
రాండ్రుకారు, ఏ స్త్రీల తమయాత్మక తామే కాపాడకొందు వారె
సురక్షింపరాండ్రు

పతివ్రతలను దుష్టులఁజేయునుండి విడిపించుట కయి పతివ్రత
లనెంబడి యెల్లప్పుడును దేవదూత లదృశ్యులై తిరుగుచుందు
రచి యొకపాళ్ళిమాత్యకివి వ్రాసియున్నాడు కీచకుని గృహము
నకుఁ బోవునపుడు ద్రావిదీ దేవి తనపాతివ్రత్యమును రక్షింపవల
సినదని సూర్యునికి విన్నవింపఁగా,

క “తరణయు గుఃభిత యగు-

త్తరుణింగాచుటకు నత్యుదగ్రభుజావి|

స్ఫురశాఢ్య నొక్కరక్కనుఁ|

గరుశార్దూమస్కుఁడుచు గ్రక్కునఁబనిచె॥”

అని మహాభూతమునఁ జదువుచున్నారము గదా? దమయంతి
శాపం బనఁ గిరాతుఁడు దగ్ధుఁ డయ్యెననియు విందుము ఈ దేవ
దూతలును, రాక్షసుఁడును, శాపనామర్ధ్యమును పతివ్రతాస్త్రీల
యొక్క సత్ప్రవర్తనమును, దృఢనిశ్చయమును, శౌర్యనాహస
మును అనియె చెప్పుచున్న తమధర్మమునకు భంగము కలు
గుట సంభవించినప్పుడు పతివ్రతా నారీమణులకుఁ బ్రోధాతిరే
కిమి కిలుగును ఆప్రోధాతిశయమునందె దుష్టుని శిక్షించి,
పాతివ్రత్యమును సంరక్షించుకొనునామర్ధ్యము గలదు కనుక
సోహిందూ నుందరులారా! ప్రాణములైన బోఁగొట్టుకొనిమీ
పాతివ్రత్యమును రక్షించుకొనుడు మీసచ్చీల మనుధనమును
అపహరించుట కయి యనే నరచోరులు సదా తత్పరులైయుం
దురు మీకు విద్యనేర్పక మూఁళ్లులను జేసి తమవలలో వేసికొన
వలెనని యనేకులు స్త్రీవిద్య యక్కఱలేదని ప్రతిపాదించెదరు
వారిమాటలు వినకుండి సద్విద్యను గఱచి, పతివ్రతలచరిత్రము

లను జదివి, వారివలె ప్రవర్తించుటకు యత్నింపుడి విద్యనేర్చుకొనిన చిట్టిసంకటములు రావని నాతాత్పర్యమునాదు కాని యిట్టి సంకటములు సంవ్రాప్తించినపుడు మూర్ఖులవలె నిరాశను బొందిక, విద్యనేర్చినస్త్రీలు ధైర్యము నవలంబింతురు సంకటమును చొలగించుకొనుటకు వారికి ననేక యుక్తులు తోచును విరిచుతికి శస్త్ర మెట్లు నుపయోగించినదో యలననే విద్య యిప్పుటి స్త్రీలకు సంకట నమయమునం దుపయోగించును కనుక మీచాతివ్రత్యము శార్దూమై మీరెల్లప్పుడును విద్యయనుశస్త్రమును వెం ది నుంచుకొనుడి

ఇట్లు సరాధముఁ జగులాలుదాసును యమనదనమునకుఁ బంపి, వానికె కీరమును గడ్డలో మూటగట్టి వీరమతి కూమూటను గవాక్షమునొనుండి ఎధిలోఁ బాఱవైచెను ఈసంకటమునొలికి మఱి యెవరు రాకుండునట్లు మేడత్రోవలోపల బిగియించుకొని యిడి నేమేరు విచిత్రములు జరిగునో చాతి మని చేత ఖడ్గమును ధరించి గవాక్షమువద్ద నిలువఁ జెను అంత రాత్రి గుప్తి తిరుగు సందక్షకభటులు కొంత తా మూటను జూచి, విప్పి, దండనాయకుని కుమారునిశవ మని తెలిసికొని, తత్తణమే యాసమాచారము దండనాధునికిఁ జెలియఁ జేసిరి తనపుత్రునిశవమును చూచి, దండనాయకుఁ డ శోకాకులచిత్తుఁడై, యాశివ మెచ్చట దొరకినదని యాభటుల నడిగెను చామోతియొక్క గుప్తగృహసమీపమున దొరకినదని వారు చెప్పఁగా నతఁడు వెంటనే యా వారికాంత యింటికిఁబోయిలాలుదాసుఁడేడియని యడిగెను అందుపై చామోతి నవ్వి యతఁడొక

క్రొత్తరంభావిలాసములో నున్నాడు వెఱవకుడి, పలుచూలి వచ్చెదనని మేడపైకి బొవుటకు వెళెను కాని పైకి బోవు త్రోవయె మూసియున్నందున, నెన్ని పిలుపులు పిలిచినను, ఎవరును బలుకకపోయిరి అప్పుడె మఱివచ్చి యాసంగతియంతయు గొత్వాలుతో జెప్పెను అప్పు డతడు కొందఱు భటులను బిలిపించి, యామేడగులుపులను దీయ యత్నించెను కాని జామోతియింట సరగిన ఘోరకృత్యము లన్నియు నామేడలో జరగుచున్నందున నావేశ్యాంగన యెవ్వరికిని దీయ నలవిగాని ఘనంబు మైనతలుపు ఆమెకుఁ బెట్టించి యుండెను కనుకఁ గొత్వాలు చేసినయత్నిము లన్నియు విఫలము లయి గులుపు రాకపోయెను అప్పుడు వీధిగోడకు నిచ్చెనవేసి గవాక్షమున నుండి లోపలికి బోద మని నిశ్చయించి యటులనే నిచ్చెన వేసి కొని యొకభటుఁడు పైకెక్కి గవాక్షమునఁ దలఁ బెట్టఁగానె యచ్చట నిలుచున్న వీరమతి తనఖడ్గముతో వానిమెడఁ ద్రుంచెను అంత వానిమొనఁ బలఁబడి, వానిమొండెము వీధిలోఁబడెను! అందుకు భయము కొందఱి మఱియొకఁడు పైకిరాఁగా పతివ్రతాతిలక మగుమనచరిత్రనాయక వానినిగూడ ఖడ్గమునకు బలియిచ్చెను! ఇట్లు పనుకొండుగారు మేటిమగ లాయబలచే నిహతుడైరి!! అప్పుడు పైకెక్కుట కేహూరుడును నాహసింపక పోయెను ఇంకొలో నెవార్తి వ్రాత కాల మగుటవలన గ్రామమున నంతయుచిండి, యావారవనిత గృహమునకు లొకులు గంపులు కూడి రానాగిరి ఒకస్త్రీ పంక్రెండుగరుభులను గూల్చిన దని యందఱునుకొనఁగ నాపట్టణపు రాజుకూడ వి=

అతఁ డిట్టి విచిత్రమును చూచుట కయి స్వయముగా నచ్చటికిపో
యెను అచ్చట నామె చంపినవారి నందఱినిఁజూచి, స్వయముగా
నిచ్చెనపైకి నెక్కి, గవాక్షమువద్ద నిలువఁబడి, యిట్లనియె “ఓ
యసమాన శౌర్యము గలస్త్రీ! నీవెవ్వరవు? ఇట్లు నాప్రజలను
జంపుటకుఁ గారణమేమి? నేనీపట్టణమునకు రాజును నీకెవరైన
నపరాధము చేసినపక్షమునఁ జెప్పుము వారిని నేను దిండించె
దను” అందు పయి “మహారాజా! నేను చావడా కులోత్పన్నుఁ
డయిన బిరజమహారాజుగారి చెల్లెలను, ధారానగరమునకు సభి
పతియైన యదమూదిత్య మహారాజుగారి కోడలను నాపేరు
వీరమతి” అని చెప్పి తనవృత్తాంతమంతయు తన్నుమోసపుచ్చి
వేశ్యాంగన యిచ్చటికిఁ దీసికొని వచ్చినవిధమును సవిస్తరముగాఁ
జెప్పి, లాలుదాసుని యనుచితకృత్యమును దెల్పి, “నాపాతివ్రత్య
క్షుణమున కయి నేను వానిని జంపితిని, నన్నుఁ బట్టుకొనవ
చ్చిన పదునొకండుగురనుగూడ అందునకే వధించితిని, నేను
క్షుతియకన్యను నాదేహమునందుఁ గ్రాణ ముండువఱకు నన్య
పురుషస్పర్శ కానియ్యను” అని స్ఫుటముగా వీరమతి పలికెను
ఆచూటలువిని రాజెంతయు సంతసించి “రాజపుత్రుని లకుఁ
దగినపని చేసితివి, వెడలిరమ్ము, నిన్ను నేను నా పుత్రికవలె
దాలించెదను నీపెనిగిటిని వెదకించెదను” అని పలికెను కాని
“నాపెనిగిటి వచ్చినఁగాని యీమేడతలుపు తియ్యనని ప్రతిజ్ఞ
చేసియున్నాను కనుక మొదట నాపెనిగిటిని దెప్పించినపక్షమున
గిమయాజ్ఞ శిరసావహించెదను లేనిపక్షమున నిచ్చటనే దేహ
విడిచెదను” అని వీరమతి యుత్తరి మిచ్చెను

అప్పుడు రాజు తనభటులను / ంపి వెతకించి, కారాగృహమునం దున్నజగదేవుని దెప్పించెను భర్తనుజూచి యామె యానందించి, మేడతలుపు తీసి వెలుపలికి వచ్చెను రాజు జామోతిని కైదుగోవేయించి దాని యిల్లంశయు జప్తుచేయించెను పిమ్మట గదేవ వీరమతులను దనరథమున నెక్కించుకొని, యింటికిఁ దీసికొనిపోయెను పట్టణపుత్రోవను రథములో నెక్కి వీరమతి పోవుచున్న డనేక స్త్రీలు ఆమెకు వందనములు చేసి, కులాంగనలపాలితిరాక్షసులైన లాలుదాస మొఱతులను శిక్షించి పట్టణపు సాతివ్రామును విడిచినమహాపతివ్రత యీమెయే యని వేయిసొళ్ళ కొనియాడఁ జొచ్చిరి

రాజుగారు పూర్వపుదండనాయకుని దుశ్చేష్టలను గనుఁగొని యతనిఁదీసి, జగదేవుని బుద్ధిప్రభావములఁ జూచి యతనిని దండనాయకునిగా నియమించెను అధికారము చేతికి రాఁగానే జగదేవుఁడు రాజ్యమునందుఁ గల యవ్యవస్థయంతయు మాన్చి, రాజ్యముగో నంతయు న్యాయము జరుగునట్లు చేసెను దినదినము శౌర్యవిర్యాదులచే నశఁదురాజునకు నధిక ప్రియుఁడయ్యెను ఇంతలో వీరమతి గర్భవతియై యామెకుఁ బుత్రుఁడు పుట్టెను అప్పుడు జగదేవుఁడు గొప్పయుత్సవముచేసి యీశిశువునకు జగద్ధవముఁ డని పెరు పెట్టెను ఈసంగతి తన తల్లిదండ్రులకుఁ దెలుపున కియి యొకదూతను బంపెను ఇట్లు సుఖముగాఁ గాలక్రిమణము చేయుచుండఁగా కొకనాఁడొక చమత్కారము జరిగెను అందువలన జగదేవుని కుటుంబమంతయు నాశముఁ జెందునేమో యని భీతిగలిగెను అదియెట్లనిన

జగదేవునికి నధికారప్రాప్తియైనప్పటినుండియు దుష్టులకు బహు
 బాధ గలుగుచుండెను కనుక వారందఱును జగదేవుని జంపుట
 కై యనేకోపాయములఁ బన్నిరిగాని యవియన్నియు విష్ఫలము
 లయ్యెను కాని యొకసంవత్సర మాపట్టణమునఁ గత్తిరలుపాట్టి
 లోకు లనేకముగాఁ జచ్చుచుండిరి ఎన్నియుపాయములు చేసినను
 గత్తిర యాగకపోయెను అప్పుడు రాజు ర్వప్రహసంహార మగు
 నేమోయని భీతిల్లి, తన్ని వారణమునకై యూరికై టనున్న కా
 కాదేవినిఁ బూజించుటకు రోజును స్వయముగా వెళ్ళుచుండెను
 ఇట్టి సంతకమయమున నెవ రేమిచెప్పినను, ఎట్టి యసంభవము
 లైన దైవికమత్కారిములను శూచినను రాజుగారు నమ్మకల
 రని తలఁచి దుష్టు లొక యుక్తిని గల్పించిరి వారిలోకొకఁ
 డు కాళికాదేవి విగ్రహమునకు వెనుక నిలువఁబడి రాజుగా
 రేకాంతముగాఁ బూజచేయునప్పుడు, దేవి పలికనటులె యిట్లనియె
 “ఓమహారాజా ! నీధక్తికి మెచ్చితిని, ఈరోగముపోవుట కొక
 యుపాయము చెప్పెదను వినుము సర్వనద్గుణ సంపన్నుడైన
 యొక రాజకుమారుని నాకు బలియిచ్చినపక్షమున, ఈ రోగము
 పోయి నీప్రజలు సుఖింతురు, నీవును నూరేండ్లు రాజ్యముచేసి యా
 నంద మొందెదవు” అందుకు రాజు “ఓతల్లీ! నారాజ్యములో
 సకల సుగుణములు గల రాజపుత్రుఁ డెవ్వఁడు గలఁడో నీవే యా
 నతియిమ్ము” అనెను అప్పుడు కాళికాదేవి యిట్లనియె “వత్సా !
 నీరాజ్యములో నిట్టి రాజకుమారుఁడు లేడని చింతపడకుము
 నీదండనాయకుఁ డగు జగదేవుఁ డిన్నిగుణములు గలవాఁడు
 కనుక నతనిని ఎలియిచ్చిన పక్షమున నీవును, నీప్రజలును సుఖం

చెదరు ” ఈమాటలు విని రాజు యిక్కిలి ఖిన్నవదనుడై యింటికిఁబోయెను రాజు ఖిన్నవదనుఁ డగుటకుఁ గారణ మేమి యని, జగదేవుఁడు విచారించి, యాసంగతినిఁ దెలిసికొని, చిన్న పోవలదనియు, లోకులకొఱకును, రాజుగారికొఱకును, దాను సంతోషముతోబలి పోయెదననియును, రాజుగారితోఁ జెప్పెను రాజు వలదని చెప్పెనుగాని ఈమాటలు వినక జగదేవుఁ డింటి కిఁబోయి భార్యతో నామాటలు చెప్పఁగా నామె తానును, దనకుమారుఁడును బలివచ్చెదమని చెప్పెను ఇట్లు లోకహితార్థమై యీ త్వదేహములను సమర్పింప నిశ్చయించి యాదంపతులు ఇమిసాత్రంతయు బీదలకుఁ బంచిపెట్టి, యభ్యంగనస్నానములొనఁ దించి, ప్రాత కాలమున మంగళవాద్యములతో దేవికడకుఁ బోయి రి దేవికిఁ బూజచేసి, మొదటి పిల్లవానిని, పిదప వీరమతిని, తరువాత జగదేవుని బలియియ్యఁదలంచిరి ఇట్లు ఆదంపతులు కృతనిశ్చయైయున్న సమయమున రాజుగారికి నాసమాచారము తెలిసి, వారి నివారించుటకై యతఁడు దేవిగుడికి వచ్చెను వచ్చి జగదేవుని వలదని రాజు నివారించుచుండఁగా నాదుష్టులలో కొక్కఁడు మరల దేవి వెనుకకుఁ బోయి దేవివలెనే యిట్లనియె— ‘రాజా ! వలదని యతని నివారించకుము ఈబలివలన నీకుఁ గాలభము గలుగును ” ఈమాటలు వినఁగానే రాజుగారికి సంశయము గలిగి, దేవి వెనుక వెదకి చూడఁగా నాదుష్టులకృత్రిమము తెలిసెను ఇదేకథ కొందఁ టిట్లు చెప్పుదురు జగదేవుఁడును అతని భార్యాపుత్రులును కాళికాదేవివద్దికిఁబోయి స్వదేహములను స్వహస్తములతో బలి యిచ్చికొనిరట పీఠంబు మృతు

లయినవెనుక రా జచ్చటికి వచ్చి, వారినిఁబిచి దుఁఖించి, తనదే హమునుగూడ దేవికి సమర్పింపఁ బోఁగా, దేవి ప్రత్యక్షయయి యతని నివారించి, మృతులయి పడియున్న జగదేవాదుల లేపె నట. ఈ రెండుచరిత్రములలో నేది నిశ్చయై యుండవచ్చునో చదువరులేగ్రహింపఁ గలరు

ఇట్లు దుష్టుల దుర్మార్గత తెలిసినతోడనే రాజుగారు వారికిఁ దగినశిక్షలను విధించి జగదేవుఁడు లొకపితార్థమైయును, రాజు పితార్థమైయును జూపినసాహసమునకయి యతనికి నేను యిచ్చి నను ఋణము దీరి నేరదని యెంచి, యతనికిఁ బ్రభావతి యనుతన కొమార్తె నిచ్చి వివాహము చేసెను కూతుతో ననేకగ్రామాదుల నల్లునికి వరదక్షిణ యిచ్చెను దుష్టులు జగదేవునకుఁ గడు చేయఁదలఁచిరిగాని, యందువలన నతనికి మేలే కలిగెను

ఈప్రకారము జగదేవుఁడు సుఖముగా కాలక్రమణము చేయు చుండఁగా నచ్చట ధారానగరములో ఉదయాదిత్యుఁడు వామేసి రాణిగారి కుతంత్రములను గానలేక యామెచెప్పుచున్నట్టురాజ్యము చేయుచున్నందున, రాజ్యములో నంతయు నన్యాయములు జరుగుచుండెను ప్రజ లందఱు అసంతృప్తులై యుండిరి ఈసంగతు లన్నియుఁజూచి దగ్గరనున్న యొక రాజు దండెత్తి వచ్చి, ఉదయాదిత్యునిరాజ్యమును దీసికొని, యతనిని అతని బంధవుల నందఱిని గారాగృహములో వేసెను ఈసంగతಿಯంతయు జగదేవునికిఁ దెలిసి యతఁడు, మామగారియజ్ఞ పుచ్చుకొని, బయలుదేఱి, ధారానగరమునకుఁ బోయి, శత్రురాజుల నోడించి, తండ్రిగారిని మరల రాజ్యరూఢునిగాఁజేసెను

అప్పుడు మంత్రిసత్తముఁ డగుధీరసింహుఁడు రాజునకు జగదేవుని సమాచార మంతయుఁ జెప్పి, యతనియం దెంతమాత్రము తప్పులేదనియు, వామేరీరాణియొక్క కుయుక్తులే జగదేవుని దుఃఖములకుఁ గారణము లనియుఁ దెలియఁ జెప్పెను అప్పుడు దయాదిత్యుఁడు జగదేవుని గౌఁగిటఁ జేర్చుకొని, ముద్దాడి, యతనిని యువరాజుగా నియమించెను అప్పటినుండి ఉదయాదిత్యమహారాజుగారికి వామేరీరాణియం దసహ్యత గలిగి, యాయన సో శంకీరాణిగారినే ప్రతిఘోఁ జూచుచుండెను, కాని వామేరిని దిన్నగాఁ జూడవలసినదని పతివ్రతాతిలక మగు సోశంకీరాణి భర్తకుఁ జెప్పుచుండును ఉదయాదిత్యుని యనంతరము జగదేవుఁడు పింహాసనము నెక్కి న్యాయముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసెను

జగదేవునకు ముగ్గురుభార్య లుండినను, వారియందఱిలో మొదటినుండి, పతికిఁ బ్రతికార్యమందును సహాయముచేసి, యతనిఛాయవలెఁ దిరిగిన వీరమతియే యతని ముఖ్య మహిషిగా నుండెను కాని యామె సద్గ్రంథములను జదివినదిగనుకఁ గణ్వ మహాముని శకుంతలకు నుపదేశించిన

శుక్రావ స్వగురూన్ కురు ప్రియసఖీవుత్తిం సపత్నీజనే

భక్తి ర్విప్రక్రితాపిరోషణమ యాస్తప్రతీపం గమః

భూయిషం భవ దక్షిణౌ పరిజనే భాగ్యే ష్వసుత్యేకినీ

యాంత్యేపం హిహిషదం యవతయో వాహా కులస్యాధయః "

అను సదుపదేశము ననుసరించి సదాచారిణ్యై, గృహిణి యన్న సార్థక బిరుదమునువహించెను

రాణీరామాబాయి

“వజ్రాదపి కరోరాణి మృదూని కుసుమాదపి

లోకోత్తరాణాం చేతాంసి కోహి విజ్ఞాను మర్త్యతి ,

ఈ యసమానసాహసము గలిగిన చూరనా స్త్రీయు రాజ పుత్రస్థానములోని చిత్తూరు సంస్థానాధిపతి డగ్ల మల్ మహారాజుగారి ధర్మపత్ని ఢిల్లీచక్రవర్తిలో నుత్తమై తమ డని కీర్తిని జెందిన యక్ష్మరుబాదుషాతో జగమర్మహారాజు సమకాలినుడు రాణిరామాబాయి తనబుద్ధిభావముచే బెనిమిటి పయికి వచ్చిన సంకటములను బెక్కునారులు తప్పించెను, గనుక అప్పటినుండి మహారాజుగారు ధార్యయనుమతిలేక యేకార్యమును చేయకుండెను

తననార్వబౌమత్వమును స్థాపించునప్పుడు, లో రుబాదుషా యీ చిత్తూరు రాజ్యముపైకి దండెత్తి వచ్చి, నీవు నానామంతుడవుగానుండి నాకు గొంత నాంనత్సరికపు సిస్తు చెల్లించుటకు రొప్పుకొనవలసినది , లేనియెడల యుద్ధమునకు రావలసినది , అని

చ గురులకు సేవజేయు, మనుగూరి తి జూడుము నీసపక్షులకొ,
పరు డలుకక వహించినను భర్త విరుద్ధపుగాకు మీసునకొ,
పరిజనులందు జూపుము కృపంగడు, మంచకుభాగ్యార్థముకొ,
తిరిగిన నిట్లు, కాంతురు సతీత్వము కాంతల, నింద్య లాండుచోకొ

† గొప్పవారిమనసు వజ్రమునకంటె గరోతముగాను, పుష్పమున కంటె మృదువుగాను ఉండును కనుక వారి మనసు ఎవరు కనుగొనక గలరు ?

జగమల్ మహారాజునకు వర్తమానముచేసెను అందుపయి జగ
మల్లుడు, మాబొందిలోఁ బ్రాణము లుండువఱకు మేము దీను
లవలె మీకు శిరఃపొచ్చి, మీనామంతులము కానేరము,
మీతో యుద్ధమే చేసెదము అని ఢిల్లీవల్లభునికి వర్తమానము
చేసి, కోటద్వారము లన్నియు మూయించి, సైన్యసమేతుఁ
డయి, బురుజులమీఁది కెక్కి శత్రువులతో యుద్ధము చేయసా
గెను కాని ప్రతిపక్షు లగుతురుష్కు లధికు లయినందున, క్షత్రి
యుఁడైర్య మంతకంతకుఁ దగ్గుచుండెను ఒకనాఁడు జగమల్
మహారాజుగా రొకబురుజుపయినండి, శత్రువుల యుత్తరం
ఖ్యను, అసమానశౌర్యమును జూచి, తాము శత్రువులచే హ
తులై, తమ స్త్రీలందఱును అగ్నిలోఁ బ్రవేశింప వలసినసమ
యము దగ్గఱకు వచ్చినదని తలచి యెంతయుఁ జింతాక్రాంతుఁ
డాయెను అప్పుడు రామాబాయి సైన్యములోని భటులను
బ్రోత్సాహపఱచుచు నచ్చటనే యిటునటు తిరుగుచున్నందున
నామె తనపతియొక్క దైన్యమును జూచి, యత్యంతదు ఖితురా
లయి, సంకటమునుండి తొలఁగించుట కొకయుపాయము యో
చించి, భర్తతో నిట్లనియె “నేను మాఱురూపముతో శత్రు
సైన్యములోనికిఁ బోయి, మనముఖ్యశత్రుఁ డగు అక్బరును
జంపివచ్చెదను మనరాజ్యమును రక్షించుకొనుట కయి, యింత
కంటె వేరొకయుపాయము లేదు ” ఈమాటలు విని రాజు,
తనభార్యయొక్క సాహసమున కత్యంతాశ్చర్యముఁ జెంది, “ఇంత
గొప్పకార్యము నిచేతఁ గానేరదు” అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను
ఈమాటలు విని రామాబాయి యిట్లనియె “అందునుగఱిించి

మీరు సంశయింప నక్కఱలేదు ఆభారమంతయు నీశ్వరునిమీఁదను నామీఁదను వేసి మీరునాకు అనుజ్ఞ యిండి భర్తయనుజ్ఞచే భార్య యెంత గొప్పకార్యముల నయినను జేయఁగలదు ” ఇట్లు భార్యచే ధైర్యముతో వేడఁబడినందున జగమల్మహారాజుగారు కొంచెము యోచించి యిట్లనియె “నీసుకుమారహస్తములచే, కఠినహృదయు లగు శత్రువుల హృదయభేదనము చేయఁగల నని నీకు ధైర్యము గలదేని నియిష్టప్రకారము చేయుము కాని వెంట నొకచిన్నకిత్తి గుప్తముగా నుంచుకొనుము, ఎప్పుడయిన మానభంగ మగునట్టిప్రసంగము వచ్చినపక్షమున రాజపుత్ర స్త్రీలకు యోగ్య మయిన యాత్మహత్య చేసికొని మానమును రక్షించుకొనుము ” పతియనుజ్ఞ దొరికినతోడనే, రామాబాయి యత్యంతప్రముదితహృదయ యయి, తనవేషమును మార్చి, కావినస్త్రీములను ధరించి, ముక్తకేశిని యయి, పెద్దపెద్ద పూసలహారములను వేసికొని ఘోరవేషమునఁగా తురకబైరాగివేషము ధరించెను చిన్నఖడ్గము నొకదానిని గుప్తముగా దాచుకొని, ఫడె లొకటి వెంటతీసికొని, యెవరికిఁ దెలియకుండ కిల్లావెడలి, శత్రు సైన్యములోనికిఁ జొచ్చెను అచ్చటి సంరక్షకభటులతో నామె “నేను బాదుషహాను జూచి యాశీర్వాదింప వచ్చితిని, నన్నతనివద్దికిఁ దీసుకొని వెళ్ళుడి” యని పలికెను ఆమె మృదుమధురవచనములను విని, యామె యెవరోయొక గొప్పపక్షిరయి యుండవచ్చునని యెంచి, యామెను బాదుషావద్దికిఁ దీసికొనిపోయిరి అచ్చటికివెల్లి యామె బాదుషాకుఁ దురమ్కులకు యోగ్య మైనరీతిని జోహారులొనరించి, యాశీ

ర్వచనము లియ్యఁ నొచ్చెను ఆమె ముఖలక్షణమును నిరీక్షించిచూచి, అక్కరు “నీవేమియిచ్చతో నిచ్చటికి వచ్చితివ”ని యడిగెను “హిందూ దేశపుచక్రవర్తు లగుముమ్మను ఆశీర్వదించి, ఈశ్వరభజనచే మెప్పించి బహుమతి పడయవచ్చితిని” అని యామాయబైరాగిని చెప్పెను ఇట్లు చెప్పి యామె ఫడేలువాయించి, దాని కనుకూలముగా నాలాపము చేసి, యొక హిందూ స్థానికీర్తన పాడఁగా, అతిమధుర మయిన యామెకంఠస్వరము విని బాదుషా పరవశుఁ డయ్యెను ఇట్లు అక్కరు తల్లీనుఁడై కనులుమూసికొని చేతులతో, బాటకుఁ దాళమువేయుట చూచి, యాయోగిని, మెల్లఁగా కత్తితీసి, బాదుషాగారి కంఠముఁ దెగ వేయ యత్నించెను ఇంతలో గానము ఆగినందున బాదుషా కనులు తెరిచి, ఖడ్గపాణిని యయినయోగినినిఁ జూచి, ఆమె చేయఁదలఁచినపని యెఱిగి యుక్తితో నామెచేతిలోని కత్తి గుంజుకొనెను

ఇట్లు తనమనోరథము విఫలముకాఁగా, రామాబాయి యేమియుఁ దోచక దిగ్భ్రమఁజెంది నిలిచి యుండెను అప్పుడు అక్కరు ‘నీగానమునకు మెచ్చితిని, నీకేమి కావలయునో యడుగుకొనుము, నీయపరాధము త్సరించితిని అని’ పలికెను ఆపలుకులు విని రామాబాయి తనవృత్తాంతమంతయు బాదుషాకుఁ దెలిసి, “ప్రాణములకాశపడక నే నిచ్చటికి వచ్చినాను, నాయుద్దేశము పలించినదికాదు కనుక నేను మరల మౌనైస్యములోకి పోకొల్ల ఎవరిచేతనయిన నాశిరస్సు తెగవేయింపుడి ఇదే నాయుచ్చ అనిచెప్పెను ఇట్టి ప్రగల్భవచనముల కాశ్చర్యపడి, ఉదా

రు: డగుల్లీశ్వరు: డిట్లవియె “సీవెందుకొఱకువచ్చినను, శూరులగు నాభటు లొకయబలపై తమశస్త్ర నిపుణతచూపరు నే నిచ్చటికి స్త్రీలతో యుద్ధము చేయుటకై రాలేదు” ఇట్లు పలికి ఆయనమాను: డగుబాదుషా, తనముఖ్యసేవకులను వెంటనిచ్చి రామాబాయిని జగమల్ వద్దికి బంపివేసెను !

ఇట్లు భగ్నమకొరధయై తిరిగివచ్చినతరువాతఁగూడ రామాబాయి ధైర్యమును విడువక భర్తతో నిట్లనియె “‘ప్రాణేశ్వరా! ఈతుచ్ఛులచేత మనమంఁజము కోలుపోవునమయము తటస్థించినది కాని మనము ప్రాణావనానపర్యంతము దీనత్వముఁ జెందక వైరులతోఁ బెనఁగులాడి స్వర్గసుఖము అనుభవించెదము” ఇటు లనేకరితుల బెనిగిటికి ధైర్యము చెప్పి యుద్ధము జరుపుచుండెను

ఒకనాఁ డక్కరుసెనలు విచ్చెనలు వేసికొని బురుజులపై నెక్కయత్నింపుచుండ వారిని వారించి, యనేకులను క్రిందపడవేసి, తమ సైన్యములను ప్రోత్సహింపఱుచుచు తటిత్తోయదములవలె బురుజులపై రామాబాయిగారును, జగమల్ గారును తిరుగుచుండిరి అప్పుడు తురకసైన్యమునొండు నచ్చిన యొకబాణము తగిలి జగమల్ మహారాజు గతవ్రాణఁ డయ్యెను అది కూచిత్రీయు లందఱు తమప్రాణముల కాశపడక కిల్లానుండి వెడలి, బురుజులపై ని నిలిచి, అక్కరుసైన్యముపై నిప్పులు కురియింపసాగి ఇంతలో మ్లేచ్ఛసైన్యములో నంతటను మహారాజు చచ్చిననంగతి తెలిసి, వారందుకు సంతసింపుచు కిల్లాలోనికి నెప్పుడు చొచ్చెదమాయని యోచించుచుండిరి అంతలో నొక ద్వారమునుండి,

యనేక క్షత్రియసైన్యములు వెడలి, బాదుషాసైన్యములపైఁ బడి యార్చి పేర్చెను అప్పుడు వారిలక్షణము చూడఁగా, వారు మరల లోనికిఁ బోదుమను ఆశ లేక, కన్నుల నిప్పులు రాల్చుచు, వీరావేశపరవశులయి, పగరపై నెగిరి యొక్కొక్కరు పదుగురేసి ప్రతిభటుల ప్రాణములఁ గొనుచుండిరి వారిరాద్రావేశము చూడఁగా తురక లప్పుడే నిశ్శేషు లగుదురని తోఁచెను ఈసైన్యమునో అందఱికింపై ముందుఁ బురుషవేషమున ననమానరణ ప్రియతను జూపుచున్నది పతివిరహితయగు రామాబాయియే! పతి ప్రాణములకు మారుగా బాదుషాప్రాణములు బలి యియ్యకపోయినయెడల తనజన్మము వృథాయని యెంచి, త్రిపురమర్దని యవతారమును ధరించి, యెదురుగ వచ్చినవారి నందఱిని ఖడ్గమునకు బలి యిచ్చుచు, నొక్కొక్కయడుగు ముందుకు నతిత్వరగాఁ బోవుచు, ఎట్లైన బాదుషాను సమీపించి, యతని శిరము తన చేతి ఖడ్గముతో నఱకవలెనని యత్నించుచుండెను ఆమె, నడుమ వచ్చిన ప్రతిభటుల రక్తముతో స్నానము చేయుచు, ప్రతిభటుల ఆయుధములచే శరీరముపై పెక్కుగాయములైనను, తనప్రయత్నములను వదలక, రామందిరద్వారమువఱకుఁ బ్రవేశించెను 'అచ్చటికిఁ బోవువఱ కీమెబలము చాల తగ్గినందువలన నచటి భటు లామెను బట్టుకొని అక్కరువద్దికిఁ దీసికొనిపోయిరి ఆమె సాహసధైర్యశౌర్యాదులు వినియుఁ గనియు బాదుషా యత్యంతాశ్చర్యము నొంది, యిట్టి శూరనారీమణిని గాంచుట దుర్లభమని యెంచి, సమీపవర్తనులగు పరిచారికలను పిలిచి, ఆమె శరీరమునందలి గాయము లన్నియు కడిగి, ఔషధోపచారము

చెయుడని యాజ్ఞాంచెను ఇట్లచ్చట కొన్నిరోజులవఱకు ఉప
చారములు జరిగినతరువాత, అమెగాయములు చాలవఱకు మాని,
యామెకుఁ బూర్వము వచ్చెను అంతట నామె యొకరోజు
బాదుషాను చూడవలయునని యిచ్చ దెలుపఁగా నామెను,
బాదుషాముందటికఁ దీసికొనిపోయిరి అప్పు డామె నిర్భయ
ముగా బాదుషాతో నిట్లనియె “ నేను అనేక పర్యాయములు
నిన్నుఁ జంపఁ బ్రయత్నించితిని కాని యీశ్వరేచ్ఛ వేరుగా
నున్నందున నాప్రయత్నిములన్నియు నిర్ధృతము లయినవి నా
ప్రాణము లున్నయెడల ఎన్నటికైనను నాపెనిమిటిని జంపినపగ
నాధింపకపోను కాన ఇప్పుడు నేను నీచేతఁ జిక్కినందున ఈనారి
క్షమకుఁ బాత్రురాలను కాను మరణమునకును నేను వెఱచుట
లేదు ప్రాణేశ్వరుని సమీపమునకుఁ బోవలె నన్నయిచ్చ నన్ను
త్వొరపెట్టుచున్నదిగనుక, మీరు తమ సేవకులలో నెవరికైన నన్ను
త్వొరిగా యమనదనమునకుఁ బంపుటకు ఆజ్ఞ యియ్యవలసినది ”
ఇట్టి ధిరోదాత్తవచనములు విని అక్కరుబాదుషా కొంతసేపు
చింతాక్రాంతుఁ డయి, ఆమెతో నిట్లనియె ‘ఓ ! శూరనారీరిన్ని
మా! ఇంతపతివ్రమ గలిగినట్టియు, శౌర్యము గలిగినట్టియునిమీఁ
ద నాశస్త్ర మెట్లాడును ’ నేను శూరపురుషులతో యుద్ధము చే
యుదునేకాని, స్త్రీలొకముల్లయినను దాకనియ్యను నీపెనిమిటి
గతించినందునకయి నాకును మిక్కిలి వ్యసనముగా నున్నది మిమ్ము
నుమా అంకితులను జేయుట మాపనిగాని, మిమ్మును జంపుట మా
ముఖ్యోద్దేశముకాదు అయినను జరిగిపోయినసంగతికి దుఃఖించిన
ప్రయోజనము లేదు ఇప్పుటి కయినను మీరు నే నన్నప్రకారము

నాకువశ్యులయి మెలఁగుదురేని, ఈయుద్ధము ఆపివేసి మీదేశవా
 నులకిందఱికి అభయఁ గొచ్చెదను” ఇందుకురామాబాయి యిట్లు
 నియె “ఈచిత్తూరు సంస్థానములో ఊత్రియు లుండువఱకు ఈ
 రాజ్యము మీచేతఁ జిక్కనేరదు రాజపుత్రులబొందిలోఁ
 బ్రాణము లుండువఱకు వారందఱు మీతో యుద్ధము చేయు
 దురుగాని, దీను లయి మీకు శరణు రాదు వారందఱు ని
 హతు లయిన తరువాత మీరు మీయిష్టప్రకారము చేసికో
 వచ్చును” అప్పు డక్కరు “మీరు స్లేచ్చులు దుష్టులని మ
 మ్మును నిందించెదరు కాని మీయందును మాయందును గల
 భేదము చెప్పెదను వినుము నిపు నన్నుఁ జంపుట కనేక యత్న
 ములు చేసితివి ఇప్పటికిని నిపు నన్నుఁ జంపుటకు కృతనిశ్చయు
 రాలవుగానే యున్నావు నేను మీహితము కొఱకయి చెప్పిన
 మాటలు నిపు వినుచుండ లేదు నీ విన్నిసారులు నాచేతఁ జిక్కి
 నను నిన్ను శిక్షింపక నేను విడిచిపెట్టినాను ఇందువలననే మీ
 క్రూరతయు మానాధుత్వమును దేటపడుచున్నవి” అని చెప్పి,
 ఆమెను బల్లకిలో నెక్కించుకొని, కిల్లాలో విడిచిరండని నేవ
 కులకు నాజ్ఞపించెను అప్పుడు రామాబాయి తన ప్రయత్నము
 లన్నియు నిరర్థకము లయినందుకుఁ జింతించుచు, స్వజాతినిండ
 వినినందువలన రోష మావహిల్ల కన్నులబాష్పకణము లొలుక,
 పంజరములోఁ జిక్కినపులివలె నేఁగుయుఁ జేయలేక కిల్లాద్వారము
 నమీపించి తనబిడ్డలకడఁ జేరెను అంత నామె యిచ్చట కిల్లాలో
 నున్న రాజపుత్రుల నందఱిని బిలిపించి, యొకగొప్పనభ చేసి,
 “ఓ! ఊత్రియవీరులారా! ఇదివఱకు మీరు మాసంస్థానమును

రక్షించుటకయి సింగములవలె బోరాడితిరి మీబాంధవులలో ననేకులు ఈయుద్ధమున మృతులయి ఇంతచేసినను మనము గెలుతు మన్నయాశ అడుగంటివని కొద్దిరోజులలోనే మ్లేచ్ఛులు కోటలోనికి జొరబడుదురు కాని నీక వ్రాణముల కాశడక మీశౌర్య మంతయుఁ జూపి వీరశయనము నొందవలసినది ఇదియే తౌత్రధర్మము” అని వారికి నుత్సాహము కలుగునట్లు సంభాషించెను అందుకు వారిందఱును సంతోషముతో యుద్ధము నకు సన్నద్ధు లయిరి కాని వారిలో కొకసద్గారుడు “తల్లీ ! మన మిట్లు వ్యర్థముగాఁ బ్రాణములఁ గోలుపోవుట కంటె బాదుషాగారితో సంధిచేసి రాజ్యమును సంరక్షించుకొనుట మేలు” అని పలికెను ఆమాటలు విని రాశీరామాబాయిగా రసహ్యపడి, “క్షున్నుల నిప్పులురాల క్రోధాయమానమానన యయి యాసర్దారునిఁ జూచి, “నాప్రాణవల్లభునిఁ జంకినదుష్టునితో సంధిచేయు మని చెప్పుటకు ని కెట్లు నోరాడెను ? నీముఖము చూడ కొల్ల ను ఈక్షణమే నాయెదుటనుండి వెక్కిరింపు” అని పలికెను ఇట్లామె పలుకఁగా చక్కడ నున్నవారందఱును వారి నత్యంత తిరస్కారదృష్టితోఁ జూడ వాడును మిక్కిలి లజ్జితుఁడయి తల వంచుకొని తొలగి చ నెను

అంతి నామె వారలనందఱినిఁజూచి, వారి నావ్యుభక్తికి మెచ్చి “మీరందఱు తృప్తియధర్మమును ఎఱుంగుదురు శత్రు వెంతమంచివాడయినను, మననావ్యతంధ్రమును నష్టము చేయుటకయి వాడు వచ్చినప్పుడు, మనము వానితో యుద్ధముచేయ వలసినదేకాని, సంధిచేయకూడదు తృప్తియునకు యుద్ధమందుఁ

జచ్చుట వివాహముతో సమాసము, సంధిచేసి బ్రదుకుట చావుతో సాటి కాన నుత్తమక్షత్రియు లగు మీరెట్టిమరణము కోరవలయునో నేను వేరుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు” అని ముచ్చటించెను అందుపై సర్దారు ఎందఱును ఏకముఖముతో, మేమందఱము మారాణిగొఱకును, రాజ్యముగొఱకును బ్రాణములయం దాశయుంచక వైరులతోఁ బోరాడి భూదేవికి రక్తస్నానము చేయించి, మాశిరములను అర్పించెదము, అని గర్జించిరి ఆగర్జనకు నెంతయు సంతసిల్లి రామాబాయి వారినందఱిని, యుద్ధమునకుఁ బంపెను అట్లు వారు దండు వెడలినతరువాత, రామాబాయి, తమకుమార్తె లగుచంద్రావతి, లీలావతులను బిలిచి తనతోడ వారిని పరిలోకయాత్రకు రమ్మని యెట్లు చెప్పాదు నని విచారపడుచుండెను ఇంతలో వారిరువురు సంగతు లన్నియు విని తల్లివద్దికి వచ్చి కూర్చుండిరి వారిలోఁ బెద్దకూతురివయస్సు పదునేడుసంవత్సరంబులును, చిన్నకూతురివయస్సు పదునేను సంవత్సరములును యావనావిర్భావముచే నత్యంత సుందరముగాఁ గానఁబడుచున్న కొమార్తెలను జూచి కొంతసేపామెకు నేమియు పలుకుటకు పోరాడకపోయెను కొంతసేపటికి నామె ధైర్యము తెచ్చుకొని పుత్రికలతో నిట్లనియె “నే నెన్ని ప్రయత్నములుచేసినను దుర్భాగ్యవశమున మనకు జయము కలుగక తురకలచేతులలో మనము పడవలసి వచ్చినది కనుక మన మందఱము అగ్ని దేవుని ఆశ్రయించి, అపవిత్రులయినతురకలచేతులలోఁ జిక్కక, శాశ్వతసఖము గలనవ్వర్గమున కేగి సుఖంపవలయునని నేను నిశ్చయించినాను కనుక మీ రీలోకములోనే

యుండి యచేకదు ఖములను అనుభవించు దలచెదరో, లేక పతి ప్రతిబంధాన్ని పరమపదమునకు బోవదలచెదరో, స్వర్గగాఢై పుడే ” అందుకు అంద్రావతి మిక్కిలి యుత్సాహముతో “అమ్మా! మేమురాచున్నెలమై ప్రాణములు దాచుకొనుటకు యత్నించెదమా! ఇట్టిస్థితియందు బ్రదికియుండి తురకలచేతుల లొడిగి మానభంగమును బొందుట మాకెట్లగు ఇష్టమగును? మనపూర్వులందఱు టిట్టిసంకట సమయములందుజేసిన స్తత్య కృత్యముచే చెయుటకు మేమును సిద్ధముగా నున్నాము ” అని చెప్పెను ఆశాలికయొక్క నిరవచనములు విని రామాబాయి మిక్కిలి సంతసించి, వారిని శాశిలింపకొని, యిట్టిసంగణవతు నీజగమున నుండినపక్షమున నెట్టిమహాకార్యములు చేసియుండు రో యని తలచి, కన్నులగాష్పబిందువులుగార కొంతసేపాదు మించెను అప్పు యాశాలికలుగూడ ఆర్తనాదము లెసంగ కొంచె చి ఇట్లు కొంత సేపుమించు ఖము బాష్పాపముగ నెలువల తరువాత, రామాబాయి దు ఖమున ఆహుకొని శాలికలకు ధైర్యము చెప్పి వారిచోదార్చెను వారిని దీసికొని రాజపుత్రులు యుద్ధమునకు సన్నద్ధు లయియున్నచోటికిఁ బోయి వారిలోఁ బ్రతి వానికి నుత్సాహము గలుగుమాటలమోగడి, “తెచ్చ ప్రాత కాలమున మీరిందఱు, ప్రాణములు పోయినవని యెంచి, శత్రుసే నలతో యుద్ధము చేసి ముక్తి పడయుడి ” అనిచెప్పి, వారిభార్యల కడకుఁబోయెను పరుషులు యుద్ధమునకుఁ బోయినతోడనే వారి స్త్రీలు ఎవరికి నారు చితులమర్చుకొని, అందు కూర్చుండి, నిప్పు ముట్టించుకొని పతివ్రతలపదవికిఁ గోవలయుననియు, తురకలు

కిల్లాలోకి వచ్చునప్పటికి నచ్చట మంటపొగలును, భస్మరాసులును తప్ప మఱేయును నుండకుండ చేయవలసినదనియు నావీరపత్నులకు రాశిగా రాజ్ఞాపించి స్వమందిరమునకుఁ బోయిరి స్వమందిరమున రాత్రి అంతయు రాశిగారు ఈశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచుండిరి కడమ స్త్రీలందఱును తమతమ యత్నములలో నుండిరి

తెల్లవారువఱకు రాజపుత్రు లందఱు యుద్ధసన్నద్ధులై యొకరిొకరుగా వెచ్చి కోటద్వారము సమీపమున గుంపులుగాఁజిరి అప్పుడు వారిమహావికారము లన్నియు నేకీభవించి శత్రుసంహారేచ్ఛయందుఁ గలిసినందున వారప్పుడు ప్రత్యక్షకాలాంతకులవలెఁ గానఁబడుచుండిరి వారిభార్యలు తమప్రియపతులయొక్క కడనారివర్జనము చేసినొని పోవలయునని యెంచి, అచ్చటికి వచ్చి యిప్పుడు తప్పన మరల నగుపడరని యెంచి తమప్రియపతులను, మిత్రులను, అన్నలను, దమ్ములను, గొగిలించుకొనుచు, ముద్దాడుచు, మ్రొక్కుచు, తనివి తీరకుండ గూచుచుండిరి వారి మధ్య వారికందఱిఁ బూజ్యురాలగు రామాదేవి తనకొమార్తెల ఇద్దరిని ఇరుప్రక్కల నుంచుకొనిరిక్కిలి బెదముద్రతో నానరీపీరులను, ఎరిపత్నులను జూచుచుండెను ఇట్లొకముహూర్తము వఱకు అచ్చటపురుషులను స్త్రీలును గొల్లు మని రోదనము చేసిరి ఇంతలో రామాబాయిగారు దైర్యము తెచ్చుకొని, స్త్రీ సమూహములోనుండి వెడలి వచ్చి ధీర్ఘ స్వరముతో “ఓ రాజపుత్రులారా! మీరు మీశరీరముతో మీస్త్రీలయొక్క సానముగూడ మ్రేచ్చులకు నొప్పగింప, నిశ్చయించితీరాయేను” అని పలికెను ఈమాటలు కర్ణశూల

మువలె దోచినందున “అట్లుకాదు అట్లుకాదు” అన్న శబ్ద మంతటి చోటినుండి వెడలెను “అట్లైనరోదనము చాలించి పురుషులు యుద్ధమునకును స్త్రీలు అగ్నివేశమునకును వెడలవలయును విలంబము చేయవలదు” అని రామబాయి యాజ్ఞాపించెను యజమానురాలి యాజ్ఞ యెంతోడనే, పురుషులు తమఖడ్గకార్యమునకును స్త్రీలతమ యుద్ధ కార్యమునకును వెడలిరి

అచ్చట తురుష్కులు ఆరోజున కిల్లాద్వారము తెల్లెనఁ బగులకొట్టుకొనిలోనికిఁ బ్రవేశింపవలయు నని యత్నించుచుండిరి అంతలో కిల్లామొక్కపూర్వద్వారకవాటములు తెరచుకొని వేలకొలది రాజపుత్రులు ‘హరహరమహాదేవ’ యన్న రణనాదము చెయుచు వెడలిరి! వారి భయంకిరముల నయుగ్రతను జూచి తురుష్కులు కొంత వెనకకు జరిగిరి, కాని మఱల ముందుకు వచ్చి మొగలులు పోరాడసాగిరి వారికప్పుడు ఘోరయుద్ధము జరిగెను ఒకవైపు హతాశు లయినను శౌర్యముతోఁ బోరాడువారును, రెండవవైపు కొద్దిగా గెలిచివెడల మనమే రాజులమన్న నిశ్చయముతో, బోరాడువారును గలిగియున్న యారణము పదునెనిమిదవ నాటిచాత కాలమందలి భారతయుద్ధమును బోలియుండెను హిందువు లొకవయిపునను దురుష్కు లొకవయిపునను తమ శౌర్యాతిశయమంతయుఁ జూపుచుండిరి ఈరాజపుత్రుల నెటులనైన గడచి కిల్లాలోనికి బోవలయు నని తురకలు ఘోరముగాఁ బోరాడుచుండిరి ఆరెడిదీపమునకుఁ గాంతి

హెచ్చునన్న నామెతచొప్పున రాజపుత్రుల వీరావేశ మంత
కంతకు హెచ్చుచుండెను ఇట్లు కొంతనే పొండొరులను నుగ్గు
చేసికొని ఎనుంగుపెంటలు కావించిరి తరువాత తురకలసైన్య
ములు నలు దిక్కులనుండి యొక్క పట్టన రాజపుత్రులపైఁ
గవియఁగా రాజపుత్రు లనెకులు గతప్రాంతలైరి ఇట్లు అనేక
రాజులు క్రమక్రమముగాఁ గూలుచున్నను రాజపుత్రులు శత్రు
లకు వెన్నిచ్చి పారఁచిరి ఇంతలో సొలంగారుఁ డనురాజ
పుత్రుల ముఖ్య సర్దారుఁడు పడెను అతని మృత్యువుకూచి పెరి
లిన రాజులందఱు ధైర్యము విడిచి యుద్ధపరాజ్ఞులు లగుటకు
యత్నించు చుండెరి కాని వారినందఱిని మఱల యుద్ధమునకుఁ
ద్రిష్టులు కొక వింత జరిగెను అందుచే వారందఱు నుఱలి తిరిగి
యుద్ధమునకుఁ బ్రవృత్తులైరి ఆవింత యేదన —

ఈయుద్ధము జరగుటకుఁ గొద్దిరోజులు పూర్వము పదునెని
మిది సంవత్సరముల రాజపుత్రునికిని పదునేను సంవత్సరముల
బాలికకును వివాహ మాయెను యుద్ధమునకుఁ బ్రాంబి మయి
నదినమున నాకుఱ్ఱవాఁడు ఖడ్గము తిసిగొని యుద్ధమునకు బయ
లుదెరెను అపఁ జాననోధాశాలిక నభర్తతో యుద్ధమునకుఁ
బోయెద నని నన్నధురా లాయెను పోవలదని యెవ రెంతఁచెప్పి
నను నినక, తనపతి దేహమువాల్చినచోటనే నీనదేహమును
రాల్చెద నని దృఢముగాఁ బట్టపట్టెను ఇట్లుకొడుకుకోడండ్ర
నిశ్చయమును జూచి యాప్తివానితల్లి సంతసించి, వారికిఁ బ్రో
త్సాహము కలుగునట్లుల ననెకివచనములు చెప్పి, వారిచోకి
ఖడ్గమునిచ్చి కొంతదూరమువఱకు వారినిఁ ఎంపి తిరిగిపోయెను

వెనుక వర్ణించినట్లు, కొందఱు రాజపుత్రులు యుద్ధరంగమునుండి పాటి పెద్దప్పుచున్న సమయమున, ఈనూతన గౌరవంపతులు పరిణములోనికి ప్రవేశించిరి వారు శత్రుసంహారము చేయుటను పూచి పాటిపోవుచున్న శత్రుయులు పగ్గిరి, మఱల యుద్ధము లోనికిఁ జొచ్చిరి ఆబాలుఁడును, చాచిభార్యయు ననేకులనుయమ సదనమున కిచ్చి తుదకు వారును విదన్వర్గముఖము ననుభవించుట కయి యుద్ధరంగములో వాతులయిరి తరువాత తురకలు వాతశేషు లయినట్రియుల నొక్క రొక్కరిని జంపి'కోటలోనికి బోవుటకు సిద్ధ మయిరి

కొన్నిదినములక్రిందట సౌఖ్యమున కాటపట్టయినపగమల్ నుహారాఁగారికోట అప్పుడు దు ఖమునకుఁ బుట్టినిల్లాయెను! రాజగ్రామమువద్ద, చిచ్చు నాచుగ్గి సిద్ధముచేసికొని రాణీరామా బాయిగా రిరుప్రక్కల నొక్కొక్కమాత్రై నుంచుకొని, యి తఱ రాష్ట్రములతోఁపి యెక్కలివివాదముతోఁ గూర్చుండియుండెను వారిందఱు కొంతసేపు రాజపుత్రులకు జయ విష్ణుని యీశ్వరి యని వ్రాద్దించి, తల లెత్తి యేమి వార్తయని యెదురు మూచు చుండిరి ఇంతలో నీరీర మంతయు కక్షముతో నిండి, పక్క లేని గాయములచే బాధపడుచున్న పురుషుఁ డొకఁడు మహాకే గముతో నచ్చటికి వచ్చెను వానిని గుర్తించి రామాబాయి “ఓరామసింగా! జయమేదా?” అని యడిగెను ఇంతలో నాపురు షుఁడు నిలువలేక భూమిపైఁ బడి, తలయెత్తి రామాదేవికి వంద నము లాచరించి “అమ్మా! ఇంకెక్కడి జయము? ఆయుధము పట్టుకొనుశక్తి మాచేతులలో నున్నంతవఱకు మేము పోరాడి,

వైరుల పీనుగు పెంటలు చేసితిని కాని మీదురదృష్టమువలన మనవారందఱు మడిసిరి ఒక రిద్దఱున్నవారు, కాని వారును మృతు లయినవారే యని తలంపవలసినది తూర్పుద్వారము వద్దఁ బడిన పీనుగులగట్టును గొద్దికాలములోఁ దీసివేసి తురకలు కోటలోనికి రాఁగలరు ” అని చెప్పి మాఁగాడలేక కొంత కొట్టుకొని ప్రాణములను విడిచెను

వాఁ డట్టి కర్మకరోర మయిన వర్తమానము చెప్పి ప్రాణము విడుచుటచూచి, రాజపుత్రస్త్రీల నందఱిని జూచి యామె యిట్లనియె “అక్కలారా! ప్రాణసమాను లగు మీపతులును, దమ్ములును, బుత్రులును యుద్ధములోఁ జచ్చి స్వర్గమునకుఁ బోయిరి వారియంశము మీయందుఁ గలదు ఇక నాంశము చేసిన యెడల వీరకాంతలు వీరమాతలు అగు మీరు మ్రేచ్చులచేఁ జెరపట్టఁబడి దూషిత లగుదురు, వారికి దాసీ లయి యుండవలసి వచ్చును ఈశభోచ్చారాయే నాకెంతయో శ్రీవిణ కరోరములుగా నున్నవి కనుక శీఘ్రముగా నగ్నిలోఁ బ్రవేశింపుఁడి ఇటులఁ జేసినచోఁ దప్పక స్వర్గసౌఖ్య మనుభవించెదరు ” ఈ మాటలు విని యందఱును మేము సిద్ధముగా నున్నారమని యరచి తమతరు పసిపిల్లలను తీసికొని అగ్నిలో దుముకుటకు సన్నద్ధులైరి ఇంతలోఁ దూర్పు ద్వారములోఁ బ్రవేశించిన తురకల “దీక్షదీక్ష” అన్నరణఘోష వినుఁబడినందున, స్త్రీలందఱును, ద్వారపడి చితులపై నెక్కి, చితులకు నిప్పు ముట్టించిరి ఊణములో కోట అంతయు నగ్నిమయ మాయెను మండుమంటల దాహమునకు తాళఁజాలక తురకసైన్యములు వెనుకకు జరి

గెను కావి యొక రాజపుత్ర స్త్రీ యయినను మంటలోనుండి సారిన కాదు మంట లన్నియుఁ జల్లారినతరువాత అక్కరు బాదుషా కోట గూడవచ్చెను అప్పుడు కోట జనసృన్యమయి, విశ్విబ్ధమయి, మహాభయంకరమయి తోచెను భస్మములై పడి యున్న యార్యవిరాంగనలను జూచి ఆశాదుషా ఏక్కిలి దుఃఖించి “పాతివ్రత్యము రక్షించుకొనుటలో అర్యస్త్రీలతో సమాన మే స్త్రీలునురారు, ఏరే యుక్తమోక్షమ పతివ్రత” లని పలికెను

ఈ శరిత్రమునందు పతి భక్తిధైర్య నాహుములను గుఱించి చరిత్రనాయకి యగు రామాబాయిని, పాతివ్రత్యరక్షణమునందుఁ గల తత్పురత్యవిషయమయి రాజపుత్ర స్త్రీలను, స్వదేశాభిమానమును గుఱించి శాలదంపతులను, జౌదార్యమున కయి అక్కరు శాదుషాను వేయిచోళ కొనియూడవలయును !

కుమారీ ప్రేమ దేవి.

“భవాహి లోకాభ్యుదయాయ తాదృశాం” *

1870 ఈ మె థ్లీనగరమునందు ౧౮౮౨ వ సంవత్సరము ఆగష్టునెల ౧౭వ తేదీని జన్మించెను ఈమెతండ్రిగా ౨గు దేవీప్రసాదుగారు, ఇంజనీరింగు ఇలాఖాలో అసిష్టాంటు ఇంజనీరుగా నుండిరి దేవీ ప్రసాదుగారికి స్త్రీవిద్యయం దభిమానముగలదు గనుక ఇతరుల వలె వారు పుత్రిక జన్మమునకు దుఃఖించినవారు కారు ఈ భరతఖండమునందలి స్త్రీల దురిదృష్టమేమోకాని ఆడుపిల్లపుట్టి నదని విన్నతోడనే, యేదో యొక గొప్పసంకటము సంప్రాప్తించినట్లు తండ్రియు, ఆప్తులను చింతాక్రాంతు లయ్యెదరు బారనాల మొదలైన వేడుక లంతగా చేయరు ఆడుపిల్లలను ఎత్తుకొని ముద్దాడనని నీక్షవహించిన నీక్షితులుగూడ మన దేశమునందు అనేకులు గలరు ఇట్లు బాలికాజన్మ మత్యంత అశుభప్రదమని జనామాన్య లెంచెదరు ఇట్లెంచుటకు, స్త్రీవిద్యా భావమువలనను, స్త్రీస్వాతంత్ర్యాభావమువలనను హిందూనిం దరీ ములకుఁ గలిగిన దురవస్థయే ముఖ్యకారణమని తోచుచున్నది ఈ దేశములోపల ప్రపంచరాభివృద్ధియై “పుత్రేణదుహితా సమా” యన్న పురాతనవచనము సత్యమని మాదేశస్థులు శీఘ్ర కాలములోనే యెంచుదురుగాక పుత్రజన్మోత్సవమునలెనే పుత్రికాజన్మోత్సవముకూడ ఆనందముతోఁ జేయుదురుగాక

* “ఇట్టివారిజన్మము లోకహితముకొఱకే ”

దేవీప్రసాదుగారు, స్త్రీవిద్యాభిమానులని వెనుక వ్రాసియుం
టిని ప్రేమదేవి యెదునంవత్సరము లది కాగానే ఆమెను
తండ్రి కుమారీచారిశాలకుఁ బంపెను దేవీప్రసాదుగారిభార్యయు
పిగ్యాన్విత యైనందున ఆమె కన గూతునకు విద్య గఱపుచుం
డెను ఇట్లు పారిశాలయందును, ఇంటను విద్య నేర్చినందున
ప్రేమదేవికి నేడు సంవత్సరములవ్రాయము నచ్చువఱకు నాగరీ
భాష సంపూర్ణముగా నచ్చి, స్మృతమునందుకూఁ కొద్దిగా
ప్రవేశము గలిగెను అంత చింటిలో చాక యచాభ్యాయుని నియ
మించి, ఆమెకు ఇంగ్లీషు నేర్పఁగా బుద్ధి మాత్మతవలన నామె
తొమ్మిదినంవత్సరముల వ్రాయమునఱకును నింగ్లీషు పస్తకములు
నాల్గు నేర్చుకొనెను ! దినదిన స్థితి విద్యయం నధికప్రతి గలదై
జ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేయుచుండెను

బాల్యముననుండి, గూమె ఈశ్వరునియం దధికి విశ్వా
సము గలిగి ప్రవర్తించుచుండెను ఈశ్వరుఁడు సకలమానవుల
ప్రాధికలను విని వారివారి మహారథములు పూర్తి చేయు నని
యీమె నమ్ముచుండెను ఇట్లునమ్మి ప్రతిదినము వ్రాహ్మస్నాయం
కాలములయందు నిశ్చరునిఁ బ్రార్థించును ఈవే భక్తిఁ జూచి
తల్లిదండ్రు లెంతయు సంతసిల్లిరి ఇట్లు పెనుకొండకు పంపఁడు
సంవత్సరముల వ్రాయము వచ్చునప్పటికి ధర్మశ్రద్ధ సొచ్చి ఆమె
ధర్మగ్రంథముల ననేకములను పఠించెను తుదకు జగత్తులోని
సౌఖ్యము లన్నియు తుచ్ఛము లనియు, ఈశ్వరభజనమునఁ గలిగి
నట్టియు పరోపకారమువలనఁ గలిగినట్టియు సౌఖ్యమే నిజమయిన
సౌఖ్య మనియును, ఆమె నిర్ధారణము చేసి, అట్లు ప్రవర్తించు

టకు నిశ్చయించెను ౧౮౮౨ వ సంవత్సరమున ఎస్ ఎస్ అగ్నిహోత్రీయను ధర్మశ్రీయః లోకాదు దేవధర్మమును నవీన ధర్మమును స్థాపించి, అందునుగుఱించి లోకుల కుపదేశము చేయుచుండెను ఈ సమాచారము ప్రేమదేవిగారికిఁ దెలిసి ఆమహాత్మునిఁ నాచుట కామెకు నిచ్చగలిగెను ఇట్లు ఇచ్చగలిగిన కొద్ది దినములలోనే యామె తండ్రిని అగ్నిహోత్రీగా రున్న గృజరావలి యనుగ్రామమునకు మార్చిరి అచ్చట నగ్నిహోత్రీగారి యుపదేశమున నామె యంత కరణము అతీశుభ్రము కాఁగా ఆమె తన సన్మమంతయుఁ బరోకారములోనే వ్యయపఱచుటకు దృఢముగా నిశ్చయించెను అప్పటి కామెవయస్సు పదునాలుగు సంవత్సరములు! ఇంత చిన్నవయస్సునం దింత సర్వమార్థవిచారము కుదురుట చూడఁగా ప్రేమదేవి, సాధుగుండలిలొ నొకతె యచి చెప్పవలసి యున్నది

కొన్నిరోజుల కామె బ్రహ్మసమాజవార్షికోత్సవము చూచుకయి తండ్రిగారితో లాహోరు పట్టణమునకుఁ బోయెను అచ్చటి యుపన్యాసములు, ధర్మచర్చలు, ప్రార్థనలు విని యామెమనసు మఱింత కరగి, అచ్చటనే యోగిని యయి సత్సంగములో నుండవలెనని యిచ్చగలిగెను కాని తండ్రిగారి నిర్బంధమువలన నామె యతని వెంబడి అమృతసరు పట్టణమునకుఁ బోయెను కొంతకాలమునకు లాహోరులో స్త్రీలకు వైద్యశాస్త్రము నేరుపుటకుఁ బౌరశాలయొకటి స్థాపించఁబడెను ఈమాట వినిప్రేమదేవిగారిని ఆమెతండ్రి వైద్యవిద్య నేర్చుకొనుటకు లాహోరుకుఁ బంపెను అచ్చట నీకన్యాలలామ వైద్యశాస్త్రము నభ్య

సింఠుచు సమయము దొరకినప్పుడు బ్రాహ్మతత్వములను జదువుచు, సజ్జనులయుపదేశము వినుచు ఆనందముతో కాలక్రమణచేయుచుండెను ఇంతలో బ్రాహ్మసమాజముయొక్క ద్వితీయ నాంవత్సరికోత్సవము జరిగెను అప్పుడు జరిగిన యుపన్యాసము లన్నియు విని, ప్రేమదేవి రేచి నిలువఁబడి, గర్లకంఠ యయి యీశ్వరుని బ్రార్థించి, తన విత మాయనకు సమర్పించితి ననియు, ఆయనమహిమ వెల్లడించుటలో తన విత్తము గడుపుదు ననియు, ఆర్యస్త్రలయున్నటి కొఱకై యత్నించెద ననియుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసెను ' ఇట్టి ఘన మయిన ప్రతిని విని యచ్చటి వారి కందఁ జికిని మహాఘోర మాయెను అప్పటినుండి యామె క్రైస్తవ మిషనరీలవలె నవివాహితయయి యుండి పరోపకారము చేయుటకు నిశ్చయించెను ఈసంగతులన్నియు విని యామె బాంధవు లనేకులు సన్యాసము స్వీకరింపవల దనియు, వివాహ మాడి సంసారసౌఖ్య మనుభవింప వలసిన దనియు నుపదేశము చేసిరి కాని ఆమె తన నిశ్చయమును వలించిదికాదు ఎందఁ జెన్ని సౌఖ్యములను జూపినను ఆమె స్వీకృతకార్యమును వదలి సంసారముద్రములో మునుఁగుటకు సిద్ధ మయినది కాదు

అవివాహితగా నుండి, పరోపకారము చేయుట అనఁగా నేమి యని మార్చుచుదువరు లడుగుదురేమో వారిసమాధానమున కయి అందునగుఁజించి కొద్దిగా వ్రాసెదను పశ్చిమఖండమునందలి క్రైస్తవధర్మమునందు రోమనక్యాథోలిక్కులని యొక మత స్థులుగలరు వారిలో స్త్రీలకుఁ బురుషులవలెనే సన్యాసము గలదు మనదేశమునందు విధవలెట్లు మరణవర్యంతము బ్రహ్మ

చర్యవ్రతము చేయుదురో అటులనే యూరోమనుష్యాగౌలిక్కు-
జోగినులు బ్రహ్మచర్యమును బాలించెదరు మనలోఁ ఎతిపథా-
యాత్మ్యము నెట్లు పాతివ్రత్యమందురో, అటులనే వారిలో స్త్రీల
బ్రహ్మచర్యమును గాతివ్రత్య మందురు ప్రాటప్యాం మతమునం
దీర్ఘయోగినులు ప్రకపోయినను అనేకపరోపకార పరాయణలు
వివాహ మాడక ప్రవృత్తారి గురుగా నుండి, పరహితము లనేక
ములు చేయుచున్నారు వీరు చేయునను లేవనఁగా, తమతమ మత
ముల విజనాలయములయందు భజనప్రార్థన లాచరింపింట్లు, సమయ
ముకొలఁదిని న్నవిరిహితలగు శ్వాతిరస్త్రీల యిండ్లకుఁ బోయి వాం
డ్రకు ధర్మోపదేశము చేయుట, దుష్టురాచివారికిఁ బదువునేరుప
ట, కు సంబంధములో నుపయోగించు కుట్టుపనులు మొదలయినవను
లు నేర్పుట, రోగిణులుగా నున్న స్త్రీల కౌషధంబు లిచ్చి, వారిని
బాగుచేయుట, బందిఖానాలొనికీఁ బోయి అచ్చట నున్నకై దీల
కు బోధవేసి వారికి నీశ్వరునియందు భక్తి కలుగునటుల చేయు
ట, దొంగతనము మొదిలై యపరాధములవలని నష్టములు
వారికిఁ వెలియఁ జెప్పి వారిని ఆచుపరాధములనుండి పరావృ
త్తులను చేయుట మొదలయినవి కట్టిమహోపకారపుణ్యములు
చేయుట కియి ఎల్చిమదేశములలో ననేక స్త్రీలు ప్రతిసంవత్స
రము, గుంటుంబసౌఖ్యమును వసలి బయలుదేరుచున్నారు
ఇట్టిస్త్రీలను దేవాంగన లని కెప్పుట కేను సందేహము? వీరి
సహాయమువలన వేలకొలఁది దుష్టు లిదివఱకు నుఖులగురి,
అక్షలకొలఁది యధార్థికులు ధార్థికు లయిరి

పైచివర్తన చేసినట్టే గుంగ్గిష్షాస్త్రీల చరిత్రములు చదివినది ముఖ్యే ప్రేమదేవి తానును వానివలెనే యపివాహితగానుండ నొకకళ్యాణము చేయఁ దలఁచెను ఇందునకై యామె లోకస్తుతిఁ గాత్ర రా లని చెప్పఁబడి సందేహము లేదు ఎందుకినఁగా ఎవరెవరు స్వార్థమును విడిచి, సర్థమును యెదుఁగో వారు లోకవంద్యులుగాక చింద్యులెల్లగుదురు కాని హిందూసమాజము యొక్క ప్రస్తుతిస్థితిచిబట్టి చూడఁగా గాళికలు వివాహములేక యుండుట స్పృహాయము కాదని నాతాత్పర్యము గ్రాహ్యము కన్యకవివాహ మాడక యుండవలసిని శాస్త్రమున్నందు వలనను వైవాహికవిధి సమాజోన్నతికై సత్సంతాపశక్యకంబై యున్నందు వలనను, విద్యావతులు వివాహ మొనరియెడల సమాజమునందు జ్ఞానవతు లగునభ్యర్థులు, శిల్పిలు, అక్కలు మొదలు సంభవింపకపోవుట వలనను, శిశువుదేశావాసులు హితప్రద మయిన యాబ్రహ్మవారిఁబలపద్ధతి, ఇష్టమనఁ దేమునందు హితప్రదము కానేరదని నాయబ్రవాయము

వితంతువులకు పిచ్చి

పరోక్షకారము కాయటకు మనదేశమునందు బాలిక లవివాహికులుగా నుండు సంతయావశ్యకమే లేదు మననామా క నిరంధనలవలన నిదేశమునం దిట్టి బ్రహ్మచారిణులు, సన్యాసినులు లుపిలకొలఁది యున్నారు ప్రతిసంవత్సరము లెక్కలేక పెరుగుచు న్నారు విరెవరిని సంశయింప నక్కఱలేదు వీరు మహాదుర్బాగ్యు లగు గ్రాహ్యుణ వితంతువులే యని వేరుగాఁ జెప్పవలెనా ? కేవలము దుఃఖము ననుభవించుటకొఱకే యీదేశము

నందు జన్మించిన వితంతువులకు సద్విద్య గఱపి పైని వర్ణంపఁ
బడిన పరోపకారము లన్నియు వారిచే జేయింపవచ్చును పరోప
కారము చేయుటయందు వీరి జన్మమంతయు వ్యయ మయిన
యెడల నిష్పటివలె వారికి, శమజన్మము కేవల నరకచునితోఁ
పదు, వారిసంకటము లనేకములు తగ్గను కనుక వితంతువులను
ఈకార్యమునందుఁ బ్రవేశపెట్టిన పక్షమున రెండు లాభములు
గలవు । ఒకటి వితంతువులదు ఖస్థితి సంస్కరించుట, "రెండవది వా
రిద్వారా లోకోపకారము చేయుట ఇప్పుడు వితంతూద్వాహ
ములు జరుగుచున్నవిగనుక నిట్టిపరోపకారకార్యములకు వితంతు
వులుగూడ దొరకుట దుర్లభమని కొందఱు చెప్పుదురేమో
కాని యిట్లు సంశయింప నక్కఱలేదు అచ్చటచ్చట వితం
తూద్వాహములు జరుగుచున్నను, మన హిందూసమాజము
“శాస్త్రాత్ హఢిర్భయసీ” యన్నమంత్రమును జపించుచు
న్నందున, పునరుద్వాహించార మీదేశమునం దంతటను వ్యా
పించి స్వస్థమృత మగుటకు నొకయుగము కాకపోయినను,
ఒక శతాబ్దమయినను కావలయును కనుక దుఃఖముద్రమునో
మునిగియున్న పూర్వసువాసినులకు సద్విద్య క్షేప వారిని పరో
పకారపరాయణులను చేయుట యిష్టటికాలము గో నత్యంతావ
శ్యకము ఇట్లు ఆత్మోన్నతి చేసికొని పరోన్నతి చేయుట హిం
దూధర్మమునకుఁగాని, శాస్త్రమునకుఁగాని విరుద్ధము గానం
దునఁ బునర్వివాహమును దిరస్కరించినటులఁ బూర్వనాగరికు
లీకార్యమును తిరస్కరింపఁ జాలరు “పరోపకార పుణ్యాయ”
అని యున్నదిగనుక నవనాగరికులవలెనే పూర్వనాగరికులుకూడ

ఈకార్యమునకు సహాయము చేయఁగలరు కనుక శ్రావ్యునా
మాజుకు లేఁడు, వ్రాధనాసమాజమువారేఁడు, భారతిమహామండ
లాధ్యక్షుఁడు లేఁడు, హిందూధర్మవర్ధకు లేఁడు, దివ్యజ్ఞానమాజము
వారేఁడు, శిశివాదబనర్జుగారు బంగాళాదేశమునందు స్థాపించు
నట్లు, వితంతువులకొఱకు చొకిలారాల స్థాపనలయును
ఆపారశాలలయందు, అనాథశ్రమ కుటుంబములకు సంగతులు
నేర్చి వారిని విషవనస్థులవలె లోకోపకారిణులను చేయవలయు
ను ఇట్టిపారశాల పూనాపట్టణమునందు చొకిలియు, చెన్నపట్టణ
మునందు చొకిలియు స్థాపించి బగునని విన్నాము ఇట్టిసత్కార్య
ములకు సజ్జనులు సహాయము చేయుదురు గాక చిలు గలిగినవా
రు సమశాంతిని లగు శ్రావ్యులవానిలను, ఉపరి చొరనాని
గారి సన్మానార్థము స్థాపనపఁబడిన స్రవైద్యశాలలకుఁ బంపి,
వారికి స్రవైద్యశాలము నేర్పి వారిచే లోకోపకారము చేయు
వవచ్చును స్రవైద్యశాలయు లగు శాస్త్రపండితులు, తమయింటిలో
ని వితంతువులకుఁ గొడ్డగా సంస్కృతము చెప్పి, వారికిఁ గించినన్వ
యజ్ఞానము గలుగుచుట్లు చెప్పి, వారికి నితర శ్రమకుఁ బురాణా
దులు చెప్పించి, ధర్మోపదేశము, వాతానత్యమాహాత్మ్యము, గృ
హనిర్వాహాత్మ్యము మొదలయినవి యుపదేశింపవచ్చును ఇం
దున గుఱించి విద్యార్థులు విచారిణులై దరుగాక యని కోరి,
మూలచరిత్రమునకు వచ్చెను

లాహోరుపట్టణములోని వైద్యశాలలో ప్రేమదేవి అధ్యయ
నము చేయుచుండెనని వెనుక వ్రాసియుంటిని ఆపారశాలయం
దీమె తనబుద్ధి కుశలతఁ జూపుచు అందఱికింపై సభిరముగా విద్యా

ధ్యయచము చేయుచుండెను చాలుగుసంవత్సరంబు లచ్చటఁ జదివి తుదకుఁ బరీక్షయందు నితిరులకింటఁ బై శరగతిలోఁ గృతార్థురాలాయెను అప్పు యామెకు విశేష మహిమతులు దొరక నవి తాను చేయదలచిన సరోవకారభృత్యములు చేయుచునే పరీక్షకుఁ జదివినను అద్వితీయబుద్ధి వైభవముచే నీమె పరీక్షలో గొప్పగా కృతార్థురాలాయెను అచ్చట నీమె చదువుచున్న సమయముననే ఆమె తండ్రిగారిని నచ్చటికి మార్చిరి అప్పటినుండి యామె తండ్రిగారివద్దచేయుండి చదువుచుండెను ఆకాలమునందు వివాహ మాడుమని ప్రేమ దేవిగారిని ఆమెతండ్రి అత్యంత నిర్బంధ పెట్టరాగెను ఒక గొప్పధనవంతుఁ డగువరునిఁ జూచి కూతును వాని కిచ్చి వివాహముచేయుటకు నిశ్చయించెను కాని ద్భూతి శ్చయము గల యామె తండ్రిగారితోఁ దనకు వివాహ మక్కఱ లేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పెను అందుపైఁ దండ్రి యామెను నిర్బంధ పెట్టిన లాభము లేదని యెంచి వివాహ విచారము వదలి వేసెను తనయింట నీమె యొక స్త్రీ సమాజము నేర్పఱచి, వారవారము సమాజములోని ప్రతి కందఱికిని భోధ చేయుచుండెను బ్రాహ్మసమాజవాది కోత్సవమునందు ఈమెను “దేవధర్మపరిచారికి దీక్షిత” గా నియమించిరి ప్రేమ దేవిగా రాగ్రామమునందు ప్రతికొఱ కొక గూఢాచారము మేర్పఱచి, యచ్చటి స్త్రీలకు బాలురకు నౌషధంబు లిచ్చుచుండెను ఇదిగాక యామె ప్రతిదినమును ఘోషాయందుండు అడువారి యింటికిఁ బోయి వారికి దైవభక్తి యుపదేశించి, కుట్టపనులు, విద్యమొదలై నవి నేర్పి యుపకారము చేయును అనేక స్థలములలో స్త్రీ

విద్యాస్వాతింత్ర్యములను గూర్చి యుపన్యాసము లిచ్చుచుండెను బీదలకుఁ జేత నైనంత సహాయము చేసి, వారి దుస్థితి బాగు చేయుటకై యీశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచుండెను ఇట్లు అనేకపర్యంత కారిత్యములు చేసి, మఱియు ననేక సత్కర్త్యములఁ జేయఁ దలఁచెను కాని యామెచేయు శక్తిమవలన నామెదేహాంత కంతకు దుర్బలము కాసాగెను ఆమె తన దేహ మశాశ్వతముని యెఱిగినదిగావున, ఈనరోగమును లక్ష్యపెట్టక రోకోపకారమున కై సాటుపడుచుండెను అంత్యకాలము సమీపింప, నీమె తనచరిత్రము స్వయముగానే యింగ్లీషుభాషలో వ్రాసియుంచెను తరువాత నంతకుఁగూ వ్యాధి హెచ్చి ప్రేమదేవి ౧౮-గి వ సంవత్సరమునందుఁ బరలోకవాసిని యయ్యెను ఈమె యింకను జీవించి యుండినపక్షమున, చేసినకార్యములకంటె గొప్పగొప్ప సత్కార్యములు చేసియుండు ననుటకు సందేహము లేదు

రాణీ దుర్గావతి.

గీ చిదుకులఁ గదల్చుటను నన్ని చెలఁగి మండు ,

చెడుగు చేయుటచే బాము పడగద్రిప్ప,

మఱియు షోభంబువలననే మానవుఁడును

దినను మహిమంబు చూపుచు దభ్యముగను — పీఠేశలింగకవి

పదునాఱని శతాబ్దమున బుందేల్ ఖండు సంస్థానములోఁ బ్రసిద్ధి కెక్కిన రాజులలోఁ బ్రథముఁ డగుచందవేల్ రాజునకు హావగుణ సంపన్నురాలగు ఒక కన్యక గలిగెను ఆమె పేరు దుర్గావతి ఆమె హావగుణముల కీర్తి దిగంతముల నిండి, యనేక రాజపుత్రు లామెకొఱకు చందేల్ రాజును ఆశ్రయించుచుండిరి కాని యారాజపుత్రులు తనకూఁతునకుఁ దగినవారు కారని యెంచి చందేల్ రాజు వారి కేదో యొక కారణము చెప్పి పంపుచుండెను ఒకనారి గఢామండలా సంస్థానాధిపతియగు గోండురాజు దుర్గావతినిఁ దన కిమ్మని యామె తండ్రిని వేడెను ఈగోండురాజుయొక్క శౌర్యనాహసములను గుఱించి ఛారులచే వినినదిగావున దుర్గావతియు నాయనయందు బద్ధానురాగయై యుండెను గోండులు జాతియందును, విద్యయందును, నాగరికతయందును రాజపుత్రులకంటెఁ దక్కువవారు గోండువారూరులుగారు, అనార్యులు కనుక నిట్టి నీచకులజునికిఁ దమ శ్రేష్ఠవంశపుకన్యను ఇచ్చుటకు చందేల్ రాజునకు నిష్ఠము లేక పోయెను కాని అప్పుడు గోండురాజు మిక్కిలి బలవంతుఁడుగా

నుండెను ఈ రాజు చాలించెడి గణామంల రాజ్యమంతగా గొప్పది కాకపోయినను, అతడు నిక్కలి బలవంతుడై, అతనికి అనేక రాజులు సహాయముగా నుండిరి ఇట్టి రాజుతో బోరిగెలుచుట సల్లభమనియు, దుగ్ధావతి మనము అతనియందుఁ జికినదనియు నెఱిగి, చందేల్ రాజు గణామండేశ్వరునకుఁ దన కిన్యకి నిచ్చి మహానైభవముతో వివాహము చేసెను

వివాహము జరిగినతరువాత సత్తవారింటికి వచ్చునప్పుడు దుగ్ధావతి, శక్తి రాజ్యమునందున్న బీదనాదల కనేకులకు శాశ్వత సహాయము లేర్పింపఁను అందువలన వారందఱామెను తమ పాలటి దైవమని భావించి, యామె కనేకము లైనదీవన లాసంగిరి ఈమె గణామంలమునకు వచ్చినతరువాత నీమెభర్త, రాజ్యవిచారిణ మెనియుచేయక, యీమెయందే యధికాను రాగము కలవాడై, సదా సర్మదానగితిరిమునను, అచ్చటనున్న యుద్యానవనములయందును విహరించుచు నాలము వర్ధపుష్ప ముండును అనేక పర్యాయములు దుగ్ధావతి రాజ్యమును భాగంగా నేలుటచి రాజునకు పొందించెనుగాని విషయానక్తుఁ డయిన రాజు ఆమెటలను లక్ష్యపెట్టినవాడు కాఁడు అంత గొంత నాలమునకు దుగ్ధావతిరాశి గర్భవతియై యొక పుత్రునిఁ గనెను ఆపుత్రునికిఁ బదినంపత్సరములప్రాయము వచ్చినప్పుడు, రాజుగా రేదో రోగముచేత మృతి పొందెను అప్పుడు రాజ్యచాలన మంఠయు దుగ్ధావతిమీఁదఁ బడినందున నామె తనకుమారుని పింహననాధీశుఁ జేసి, యతినిపేరిట తానే రాజ్యముఁ చేయ జొచ్చెను అమె తన పెనింటివలెఁగాక, నిగుల దక్షుతితో,

న్యాయముతో, రాజ్యపరిపాలనముఁ జేయుదుఁ బ్రజలను సంతోష పెట్టుచుండెను

ఇట్లు తనప్రజలను యిఖిపెట్టుచు, పరరాజులతో వైరము లేక యైదాటునంవత్సరములు రాణీగారు రాజ్యము చేసినతరువాత మొగలాయి రాజైన యక్బరుబాదుషా ఆమెఁ ద్రి విని, యిట్టి రాజ్యము పరివాలించెడిరాణి మనకు నంకితురాలుగా నుండవలయునని నిశ్చయించెను, ఇట్లు తలచి యక్బరు ఆసఫఖాను అను ప్రసిద్ధవీరుని ౧౫౬౪ వ సంవత్సరమున దుగ్గావతిరాజ్యము పైకిఁ బంపెను! అక్బరు సకల సద్గుణసంపన్నుడని సరిత్రకారులు చెప్పెదగు అతనియందు ననేక సద్గుణము లుండెడివి ఇతర యవన శ్రుభువులతోఁ బోల్చి చూచినయెడల నతఁడు దేవసమానుఁడే యని చెప్పుటకు సందేహములేదు కాని యిట్టి మహాత్మునిని గూడ రాజ్యకాంక్ష వదలినది కాదు రాణి దుగ్గావతి, యక్బరు నేను, ఆయనరాజ్యములోని ప్రజలనేను యెంతమాత్రము బాధ పెట్టినది కాదు వారి జోలికైన నెన్నడు పోయినదికాదు ఇట్లు లుండఁగా నాయబలమీఁదికి సైన్య మంపుట మహత్వా కాంక్షగాక మఱియేమి? ఇట్లు ఆసఫఖాను హూరుఁడు (అవును అబలతో యుద్ధమునకుఁ దలపెట్టినవాఁడు శూరుఁడే) తనపై దండెత్తి వచ్చుచున్నాఁడన్నమాట విని, దుగ్గావతి భయపడక, మహాధైర్యముతో యుద్ధమునకు సిద్ధము చేయసాగెను మహాప్రయత్నము చేసి కొద్దికాలములోనే ౫౦౦ కరులను, ౫౦౦ తురంగములను, గొప్పకాల్బలములను సిద్ధపఱచెను తాను పురుషవేషము ధరించి, ఆయుధములను బుచ్చుకొని, యేనుఁగు పై నె

కి ప్రాప్తమగుచున్నది యుద్ధభూమికి వెడలెను! ఆమెనుజూచి
 సైనికుల కిందటికిని ఉత్సాహము గలిగి వారికొర్య మినుమ
 డియై వారు ప్రోత్సహముపై నడిచి యతిహస్త లగు యవన
 సైనికుల ననేకుల నాపుమాస, మఱునాఁ నొసేనాధిపతిని య
 మనదనమున కనుచ నిచ్చియించిరి కాని శ్రీకృష్ణునిచే మహావి
 రుడని ప్రఖ్యాతిచి గాంచిన అనంతభా కొద్దిపై న్యముతో నీమె
 ముందుచుట దుష్టర మని తెలిచుకొని, మఱునాఁ డిం మి
 పై న్యమును గూర్చుకొని, తమవద్దనున్న యరంగి లన్నియు సగ్ర
 హాగమునం దుంచి, గోంపుపైనికులపై నకిసాత్తుగా వచ్చి, తన
 నామధ్య మిం యుజూప వారు శిశుకాకుషడి శత్రువుల మా
 కొన గుట్టలు కాకయుండిరి ఇట్టి దురువధులూచి, దుర్గాన
 తీకుమారుఁ డెల్ల వయస్కు డయ్యును, అభిమన్యు కల్పుఁ
 దుగాన, తాను ముందై వెఱవవలదని సైనికులకు ధైర్యమి
 చ్చి, శత్రువులను మార్కొనెను ఇట్లు కొంతసేపు మహాధైర్య
 ముతో భోగి యాశాల హూరుడు గాఢమా ముచే మూ
 చ్చిలెను అప్పుడు సైనికు లందఱు చింతాక్రాంతులై యా
 దుఖవార్త, యింకొకవైపున తురకలను మర్దించుచున్న దుర్గా
 వతికిఁ దెలియఁజేసిరి ఆమాట విని, దుశుండు కిది సమయము
 కాదని యెంచి, రాశీగా రిచమంతైనను జలింపక పుత్రవాశ్వల్య
 మును ఆపి, తనసేనాధిపతికి నిట్లు వర్తమానము చేసెను “ఈస
 మయము ధైర్యమును వదలి దుశుండు కూర్పుండఁ దగినది
 కాదు శత్రుహాననము మన ముఖ్యకర్తవ్యము ఈశ్వరేచ్ఛ
 వలన నైన కార్యమునకు వగవఁ బనిలేదు కాన పిల్లవానిని శిధిర

ముచకుఁగొనిపోయి తగిన యుపచారములు చెయుఁడు నేని
ప్పుడు యుద్ధమును విడిచి వచ్చుటకు వీలులేదు రణయజ్ఞము
సమాప్తము చేసి, ప్రాప్తియున్న మరలఁ జూచెదను ” ఈయనుజ్ఞ
ప్రకారము సైనికులు కార్యమును జరిపిరి

యుద్ధమునందుఁ గొంత సేపు వారికి జయమును, కొంత సేపు
వీరికి జయమును గలుగుచు, శుద్ధ కెవరు గెలుతురొ నిశ్చయిం
చుటకు వీలు లేకయుండెను ఇట్లు కొంతసేపు ఉభయపక్షముల
సమానముగా యుద్ధము జరిగి, అది హిందువుల నావృతంత్ర్య నా
శించ కాలముగాన, తురుష్కుల కే యాధిక్యము వచ్చెను గోండు
సైనికులు పోరాడిపోరాడి, ఉత్సాహహీనులైరి గోండు లెట్లై
ట్లు ఉత్సాహహీనులైరో, అట్లట్లు మ్లేచ్ఛులబలము హెచ్చుచుఁ
బోయెను తమరాజ్యమును గోండు దేశమునందు స్థాపించవలె
నన్నదృఢేచ్ఛ గలవారు గనుక ‘దీ-శీ-’ అను రణశబ్ద ముచ్చ
రించుచు, ఘోరముగా గోండు సైన్యములను దెగటార్చిరి ఇట్లు
భయంకర మయిన హననయజ్ఞము జరుగఁగ, మూడువందల సైని
కులతోడ దుర్గావతిరాణిమాత్రము బ్రతికి భయంకరముగాఁ
బోరాడుచుండెను ఆమెను మార్కొనుటకు ఆసపఘా దుర్గా
వతివద్దికి స్వయముగా వచ్చెను కాని యామె రాద్రమునుజూచి
భయమంది, దూరముపోయి, అటనుండి యామెపై బాణవర్ష
మును గురిపించఁదొడఁగెను ఆమె యీ బాణముల నన్నిటినిఁ
దునిమెను కానియందొక బాణము శిరస్సునందు గ్రుచ్చుకొ
నఁగా నామె మఱింత క్రోధాయమానమానసయై, ఆ బాణమును
తానె పెరికివైచి, మఱింత రాద్రముతో యుద్ధము చేయసా

కాను' అప్పు డామెశరీర మంతయు రక్తమయ మైనసంగతి
 గూచి, ఆమెడస్సిన దని తెలిసికొని, స్వామిభక్తు గలయొకసే
 వకుఁ డామెను సమీపించి యిట్లనియె, “అమ్మా! మీఁదిక యు
 ధమును శేసినందువలన లాభ మేమియు లేదు కొద్దికాలము
 లోనే శత్రువులు మిమ్ము చొరబెట్టఁ గలరు వారిచేతులలోఁబ
 డకి శీఘ్రముగా చిచ్చటనుండి పాయనముచేయుట మేలు తమ
 కొకియిబ్బంది ప్రక నేను ఆవలకు దీసికొని పోయెదను ” య
 సెవకుఁడు పలికిన యీవచనములు విని ఆమెచింతించి, శ్రు
 వులు నిజముగా సమీపించుచున్నారని మూచి, పవిత్ర మైనదే
 హము మేచ్చులచే నపవిత్ర మగునన్న మాటమాత్రము తలఁ
 పునకురాగా సహింపలేక, విష్ణువదనయై, తనసేవకునిజూచి
 యిట్లనియె “ఓరీ! నీనన్నమాట విన్నము ఇదిగో నాచేత
 నున్నఖిద్గముంగొని, యిచ్చటనే నాకింకేదము చేయుము,
 నేను క్షత్రియకన్యను, కాన పగరకు వెన్నిచ్చి, చనుట నాకను
 చితము ఈశరీరముచు శిశ్రు లంబ గూడదు కాన చి వన్యధా
 విచారము చేయక నాతల దునుముము అందుచే నేను వీరస్వ
 ర్గమును బొందుదును నాయాజ్ఞ విని నన్నసంకటమునండి కా
 పాడినందున నీకును బుణ్యమే గలుగును, నాపము గలుగ
 నేరదు ” ఈమాటను విన్నతోడనే యాస్వామిసేవాపరాయణుఁ
 డయిన సేవకుఁడు చిశ్చేష్టితుండై యేమియు దోచక నిలువఁబ
 డెను కొంతసే పట్లు నిలువఁబడి వాఁ డిట్లనియె “తల్లీ నావి
 న్నప మాలకించి, ఈయేనుఁగు నెక్కుండి అది శీఘ్రముగా మి
 మ్మును శత్రువులబారినుండి తప్పించి, యవతలకుఁ గొనిపో

వును నేను స్త్రీవధ చేయఁజాలను” అప్పు డారాణీగారు
 యిక్కిలి విచారించి, స్త్రీచ్ఛూమెను సమీపించుట గని, తన
 ఖడ్గమునకు మ్రొక్కి దానితోఁ దనంతట దానే పొడుచుకొని
 రణభూమియందే వ్రాణములు విడిచెను!!! రాణీగారిశివము
 స్త్రీచ్ఛూలచేఁ బడకుండ నామెసేవకుఁడు భద్రపఱిచి, తానును
 యుద్ధముచేసి యచటనే మృతుఁ డయ్యెను! రాణీగారికుమారుఁ
 డును పరలోకగతుఁ డయ్యెను ఇట్లుక తురకబాదుషాయొక్క
 రాజ్యలోభముచేత గోండుసంస్థానములోని చిరపరాధు లగులోకు
 లందఱు హతులైరి అహ! రాజ్యలోభ మెట్టి ఘోరకృత్య
 ములను జేయుచో చూడుడి

ఈరణశూరి యైనదుర్గావతియొక్కసమాధి జబ్బలపురము
 వద్ద నున్నది ఆసమాధియొద్దనే యీమె గుణవర్ణనాత్మక మైన
 శిలాశాసనము కలదు అచ్చటికి వెళ్ళిన బాటనారు లందఱును
 ఆసమాధిని మహాభక్తితోఁ జూచి యీశ్వరనారిని గుఱించి
 పూజ్యభావముచు వహించెదరు పరమధార్మికుఁ డయిన యొక
 బాటసారి యిందుచుఁగుఱించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు “దుర్గా
 వతియొక్క సమాధి యాపర్వతదేశమునందు నిర్మించఁబడినది
 అచ్చట రెండు వాషాణస్తంభంబు లున్నవి వానినిఁ జూడఁగానే
 వెనుక జరిగిన యుద్ధము మూర్తివంతముగాఁ గనులయెదుటఁ
 గానఁబడును ఆగిరిశిఖరముమీఁద నిప్పటికిని భయంకరమైన
 రణఘోషము రాత్రిపూట వినవచ్చునని యచ్చటిలోకులు నమ్మె
 దరు నిర్జన మయ్యెను రమణీయ మగుసీంధలమునకు వచ్చెడి
 బాటనారులు ప్రేమపూర్వకముగా రాణిగారి సమాధిని దర్శి

తురు ఆమెపరాక్రమ ప్రవణముచే విస్మయచిత్తులయి నాచంద
ముతో నామె సమాధినిఁ బూజించెదరు ఆస్థలమునందుఁ బ్రకాశ
మానము లయినగాఁ తునుకె లచేకిము లున్నవి ఆగాఁత ను
కలే రాణిగారికి గాటనారు లప్పించెదరు ఈపూర్వాచారము
ననుసరించి, నేనును దుగ్ధావతియై యిదివ్యగ్రణములను అభినం
దించుటకయి యెక్కిగాఁ తునుక సహాధికి చర్చించితిని ” అవును
ఇట్టి యతాకారౌర్య మేరిక పభిసందనీయము గాకుండును ? అత్రి
యలకు నత్యంత క్రేయశ్రుత మయినధర్మమును నాచరించి స్వర్గ
ద్వారిమునందుఁ బోచ్చినవారు పురుషులయినను, స్త్రీలయినను
సర్వజనచంద్యుఁ యై యున్నమాత్రము నర్హును కదియే బోధించి
నాడు —

మధుచ్చియాచోష్ణం స్వర్గద్వార మపావృతమ్

సుఖిః క్రిత్రయా పార్థ ! లభంతే యుద్ధ మిద్భుతమ్

* ఓ అరుసుడా ! కోరకుండ సంభవించినట్లయ్యు, తెలువబడిన స్వర్గ
ద్వారిరూపమయిదియు నగు నిట్టి యుద్ధమును ఏరాజులు పొందుచున్నారో,
వారలు సుఖు లగుచున్నారు — భగవద్గీత ౧౨ ౨ శ్లో ౩౨

సాంభాగ్యవతి రఖిరూపాయి కేళోకర్.

స్త్రీవిద్యావిజయధ్వజము !!!

సంపత్తి సరస్వతి సత్యం సంతానం సదసుగ్రహము

సత్తా సుకృతీసంబారః సకారా సప్త గుర్గభా †

వర్తమానకాలమునం దీహిందూ దేశమున స్త్రీవిద్యను గుఱించి యనేక వాదవివాదములు జరుగుచున్నవి ఉన్నతవిద్య స్త్రీలకు నేర్పవలయునా వలదా యన్నసంగతిని గుఱించి యనేకులనేక విధములుగా వితర్కించుచున్నారు కొందఱు, స్త్రీలకుఁ బురుషులవలె నన్ని విద్యలు చెప్పవచ్చునని చెప్పెదరు స్త్రీలకుఁ బురుషులవలె నున్నతవిద్య యక్కఱలేదనియు, వారి కతఃపక్షము గలిగినఁ జాలుననియుఁ గొందఱు చెప్పెదరు స్త్రీలకుఁ బింటి పనితప్ప చదువుతో బొత్తిగా ప్రయోజనము లేదనియు మఱి కొందఱు చెప్పుచున్నారు స్త్రీలకు విద్య నేర్పినయెడల వారు గర్వింతు రనియు, విచారాది న్వాభావిక సద్గుణమును త్యజింతు రనియు, భర్తను లక్ష్యము చేయరనియు, అందువలన సుసారము చక్కఁగా జరగక, స్వధర్మ మంతయు చెడి, సమాజ సౌఖ్య మంతయు విధ్వంస మగుననియుఁ గొందఱు ప్రతిపాదించెదరు ఇట్లు ప్రత్యక్షముగా ఉదాహరణము లేనియు నెదుట

† సంపత్తి, సరస్వతి (విద్య), సత్యము, సంతానము, సదసుగ్రహము (పెద్దలకృప, లేక గొప్పవారి ఆశ్రయము), సత్తా(అధికారము), సుకృతీసంచయము, ఈసకారసప్తకము దుర్లభము సుమా

లేచందులన చెవరి, మన వచ్చినట్ట వారు స్త్రీవిద్యావిషయ
మన సూత్రానుసారములు 'విద్యా దదాతి వినయం' అని
యున్నది. నుక విదుషి స్త్రీ లిశర స్త్రీలకంటె నధికశక్తిలము గల
వారును, అధిక విచయసంపన్నులును, కానలయను వనను
విద్యచే స్త్రీలు చెడుదురిని యచేయు చెప్పట వింశగానున్నది
ఇట్టి యాక్షేపకు లాడుచూటలు కేవల మన్యమని గాన
టను ప్రత్యక్షప్రమాణములే కావలయును ఉన్నతవిద్య చేర్చు
కొని, మహావిద్యావతులని నేరు నడయు, విచయాదిసంగణ
విభూతిలను, ధర్మశ్రీల విడువక ఇంగ్లీషువారి దురాచార
ములను గ్రహింపక, వా సంగణములనుమాత్రమే గైకొనుచు
పాతివ్రత్యమును బూర్తిముగా బ్రతిపాలించి సతీతీర్థామల
యొక్క ప్రత్యక్ష చరిత్రములే దుర్మాషలాడు ప్రతిపక్షులను ల
తులను జేయును ఇట్టిపవిత్ర చరిత్రములవలన, మనదేముచు
గల స్త్రీవిద్యాద్వైషమ్య సమూలముగా నడంగగలదు ఈ
దేశమునందు స్త్రీవిద్య వృద్ధి జెందినకొని, ఇట్టిసంగణ
భీత లయినవిదుషీరక్షము లనేకులు గలుగగలరు ఇప్పుడు
దొరతనమువారిసహాయమువలన నీదేశమునం దనేక బాలికా
చారిశాలలు స్థాపించిరివి ఈచారిశాలలయందు నేర్చుకొని
యచ్చటచ్చట విదుషీరత్నము లుత్పన్న లగుచున్నారు ఇదియు
నుగాక యనేక స్త్రీవిద్యాభిమానులు, శమభార్యలకు విద్యచెప్పి
వారిని తమసహధర్మచారిణులుగా జెసికొనుచున్నారు ఇట్లు మ
నదేశమునం దుద్భవించుచున్న విదుషీమణులసగుణసంపదలు,
లోకులకు దెలిసి, స్త్రీవిద్యను వృద్ధిపఱుచుట ప్రతిష్ఠదేశాభి

మానునిపని కనుక నిప్పుడు బ్రతికియున్న యొకమహాసాధ్వీ
యొక్క దివ్యచరిత్రము చదువరులకొఱకీమాలయందు గ్రుచ్చు
దలఁచితిని ఈమె పేరు సౌభాగ్యవతి రఖమాబాయి కేళోకర్
ఈపత్నివ్రతాతిలకముయొక్క విద్యావైభవము, అసామాన్యసౌ
జన్యము, నిస్సీమపతినిష్ఠ, పరమవినయము, సంపూర్ణశాలీనశ,
అనుపమేమాదార్యము, అనుకరణీయ మయినగృహ నిర్వాహ
కత్వము, మొదలయిన సద్గుణసమూహమును జూచి, విభ్రమ
ముఁ జెంది యెంతగొప్ప పూర్వనాగరికుఁ డయినను, తనమనసు
లోని ప్రవిద్యాద్యేషము సంపూర్ణముగాఁ బోఁగొట్టుకొని
యఁగఁడు స్రీవిద్యాభిమాని కాక మానఁడు ఇట్టిప్రభావ మీచ
రిత్రమునందుఁ గలదు గావుననే, యీమెను మహారాష్ట్రములోని
పూర్వనాగరికులగుపత్రికాకర్తయగుడ వేయిచోళ్ళ కొనిమఱుడు
మన్నారు కావుననే యీమె చరిత్రముమునకు శిరోభాగము
నందు నేను 'స్రీవిద్యా విజయధ్వజము' అని పెరుపెట్టితిని
శిరోభాగమున నుదాహరింపఁబడిన శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడిన
సకారసప్తక మీమెయంగు నేకీభవించియుండుటఁ జూచి, మహా
శ్చిర్యమగునై, ఇట్టిపవిత్రచరిత్రమును వ్రాసినయెడల సోద
రీమణుల కత్యంతోపయోగ మగునని యెంచి రఖమాబాయిగారి
చరిత్రము సంక్షేపముగా వ్రాయుచున్నాను

సౌ రఖమాబాయిగారు మహారాష్ట్రవైశ్యులు ఈజాతి
వారు చాల తక్కువగానుండి, బొంబాయి, సోలాపూరు, విజా
పూరు, వసయీ, యన్నగ్రామాదులలోనే యున్నారు ఈమె
బొంబాయి పట్టణమునందు ౧౮౨౭ వ సంవత్సరప్రాంతమున

జన్మించెను చిన్నతనమునం దీమె విద్యాభ్యాసము చేసినది
కాదు ౧౮౩౨వ సంవత్సర ప్రాంతమున గాంధాయిలో,
డాక్టరు కృష్ణాజదాదాజీ యన్నఆయనతో నీమె వివాహము
జరిగెను ఈ వివాహముయమునిండియే, గాంధాయి నిజము
యినచరిత్రమునకుఁ గ్రారంభ మయినదని చెప్పవచ్చును రా
శ్రీ కృష్ణాజీగారి మూలనివాసస్థలము వరయీ యన్నగ్రామము
ఈయన బొంబాయిపట్టణములోని గ్రాం ౨ మెడికల్ కాలేజీలో
వైద్యశాస్త్రము నభ్యసించి, డాక్టరుపరీక్షయందు పారంగతుఁ
డయ్యె ఈయనకుఁ జిన్ననాటినుండియు విద్యావ్యసనము గలదు
పాఠశాలయం దభ్యసించిన వైద్యశాస్త్రమునందేకాక, సహా
రాష్ట్రభాష, వ్యాకరణము, కవిత్యము మొదలయినవాని
యందుఁగూడ కృష్ణాజ ప్రవీణుఁ డయ్యెను ఈ డాక్టరుకుఁ ౧౭
మమునుండి ప్రేమవిద్యయందుఁ జాల అభిమానముగలదు కేవల
క్షరజ్ఞానముమాత్రము స్త్రీలకుఁ జాలునని యీయన అభిప్రాయముకాదు
రుషులభ్యసించు నుత్పత్తివిద్యలన్నియు స్త్రీలకు
నేర్పవచ్చునని కృష్ణాజగారి యభిప్రాయము విద్యవలన నాడు
వారు చెడిపోవుదు రన్నమాట యసత్యమని డాక్టరుగారి యభి
ప్రాయము గనుక, తాను స్వయముగా తనభార్యకు విద్య నేర్పి,
స్త్రీవిద్యా నిందకులమాటలు నవ్విన్న సృష్టిలోనివేగాని, వాస్తవ
సృష్టిలోనివి కావని ప్రత్యక్ష ప్రమాణముతో ధృవీంచుటకు డాక్టరు
కృష్ణాజగారు చిశ్చయించిరి

తననిశ్చయము ననుసరించి కృష్ణాజీగారు రఖమాఖాయికి విద్య
నేర్పుట కారంభించిరి ఆమెకు వివాహమునకుఁ బూర్వము విద్యా

గంధ మయినను లేకపోయినను, బుద్ధికుశలత గలిగినదిగావున, త్వరలోనే మహారాష్ట్రము వ్రాయుట, చదువుట చక్కఁగా నేర్చుకొనెను అందువలన ఆయన కథికోత్సాహము కలిగి, భార్యకు విద్యచెప్పట మొనరి కొకవిచారమున పనిగాఁ దొఁచెను ఈ యుద్యోగమునకును, రోగులయిండ్లకు వెళ్లి చూచుటకును కావలసినవేళతప్ప, కడమసమయ మంతయు కృష్ణాజగారు భార్యకు విద్యగఱపుటయందే గడపించుండెను ' ఆకాలమునందు బార్యభర్త లిరువురును యశావనసంపన్ను లయ్యుండియు, ధన సంపన్నులై యుండియు, నితరులవలె నేవేచ్చానుఖములయొ గిప్టము లేనివారై, యుభయులును విద్యాభివృద్ధికై వాటుపడుచుండిరి ' అట్టి సమయమునం దెంతమాత్రము విసుగులేక, ఆమె యెంత త్వరగా సభ్యునిచినంత యుత్సాహముతో బోధించి కృష్ణాజగారి సదుద్దేశము సంతయుఁ బ్రశంసించవలసి యున్నది కృష్ణాజగారు తంభార్యకు విద్య గఱపినరీతి యత్యంత ప్రశంస నీయముగాను, అనుకరణీయముగాను, ఉన్నది రఖమాబాయి గారు చదువుకొను అఱలోఁబెట్టిన ప్రతిపదార్థమును బోధప్రదముగానే యుండెను గోడలకు గోడనంచులు మొదలైనవి కొట్టుటకుమారుగా గోళములయొక్కయు, గోళార్థములయొక్కయు, నక్షత్రములయొక్కయు, సూర్యమండలముయొక్కయు, గ్రహణములయొక్కయు సుందరమైన పటములను కృష్ణాజగారు కొట్టించిరి జగత్తులో పరగ్రతములయొక్కయు, నదులయొక్కయు, ద్వీపములయొక్కయు, పటములను శ్రమపడి సంపాదించి, గది నలంకరించుచుండెను ఆవిద్యామందిరమ దు, భిన్నభిన్న దేశ

ముంబోని లో ల ప్రామలును, చి, తార, నాపది మొన
 లైన పారాశికనాస్త్విమణుల పటములను అహల్యాగాయి,
 ఎంజబేతు మొనలైన స్త్రీలయొక్కయు, వాంగుట, నె
 పోలియ మొనలైనవారియొక్కయు పటములును, తుం
 రాము, రామదాన, మోహోపంతు, ముక్తేశ్వరుడు మొన
 లయిన మహారాష్ట్రీకపులయొక్క బోధననములు పెద్దితర
 ములతో వ్రాయబడిన కాగితములును, స్థలస్థలమునందు గాన
 చచ్చుచుండెను మారునిచుట్ట పృథివి యెటులు తిరుగునో,
 పృథివిచుట్టును రెట్లు తిరుగునో గాపుటకు జేయబడిన
 యంత్రము, వాయుభారమును గొలుచుయంత్రము, అగ్నిత
 గొలుచు యంత్రము, పాలలో నీరు కలిసినది లేనిది తెలిసికొను
 లకు జేయబడినయంత్రము, పల్లచేయంత్రము, గాగ హకత
 నినుత్తమై చేయబడిన గడియారము మొదలయిన చిన్నచిన్న
 కొద్దివల గలయంత్రములచే గాగది యలంకరింప బడుచుండెను
 ఇట్లు అవిద్యామందిరమం దెటగూచినను, ఆనందప్రదము లగు
 నట్టియు, బోధప్రదము లయినట్టియు జ్ఞానప్రదము లయినట్టియు
 వస్తువులే గానవచ్చుచున్నందున, ఆగృహముకేవలముగా సర
 స్వతీదేవియొక్క విలాసమందిరముగాఁ దోచుచుండెను ! ఇట్టి సర
 స్వతీమందిరమునం నిధ్యయనము చేసినందువలన రఖమాబాయి
 గారికి సరస్వతీ దేవితో నతిశీఘ్రముగా సహవాసము గలిగెనని
 చెప్పుటకు సందేహము లేదు - గదిలోని యేదే పదార్థమువైపు
 ఎప్పుడెప్పుడు దృష్టిపోయిన అప్పుడప్పుడు కృష్ణాగారు వాని
 వాని విషయమై భార్యకు సవిస్తరముగా బోధ చేయుచుండిరి

అచ్చటి ప్రతి పదార్థమును జూచి దానిని గుఱించిన సంగతులన్నియు సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికోవలయునని యామెకుఁ గూతూహలము గలిగి యామెభర్తయ నవినయముతో ననేక ప్రశ్న లడుగుచుండెను దాక్యరు కృష్ణాజి సర్వము తెలిసినవాడుగావున, భార్యకుఁ గలిగినశంకల కన్నిటికిని తగిన సమాధానములు చెప్పి, ఆమె జ్ఞానమును వృద్ధిపఱచుచుండెను ప్రసంగానుసారముగా నితిహాసము, "పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, "రసాయనశాస్త్రము, "వ్యాతిష శాస్త్రము మొదలైనవానిలోని సంగతు లన్నియు మనోరంజకముగా నుండునటుల బోధించి యామె మనస్సునందు నాటుచుచుండెను! వ్యాకరణము, గణితము మొదలైన విషయములు నేర్చునప్పుడేను, నేర్చుకొనునప్పుడేను పురుషులకే మహాశరీరముగా నుండును స్త్రీల కంశకంఠఁ గరినముగా నుండునని వేరుగాఁ జెప్పవలెనా? ఐనను కృష్ణాజీగారు గణితవ్యాకరణములను గూడ సులభముగాను, మనోరంజకముగాను భార్యకు నేర్పిరి! ఇందుచేతనే రఖమాబాయిగారు గణితవ్యాకరణములలో విక్కిలి ప్రవీణయై, కోలాపూరుపట్టణములో నధ్యాపనము చేయునప్పుడు, ఈవిషయములలోని ప్రావిణ్యమును గుఱించి ప్రఖ్యాతిని వహించెను ఇదియంతయు కృష్ణాజి దాదాజిగారి పరిశ్రమఫల మని చెప్పుట కేమి సందేహము? ఇంగ్లీషు నేర్చుకొని, మాతృభాషలను మఱచిపోవువారివలెఁగాక కృష్ణాజీగారు, మహారాష్ట్రభాషయందుఁ బ్రావిణ్యము గలవారుగావున, ఆయన తనభార్యకు మహారాష్ట్ర భాషయొక్క సాహిత్యశాస్త్రమును గూడ నేర్పెను

ఇట్లు రఖమాబాయిగారు మహారాష్ట్రమునం దధికారభ్యాసము గలవాడై, యింగ్లీషువిద్య నభ్యసించుటకుఁ బ్రారంభించిరి ఆమె కుఁ గల యుత్సాహమువలనను, కృష్ణాజిగారి పరిశ్రమమువలనను కొద్దికాలములోనే యాభాషయందుఁ గూడ రఖమాబాయిగారి కిఁ జాలప్రవేశము గలిగెను ఇదియంతయు, నామె స్వయముగా నింటిపని చేసికొని తీరినకాలములో నేర్చుకొనెను ! బాకీ వెక క యింటనే యభ్యసించినను, బడియం దభ్యసించి ప్రవీణులనఁబడు వారికంటె నధికముగానే నేర్చెను ! కాని, యింతవిద్యాంశురాలయినను, ఈమెకు నక్షరజ్ఞాన మైనకిలదని, యిరుగుపొరుగువారి కేమి, బాంధవుల కేమి తెలియక యుండెను ! ! ఐనను కస్తూరి పరిమళ మొంతి దాచినను దాగనేర దన్నట్లు, ఈమె యెంత గుప్తముగా నుండినను, ఈమె కీర్తి మిక్కిలి చమత్కారముగా నీవలకు వచ్చెను

డాక్టరు కృష్ణాజి యెల్లప్పుడును క్షేమపనియం దధికశ్రద్ధ గలవాడయి, కౌశలముతోఁ గనిని నిర్వహించుచుండెను కానఁ బనియధికారులాయనను జాల ప్రేమించుచుండిరి అప్పటి యధికారిపేరు డాక్టరు నెస్థను ఒకరోజు డాక్టరు జాన్స్టన్ అకస్మాత్తుగా కృష్ణాజిగారి వైద్యశాల గూడుట కయి వచ్చెను వచ్చి, ఏమిత్తుగా వైద్యశాలకు రావలసినదని వ్రాసి కృష్ణాజి యింటికి రొకచిటిని బంపెను కాని కృష్ణాజిగా రొకరోగవిఘాతముకయి, దగ్గట గ్రామమునకు వెళ్లియున్నందున, ఆయుష్టరము రఖమాబాయి చేతఁబడెను ఆయుష్టరము ఇంగ్లీషున నున్నందున, ఆమె దానిక్రింద “ కృష్ణాజిదాదాజిగారు ఇంటివద్ద

లేరు రోగినిజూచుటకయి గ్రామాంతరము వెళ్లియున్నారు, నాయంకాలమునకు రాగలరు” అని యింగ్లీషుతోనే వ్రాసి, దొంగారివద్దకిఁ ద్రిప్పి పంపెను ఆకాగితము చూచుకొని, ఆయన యింటికిఁ బోయెను, గాని ఆకాగితముపై దస్కతు లేనందున కాగిత మెవరు వ్రాసిరో యని అన్వేషనుకు సంశయము కలిగెను

తదనంతర మారోహితాయంతనము కృష్ణాజగారు గ్రామము నుండి వచ్చి వెంటనే డాక్టరు అన్వేషనుగారి యింటికి వెళ్లిరి అనేకసంగతులను గుఱించి మాటలాడి ప్రసంగానుసారముగా దొరవారు “నాయుత్తరమునకు ఇంగ్లీషుతో జవాబు వ్రాసిన వా రెవరు?” అని కృష్ణాజని అడుగఁగా “జవాబు వ్రాసినది నా భార్యయే” యని యాయన ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను అప్పుడు దొంగ రత్యంత విస్మితులయి “ఇంతవిద్య నామె యెచ్చట నభ్యసించెను” అని యడిగెను అందులకు కృష్ణాజగారు “ఇదియంతయు నేను ఇంక నేర్చినవిద్యయే, గాని మఱి యెచ్చటను నేర్చుకొనినది కాదు” అని చెప్పెను ఆమాటలు విని దొరగారు మిక్కిలి యానంది మగ్నమానయై ‘మీభార్య దర్శనము నా కగుటకు నేమయిన నభ్యంతరము కలదా?’ యని మిక్కిలి పూజ్యభావముతోనడిగెను అందునకు కృష్ణాజగారు రొప్పుకొని, యింటికిఁ బోయిరి మఱువా డుదయమున దొరగారు వచ్చి, వైద్యశాలయంతయు సంశోధించినతరువాత కృష్ణాజీ తన యధికారిని నింటికిఁ దీసికొనిపోయి భార్యను జూపించెను ఆమెను చూడఁగానే నిన్నప్రత్యుత్తరము వ్రాసిన స్త్రీ యీమెయే యయియుండవచ్చునా యని దొరగారికి సంశయము కలిగెను

నాని కొద్దెకాంము కొనె ఆమె సంభాషణచలన నామె విద్యాభి
 యము స్వక్తిమయు, అచ్చుగారి సంభయము తొలగెను
 ఇంకొనెయుండు ముంకెద్య నేర్చునుట గాచి రోవారికి
 మిక్కిలి యాశ్చర్య ము, ఆయన కృష్ణ గారిని, రఖమాగా
 ముకారిని మిక్కిలి కొనియాడెను వారిశ్రమను అభినందించి
 నారిని నుత్సాహము కలుగునట్లు చెప్పెను

కృష్ణాజిగారి యాయుదాహరణమువలన నిదోములొని
 పురుషులు గోధగ్రహింపవచ్చును ఈదోషముగో గాళికా
 శాల లుండినను శాలలకుఁ జిన్నచిన్నవల్ల నెరుగును
 కొంచెము పెద్దవా రయినెరువాత ఆడు ల్లు పాశాలగు
 నెను టకు స్థిరపగుదురు కనుక హిందూమందులకు సంపాద్య
 ముగా విద్య నేర్చునుటకు గాలికాపాశాల మవయోగిం
 కవు ఇదియునుగాక యనేక బాలికాపాశాలలలో బురుషు
 యుపాధ్యాయులుగా నుండుటవలన ననేకులు, తమ గాలికాను
 చాశాలలకుఁ దప చొల్లరు కావున స్త్రీవిద్యాభిమానులు
 ఎరుషు లందఱును తమతమభావ్యలకును, పక్కలకును, చెల్లెం
 డ్రకును, ఇంటివద్దనే చేతయునంతవిద్య గణపలయును కైచ
 లము అక్షుజ్ఞానమేకాక సమస్తవిద్యలును గృహమున నేర్చి
 నచ్చునని, రిఖమాబాయిగారి యుదాహరణమువలన స్పష్టమగు
 మిన్నది కావున ప్రస్తుతస్థితిని విడువఁజాలని మనదే మునోచి
 పురుషులు గృహమునందుననే చేతనైనమట్టుకు ప్రవిద్యను
 వృద్ధిచేయవలయును ఇట్లు చేసిన బహులభముగాను, శీఘ్ర
 ముగాను, ఈదేశమునందు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధి కాగలదు

భార్యకుఁ జదువు చెప్పనపుడు డాక్టరు కృష్ణాజిగారికిఁగాని, అత్యుత్సాహముతోఁ జదువుకొనునపుడు సా॥ రఖిమాబాయికిఁగాని, ఆవిద్యవలన ధనము సంపాదించవలెననిన యూహలేదు విద్య నేర్పుటయందును, నేర్చుకొనుటయందును వారి ముఖ్యోద్దేశము లేవియన, 'ఆమె మానసోన్నతిచేసి ఆమెను జ్ఞానవతిని జేయటయు, స్త్రీల కిట్టిజ్ఞానము గలిగిన చెడుదురన్నలోకోక్తి యబద్ధముని చూపి అట్లు యిధోక్తు లాడువారిని లజ్జితులను చేయుటయు, 'మనదేశములోని స్త్రీలకు కొక యుత్తమోదాహరణము చూపుటయు, 'స్త్రీకి జ్ఞానప్రాప్తియై సృష్టిచమత్కార జ్ఞానమంతయు భార్యాభర్తల కిరువురికి సమానముగానున్న వారిజీవితకాలము విశేషచుఖముగా జరుగనని వారితాత్పర్యము ! ఈయద్దేశముతోనే చేతనైనంతమట్టుకు కృష్ణాజిగారు భార్యకు విద్యనేర్పిరి కాని యీవిద్యవలన వారికి ద్రవ్యసంచయము గలుగవలయు నని యీశ్వర నిరూపక ముండినందువలన, సుఖముగానుండి జ్ఞానమును సంపాదించుచున్న యీదంపతుల కొకగొప్పసంతకటము సంభవించెను అదియేదియన—

డాక్టరు కృష్ణాజిగారికి జన్మతనము నుండియు పనస అనుపెరుగల యొక రాసికారోగ ముండెను అందువలన అప్పుడప్పుడు కొద్దిగా రాధ కలుగచుండెను కాని ఎశేషశాధ లేకయుండెను ఆయన స్వయముగా వైద్యుడు గనుక ఆరోగమున కేదో యాషధము చేయుచునే యుండెను కాని యామందులవలన నేమియు గుణములెక కొన్నిరోజులకు ఆరోగము హెచ్చుచున్న డాక్టరుగా ర్పంత పరోపకారబద్ధి కలవారుగావున అనేకుల

కాయన ప్రతివాద్రుడయ్యెను లోకు లాయన సరోపకారబు
ద్ధిక మెచ్చి, ఆయనను పువేల్ ముచ్చిసిపాలిటిరో మెంబరుగా
నేర్పటిచిరి ఆముచ్చిసిపా - భలో వాడోను ఏదోయ్యెను -
తని గురించి వాదము చేయుండఁగా నకస్తాత్తుగా నాయన
ముక్కులోని నన అధికిమై ముక్కునుండి రక్తి ప్రవాహము
గారఁజొచ్చెను అప్పు యన నిరుచాయుఁడై ఆప్రసంగి మంత్రిఁ
జాలించి యింటికి వెళ్లి వలసినవాఁ యెను ఆరోనుండియు
రోగము దినదినము హెచ్చుటయె - చి క్కట లేకపోయెను
అప్పుడారోగము విశేషభాధాకరమౌతొచి, కొంత కాలము
వఱకు క్రిష్ణా గారు ఇంగ్లీషు ఔషధవారములు చేరిరి సా
రఖమాగాయియును మిక్కిలి శ్రద్ధాభక్తిలతో, తిరిగి సుపగా
రము చేసెను కాని యెరియు భాములేపోయెను కనుక
నింగ్లీషు ఔషధములు చాలించి, దా శాస్త్రయను వెరు సె
సిన హిందూవైద్యునివద్ద క్రిష్ణాజి మందులన్నియుకొనననాగెను ఆ
యనమందువలన మొదట కొద్దిగా గుణముకలిగెను కాని మొ
త్తిముమీఁద నేరియు లాభము లేకపోయెను ఇట్లేరియు సుగుణ
మగుపరికిపోవుట గూచి, హిందూవైద్యుఁడు ఒకగొప్ప
యశాషధమును సిద్ధిము చేసి, ౨౮ దినములకు మాత్రలు కిట్టి
యిచ్చెను ఈగొప్ప యశాషధమువలన సుగుణ మగుపడుట
యటండఁగా, ముక్కేకాక మొగ మంరియు వాచి శ్వోసో
చ్ఛావ్విసముసుహితము నడచుట దుర్లభ మాయెను అన్నము
మ్రొంగుడు పోవుటలేక పాలైచును మిక్కిలి కష్టముతో గొంతురో
హరుచుండెను అట్టిసమయమునం దాదంపతులకుఁ గలిగినచింత

వేటుగా వక్కాంట నక్కితెదు 'అయ్యవారిని చేయబోయిన కోరికయ్యాను' అనిన గోకి క్తచందిమున బాగుగటకు యత్నించుచుండఁగా వ్రాణసంకటమే సంప్రాప్తించెను అప్పు

యన జీవించియుండుటయే దుర్లభమని వైద్యులనుకొనిరి కాని సో! రఖమాభాయిగారి మంగళసూత్రముయొక్క మహిమవే గృష్టాబ్జగారి వ్రాణముమీఁది సంకటము తప్పెను కాని శాశ్వతమైన యంగవైద్యము సంప్రాప్తించెను కనుక నిరాశనుబొంది క్షిప్తాశుగారు ఉద్యోగమును ఎగులుకొని వలసినవాఁ యెను ఇట్టి సంకటసమయమున రఖమాభాయిగారి సంతమనోవ్యాధి యుండెనో చదువరులె యోచించగలరు

సఖానంతరము దుఖము, దుఖానంతరము సుఖము సభ విచుట, జగత్తుయొక్క ధర్మమేయని పెరిచెప్పుదురు కృష్ణాశుగారు పగోపకారు నను సే రొందిరి రఖమాభాయిగూడ దయ, సహ్యము, శీలము, శాంతిమొదలైన గుణములు కిలదై, సద్విద్యాభ్యాసమువలన బంగారిమునకు పరిమళమబ్బినట్లు ప్రశంసనీయమై యుండు ఇట్లు అద్భుతశీలు రియి విద్యావ్యసనము తప్ప మఱి యెవ్వసనమును ఎఱుంగనిదంపతులకు నిట్టసంకటము గలుగుటచూడఁగా దైవగతి విచిత్రమని చెప్పకతప్పదు

కృష్ణా గారివ్యాధి కొద్దిగా కుదిరినను, అంగవైకల్యము ప్రాప్తించినందున, నలుగురిలోఁ దిరుగుటకుఁగాని, యుద్యోగము చేయుటకుఁగాని వీలులేదని యెంచి, భార్యాభర్త లిరువు రొక పల్లెయందు నేకాంతముగా నుండ నిశ్చయించిరి అందుకుఁ దగిన యేర్పాటు చేసికొని వారు దగ్గఱనున్న యొకపల్లెకు వెళ్లి, బీద

లవలై గాపుర ముండలి అచ్చటను కృష్ణాగా రప్పడప్పుడు
 రోగముచే బహు యదుతు లగుదుంకిరి జౌషధమువలన నేగుయు
 గుఱము కిపోయెను

అట్టి సమయమున రఖమాగాయిగారు కూపిన ధైర్యమును
 చేసిన పత్రినేనయు వర్ణించియుములు ఆమె చేసిన పత్రిశ్రుతి
 వినినపక్షమున పురాణములలోని పత్రివ్రతల చరిత్రము వదువు
 మన్నామా యేగు యని తోచుచు పత్రికి మహింసదు ఖ మగు
 నని తలచి, యామె తనకు గలదు ఖము నంతను నడచి, సం
 తోషవృత్తిని ధరించి ఆ సేవచేయుచుండెను ఆ పత్రికి
 ననేక ధైర్యపునూలు క్షి, పెరిగితిని దు ఖనమయమునందు
 నుగూడ సంతోషపెట్ట చుండెను ఆరోజుల విగులేకి రఖ
 మాగాయిగారు చేసిన యసమానసేవను తలచుకొని కృష్ణాజ
 గారు ఇష్టవీణకును ఆనందివాష్పములు కలుపుచుందురు !
 ఆనాటి ఏ యీ ధ్యాయోక్తిమహిమ ! సాధారణ యనతు
 లందఱును మిభర్తి లారోగ్యవంతులై యుండుకాలమునందు
 వారికి విరయముతోనులు చేయుచునేయుందురు కాని కిష్ట
 సమయమునగదా వారి నిజమైన ప్రేమ పరీక్షింపబడును ' అట్టి
 పరీక్షయందు సంపూర్ణముగా గడతేరినవారుగదా నిజమైన
 గృహిణు లనబడుదురు ' ఇక్రీపరీక్షయందు విద్యావిభూషి
 యైన రఖమాబాయిగారు ఇట్లు క్రిందికింటి చెక్కువగా గడతేరి
 విద్యయందజ్ఞానులచే నారోపింపబడు దోషము నిధ్యయని
 వెల్లడిచేసినారు ! ఇట్టి సంకటసమయమునం దీపత్రివ్రణాతిలకిము

బోయెను ఆదొరగారు కృష్ణాజికి సంభవించిన దురవస్థనుజూచి వ్యసనపడి, పూర్వము కృష్ణాజి యుద్యోగమును వదలినప్పుడు తాను పైకివ్రాసి కృష్ణాజిగారికొఱకుఁ దెప్పించిన బహుమానపు మూలకాయలతనికిచ్చెను కృష్ణాజి మిక్కిలి మంచివాడని పైయధికారులవద్ద హాస్టనుగారు ప్రశంసచేసి కృషి చేసినందువలననే యీపైకము పొరకెనని వేఱుగఁ జెప్పవలెనా? ఇందువలననే హాస్టనుదొరగారి సదయాంత కరణము వ్యక్తి మగుచున్నది ఇట్లు ధననాహాయ్యము చేయుటయే కాక, ముందు సవనము నడుచుటకుఁ గూడ ఆయన యొకయుపాయము వూచించెను దొరగారు కృష్ణాజితో నిట్లనిరి “నీ విట్లు వికాంగుఁడవై యేమియుఁ జేయుటకు శక్తిలేనివాడ వైతివి గాన నీకుటుంబమును చోషించుకొనుట కష్టము నీభార్య యధికవిద్యాంసురాలును, మాతృబుద్ధిగలదియునై యుండ మీ లొక మార్పుండుట నాకు బాగుగా లేదు ఆమె కెచ్చటనయిన నుద్యోగము దొరకఁగలదు వాటింగఁ దొరగా రిప్పుడు విద్యాశాఖయందు ఇన్ స్పెక్టరుగా నున్నారు నీవు వెళ్లి ఆయనను దర్శింపుము అవశ్యముగా లాభము కలుగఁగలదు అనిచెప్పి హాస్టనుదొరగారు, విద్యాశాఖాధికారికి నొకయుత్తరము వ్రాసియిచ్చి, అది తిసికొని కృష్ణాజిని ఆదొరగారివద్దకిఁ బొమ్మని యాజ్ఞయిచ్చెను ఇట్టి మహోపకారమునకై కృష్ణాజిగారు కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా దొరగారికి సలాముచేసి యింటికిఁ బోయెను అచ్చట తన రాకకు నెదురు గూచుచున్న రఖిమాబాయిగారికి ఆవర్తిమాన మంతయు సంతోషముతో సవిస్తరముగాఁ జెప్పి, హాస్టను

దొరగారు వాటింగ-దొరగారికి వ్రాసియిచ్చిన యుక్తరము
 గానెను ఆసంగతియంతయు విని రఖమాగాయిగారికి మొదట
 కొంచె మాందమామెను గాని కొద్దిసేపులోనే యంతపని
 నాచేసే ట్లుగా యచి ఆమెకుఁ బరిగలిగెను తన కెంతవిద్య
 వచ్చినను, తా నెన్నఁడును పరీక్ష లియ్యఁదెనియు, ఎవ్వఁడైనఁ
 బరిక్ష చేసిన ట్లు వ్యాసు అపదుననియు, వ్యాసు అయినను,
 ఏదైన నుక్కొగము దొరకినయె ల దాని నెట్లు చిరవహించుకొనె
 దనియు గామె చింతింపరానను దొరగారు చెప్పినట్లు ఇప్పుడు
 చేయకపోయిన మనకు ధన మెట్లు సంప్రాప్తించుననియు, దొరగా
 రిచ్చిన యుక్తరమును ఇప్పు డుపయోగింపనియెడల మరల నిట్టి
 ప్రసంగము గాచేరదనియు నామె విచారించుచుండెను అటులనే
 కొడు కృష్ణాజగారి మనసు రాడ అందోళనముగానే యుండెను
 ఇట్లు నీరు త్రొక్కుడుపడుచున్న కాలములో నెమోనిమిఁద
 ఎగానాట్రెవింగు లూలు (అధ్యాపకలకు అధ్యాపనవిధి నెక్కు
 టకై నియమింపఁబడిన వారి శాలలోని) శిక్షకురా లాగ్రామ
 మనకు వచ్చెను ఆమె రఖమాబాయిగారిని జూచి యామె
 మనసునం గలసంశయముల చన్నిటిని తొలఁగించి, కృష్ణాజ
 గారికి ధైర్యము చెప్పి వారిందఱు పూనాకుఁ బోవునట్లు చేసెను

వారుభయులు పూనాపట్టణమునకు వెళ్లి, వాటింగ-దొర
 గారిని దర్శించి శాస్త్రులు నాస్థనుగారు ఇచ్చినయుక్తరము వారి
 కిచ్చిరి ఆయుక్తరమునందు దాదాజిగారి దురవస్థను స్పష్టముగాఁ
 దెలిపి, ఆయనకు సహాయము చేయవలసినదని వ్రాసియుండెను
 దాదాజిగారి సరవస్థను ఆదొరగారు స్వయముగాఁ జూచి, తన

చేత నునంత సహాయము కనెదనని చెప్పెను ఆచారగారు రథిమాగాయిని కొన్ని ప్రశ్న లడిగి, ఆచారము యుద్ధరములవలన నాకె యిక్కిలి విద్వాంసులని ప్రహించి, 'ఇంటి దావుకొని యంతవిద్యను సంపాదించినందుచు నీమెయే ప్రామోదాపారణమని నే జెప్పగలను అయ్యచ, ఈమె యుద్ధరముల మేల్ ప్రేనింగ్ కాలేజయొక్క లేఖనంబులందుండి, (ముఖ్యాధ్యాపక) యిచ్చి, ఆచార్యునియొద్దనుండి యొసపారకు పరమును సంపాదించినవత్తమున, యిక్కిలి యుద్ధరములను ' అని చెప్పెను

ఆచారగారి యనుమతిప్రకారము, రథిమాగాయిగారు, పూనా మేల్ ప్రేనింగ్ కాలేజయొక్క యధికారియగు యిన్స్ పెక్టర్ యిచ్చి రథిమాగాయిని దర్శించి, ఆచార్యునియొద్దనుండి, రథిమాగాయిగారి దురవస్థను యిక్కిలి యుద్ధరములను గనుక, రథిమాగాయిగారి దురవస్థను యిక్కిలి చించి, ఆమెయొక్క విద్యావినయములను గుణముల కెంతయు మెచ్చి, ఆమెను పరిచయము చేసి పరిక్షించి రథిమాగాయిగారి విద్యాప్రసారమును సంపాదించి, 'ఈ సంపూర్ణముగా విద్య వచ్చునట్లు సంపాదము చేసి కాని యిచ్చటి కాలేజయొక్క యధికారియగు, వివికాలే లో, గొన్నిరోజులయిననుండనిది యోగ్యతాపరీక్ష యిచ్చుటకు వీలు' అని చెప్పెను అప్పుడు రథిమాగాయి యాచార్యులలో కొన్నిరోజు లుండుటకు సమ్మతించెను

ఇట్లు కొన్నిరోజులు ధారాభక్తి లిరువురును పూనాపట్టణము నకు నివసించియుండిరి కాని కాలేజ నందు రథిమాగాయిగారు

క్రొత్తగా నేర్చుకొనునంగతి యేమియు లేకపోయెను కాన నామె
 కొన్నిరోజులు వృధాకాలక్షేపము చేయవలసివచ్చెను ఈక్రొత్త
 మార్పువలన నామె మనసు అస్థిరమై యేమియుదోచక యెట్లో
 కాలక్రమణ చేయుచుండిరి వారి కుటుంబమునకు అచ్చటి నీరు
 పడెనందువలన వారి దేహము లెప్పుడును అస్వస్థముగానే యుం
 దెను ఇంతలో రఖమాబాయిగారు గుర్భవతియైనందువలన
 సీతాడులు సెలవు తీసికొని యెచ్చటికైనను పోవలయు నని
 నిర్ణయించిరి ఇంతలో, బొంబాయిపట్టణమున జ్యూమత్స్థలచే
 స్థాపించబడిన పుత్రీపారిశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుని కావలసి
 వచ్చెను ఆస్థలమునకు రమ్మని రఖమాబాయిగారిని విశేషముగా
 బలవంత పెట్టనాగిరి మిచల్ దొరనానిగారుగూడ ఆస్థలమును
 స్వీకరింపవలసినదని రఖమాబాయిగారికి నుపదేశించిరి పూనా
 పారిశాలలోని పరీక్ష యెచ్చటికి చాలకాల మున్నందువలన
 రఖమాబాయిగారు ఆపనికి నొప్పుకొని పూనాపారిశాలలో
 నొక సంవత్సరపు సెలవు తీసికొని ముఖ్యోపాధ్యాయునిగా బొం
 బయిఁ బోయెను అచ్చటికిఁ బోయినప్పుడు ఆమెకు రాపరిం
 తెండెం టయిన మిచల్ దొరనానిగా రొక యోగ్యతాపత్ర
 మిచ్చెను ఆపత్రికవలన మిచల్ దొరనానికి రఖమాబాయిని
 గుఱించి గల శౌరవాభివ్రాచము వ్యక్త మగుచున్నది కావున
 నాపత్రకి నిచ్చట నుదాహరించెదను —

“పూనా ౨౭ వ డిసెంబరు ౧౮౮౧

“ఈ పత్రికావాహినియగు సౌ॥ రఖమాబాయి కేళోకరు,
 పూనాపట్టణముననున్న బ్రేనింగ్ కాలేజిలోఁ గొన్నిరో లవఱకు

నధ్యయశము చేసినది ఆమె నేర్చుకొనవలసిన సంగతులన్నియు బూర్తిగా నేర్చుకొనె ననుచున్నప్పుడు చివరపట్టణపు గాలి యీమె పరి ప్రకృతికి పరిపూరించున నేను మెను, నేము (విద్యార్థి వేతనము) లేనిదివలన నామెను సంతకము పెల విచ్చి తిని ఈమె యత్యంత సద్గుణసంపన్నురాలును, శ్రేష్ఠమైన ఆచరణపరాయణురాలును అయి, జ్ఞానసంపాదనయం దానె కలదియై యున్నది ఈమె సర్వోన్నతమగు ఉపాధ్యాయుని అగునని నాయొక్క యభిప్రాయము”

(దస్త్రము) ఎమ్ ఆర్ మిచల్,

శ్రీమతి నూపరిం తెండెంటు, ఫీమేల్ ప్రెసిడెంట్, పూనా

విద్యానిధి యని చెప్పించిన మిచల్ దొరనానివద్ద నుండి యిట్టి శ్రావ్యత్రైక సంవాదించునంతవిద్య సంపాదించిన రఘుమాళాయిగారి పరిశ్రమను మన మెంతయు గొనియాడవలసి యున్నది ఇంటిపను లన్నియు మగనిచే జేయించి, యీమె యంతజ్ఞానము సంపాదించె నని కొందఱు వికటతార్కికులు అనెదరేమో అట్లనుకొనుట గొన్ని తపన ఇంటిలోనిపనియంతయు దానె చేసికొని, పిల్లలను తానే నవరించుకొని, మిగిలినసమయముననే రఘుమాళాయిగా రింతవిద్య నేర్చుకొనిరి విద్య నేర్చుకొనుచు న్నారని ప్రహేళికలులయల డిలక్ష్యము చేసినదికాదు మొదటినుండియు ననగా వీరికి గాఢపరిచయముండియు, రఘుమాళాయి స్వయముగా వింటియి కావ్యమున నన్నింటిని చక్క పెట్టుకొను చుండెను ఇట్టింటిపనియం య తానేచేసి, తిరువారములను నడుపును ఇందువలన, రఘుమాళాయిగారు తమ ఆయు

వ్యమునోని యొకగోయ యెనను స్వర్ణపుచ్చక, ప్రతినిమిషమును సత్కార్యమునందే నినియోగించుచుండి రని స్పష్టముగాఁ జెలియవచ్చుచున్నది

స్త్రీవిద్య యక్కఱలేదు అని చెప్పెడివా రెల్లప్పుడును, స్త్రీలకింటిలోఁ గార్యము లనేకము లుండును కాన వారికిఁ జదువుకొనుటకు వ్యవధియే గొరికింపదు, అని యాక్షేపించుచుందురు కాని ఇది దురాక్షేపణయే యని రఖమాబాయిగారి యుదాహరణమువలన స్పష్టమగుచున్నది ఇదియునుగాకి, కొద్దిగా నాగోచించిపూచినయెడల నీయాక్షేపణయందు సత్యాంశ మెంత మాత్రమునులేదని విచార మగును ప్రౌఢున లెచినప్పటినుండియు, రాత్రి నిదురింపఁజూపువఱకు ఇంటిపనులే చేయుచున్న స్త్రీలదేశమున నేని యేదేశమున నేని చాల లే రనియు, ఇట్టి స్త్రీలుండు ఆవశ్యకతయు లేదనియు, అందఱికిఁ దెలిసినవిషయమే అత్యంత దరిద్రులై జవనము కొఱకు గింటిలోని స్త్రీలును మారుషులును భిక్షులనమో కూలిపనియో చేయుచున్న అత దరిద్ర కుటుంబములలోని స్త్రీలకుఁ దప్ప, సాధారణస్థితిగల ప్రతిగృహమునోని స్త్రీలకుఁ బొరుగిండ్ల పెత్తనములు చేయుటకు అధమపక్షము కెందుమూడుగంట లయిన వ్యవధియుండునని మన మెఱుంగుదుముకదా? ధనవంతులయింటి స్త్రీల కేనియుఁ బని యుండదనియు, వారుకాల్పిపైకాలువేసికొని దినమంతయు ఎక్కిటిపురాణములు చెప్పుచుందు రనియు విశ్వవిఖ్యాతమేకదా? వీరికి దినమంతయు వ్యవధియే యని చెప్పవచ్చును పైని చెప్పఁబడిన నిలుపేద స్త్రీలను చదువుకొనుఁ డనియెవరును చెప్పలేదు వారిపురు

మలును విద్యాశూన్య లయియే యందురు మనదే మునందలి
 పరోపకారులు ఎరికొఱకు రాత్రి చాళాలను స్థాపించువారు
 విరు అజ్ఞానములోనే యుండవలసిన వారు ఇందుకు ఉపాయము
 లేదు కాని మధ్యమస్థితి గలవాడగువారును, ఫలవంతుల యింటి
 స్త్రీలును నల వదువుకొనఁ దాడకో తెలియకున్నది 'ఎల్లప్పుడు
 గారి యింట గోసూర వండిరి పుష్కలమృగాదియింట పులులు
 కూర వండిరి" అని రాక్షాకార్యములు చెయుటకంటె విద్య నభ్య
 సించుట శ్రేయస్కరముకాగాని కెండుగంటలు పదువుకొని
 సంస్కృతమువంటి కఠినబాషలొ బ్రని పై నవారి నేకులుగలరు
 కనుక మనదేశములోని స్త్రీలు కాలము వ్యర్థమైచ్చుక విద్య
 నేర్చుకొనినయెడల వారు నవిద్యలో బసిన నావిద్యలో ప్రవి
 ణులు కావచ్చును కనుక సైమోక్షేషణ నిరాధారమయినది
 యనియే చెప్పవలసియున్నది

బొంబాయియందుండు 'అంగ్లోవ్యాప్త అనాసయేష' యొ
 క్కబాలికావారి శాల మిక్కిలి విస్తృతముగానుండె, అందు మూడు
 వందలకంటె నధికముగ బాలికలు వదువుకొనుచుండిరి వారికి విద్య
 చెప్పటకు ముగ్గురు గాధ్యాయులు లుండిరి బాలికలకు విద్య చెప్పు
 టయం దదివఱకు రఖమాగాయిగారికి ననుభవము లే కుండినను,
 ఆమె యాపనిని శ్రద్ధవహించి చేసెను బాలికలకు జక్కగా
 చదువు చెప్పటయందుఁ ప్రసిద్ధి వహించి, అగోసియే ష - వారివలన
 నత్యుత్తమప్ర సంపత్రిక పుచ్చుకొనెను అచ్చట నున్నస్వల్ప
 లములోనే యామె తనసద్గుణములచే సకలజనులకుఁ బూజ్యుర

లయ్యెను అందువలన నామె యీపాఠశాల విడుచునప్పుడు జ్యూయిష్కరీతివారు, ఆమెవియోగమున కెంతయుఁ జింతిల్లరి.

బాంబాయిలో నున్నకాలముననే, ఆమె ప్రసవకాలము గడచి, బాలింతతనము సమాప్తియయి, పూనా ప్రేసింగుకాలేజి యొక్క చివరపరీక్షకు వచ్చి యందు నామె యుత్తమోత్తమముగా కృతార్థురాలయెను ఈక్రింది యోగ్యతాపత్రికవలన నామె విద్యావైభవము తెలియఁగలదు

“ఫీమల్ ప్రెసింగ్ కాలేజి, పూనా’ ౧౬ మార్చి ౧౮౮౩

“ఇందువలనఁ దెలియఁజెయుట యేమనఁగా, సౌ॥ రఖమా గాయికేశోకర్, పూనా షిమెల్ ప్రెసింగ్ కాలేజిలోని అత్యుచ్చ మయినపరీక్షయందు, అత్యంతోత్తమముగానే, ప్రథమతరగతి లోను కడతేరినది మఱియు నీమె మంచి సద్గుణవతియు, అప్రతిమ పదాచరణపరాయణయు, మంచి యువాధ్యాయినియు నయి యున్నది ఈమె యిప్పుడు కాలేజి విడిచి పోవుచున్నదిగాన, ఈకాలేజితోసంబంధించినవా రందఱును ఆమెను అభినందించుచున్నారు”

(దిస్కతు) ఎమ్ ఆర్ యిచల్,

లేడినూపరింగ్ టెండెంటు, ఫీమిలు ప్రెసింగుకాలేజి, పూనా

ఈయోగ్యతాపత్రిక నామాన్య మయినది కాదు ఈపత్రిక గూచినతోడనే రఖమా బాయిగారియొక్క విద్యావిశేషములను గాని సద్గుణములనుగాని విశేషించి వర్ణింపనక్కఱలేకయే యవి తేటపడఁగలవు వెనుక నుదాహరించిన యె గ్యతాపత్రికయందును, ఈపత్రికయందును మనము ఆనందముతోఁ జూడవలసిన

సంగతి యొకటి గలదు అదియేదనగా, మిచల్ దొరసానిగారు రఖమాబాయిగారిని కేవలము విద్యావైభవమును గుఱించియే నుతింపక, సద్గుణములను గుఱించియు విశేషముగాఁ బొగడి యున్నది ఇందువలన 'విద్యాదదాతివినయం' అన్నవచనమొమె యందు నార్థక మయినదని చెప్పుట కెంతమాత్రము సందేహము లేదు

ఇట్లు రఖమాబాయిగారు పరీక్షయందుఁ గృతార్థురై లయి కొంతకాలము విశ్రాంతి పుచ్చుకొనవలయు నని శలచి యుం డెను కాని యింతలో కోలాపూరు దర్బారువారు, ఇంగ్లీషు చారిత్రమువారిని ఒక యుక్తమోక్షమోపాధ్యాయుని కావల యునని యడిగిరి అందుపై బొంబాయిసర్కారువారు సౌభాగ్య వతి రఖమాబాయిని పొందుకొని కోలాపూరుసంస్థానమునకు నిచ్చితిమని నియామకము చేసి గి.గి. హాపాయి వేళన నిచ్చి రఖమాబాయిగారిని కోలాపురమునకుఁ బంపిరి కోలాపురము చాల దూరమని మొదట రఖమాబాయిగా నిచ్చుటకే బోవుటకు ననుమానించిరి కాని మిచల్ దొరసాని మొదలయినవారు, ఆమెకు ధైర్యము చెప్పి, కోలాపురము సంస్థానమయినందువలన త్వరలో నీకు జీత మెక్కువై లాభము గలుగునని బోధించి నందువలన నామె పోవుటకు కొప్పుకొనెను

కోలాపురమునకుఁ బోయినతరువాత రఖమాబాయిగారిని మాతృశ్రీ ఆనందీ బాయిరాణీగారికి విద్యనేర్పుటకు నియమించిరి కాని కొద్దిరోజులలోనే మాతృశ్రీగారి భర్తయగు నాల్గవశివాజి మహారాజుగారు గతించినందున నామెకు మిక్కిలి దుఃఖమును

ఔదాసీన్యమును గలిగి యామె విద్యాభ్యయనమును మానెను అప్పుడు రఖమాబాయిని ఫేమెల్ ట్రేనింగుకు అధికారిశి యయిన, మిస్ లిటిల్ యాపరింటెండెంటుగారి చేతికింద కోలాపూరులోని ఫేమెలు ట్రేనింగుకాలేజీలో, ప్రధానోపాధ్యాయినిగా నేర్పఱచిరి అచ్చట నీమెచేతికిందఁ బనిచేయువా కెవరును కెకపోయినను ఒక్కతయే యన్ని పనులను నిర్వహించుచుండెను

౧౯౨౨-వ సంవత్సరమునందు రఖమాబాయిగారు క్రొత్తగా కోలాపూరమునకు వచ్చినప్పుడు ఏరికుటుంబమున కనేకమునైన యిబ్బందులు కలిగెను ఉండటకు వారికి మంచియిల్లయినను దొరకనది కాదు కాని అప్పు డచ్చట నున్న బర్వేదివాడగారు, ఈ దంపతులకుఁ జాలసహాయము చేసిరి పొలిటికల్ ఏజెంటుగా రయిన కర్నల్ రీవసుదొరగారు, వీరికష్టములను జూచి కరుణించి పారశాలకు సమీపమున నున్నయొక సర్కారుబంగళా రఖమాబాయిగారికి నుండుట కప్పించిరి ఇట్లు రఖమాబాయిగారి సచ్చిలమునుజూచి, అంగటును ఆమెను మన్నించుచు, సత్కరింపుచుండిరి

రఖమాబాయిగారివర్తన మత్యంత సరళముగా నుండును మాటలయం దేమి ప్రవర్తనమందేమి ఎగలు అన్నమాట యామెకు తెలియదు ఆమెయొక్క సరళత చూచి తీరవలయునే గాని యిట్టిదని యెంతి వర్ణించినను సంపూర్ణముగాఁ దెలియఁ జాలదు ఆమె యెల్లప్పుడును తనకర్తవ్యమునందే చిత్తము గలిగి యుండును ఇతరమైన యధిక ప్రసంగముల కెన్నడును పోదు ఆమెను క్రొత్తగాఁ జూచువారు, ఆమె సరళతనుజూచి, ఆమె

యెవరో సాధారణపు స్త్రీ యని యెంచుదుగేగాని యింత గొప్ప విద్యారంభురాలని సంశయింపవలదు గాతేము, వ్యాకరణము, ఇతిహాసము మొదలగు గహనమైన శాస్త్రములయందు సీమెకుంగల చూర్మికపరిజ్ఞానమును జూచి, ఈమె శారీరవాదేవి యొక్క యశరావతారమో యేమియని సంశయింపవలన యున్నది! బాలికలకుఁ జదువుచెప్పెడి యుపాధ్యాయును కు నుపాధ్యాయునియైన రఖమాబాయిగారి విద్యాభివృద్ధియు వేరుగా వర్ణింపవలెనా? కావ్యములయందును, కుట్టుపనియందును, ఈమెకు విశేషప్రీతికలదు ఈమెశిష్యురారద్రు నలుపు రీమెవలెనే ప్రవర్తించుటకు యత్నించుచున్నారు ఆహా! సుయీమెభాగ్యము! మొదటమొదట, లేడిగాపరింకెండెంటయిన లిటల్ బోరనానికి సీమె సద్గుణములు దృశ్యచూనము లయినవికావు కాంచు గుణములు చాలరోజులు దాగియుండవుగనుక, క్రిక్రిమముగా లిటల్ బోరనానిగారికి రఖమాబాయిగారి సద్గుణములు దృశ్యమై యామెయం దధికవిశ్వాసమును, భక్తియుఁ బలిగెను ఈబోరనానిగారు సీమకు వెళ్లపోవునప్పుడు, అడుగనిచే తాను రఖమాబాయిగారికి నొక యోగ్యతాపత్రిక యిచ్చినది ఆపత్రిక యీచరిత్రముయొక్క తుదను ప్రచురించెద ఆపత్రిక చూచిన యెడల సీబోరనానికి రఖమాబాయియందు నెంత గౌరవఘ్న కలదో తెలియఁగలదు ఇట్లు స్వపరిశ్రమవలనను, స్వసద్గుణముల వలనను, సదాచరిణమువలనను, రఖమాబాయిగారు లోక పూజ్యతకు నర్హురాలైరి.

ఇట్లు కొన్నిరోజు లయినతరువాత మిస్ లిటిల్ దొరసాని ఇంగ్లండు దేశమునకు వివాహానిమిత్తమై పోవలచి, తనయు ద్యోగమును వదలుకొనెను ౧౮౯౫ సంవత్సరమున ఆగస్టు నెలలో దొరసానిగారు తనపనిని వదలుకొని వెళ్ళిపోయెను అప్పు డాగొప్పపని యెవరి కియ్యవలయునని సంస్థానాధీశ్వరునికి సంశయము గలిగెను మిస్ లిటిల్ దొరసానిగారికి, నాలుగువందల యేబదిరూపాయలు జీతము, ఉండుటకు గొప్పబంగళా, కావలసిన పరిచారకులు, రెండుగజ్జములబండి, సంస్థానము వారిచ్చుచుండిరి కోలాపురసంస్థానమునందుఁ గల బాలికాపాఠశాలల కన్నిటికిని, ఆమెయే యధికారిగా నుండెను ఈమెను లన్నియుఁ జేయుటకు ఇంగ్లీషుస్త్రీ తప్ప నితరు లెవ్వరును సమర్థురాండ్రుకాదని బహుజనుల యభిప్రాయము కనుక మరల నెవరినయిన ఆంగ్లేయస్త్రీని, దెచ్చి యీపని యియ్యవలెనని, సంస్థానములోని యధికారులు తలచిరి కాని యట్టిపనులనేగాక యింతకంటె గొప్పపనులనుగూడ నిర్వహించునంత విద్యయు, సామర్థ్యమును రఖమాబాయిగారికిఁ గలవని కోలాపురములోని యనేకవిద్వాంసులకుఁ దెలియునుగనుక, ఆపట్టణమందలి విద్యావిలాసము, జ్ఞానసాగరము మొదలయినపత్రికలు, రఖమాబాయిగారికిఁ దప్ప నితరులకు సూపరింతుండెంటు పని యియ్యఁగూడదని, యధికారుల కుపదేశించెను ఇట్లు పత్రికలు, రఖమాబాయి యోగ్యురాలని శ్రీమహారాజా ఛత్రపతిగారికి నెఱిగింపఁగా, వారును, దివాగాడును, సభ్యులును ఆమోదించి, ఆసన్మానప్రద మయిన గొప్ప యుద్యోగము రఖమాబాయికి నిచ్చిరి ఈమె కీయుద్యోగ మొక

యమూల్యభూషణమని చెప్పవచ్చును ఈపత్రివ్రతాతీతమునకు లేడి నూపరింటెండెంబు పనికంటెను అధికమయినది యిచ్చినను శోభించగలదని కాపుటకు సందేహము లేదు కాని మానదేశమున స్త్రీలకు నాలుగునూలుజీతముగాని, రెండుగుఱ్ఱముల బగ్గీగాని, కావలసిన సేవకులగాని యెవరిత్తురు? లిటిల్ దొరనానికి మొదట నిన్నూలు గాపాయిలు జీతముండెను కాని రఖమాబాయి హిందువుగనుక నామెకు మొదటనూలు గాపాయి లే చాలునన్నారు జీత మెంతయినను, అధికారము రఖమాబాయి గారి కిచ్చినందుకుఁ గొల్లాపురాధిపతిని మనము కొనియాడవలసియున్నది రఖమాబాయిగారికి నిట్టయధికార మిచ్చి సహారాజు గారు, ఆమెనే కాక హిందూనుల నందఱిని స్మానించిరని చెప్పటకు సందేహము లేదు ఇట్లులే యితరమహారాజులును, తమతమ రాజ్యములలో స్త్రీవిద్యాభివృద్ధిని కెయ్యదురుగాక

ఇప్పుడు రఖమాబాయిగారికి దొరికిన యధికారము బహు గొప్పదియు, మాన్యత గలదియు ననుటకు సందేహము లేదు కాని యిందునుగుఱించి నామెకు లేశమాత్రమైన అభిమానమును, గర్వమును లేదు తాళాకశ్రేష్ఠులననిగాని, ఇతరులు తన్ను సన్మానించవలెననిగాని నామెకు నెప్పుడును తోచక, ఈమె యెల్లప్పుడును మర్యాదను విడువక స్వకార్యమునందు దక్షురాలై యుండును ఆమె యెల్లప్పుడును గృహిణికి శోభించునట్టి బట్టలనే ధరించును ఇంగ్లీషువేషముగాని, బూట్లు, మోజాలు, మొదలైన వానిగాని యెన్నడును ధరించదు ఈమె పాఠశాలలోఁ జదువు చెప్పనప్పు డెవరైనఁ బురుషులు పాఠశాల

జూడవచ్చినయెడల కుర్చీమీఁదనుండి లేచి నిలువబడును. కూర్చుండవలసినదని వారంతగా బలవంఁపెట్టినయెడల, అచట బల్లమీఁదఁ గూర్చుండును స్త్రీకి న్యాభావిక మైనమర్యాదను విడిచి యెప్పుడును పురుషులతో మాటలాడదు ఇటుల నెల్లప్పుడును వినయాదినద్గుణము లామెను నేవించుచునే యుండును

విద్యవలన స్త్రీలు దాంభీకురాం డ్రగుదురనియు, అవిధేయ లగుదురనియు, వారికిఁ న్యాభావికము లయినవినయమర్యాదాది సద్గుణముల నతిక్రమించెదరనియు, తమ విద్యాతిశయముఁ జెప్పుకొని మురియుచు గర్విష్టురాం డ్రగుదురనియు, స్త్రీవిద్యాద్వేష్టలొత్తియొత్తి చెప్పెదరు ఈమాటలన్నియు శశశృంగములవలెను, ఆకాశపుష్పములవలెను, అత్యంతాభావములని సప్రమాణముగా స్థాపించుటకుఁ గాబోలును సాభాగ్యవతి రఖిమాబాయి గారవతరించిరి గర్వమనుదుర్గుణము 'విద్య' యను సర్వస్తువునం దెట్లుపుట్టునో తెలియకున్నది గర్వము స్యతంత్రమైన యొకదుర్గుణము అది విద్యావంతులయందేగాని, తక్కిన యితరులయందుఁ గానుపించఁగని లేదు విద్యావిహీనునియందుఁగూడఁ గానుపించును అక్షరశూన్యుఁ డయిన మంగలిమంగాయకు, చాకలి సభవాయకు, కమ్మరిగుండాయకు గర్వ మనుదుర్గుణము లేదని చెప్పుట కెవ్వరు సాహసించుదు? అక్షరశత్రువులైన ఆచారపు అన్నమ్మ, చేదస్తన చలమమ్మ లందఱును గర్వము లేనివారేనా? ప్రాయశముగా అక్షరసహితంబులకంటె సక్షరరహితులే యెక్కువ గర్విష్టులుగ నుండుదురు ఇట్లుండుటచే గర్వ మనుదోషము స్త్రీవిద్యయం దారోపించుట యుక్తమై యుండలేదు.

నచ్చటనైన విద్యాధికులయిన పురుషులేమి, ప్రేమి, గర్వము గలవారుగాఁ గానఁబడిన, అది వారిస్వభావదోషమో, లేక గాంగత్యదోషమో అయియుండును, గాని విద్యాదోషము కానేరను ఇదియునుగాక యిట్టిగర్వమున కింకొకచిన్నకారణము గలదు కొద్దిగా యాత్మవిచారము చేయువారికి ఆకారణము తెలియఁగలదు తనకు రెండుకాళ్లును, రెండుచేతులును గలవని గర్వపడినమనుషుల నుచ మెన్నఁ జూచితీమా? లేదు ఇందుకుఁ గారణమేమి? అందు మనుష్యులకును రెండుకాళ్లు, రెండుచేతులు ఉండుటవలన అందునగుఱించి యెవ్వరును గర్వము వహించుటకుఁ గారణములేదు అచఁగా నితరులకంటె దమలో నేమైన నాధిక్యము గలిగినఁగాచి, మానవుఁడు గర్వము వహించుటకు పురుషులలో నేమి, స్త్రీలలో నేమి యొకరిద్దఱికి విద్య నేర్చినయెడల గర్వము గలుగుట సంభావ్యము కాని వారిలో చక్కెరుకు విద్య నేర్చినయెడల గర్వమునకు స్థానమే యుండదు మొదట ఇంగ్లీషువిద్య యీ దేశమునందు ప్రారంభమయినప్పుడు, ప్రవేశపరీక్షలోఁ గృతార్థులయినవారు ధన్యుల మనుకొనుచుండిరి ఇప్పు డదేవిద్య ననేకులు అభ్యసించుటవలన, ఈ కాలమునందుఁ బరీక్ష పరీక్ష యిచ్చినవారికిఁ గాడ గర్వమున కవకాశములేక యున్నది కనుక స్త్రీవిద్యచే స్త్రీలు గర్వింపగలదు రేమో యని భీతి యున్నచో, అందుకుఁ దగినయువాయము స్త్రీలకుఁ జదువు చెప్పకయుండుట కాదు స్త్రీవిద్యను ప్రోత్సహింపఁజేసి, బాలికానారశాలలను వృద్ధిచేసి, జనానా స్త్రీలకుఁ జదువుచెప్పటకుఁ దగిన స్త్రీలను నియమించి, అనేక స్త్రీలకు

విద్యాదానము చేయుటయే విద్యవలనఁ గలుగు నన్నగర్వమును అణఁచుటకు ను త్తమోపాయము ఇట్లనేకస్త్రీలలో బహువిద్యా ప్రసార మయినయెడల, ఒకరికంటె నొకరు విద్యావతు లయినందున, గొప్పవిద్య రానిస్త్రీల కెవరికిని గర్వము కలుగనేరదు గొప్పవిద్య వచ్చినవారికిని గర్వ ముండఁబోదు ఎందుకనఁగా గొప్పవిద్యను సంపాదించి, మహాపండితు లనియు, విద్వాంసుల నియు నేటివఱకుఁ బేరొందినవారిలో నెవరో కొందఱు శప్ప, అందఱును వినయశీలు రని విఖ్యాతిఁ జెందిరి కనుక విద్యవలన స్త్రీలకు భూషణప్రదము లయిన వినయమర్యాదాదిగణములు లోపించక, అధికసంస్కృతము లయి వెల్లడిల్లునని చెప్పకతప్పదు

కోలాపురములోని బాలికాపారశాలలును, బావడేయన్న గ్రామములోని బాలికాపారశాలలును, సరిగా జరుగుచున్నవా లేదా యని పరీక్షించుటకు సా రఖమాబాయి ప్రతిదినమును, బగ్గీ మీఁద నెక్కి యాయాపారశాలలకు వెళ్లుచుండును వెళ్లినప్పుడు వెంటబడిని మిరాయి, బొమ్మలు మొదలయినపదార్థములు తీసికొని పోయి, పారశాలలోని చిన్న బాలికలకు నిచ్చి, విద్యయందు వారికి నభిరుచి పుట్టించును కొద్దిగాఁ బెద్దబాలికలతోఁ బ్రయోక్తులు పలికి వారికి విద్యాప్రభావము బోధించుచుండును ఈమె బాలికలకుఁ జేయుబోధ బహుశ్రావ్యముగనుండును ఆడుస్థిల్ల తల్లులతో మాటలాడునప్పుడు, వారిస్థిల్లలను పారశాలలకుఁ బంపుట విషయమయి వారుస్వయముగా విద్య నేర్చుకొనుటను గుఱించి బోధించి, వారిసునసు త్రిప్పుచుండును ఎప్పుడయిన నాదివా

రమునాఁడు సభ్యులను పేరంటమునకు తనయింటికిఁ బిలిపించి, వారికి ననేకసంగతులను బోధించుచుండును

ఈమె యింతయధికారసంఘము రా లయినప్పటికి పారశాల పని కాఁజేసికొని యింటికి వచ్చినతరువాత నీమె పరయినఁ జూచినయెడల ఇంతయధికారము గలస్త్రీయని యనుకొనఁగా లరు ఈమె యుద్యోగము చేయుననికూడ నెవరికి సంశయము రానేరదు ఇంటికి రాగానే యుద్యోగము దుస్తులు తీసి విడిగా నుంచి, వేటుబట్టలు గట్టుకొని యీమె యింటిపనులు చేయుట కారంభించును ఒకవంటకత్తెను ఇద్దఱు ముగ్గురు సేవకులను బెట్టుకొని యన్నిపనులు వారిచే జేయించి, తాను సుఖముగా కూర్చుండునంతధనము ఈమెకు నీశ్వరుఁ డిచ్చియున్నాఁడు కాని తా నట్లు చేసినయెడల, విద్య నేర్చినట్లు సోమరిపోతు లగుదు రన్న నిరాశనిండి ప్రవిద్యయందు వారోపింపఁ బడునని శలఁచి, యీగృహిణీలలామ, యింటిలోనివంట, పిల్లలకును పతికినిఁ గావ లసిన బట్టలు స్వయముగాఁ గుట్టుట, మొదలైనయింటిలోని పను లన్నియు స్వయముగాఁ జేయుచుండును కేవలము విద్యలో నేగాక, కుట్టుపని, ఉన్నితో అల్లిచేసెడిపనులు, స్వయంపాకము మొదలయినవానియందుఁగూడ నీమెకు నధికప్రవీణత గలదు! భిన్నభిన్న దేశములలోని పకవాన్నములు రుచిగా వండుట యీ మెకుఁ దెలియును ఇంటియకాక, శిశువులను బోషించుట, వారి యారోగ్యరక్షణము చేయుట, వారికి దగిన యాషధంబు లిచ్చుట సశాస్త్రముగాఁ బురుషుపోయుట మొదలయినపనులు

గూడ నీమెకుఁ దెలియును ఇట్లు సంసారమున కత్యంతావశ్య
కంబు లయినవను లన్నియు నీమె యెఱుఁగును

ఈమె ప్రతినమ బాలికాపారశాలల నన్నిటిని జూచి,
ప్రేమింగు కాలేజు చూచుటకు వెళ్ళును సమయ ముండిన
యెడల నచ్చటియుపాధ్యాయులకుఁ గొంత నేపు తాను స్వయ
ముగాఁ జదువు చెప్పను బాలికాపారశాలలకొఱకు నామె
చేసిన నిబంధనలు బహుబాగుగనున్నవి బాలికల కెవరికిని దేహ
దండన చేయక, వారిని లాలించి, బుజ్జగించి, బహుమానముల
యాశ చూపి చదువు చెప్పవలెనని రఖమాబాయిగారు నియ
మించిరి దెబ్బలు కొట్టనిదే పిల్లలకుఁ జదువు రాదనినమాట
రఖమాబాయిగా రబద్ధముచేసిరి పారశాలలయందుఁ జదువు
పిల్లలయొక్కయు, చదువుచెప్పడియుపాధ్యాయుల యొక్కయు,
ఆచారణయు నీతీయు స్తోత్రార్థముగా నుండవలయునని యామె
యెల్లప్పుడును యత్నించుచుండును దుర్నితయే జీవనముగాఁ
గలవేశ్యాంగనలును, కొందఱు నీతిమాలిన నీచసత్త్రిలును,
విద్యార్థివేతనము దొరకు నన్నయాశచే పారశాలలోఁ జదువు
కొనుటకు వచ్చుచుండిరి కాని వీరివలన నితరబాలికలు చెడుదు
రని అవివాహిత లైనయెడల తండ్రీవద్దనుంి యోగ్యతాపత్రిక,
వివాహితలయిన యెడల పెనింటివద్దనుండి యోగ్యతాపత్రిక
తెచ్చినగాని యెవరిని బాలికాపారశాలలోనికి జేర్చుకొనవలదని
రఖమాబాయిగారు నియమించిరి ఇట్లేమెచేతికింద నున్న బాలికా
పారశాలలో నెల్లప్పుడును విద్యావృద్ధియు, నీతివృద్ధియు జఱుగు
చుండును ఈపారశాలలలోని గాలికల సత్ప్రవర్తనయు, విద్యా

కుశలతయ, అక్షరసౌందర్యమును, జూచి నున దేశములోని బాలిక లింత యోగ్యురాలి డ్రయిరి యని మనమున కత్యంత నం ము కాకమానదు వారి నింతవారిని జేసిన రఖమాగాయి గారి యెడలఁ బూజ్యభావము గలుగక పోదు

ఉద్యోగసంబంధమునరఖమాగాయిగానీయునులను ఇది వఱకు వర్ణించితిని ఇతనింటియందలియామెనచర్యవిషయమియి కొంచెము వ్రాసెదను ఈమెయొక్క యుద్యోగశీలతను జూచి లోకులు మహాశ్చర్యమును బొందుదురు ఈమె యెప్పుడును ఇంటివద్ద సరక కూర్చుండియుండదు సదా సర్వకాల మేద యినపని చెయుచుండును ఈమెకు నైదుగురు ఆడుపిల్లలును, నలుగురు మొగపిల్లలును గలరు ఇంతపరివారమును ఈమె స్వయ ముగాఁ బోషించుచుండును ఇంట వంటలక్క లేదనియు నీమెయే వంటఁ జేయుననియు వెనుకనే వ్రాసియున్నాను వంటలక్కలు తిన్నగా, రుచిగా, స్వచ్ఛముగా వంటచేయరనియు, వస్త్రపు లను దొంగిలించి నాశము చేసెదరనియు, వారితో తగవులాడుచు నుండవలెననియు, కనుకనే మనమే వండుకొనిన మేలనియు నీమె యభిప్రాయము 'నే నే స్వయముగ వంట చేసికొనని యెడల నాకు అన్నము రుచిగాను యుండదు' అని ఆమె చెప్పును ఇట్లు ఉద్యోగమునుండి రాగానే యింటిపనియందును, ఇంటిపని అ యినతోడనే ఉద్యోగమునందును రఖమాగాయిగారు నిమగ్ను రాలయియుండుదురు మధ్యాహ్నము కొంచెము విశ్రాంతి కొఱకు నింటికి నచ్చినప్పుడును, ఆమెకు విశ్రాంతి దొరకదు ఉపాధ్యాయులును, ఇతరసేవకులు మొదలైన వారు, వెలపు

లడుగుకొనుటకు, జీతము పొచ్చింపుమని యడుగుకొనుటకు, ఇత రమైన మొఱలు చెప్పుటకు, ఆవిశ్రాంతి సమయములోనే యామెవద్దికి వచ్చుచుండెదరు వీరికి సెలవులిచ్చి, వారిస్థల మున నింకొకరిని నియమించి, తగినయేర్పాట్లు చేయుటకే విశ్రాంతికాల మంతయును సరిపోవును ఈపనిగాఁగి యింటిపనులును అనేకము లుండును చిన్నచిన్నపిల్లలను పెంచుట యెంతకష్టమో పిల్లలు గలమాతలకే వేద్యము ఒకపిల్లకావురు మన్న, పెండవ పిల్ల బావురు మనును నేడు వీనికి రోగము వచ్చిన, రేపు వానికి రోగమువచ్చుగా ఇటుల నత్యంతకష్టప్రద మయినను రఖ మాబాయిగారు శిశుసంరక్షణ మత్యంతజాగ్రూకతతో, జేయు చుండును, వారికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పుచుండును, వయోమాన మును గుర్తెఱిగి వారివారికి దగినవిద్య నేర్పుచుండును ఈమెను జూచుటకు గ్రామములోని పెద్దమనుష్యులభార్యలు పలువురు వచ్చెదరు వారితో మాటలాడుటయందును, ఆమాటలలో స్త్రీవిద్య, బాలసంగోపనము మొదలయిన విషయములను గుఱించి యుపదేశము చేయుటయందును గొంతకాలము గడచును ఇట్లేమెకాలమంతయు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధిని జేయుటయందే వినియోగ మగుచుండును

ఇతరులబాలికలకు విద్య చెప్పెడి విషయమై రఖమాబాయి గారధికముగాఁ బరిశ్రమపుచ్చుకొనియెద రని చెప్పినందువలనఁ దమకన్యల కెంత శ్రద్ధతో విద్య నేర్పెదరో చదువరులే యూహించగలరు ఈకుటుంబమువలన నీదేశమునందు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధి కావలయునని యీశ్వరసంకేత ముండినందునఁ గాఁబోలును

మొదటి నాలుగు కానుపులకు నీమెకు అడుగులై కలిగి ఈనలు
గురుబాలికలకు సా రఖమాబాయిగారు సద్విద్యను నీతియు
గణపనారు వీరిలో బెద్దవారయిన సా ద్వారకాబాయియు సా
కృష్ణాబాయియు బ్రథమశాస్త్ర పరీక్షయందు గృతార్థురాల
డ్రయి, యిప్పుడు బొంబాయిలోని వైద్యవిద్యమందిరమునందు
ఎల్ ఎమ్ అండు ఎస్ అను వైద్యపరీక్షకు జదువుచున్నారు
ఈపాఠశాలయందు వీరు అందఱకంటె బ్రథమలుగానే యుం
దురు కొన్నిదినములక్రింద శారీరశాస్త్రమునందు జిజీగిస పరీ
క్షలో సా ద్వారకాబాయిగారు మొదటిసంబరును సంపాదించె
నని వినుచున్నాము ౧౮౯౩ వ సంవత్సరమున పూనాపట్టణము
నందు దేశీయమహాసభ జరిగినప్పుడు, ఈయక్కడెల్లండ్రు కోలా
పూరుపట్టణమునుండి ప్రతినిధులుగా నామహాసభకు వచ్చియుం
డిరి వీరెల్లప్పుడు తమ యాచరణమునందు దగ్గినే యనుసరించె
దరు మూడవ నాల్గవ కన్నియలై సా యముగాబాయియు,
సా అహల్యాబాయియు పూనాపట్టణములోని ఫెమెల్ హైస్కూ
లులో (స్త్రీలకు ఉన్నతవిద్య చేర్చుటకు పూనాయందు స్థాపిం
చబడిన పాఠశాలయందు) చదువుకొనుచున్నారు. కొన్నిరోజుల
క్రిందట జిన్న కొమాక్రె గృతములోని పరీక్షలోని మొదటిసంఖ్య
సంపాదించెనట! ఇదే ప్రకారము చిన్న చిన్న పిల్లలవి ద్యనుగుఱించి
సా రఖమాబాయిగారు శ్రద్ధ వహించి, వారికి జన్మపుటినుం
డియు సుగుణములను ఉగ్గ త్రాగించుచుండును పిల్లలకు, పెం
రుటికి, తనకు గావలసిన బట్టలన్నియు నీమె స్వయముగా
నింటనే కుట్టును ఎండకాలపు సెలవులలో బిల్లలందఱును ఇంటికి

వచ్చినప్పుడు, సంవత్సరమువఱకుఁ గుటుంబమునకు సరిపోవు నన్ని బట్టలు, వారిసాహాయ్యముచే గుట్టి యుంచును ఇంటిపనులన్ని యుఁ జేసివేళ దొరకినయెడల వృత్తాంతపత్రములను, మాసపత్రములను, నూతనగ్రంథములను జదువుచుండును ప్రతిదినముక్రొత్త దేమయినఁ జదువనియెడల నామెమనసు వికాసముగానే యుండదట! ఈమె వంటచేయుచున్నపుడును, ఇతరమైనపనులు చేయుచున్నపుడును, డాక్టరు కృష్ణాజగారు లేక యీమెపుత్రికలలో నెవరియిన, ఈమెకు సద్గ్రంథ మేదయినఁ జదివి వినిపించెదరు ఇట్టి యద్వితీయగృహిణీలాలమ, యొకక్షణమయిన వ్యర్థచుచ్చక న్యపరజ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేయుచుండును

జ్ఞానార్జనము చేసినస్త్రీలు గృహకృత్యములను జేయరనియు, శిశుపోషణముచేయ రనియు, మగవారికి నాడువారిపనులు చేయ వలసివచ్చుననియు స్త్రీవిద్యానిందికులు చెప్పుదురు కాని, యీమాట లన్నియు మత్సరజన్యములేకాని, సత్యములుకావనియు, రఖిమాబాయిగారిప్రవర్తనము వేయికోశఁ జెప్పుచున్నది ఇట్టి దురాశ్చేపములు చేయువారు, ఈసంసారములోని సంగతులన్నియు మానవేచ్ఛప్రకారమే నడచుననియు, వానిని నడుపటయందు ఈశ్వరనియామక మేమియు లేదనియుఁ దలఁచెదరు గాఁబోలును ఇప్పుడు జగత్తులోని స్త్రీలందఱును దమతమ పిల్లలను సంరక్షించుకొను చున్నందునకుఁ గారణము వారికి భారతభాగవతములు చదువుట రాకపోవుటయేయని వీరి తాత్పర్యమాయే? అందఱు స్త్రీలకు భారతభాగవతములు చదువుట వచ్చినయెడల జనవృద్ధి నేటితో నాగిపోవును గాఁబోలును! స్త్రీలు తమ

పిల్లలను ప్రేమించుటకు బెద్ద వారిని జేయుటకు వారి యజ్ఞానము కారణముగాక, శిశువులకు వారియం దుంచిన నై నర్గిక పుత్రవాత్సల్యమే నిజమయిన కారణమని చెప్పవలయును ఈ వాత్సల్యము పశువులయందు, పక్షులయందు క్రిమికీటకాదులయందు, పురుషులయందు, స్త్రీలయందు, విద్యనెర్చినవారియందు, విద్యనెరువనివారియందు అంతరియందును ఉండును ఇట్లు విశిష్టవాక్య క మైన యీ వాత్సల్యము విద్య నేర్చుకొనిన స్త్రీలయం దుండదనుకొనుటకు మాన్యము తప్ప ఉండవకారణము లేదు ఇంటియ కాదు విద్యావంతులు, విద్యలేని స్త్రీలవలె దమపిల్లలను, ఎండకు ఎండినట్టును నానకుం డిడినట్టును ఉండుక, వారిపోషణయందును ఔషధోపచారములందును విద్యాబుద్ధులయందును విశేష దక్షతై యుండుదురని యు, రఖమాబాయిగారిచరిత్రమువలన దెలియుచున్నది విద్య నేర్చినందువలన లలనలు ఇంటిపనులయం దలత్యము చెయుదురన్నమాటయు నమ్మక దగి ఏకాదు ఇప్పుడు సంసారము లెక్కలాక సయ్యుండిరీమణులకు ఉదువుటయు, లెక్కవేయుటయు, రానందువలననే వారు సంసారమునందు శ్రద్ధ గలిగి యున్నారనియు, లేనియెడల వారు సంసారమును నాశము చేసియుందు రనియు, చెప్పట మెంత హాస్యాస్పదము! 'సతీహితబోధిని' 'గృహనిర్వాహకత్వము' 'స్త్రీధర్మరత్నభాండాగారము' 'కుమారిశతకము' 'మానిసీశతకము' మొదలయిన గ్రంథములను జదివినందువలనను, ఇంటివెచ్చముల లెక్కలువేయుట నేర్చుకొనినందువలనను, స్త్రీలు గృహకార్యములందు అధికతత్పరత వహించెడిరో చేక తత్పరత వహింపకపోవుదురో నారానార

విచారము గలచదువరులే యోచించఁగలరు అపాత్రదానము, చిఱుతిండి, చూచుటకు రమ్యముగానుండి గవ్వకయినఁ గొఱకా నియనత్యపునగలు కొనుట, లెక్కవేయుట రానందువలన సేవకుల మోసము కనుఁగొనలేక ధనమును బోఁగొట్టుకొనుట, ఆయ వ్యయములు ఎంతెంతయని చూచుటకు చేతఁగానందున ఆయము నకంటె సధికముగా వ్యయపఱచుట, మొదలయిన యజ్ఞానజన్య దోషము లన్నియు స్త్రీ విద్యవలనఁబోయి, స్త్రీలు సంసారసుఖ మును వృద్ధి చేయుదురు గాని యెంతమాత్రమును సుఖహాని చేయఁగలరు

ఇంటియందు స్వచ్ఛత యుంచుటయందును, స్నానపానాదు లయందు దేహరోగ్యమున కనుకూలముగా నడచుకొనుటయం దును భోజనవిషయము మితముగా నుండుట యందును రఖిమా బాయిగారు బహుదత్తురా లయియుండును ఇందువలననే వీరి యింట రోగములు చాల అరుదుగా ప్రవేశించును సౌ రఖి మాబాయిగా రన్న వ్యాధి అన్నమాటయే యెఱుఁగదని చెప్పె దరు తనపిల్లలను పారశాలలోనిపిల్లలను స్వచ్ఛముగా నుంచి వారికి స్వచ్ఛతయొక్కయావశ్యకము బోధించుచుండును స్త్రీవి ద్యను గుఱించియు, పురుషవిద్యను గుఱించియు, ఈమె చాల విచారము చేసియున్నది ఇందువిషయమయి యామెమనమునం దనేక మైనయాహులు కలిగియున్నవి ఇప్పుడు పారశాలలయందుఁ జెప్పెడి పురుషవిద్యయందేమి, స్త్రీవిద్యయందేమి యనేకగ్రంథ ములను వ్రాయఁదలఁచి యున్నది కాని మనదురదృష్టమువలన నామెకు గ్రంథరచన చేయుటకు సమయమే చిక్కక యున్నది

ప్రాశ కాళము ఆఱుకొట్టినప్పటినుండియు రాత్రిపనికొట్టువఱకు
రామె యేదో యొకపనిలోనే యుండును

తనకు గలిగిన యవి తేవిద్యవలనను, విద్వాంసుండును రసికుం
డును అయిన భర్తయొక్క సహవాసమువలనను, ఈమె అత్యంత
ఉన్నతములయిన మతములను (అప్రాప్రాయములను) గ్రహించినది
అయినను దేవుడు, దైవభక్తి, ముఖ్యములయిన వ్రతములు,
మొదలయినవానిని విడిచినదికాదు కాని, యీమె యన్నివ్రత
ములకంటెను 'పతిభక్తి' యను వ్రతమునే యెక్కువగ పెంచు
చుండును పతిని బ్రతిదైవముగ పెంచి, ఆయనను సంతృప్తినిగ
నుంచవలయునని యెల్లప్పుడును యత్నించుచుండును నేడు రఖ
మాబాయిగారికి సౌభాగ్యమును, సంపత్తియు, శాంతియుగలవు,
గొప్ప యధికారముగలదు, రాజసంస్థానమునందు మాన్యగలదు
ఇవి యన్నియుఁ జూచి ఈమె 'చాలన్న' యనికొని అనుకొని
యెదరు కాని యీమెయిన్నిసంపదలుండుననుచు దామనననందు
విషాదముగనే యుండును అందుకు, వాక్ష్టరు క్షణ్ణాగారి అంగ
వైకల్యమే కారణమని వదువరు లిదివఱకే గ్రహించియుం
దురు ఎల్లప్పుడును తనపతియొక్క హతాశస్థితి కనులయెదుట
నుండుటవలన రఖమాబాయిగారు రేయుఁబగలును చింతామగ్న
లయి యుందురు గొప్పవిద్వాంసుండును, రసికుండును, గుణియు,
తనహితకర్తయు, నయినపెనిగిటి యింటఁ గూర్చుండుటయు,
శాను ఉద్యోగము చేయుటయు, తనపెద్రే లోకులలోఁ గ్రస
దించి తన్నేలోకులు నుతించుటయు నీమె కెంతమాత్రమును
నిష్పములేదు ఆమె యప్పుడప్పు డిట్లనును "పురుషులు ఇంటఁ

యందు నాకుఁ బూజ్యభావము గలదు ఈమెశ్రేయస్సును బొందు చున్నదని విని, నా కెల్లవృత్తును సంతోషమే యగును ”

(దస్కతు) ఎచీ లిటిల్,
ఆగస్టు ౨౦, ౧౯౫౪ / లేడీస్ నూపరింఁటెంఁడెంట్, ఫీమల్ ఎడ్యుకేషన్

పరదేశవాసినియగు మిస్ లిటిల్ గారిచే నింక స్తోత్రమును బడసిన సౌ రఖమాబాయిగా రెంత సద్గుణవతి యైనది, యెంత విద్యావశిమైనది, యెంత వినయశీలమైనది, చదువరులే యోచించగలగు స్త్రీవిద్యాస్వాతంత్ర్యము లక్కిఱలేదని చెప్పిడివారి కీమె కుమార్తె జన్మించినందున, భరతఖండములోని లలనల కందఱకు నీమె లలామభూతయని చెప్పవలసియున్నది

ఒసహోదర్శిమణిలారా! సౌ రఖమాబాయిగారి చరిత్రము వలన మా సేవోపదేశములు గ్రహంపవచ్చును ‘కుమారిశతకము’ ‘మానిసీతకము’ మొదలయిన గ్రంథములవలె నియమితకాయుపదేశ శకమే మీరంటును సౌ రఖమాబాయిగారి వలె శ్రేయసంకనఱకు విద్య సభ్యంపుడు విద్యవలన లాభము లచేకిములు గలవని మీకుఁ దెలిసినవిషయమే సౌ రఖమాబాయిగారి మీ కిందిఱకును సుదోర్గము చెయవలసిన యావశ్యకము లేకపోయినను, గృహస్థిత్యములయందు, శిశుపోషణయందు, మీ విద్య మీకుఁ జాల సహాయకారి కాగలదు కనుక పుల్లమ్మగారియందు పుల్లమ్మగారియందు ప్రౌద్ధపుచ్చకొని, బ్రదులవద్దకొ భర్తలవద్దకొ, అన్నలవద్దకొ, మఱిదువద్దకొ, విద్యాధ్యయనము చెయుడి విద్య నేర్చుకొని అంతుశక్తిగర్విపడక, సౌ రఖమాబాయివలె విద్యతోఁబాడ

వినయాది సద్గుణములను స్వీకరింపుడి సౌ రఖమాబాయి గారివలెనే మీరు పతిభక్తియం దధిక తత్పరురాండ్రయి, విద్యా రహితలయిన భార్యలకంటె విద్యాసహితలయిన భార్యలే, సంసార సుఖమును అధికముగా పుట్టిజేసెదరని, సోదాహరణపూర్వకముగా సిద్ధాంతీకరించి, కొందఱ సులయందుఁగల స్త్రీవిద్యా ద్వేషమును తొలగించి, దేశహితములు సమకూర్పుఁడు ఇట్లీమె పవిత్రమయిన చరిత్రమునొనుండి మీ రనేకోపదేశములను గ్రహింపవచ్చును

తుదకు సౌ రఖమాబాయిగారు అనేక సంవత్సరములవఱకు బ్రతికి సౌభాగ్యము, సత్త, మొదలయిన సకారముల నవిచ్ఛిన్నముగా ననుభవించుదురు గాకయనియు, ఆమెవలన నీదేశమందంతటను విద్యాభివృద్ధియై యీదేశము బాగుపడును గాకయనియు, ఈశ్వరుని అనన్యభావముతోఁ గ్రార్థించి యీ చరిత్రమును, ముగించుచున్నాను

కర్త దేవి

తే గీ ప్రాణిలోకంబు సంసార పతిత మగుట
వసుధ పై బుట్టి గిట్టనివారు గలరె
చారిజన్మంబు సఫల మెవ్వారివలన
వంశ మధికొన్నతి వహించి వన్నె కెక్కు

మన భరతఖండమున నవతరించి, తమసత్కార్యములవలనను
సద్గుణము వలనను దేశము నలంకరించిన స్త్రీరత్నములలో
ననేకులకు రాజపుత్రస్థానమే జన్మభూమి యైయున్నది రాజపుత్రు
నాయులీ త్కృత్యువీరులు తమశౌర్యమువలన స్వదేశమున
కెటులు కీర్తికారణులైరొ, అటులనే త్కృత్యుస్త్రీలును పురు
షులు సంపాదించుకీర్తిని వృద్ధిపఱచిన వారయిరని చెప్పటకు
నెంతమాత్రమును శింకింపఁ బని లేదు ఇటు వెనుక నాలుగువం
దల సంవత్సరములనుండియు రాజపుత్రస్థానముయొక్క స్వరూ
పముమాఱి, యది వీరపుత్రజనని యను నామమాత్రావశిష్ట
మయియున్నది కాని యంతకుఁ బూర్వ మచటిరాజపుత్రు
లన్న, నన్ని దేశములవారికిని కాలాంతకులవలె గానఁబడుచుం
డిరి అటులనే యచటిరాజపుత్రుస్త్రీ లన్న దృఢనిశ్చయ విభూ
షిత లయియు, సద్గుణసంపన్న లనియు, పరమపతివ్రత లనియు
ప్రసిద్ధిగాంచిరి ఇట్లు తమ యపూర్వ సద్గుణపుంజమువలన దేశ
మున కలంకారభూత లయిన యనేక రాజపుత్రుస్త్రీలలో కర్మ
దేవి యొకతె ఈపతివ్రతాతిలకము మార్కాడదేశములోని

‘డౌరింట్’ అను సంస్థానమునం దుదయించెను ఈమెజన్మకాలము
 ఏడవశతాబ్దప్రారంభ మని తోచుచున్నది ఈమె మోహిల
 గాఢసూక్ష్మరాజు కూతురు కర్మదేవి, యశ్యంశుల సవంత
 రాలును, సుగూఢసంపన్నురాలును, అయినందున శాల్యమునుం
 డియుఁ దల్లిదండ్రు లామెను క్రమప్రాణములకంటె నధికముగాఁ
 బెంచుచుండిరి సిమ్మట నామె పెరిగినకొలఁదియు వీరులచరిత్ర
 ములను వినుటయుం దత్యంతానందము గలిగి, జననీజనకుల కపం
 డును ఆనందములనే యడుగుచుండును వాచును క్రమముద్దుల
 కూతురిని సంతోషపెట్టుటకయి మిగిలి కనేక ప్రాచీనశూరుల
 చరిత్రలనే చెప్పుచుండిరి కాన కర్మదేవికి నిరసంభాషణ లేవియు
 రుచింప కుండెను ఆమె యల్పవయస్కురా లయినను జ్ఞానముచేఁ
 గనువృద్ధురా లయినందున వృధాసంభాషణ, సోమరితనము,
 మొదలయినవానియం దశ్యంశురస్థానిము గల దయి ప్రాచీన
 యోధుల కిథలను వినుచు వారినే దైవతుల్యులనుగా భావించి,
 మానసమునం దెల్లప్పుడును పూజింపుచుండును జశల్మీరుని
 భట్టిరాజ్యములోఁ జేరిన పూగల్ ఎరగ శాధిపతి యగు శారణంగ
 దేవుని పుత్రుడయిన శాధునామధేయుని యసమానపరాక్రమ
 మెల్లప్పుడు నామె కతిక్రియముగా నుండెను ఆవిరుచిచరిత్రము
 వినినసఱి మఱి యొకరిచరిత్రము వినుటకామెకు నిష్ప్రమే లే
 దయ్యెను ఆతేజోనిధి యనేక దేశములను జయించి శౌర్యమునం
 దభిమన్యుతులుగఁడని కీర్తిని సంపాదించెను నాగూరు మొదలు
 సింధునదిపర్యంతము దండు వెడలి యనేకవిరుల ననేకనారుల
 చంపించెను రాజు లందఱు ఆయన కతిభీతు లగుచుండిరి సాధు

అంశు వెడలినప్పు డెల్లను జౌరింతనగరముమీడినుండియే పోవు చుండెను కాన ఆనగరమునందుఁ గలవా రందఱును ఆయనసౌం ద్ర్యమును, కౌర్యమును, సద్గుణములను పూర్తిగా గుర్తెఱిగి యు డిరి కిర్మదేవితండ్రి యగు మాణిక్యరాయలుసాధును మిక్కిలి మున్నించి యప్పుడప్పుడు తనగృహమునకుఁ దోడుకొని వచ్చి, కగి మర్యాదలుచేయుచు వచ్చెను తండ్రితో సాధు ప్రసంగించు మయమున కర్మదేవి వాటుననుండి వారి ప్రసంగము మిక్కిలి యుత్సాహో వినుచుండెను ఆప్రసంగము గాఢ కథి కోల్లొసమును, ఆనందమును కలిగించెను ఓత్రియస్రల మనస్స లు కౌత్రితేజముచకు నివాసస్థలములు రాజువాత్రస్త్రీల జ్వర ప్రత మునుశక్తియు వినఁగానే యేమూర్ఛనకు వారియెడ శారవ ముగ్ధి గలుగఁ కుంచుచు వ్రాచినరాజపుత్ర స్త్రీలయం వెట్టి కౌత్రితేజముండెను యక్తి తేజము కర్మదేవియం దుడుటవలన, నామెకు విరులను గుర్తించు సహాశక్తి గలిగెను ఆమె గాఢ సాక్షాత్తము విన్నకొలఁదిని, గూచినకొలఁదిని, ఆయనయం దిధికినెమ కిలదియై, బద్ధానురాగ యయ్యెను ఇట్లుండ నొక దినము కిర్మదేవి తనమేడగచ్చుపై నుండఁగా నామెడక్రిందుగా నాధుపోవుట తటస్థించెను ఆసమయమునం దాయురువురును ఒకరి కొకరు గూచిరి నాధు తా నామెను చూచియు లోకుల నానంది తెలియకుండుట కియి యచటినుండి త్వరగా వెడలి

చిత్తూర్లోటపై అల్లాడెడిన్ ఖిలజీ యను తురుష్కుఁడు దండెత్తి వచ్చినప్పుడు అచ్చటి రాజపుత్రస్త్రీలు తమ పాత్రివ్రత్యసంరక్షణార్థ మయి యగ్నిలోఁ దుమికిరి ఈయగ్నిప్రవేశమునే జహరవ్రత మనియెదరు

పోయెను కాని ఆయన మనస్సంతయుఁ గర్మదేవీసమయమయి యుండెను కర్మదేవియు నాటినుండి సాధునందు నధికాదరిము కలదయి, ఆశనిఁ దప్ప మఱి యొకరిని నరింపనని నిశ్చయము చెసి కొను ఇట్టి యపూర్వప్రేమ యామె తలిదండ్రుల పాపమాత్రమును తెలియలేదు పాపము నకు యుక్తవయసు రాగా ననీజనకు లామెకు వరునిశోధింపుచుండిరి ఇట్లు వెఱికివెతకి ముందరాధిపతి రాజుంట్ అను నృపతియొక్క సత్పుత్రుత్వము డగు అరణ్యకముఁ డనువాఁడు పవనతుడును, శౌర్యవంతుడును, ధనవంతుడును, వినందున కర్మదేవి నాతనికిచ్చి వివాహముచేయ నిశ్చయించిరి ఉభయ పక్షములవారికిని సమ్మతమైనందున లగ్న నిశ్చయము చేయబడెను కాని మాలగ్నదినము సమీపించినకొలఁదిచి కర్మదేవికింక కంతనధికాధిక విచారిముగలుగుచుండెను ఆమె యంతకు ముందె తనచునునండు సత్పురుషుఁడైననాథును భర్తనుగా వరించెను గాన నితరపురుషుల నెవ్వరిని వరియింప నొల్లదయ్యె ముందరాధిపతికుమారుఁ డగు అరణ్యకములుఁడు, కర్మదేవి సౌం దర్యమున కధికమోహితుఁడై తనవలెనే కర్మదేవియుఁ దనయందధికానురాగముగలదై వివాహదినము కొంత కదురుగాచుచున్నదని తలఁచెను కాని శ్రావణమాస శ్రావణమాసముగా మేఘాచ్ఛాదితమై ప్రచం వర్షము కురియుననియు, మొదలైనయులేక యదామనఁ బ్రచండమారుఁదము వచ్చి భూమిని కంపింపఁ జేయు ననియు, ఆయన కెప్పుడును తోచదయ్యెను ఆ గొలుఁదెప్పుడును ముందు రాజబోవుసఖిమునెన్నుచు

జాగ్రత్ స్వప్నావస్థలయందును, మనోరాజ్యముల యందును విహరించుచుండెను !

కర్మదేవి తల్లిదండ్రులు తమకూతునకు యోగ్యవరుఁడు దొరకెనని యధికోత్సాహముతోఁ బెండ్లిపనులను జేయుచుండిరి వివాహదినము సమీపించుచున్నందున కర్మదేవి కధికవ్యసనముగా నుండెను శనమనోనిశ్చయము తల్లిదండ్రుల కెఱులనైనఁ దెలుపవలయునని నిశ్చయించుకొని కర్మదేవి తన కట్టినమయమునందు సాయముచేయు ప్రాణసఖు లెవ్వరు గలరాయని యోచింపుచుండెను

ఇట్టిసమయమున చోకనాటిరాత్రి పున్నమవెన్నెలగాయ నతిరమ్య మగుచల్లని గాలి వీచుచున్న మనోహర మగు సమయమునందు కర్మదేవి శనయంత పురములో గవాక్షము చెంత నేమో విశేషవ్యసనకర మగువిచారము చేయుచు నిలుచుండెను ఆమె మెనుక నామె సఖయగు అమలవచ్చి నిలుచున్న సంగతియే యామెకుఁ దెలియకుండెను ఇట్లు కొంతతడవు నిలుచుండి యాసఖ కర్మదేవికి చేదో యసహ్య మగుమనోవ్యధకిలదని తెలిసికొని ప్రాణమిత్రురాలగు అమల యదాటిన “అక్కా ! నీవంత విచారమేల చేయుచున్నావు ?” అని ప్రశ్నిచేసెను ఆమాటకు కర్మదేవి జవాబు చెప్పటకు సిగ్గుపడి యెఱులనైన తప్పించుకొనవలయునని వేఱుప్రసంగమున కారంభించెను కాని యమల కామాటయం దెంతమాత్రమును ధ్యానములేక యది కర్మదేవి ప్రతిదినమువలె ప్రసన్నముఖగా నుండక యామెముఖ మధికవిచారముచేతఁ గళాహీనమై యున్నకారణ మేమోయని చింతింపు

చుండెను ఇట్లు చింతించి యమల కర్మదేవికరములను తనకరము లచే బట్టుకొని “ప్రాణసఖి! నీవిత ఖన్నురాలవై యుండుటకు నిమిత్తమేమి? త్వరలోనే నీ వివాహమై నీయఖండసౌఖ్యమునకుఁ బ్రారంభము కాఁగలదు, గాన నీవిష్ణు డధిక సంతోషముతో నుండువలయును, గాని దుష్టచురుకుఁ గారణమేమి! ఏకారణ మైన నున్నయెడల దాచక నాకు విశిష్టము” ఇట్లు తన ప్రియసఖి యడుగుటవలన కర్మదేవికి నధికు ఖము గలిగెను వివాహానంతరము సిగ్గుహము విడువవలయును గదా యని కర్మదేవి చింతిల్లుచున్నదని అమలకుఁ దోచెను కాని తదనంతర మామె యపారదు ఖమును గని భిత్తినిదాయెను ఆమె కర్మ దేవితో వివాదము చేయవలయునని యచటి కప్పుడు వచ్చిన దయ్యన తనసఖి మిక్కిలి దు ఖములో నుండుట గని దీనముఖ ముతోఁ గర్మదేవి వైపుగూచుచు నిలుచుండెను అంతఁ గొంత నేపునకుఁ గడుపులోనుండి పొంగిపొరలి వచ్చుదు ఖమును అతి ప్రశాసముతో నాపుకొని కర్మదేవి అమలతో నిట్లనియె “నాదు ఖికారణము విన్నయెడల నీకును విశేషదు ఖము కలుగను నీవు తత్క్షణమున నేపోయి నాప్రియజననీడనకులతో నిట్లనుము ‘నేనిదివఱకే వీరచిరుఘ్న డగుసాధును నాహృదయమునందు నిలిపితిని గనుక నిక నితరపురుషునిదర్శన మైన నెల్లను” అని చెప్పి యామె దు ఖముతోఁ దనముఖము మఱి యొకవైపునకుఁ ద్రిప్పుకొనెను ఆమె దృఢప్రజ్ఞను విని అమల మిక్కిలి చింత నొంది అరణ్యకమలునికొఱకు నిశ్చయింపఁజేస వివాహము మర లుట దుస్తరమని తలఁచి మెల్లగాఁ గర్మదేవి! అరణ్యకమలుడు

సాధునకంటెఁ దక్కువవాఁడు కాఁడు మఱియు మీవివాహమును గుఱించి గుడివఱకే వాన్ని శ్చయము చేసియున్నారు ఇట్లు సిద్ధమైన వివాహము పడిఁగొట్టఁగూడదు అరణ్యకమలుఁడు కులమునందును, శీలమునందును, సంపదయందును సాధుతో సమానుఁ డనవచ్చునుగాని నీవతనినే వరియింపుము” అమాటలు విని కి, దేవి మిక్కిలి గంభీరముగా నిట్లనియె “ఈహృదయము ధైర్యైవర్యములను కులశీలములను, కోరదు ధైర్యశౌర్యాది శౌత్రగూములను విని యెవని శౌకపర్యాయము నరింపఁగలఁడు అక్కడ యీశ్వరమును కథిపతి ఈమనశ్శిరీరము లాతనిచేఁ దప్ప పరుల జన్మమున లభించుట సంభవించదు” ఇట్లుతిద్దశ్చరిశ్చయముతో నుచ్చరించినవాక్యములు విని యమలమీసంగతి కర్మదేవి శలిదండ్రులకుఁ దెలిసి, మీసెకు హితమాచరింపవలయునని నుచ్చటినుండి వెంటెను కర్మదేవి జననిజనుల లమలవలన హాతుని యభిప్రాయ మెఱిగి, యేమియుఁ దోచు మిక్కిలి విచారింపడసాగిరి సర్వసిద్ధి మైనవివాహ మెట్లు ఆచరింపవలయునో వారికిఁ దోచుండెను సిద్ధమైన వివాహమునకు విఘ్నము కావించుట నునఁగా శౌకగొప్పసంకటమును తెచ్చుకొనుటయే అరణ్యకమలుఁడు సామాన్యుఁడు కానందున నిట్టియనమానము ఆతిచికిఁ గలి, నపక్షమున, వారి వంశీకులందఱును మిగుల నాగ్రహపడి దండెత్తివచ్చి మహానర్థము చేయ సమర్థులు ఇట్టి వివాహభంగమువలనఁ దమకు నష్టము కలుగుటయేగాక తమముద్దుల కూతునకును క్రొత్తయల్లునకును గొప్పసంకటము వ్రాతించునని వారు చింతింపనాగిరి కాని వారికి కర్మదేవియందు

నామాన్యస్రతి గలుగుటచే నెట్టి సంకల్పముల నైన లక్ష్యము చేయక కన్యారినవరునకే గూఁమె నిచ్చి వివాహమునెయ నిశ్చయించిరి ఇట్లు నిశ్చయించి వారప డు వీరపురుషుండగు నాధును పిలువనంపి ఆయనతోఁ దమకొమ్మార్త వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి వివాహమాడవలెనని వేడకొనిరి నాధు, అదివఱకే కర్మదేవి యందు బద్ధునురాగుఁ డైనందున వివాహమునకు సమ్మతించెను కొద్దిగోజులలోనే కర్మదేవికిని నాధునకును వివాహము చేయఁ గలెను ఆమె మాతాపితరులు శమపుత్రిక హాసముఖమునుఁగని ధన్యులైరి కర్మదేవి వివాహవార్త స్వల్పకాలములోనే యరణ్య కమలునకుఁ దెలిసెను ఇట్లు తనకు నిశ్చయింపఁ దిన కన్యను మఱి యొకఁడు పెండ్లి చేసికొని తన కవమానము కలిపించినందున అరణ్యకమలుఁడు క్రోధాంధుఁ డాయెను ఆతని మనస్సున క్రోధ విషాదము లధికముకాఁగా నాతఁడు “ న్ను సవమానపఱిచిన నాధును చంపినఁ గాని నేను క్షత్రియుఁడఁగాను” అని ప్రతిజ్ఞ చేసి నాధుపై దండు వెడలుటకై తనసెన సింహము చేసెను ఈంగతి యంతలో దేశమంతటను వ్యాపింపఁగర్మదేవి జననీజనకులు తాముముందువచ్చుననుకొనిన సంకట మిప్పుడే ప్రాప్తమైనదని భయపడుచుండిరి అంతఁ గొన్నిరోజులకు నాధు మామగారి పెలపు బొంది భార్యసమేతుడై తన రాజ్యమునకు వెడలెను అప్పు డాతని వెంట నాతని సంతతి శార్దమై విశావృష్టులగు నుడువందల వీరభటుండిరి ఇంకిను కొంతసేనఁ గొనిపోమ్మని మామగారు వేడకొన్న ఆయన సమాధానమునకై నాధు ఇంకను ఏఁగాలు సైన్యమును వెంటఁగొనెను అప్పు డశ్రుపూర్ణ నేత్రములతోఁ

గర్భదేవి యందఱి సెలవుసొంది యస్త్రవారింటికిఁ బోవ బయలుదేఱెను ఇట్లు వారు కొంతదూరము పోయినపిదప, త్రోవనుభ్య నరణ్యకమలుఁగు శననేనతో వారి నడ్డగించెను వాడిది నఱికిఁబి సమయమునచే వేచి, పగసాధింప యెదురు చూచుచుండెను అనమానమువలన వాడత్యంతకుపితుడై, “నంపుదు, నేను నీవు”నని విశ్చయము చేసికొనియున్నందున నచట నామెను సేవల ను మోరసంగ్రామ మారంభమాయెను ఆయుధములను ధిగుడలనుగల విరు లనేకులు విరస్వర్గమును స్వకరించి డిభయసేవలను వెనుకదీయక ప్రాణములకాశింపక పోరుచుండెను అప్పుడు శనసైన్యమునకు జయము కలుగునో లేదో, యని చింతించి అరణ్యకమలుఁ డింతోకయుక్త నాలొచించెను అతఁ డిప్పుడు సాధునకు “నీవు నిజమైన క్షత్రియుడవైన నాతో ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్ము అట్టినమయమున నచ్చొచ్చి నీవు విజయము సొందిన, మిగుల ఘనతగలుగును” అని వర్తిమాన ముంపెను

అప్పు యాధు ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ బోవుట కయి తనప్రియభార్యను అనుజ్ఞ అడుగఁగా నామె సామాన్యస్త్రీలవలె నధైర్యపడక మిగుల ధైర్యముతో భర్తకు నమస్కరించి, వీరపత్నికి నుచిత మగునటుల నిట్లనియె “స్వామీ! పోయిరండు వీర ధర్మమును వదలక పాలింపుడు యుద్ధమునందు తమకు జయము కలిగెనేని మన మహమందే యొకరినొకరి చూడఁగలము అమలఁగాక మీకు యుద్ధమునందు మరణము వ్రాప్తించెనేని తమ్ము స్వర్గమునందుఁ గలిసికొనియెదను కాని తమరు విచారప

దానిని" ఇట్లు ధైర్యోత్పాదకము లగువచనములచే మిక్కిలి ధైర్యము గలిగినాడు, అరణ్యకములుని యెదురు యుద్ధమునకు నిలువబడెను ఎవడు తనయవమానమునకు కారకుడో, ఎవని పగ వాధింపఁ దాను ప్రతిష్ఠించెనో, అట్టిశత్రుఁడు తనసమీపమున సంఘామనన్నద్ధుఁ డయియుండుటఁ గని ఆయరణ్యకములుని బాహువు లధికముగా స్ఫురింపఁగాను నాధును ఎంపెఁ గూతని రక్తమువలనఁ జనకోపాగ్ని నార్పవలయు ననియాతఁ డాతఁడఁ గామెను ఇట్టిరువురి నస్సలయందును క్రోధాగ్ని ప్రజ్వలించ ద్వంద్యయుద్ధ మారంభ మాయెను అట్టిసమయమున వా రిరువురును సమైక్యలవఁ సమానపరాక్రమము మాపె యెందులచే దాడితు లయి భూమిపై మూర్ఛిల్లిరి కాని నాధు, విశేషముగా గాయములుతగిలినందున, మూర్ఛనుండి లేవకయే మృతిఁ గొంది విరస్వస్థము స్వీకరించెను ఈసంగతి దూరమునుండి గాచుచున్న కర్మదేవి తనప్రాణవల్లభుఁ డెల్లు గూలుటఁ గని లోపలినుండి వచ్చుదు ఖవేగమును వాల్చుచు సముననాఁ, తా నిక నిశగత్తవం దుండుట యుక్తియు దాని తలఁచి, పులోకప్రయాణమునకు సిద్ధపడెను మనఁజనఁ గోరిన భర్త లభించియు స్వాధీన మయిన సౌభాగ్యము స్వల్పకాల మయినను అనుభవింపఁ దటస్థింపకపోయెనని యామె కాసమయమునందుఁ గలిగిన యపారదు ఖము, పరమునందు భర్తతో శీఘ్రముగఁ గూడఁ నన్నయాశచే నడఁపబడెను అప్పుడు కర్మదేవి తనసైనికులకు చితిఁ బేర్చి ననుజ్ఞ నిచ్చెను ఆమె యాజ్ఞాప్రకారము భటులు క్షణములో సిద్ధము చేసిరి అంత

నామె శతచెంతనున్నభ ౧౧౧ ఖిష్టమునుగొని, యామె యేమిచేయుగా యని పైనికుట గామనంతలో, తనయెడమచేతిని ఆకి త్తితోనఱకి మొభటునకిచ్చి వానితో నిట్లనియె “దీని సీవు గొనిపోయి మా మామగారికినిచ్చి యిట్లని విన్నవింపుము—“మీ కోడలిముఖ మీలోకమున నితఁ గనుట సంభవించదు కాన, నామె శనమాటుగా ఈచేయి తెమకుఁ బంపినది తమగొడుకును కోడలును, స్వగ్గమునందు లుఖు లయియున్నారు” ఇట్లు చెప్పిన పిదప నామె తన సమీపమునఁగల భటుని కూచి తనరెండవ యి నఱుకుమని యుత్తరువిచ్చెను వాఁ డందుకుఁ గొంత వఱకు సమ్మతించి, తుంకు నామె కిరినమైన మూజ్జవలన విధిలేక రెండవచేతిని చఱును అంత నామె శనపుట్టినింటినుండి వచ్చిన భటునిఁ బిలిచి “నీ వీహస్తము గొనిపోయి మాతండ్రిగారికిఁ జూ. మీకోమాత్రముఖ మీక గూచుట యసంభవముగాఁ, ఆమె శనహస్తముమీకడ కంపెను అనుము” అంత నావీరబాల భద్రసేతమును చితిపై నుంచి తానును చితిపైఁ గార్చుండి చితికి నింక ముప్పించెను అగ్నిచూత్రుఁ డామెదేహమును భస్మహూతము చేసెను, గాని యామె పైని దగిదిశలు వ్యాపింపఁ పెసెను పుత్రతోకమువలన నత్యంతవ్యాకులఁ డగు రణాంగ దేవుఁడు కోడలిహస్తమున కగ్నిసంస్కారముచేసి యాస్థలము నం ాకసరోవరము నిర్మించెను ఆపవ్త్రసరోవర మిప్పటికిని కర్మ సరోవరమని పిలువఁబడును ఆసరోవరముచే గర్భ దేవియొక్క కీర్తి యజరామరమయి యున్నది ఇట్టిస్త్రీరక్షములేగదా భూమి రత్నగర్భ యని పేరు దే నేర్తురు

మైసూరు మహారాజు లక్ష్యాన్ని.

కా ఆరంభింపరు నీచమానవులు విన్నూయానంత్రులై |

యారంభించి పరిత్యజింపు దురువిన్నూయత్తులై మధ్యము

నీరు క్షేమనిహనకూసు లగుచున్ శత్రుగోళాహుతై

ప్రార్థనార్థము ప్రియంపరు సుమీ ప్రజ్ఞావిధు నావున్ — భర్తృహరి

మైసూరు దేశపు జరిత్రమునందు నీమహారాజు మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గాంచినది ౧ - ౨ వ సంవత్సరము ౨ సంవత్సరములందు బర లోకిమున కేగిన మైసూరుమహారాజు తాతమ్మ (పితా మహునితల్లి) యని పేరును ఈమె మిగుల వైర్యవతియు కౌర్యవతియు నయియుండెను మైసూరును శత్రుత్వం దయిన టిప్పూలుననుచు, మైసూరురాజ్యమును రాత్నాముని వశ పఱచుకొనిన సమయమునం నీమె వైర్యచాతుర్యా గుణములు వెల్లడించెను ఈమె తనచాతుర్యవైర్యములవలన రాజ్యమును మరల సంపాదించుకొనెను కాన నీమెచరిత్ర మత్యంతశ్రవణీ యము ఈమె కట్టిగొపాలరాజుడగు గారిరాజుల ఈయవ తిరిచునాపల్లి యుద్ధసమయమునందు బ్రసిద్ధుడైన గారిరాజు ఈతఁడు మైసూరుమహారాజుగా రగునందరాజువద్ద పోకనేనా నాయకుఁడుగా నుండెను తిరిచునాపల్లిపై మహామదల్లితోడండెత్తి వెల్లియుండెను లక్ష్యాన్ని గాఢస్మృకాలము తెలియుమార్గ మేదియు లేదు కాని ౧౭౮౬ వ సంవత్సరమునం దామె

విచారము ఇమాని క్లిష్టముగావు. ముగిసినా ^న నయ్యె నని
 మార్చియు లేలియు నన్ను ఆనన కె గాని మూడవ
 రాజీగా సుందరి

ఈరా గారి బుచ్చిశెంట్ ముగిసిరా... పూర్వపు
మై గారుగానూ, మామగారు అల్లునినింది రాష్ట్రశాంత్రమును
నామం పేర్పు కేగిన న దరా తాకే రా గ్రమును నడుపు
మం-ను ఇట్టిం-నం-రా కెగ-... గా మన గ్రయగుహైవరు
తాకే... గా... గా... ను పోయివుచే సంద
గా... గా... గా... మధకాగా... ఉగుటకు
యత్నిం సాగె

శీర్షికము, సంకల్పము, కుగణసమయ మూసన్నము కాగ్రా
హేదీపి కేవిభవమును యధికాగము నియ్యవలదని చెప్పి
పోయెను కాని యంగునలను ఫల మేమియు లిగిపడి కాదు నంద
రానుపక్షి య మహారాజుహృన్నీ దెవి హైగది నగ్వాధికారి
యగుట శిష్యము లేల్లిదై యంగును నిఘ్నము యెయ చెంచి
హైదరు ద్దీను ఫింగావు రిగారుతో గుప్తముగా రాలో
దిన చయం డిడగెరు అను ఇమాగి ప్త్యురా వడయారును
పంచుకొనెను ఈశ్చిష్ట్యరా గారిభార్యయే, ప్రస్తుతికి ధానాయిక
ఈకెగు పింహానమునకు ముఖ్యవారిను పగుటచే మూర్ఖుని
రా సుగోమారునేర తాను ర్వాము పును యింపెను
కాసి మహామోక్షుల పగు హైదరు ఈంగిలి యంతయు నెటింగి
యిందుకు రాకుం డగు ఖంకేరావును బంధించి పంజరములో
పగచెను నానాటికి హైదరుని యధికార మధికము కాగ్రా

అది సంతోషమున నాకల సర్వాధికారియు క్షిప్తరాము
 నాకల సంతోషమునాని రామనా జూడరాన కమాదికష్ట
 రామ నాకల సంతోషమున మృత్యు మౌన ఆయనకు
 మృత్యుసమయమున కందరాజ్యముగాలను ఇరువురుపిత్రులు
 గలరు వారు రాజ్యమునకి చచ్చిలయునను హైదరు ఎంతమాత్ర
 మును వారియధికారిము చెల్లనియ్యకి నాకల రాజ్యమున జేయు
 కందరు నందరామ మరాసపదారు డిగ్గ త్రియం క
 రావుతో గుత్తముగా రాజ్యమును గొనెంచి మూలోచన చేయు
 మార్గా డన్నవార్త విని హైదరు వానిని కలముపయ
 కెంచుచి చంపెను చామరామ హైదరు గాధనలననే ౧౭౭౭ వ
 సంవత్సరమున స్వర్గమున యెక్కిన సింహా నాగ లగు
 టకు దగినవా రిరువురును మృత్యుముగ్ధమున ఒకసంవత్సర దన
 కిది కేదురువచ్చువారు లేరని హైదరు ఎంతమాత్రం భరితు డయి
 యున్నాను అదివర కంత పురిమునగమి నింకింబడియున్న
 మహారా లక్షమూర్తియు నాకల సంతోషమున సంతోషమున
 ముప్పొంగి చచ్చి స్వర్గమున త్రియభక్తియు గ్రామధిని లగు
 పుత్రులును హైదరుని గాధనలన నాకలమున విడిచిరచియు దృష్ట
 కు పహైదరునిచే నున్నాననియు విచారిముతో నామె మ్రోశింప
 రాగెను ఇట్లుపాఠదు ఖరాళియందు మునిగి యామె కొన్ని
 మాసములవఱకిరివిషయము లేనియు నాకల యూరకుండెను
 ఇంకొండగా గ్రామిన గుహిందూరాజు మన్యాయముగా
 చుగంటిపోవుచున్న దనియు, ముగ మూరకుండినయెడల తును
 పుట్టు రాజ్యము నంతయు నాక్రిగింద రనియు, నామెకు నాక

నాడు ఘన మయినవిహారము గలిగెను రాణిలక్షమ్మాన్ని యొక
యడలయగుచును, ఆమెయందు నాభ్యుదానమను తేజమధికముగా
నుండెను మై ౧౬ హిందూసంహాసము నష్టమగు యవన
రాజ్యము ౧౬౬౦ నన్న ౪లఁ నామె నునునకు రాఁగా, అది
నటకు నాఁ మున్న ౧౬౬౧ మామెయం దాకస్మికి
ముగా ముందును అంత గామె నెనకు ఖమునంగెను నిక్కిలి
ధైర్యమున నా హిందూ జ్వరితే శోనాయమును వి
హారమున ఆమె యం ౪౬ చార్వమునయు నం ౪౭ చరముననే
యుం దాద్యు ౪౭౪లికఁ గోయినది కాను కాన సమయమునుకూ
లము లగురా కార్యము వియో మునెకుఁ దెలియుట సంభ
వించినది కాదు కాలి లటము వ్రాత్తుకాఁగానే కీరు లగు
మానవులబుద్ధి యెట్లు వ్రేలిండునో యీ మెచరిత్రమువలన
చెలుచుచ్చును రాజ్యముచుం గాలకుఁడు లేడినితోచినవెంటనే

రామె ౪౭౪౭దర్శిమారుఁ డగు మాడూరు నరసరాజును
గాన, ననుమె ౪౭౪౭ ననుగాని తాను దత్తపుత్రునిగా
౪౭౪౭న ౪౭ మూనం ౪౭ హైదరు ౪౭ దెలి ను మహారాణి
లక్షమ్మానె ౪౭౪౭య, చాటొవ్రతయు, దె స్వనియు, నగునవి
యందఱు సవివరకె తెలియును. మికి హైదరు సర్వసత్త్వాధిపతి
యగుచు, ఆమె ౪౭ స్వముగాఁ బొట్లూకుటకు సంశయించు
మున ౪౭౪౭ సమయం నపు క్తివిధానము వెనొనవలదని రాణి
గాని సమయం వాని సలముగా కుండును కనుక ఖాడు నిగుల
దొంగెని రాగా కిల్లి వర్తిమాన మందెను “మీకు దత్తుడు
కావలసినదెడల మీరే స్వతంత్రించి బాలుని నేరుకొన నక్కఱ

పేరు రాజ్యము జేయుటకు సమర్థుఁ గుఱాలుచి నేన పరి
 త్నయించి కనుకుఁ నాపెదను" అని చెప్పి వాఁ డొక గౌరవమున
 రమ్మించి వారి నంతట నొకరినొకరు చూచెను వాఁడొకప్పుడు
 పోయెను లయినభోజ్యములను, ఆటవస్తువులను, అనేక
 విధాయుధములను, ఉంచి మీకు నిష్ఠ మగువస్తువులను మీరు
 గొనుఁ డచి మా గౌరవముతో కెప్పుడు అందుపయి వా రందఱ
 గోను అరిగోటరాధిపతి డయిన దేవరాజువ్రతఁ డగు నామరా
 జును కుజ్జివాఁ డొకప్పుడుమును, కి దిర్వణమును, గొనఁట
 అందుపయి నాకుజ్జివాఁడే రా జమున కిచ్చెడిని హయిదరు నిశ్చ
 యించెను మూడు సంవత్సరముల ప్రాయము గల గుఱాల
 కుచి నామరాజుమునకు రావ ను జేసి హయిదరు రాజ్యలాభ
 మంతయుఁ దానే పొందుచుండెను మహాకాశిలక్షమ్మమ్మిగారి
 కీకపట మంతయుఁ దెలిసియై హైదరుతో బోరాడుటకు విలులే
 కయుండెను అప్పుడు నాడుప్రతాపమున లంకాధిపఁ డగురావ
 గునివలె బ్రబలముగా నుండెను కాన నొక నున్న పరు లయిన
 సరిదారులలో నెవరును, ఆమెకునాయముఁ జేయుటకు నాహ
 సంపకపోయిరి అందువలన హైదరుతో హిరంగముగా విరోధము
 పెట్టి కొనట దుస్థరమని తలచి యాక్షతురరాణి గుప్త
 రిగాఁ బరరాజులతో సంధిజేసి హయిదరుని పదచ్యుతునిఁ జేయ
 నెంచెను అందునకయి నామె అపరాధి చెన్నపట్టణములో
 గవర్న రగుఱింపఁబడినారాజుతో గుప్తముగా పశ్రవ్యవహారము
 జరుపఁగెను నైసూరురాజ్యమును తురుష్కులచేతిలోనుండి
 దక్కించు నిమి త్త మింగ్లీషువారిసహాయముఁ గోరుటకు యామె

తిరుమలరావు అను పేరును శాస్త్రసప్తణమునకుఁ బంపెను ఎల్ల
 ౨౪డు సంవత్సరమునకు ముగించి యొక రాజ్యమువఱి హైదరాబాద్
 యా రాజ్యమున కోర్వోకావాం దిగ్విజయలోకే యుండివానికే
 చెల్లి ముగింపి, నానికే బాల్కుట, కాంగ్లేయులసహాయము
 సంపాదించి నన్నగితి భవిష్యత్కాలమువరకుఁ బుట్టఁబోవు
 క్షత్రకాల సత్కారానం కాశ్చర్యములను మిక్కిలి
 మాఁచి, శక్తిమహానంబునమయమునందు రా గారువ్రాసిన
 యుక్తరమునా దానిని రాజ్యకార్యమురంధ్రాగ్రమును నెల్ల
 సంవత్సరమునా ఆమె కుమార్తెయుక్తరమునందుఁ దిరుమలరావున
 క్కి వ్రాసి గొరకమాత్రమును లసక్తముఁ దెలిపి
 మెట్టి పయముదెలిపి నన్నసప్తణమునకుఁ గయి యచ్చునా
 పింగాణుల రెగాలిని నింది, మరల మన రాజ్యమునందొకటి
 నుచితముగానుమాటలను ఆయన రాజ్యమునా వారిపై న్యపు
 కిర్దుకొనిన రాజ్యలోక రాజులు, పరిభాషుల కొఱు
 మూఁడుల నాచును, ఇచ్చిలల మేముసిద్ధముగా
 నున్నాము గానరాని మేము పరస్పరము వ్రాసిన
 యుక్తరమునకు నిపు గానైపు ర్వముక్తరముననియు,
 మాను రాజ్యమున కొఱు నిండ్ల షువారితో సంధి చేయుటకు
 నేల స్వల్పమునందు యును వ్రాసెము నెవ్వ్రకారిని యి
 క్రయక్షిముడెరా వ్యమునా ల సంపాదించినయెడల ఎకు రాజ్య
 ముయొక్క గాదాయములో టకి బదిల్రకారము బహుమతి
 యిచ్చి నదికలమంతుమును చిన్న చాల కారవిం చె
 దము ఇదియెగాని చింతి పరంపరగా సంస్థానముయొక్క

దివానిగిరి యయదగలము” ఈపత్రికప్రకాశము తీరుమలరావు
 నెన్నపట్టణము పోయి లూక్కు ఎంకాను కొరగాడిలో కలహు చేయు
 మంతుని కాని ముఖ్యోపగారు కొరగాడివము చేచో నొక
 కొరికముపై గిరిచేదీవారిని గోవులు కిగిగిగిగిగి ఇరుకలరావు
 చేయుపనికి నిఘ్నుము కలిగి, ఆయన కల రావూరునందూ గొన్ని
 దినములవఱకు సూర్య యుండవలసినవా నాయెను

ఇంతలో చివరి హైదరు మజిలీ గ్రూపుకు ఆరు డిజిటల్ వాగు సెన్సార్లను మునుపటి హిందూస్థాన్ సెన్సార్లను వలె వ్రాడేక ములను వశపెట్టగలిగిన, అన్నపట్టణమును దండెత్తే య త్నింను మంజెను అన్నపట్టణపు గవర్నరుకు అడ్డ మార్కెట్లను వంటి వానికి సహాయము హైదరు ప్రతాప-ధికిము కావలయు, గూడనియు, కానిచ్చెట్లున అరుపవలయునయుం దోచెను, మైసూరురా-స్వరాస్య గామ క నియు గార్యచిర్యాహత యందు నీ సేనాల్లు, అగునని లా-మార్ష్ డ్లెన్ వియండును హాయిసేరు వంటి బలవం నులతో స్వతంత్రముగా భోగాడె-య చుటకష్టముగాన లభ్యమైనవిగాలిగలుపుకొని మోక్షే-గూడివైదరును గుప్తముగా నెంప-యవలయునని మోక్షకు ఆలోచించెను ఇట్లు చిచ్చియించి లాగ్చూక్ట్ వగారు శం-పూరు సంధానమునకు రెసిడెంటుగానున్న సలిన-గారిని ఆపని కయి నియమించి ఆయన రాజిగారిప్రధాని చుగుతీరుమల రావు నారాయణరావుగారితో ౧౮౮౨ వ సంవత్సరము అక్టో-బరు ౨౮ వ తేదీని సంధించెను ౧౮౮౨ వ సంవత్సరము నవంబరు ౨౮ వ తేదీని మద్రాసు గవర్నరుగా రెండును సమ్మతి

చిగి ఇంగ్లీషువా సహాయము లేనిది తనరాజ్యము గొరకుట దుష్టభముగాన లక్షమృన్ని గారును ఆసంధికి సమ్మతించి దానిని బలఁజిచిరి వెంటనే యింగ్లీషు వారును యుద్ధమునకుఁ గావలసిన సామగ్రి యంతయు స్ఫురిచితం పూరు రాను గాపాఁజినటులే మై గారు మహారాజాగారిని తీంపఁ దలఁచిరి ఇట్టి యువ కారిమి చెసినందుకుఁ గెంపెనీవానికిఁ బ్రత్యుపకారముగా సంవత్సరమునకు లక్షల రాయలు కప్పముగను, ౧౫ లక్షలు చెల్లుదే మును ఇచ్చెదమని రాగారు వ్రాసిరి హాయిదరుషయి దండై యింగ్లీషువారిపై న్యము సమీపమునకు రాగానే, శ్రీ రంగిం గములోని రాజీపతుమువారందఱును హాయిదరు పై న్యములప యు దిరుఁబడవలెననియు, వీరికి గ్రామములోని పోలీసు వారు సహాయముగానుండవలె ననియు, నిట్లు లోపలనుండియు వెలుపలనుండియు హాయిదరు పై న్యములను ముట్టడించవలె నని యు, రాగారు మొదట నేర్పాటు చేసిరి శామయ్య యను సూరు డగునన దారు దొకఁడు, రాగారికి మిక్కిలి యను కూలుఁ గలుయుండెను శ్రీరంగపట్టణములోఁ జరగవలసినకార్యములను నన్నింటికిని రాగారి శామయ్యనే యధిపతిగా నియమించిరి ౧౮౭౨ న సంవత్సరము నవంబరులో గాఁగి రెండు విషయ మయి తిరుమలరావుగారి కిట్లు వ్రాసిరి “శామయ్యయు మఱి కొందఱు సరపాల్లను మనకు ననుకూలు లయిరి కాన నింగ్లీషుపై న్యము వచ్చినవెంటనే మేము శివప్రయాస మక్కఱ లెకెయెధిగాగారమును, కోటను వశపఱచుకొంగలము కాబట్టి మీరు గజలపాట్లకావేరీపురముపయిగా, నింగ్లీషునేన నతిత్వర

గాఁ బంపునది” ఇట్లు రాజు వ్రాసిన పద్యమును తి యంతయు
 చొక సెవకుఁడు స్వామినీచోహుఁ యి హైదరున ఁ దెలియఁ
 బుట్టెను హయిదరుఁ గాసంగతి విచి మిగుల నలీ - వ
 సంవ స్థిము జూలై - వ తేది రాజు కనుకాలు లయినవారి
 నందఱను అచేక గాఢలఘుచి కారాగృహబద్ధులం జేసెను వారి
 లో ననేకులను యమననమునకుఁ బంపెను ఇట్లు కన ప్రయ
 త్నములకు నడుమ విఘ్నము కలిగినను, లక్ష్మమ్మమ్మ తనపూర్వ
 ప్రయత్నములను మానక, లోలోపల కంపచీవాతో నుత్తర
 ప్రత్యుత్తరములు నడుపుచు హైదరు, టిప్పల, సంపూర్ణ నాశ
 ప్రయత్నము గుఱ్ఱముగా నడుపుచు నేయుండెను ఆమె యబల
 యయ్యును తన ప్రయత్నముల కనేక విఘ్నము లడ్డిపడుచున్నను,
 ఛైర్యమును వదలకుండెనన్నసంగతి సామాన్యమయినది కాదు
 పురుషులకయిన చిట్టఛైర్య ముండుట కష్టము ఆనమయము
 నందు టిప్ప అనిన నింగ్లీషువారు సహితము వెఱుంగు
 వారిని మైసూరిబెబు లి యచి వాడు కొనుచుండిరి ఇచ్చి
 చారుచి నెట్లల చొడించెదమో యని సంశయించుచుండిరి
 అట్టి దుష్కరమయిన కాలముందును, ఆవృద్ధరా టిప్పను
 నశింపఁ జేసి మైసూరును మరల సంపాదించెదనన్న ఛైర్య
 మును, ఇచ్చును, స్వదేశాభిమానమును వదలకుండెను
 ఆహా! ఇట్టి ఛైర్యము దుష్కభముగదా? ౧౮ - వ సంవత్స
 రమునం దామె జనరల్ మేజోస్ దొరగారికి వ్రాసిన పత్రిక లత్యు
 త్సాహపరిపూర్ణము లయి యున్నవి అందునయి నాచీనాధిపతి
 వ్రాసిన ప్రత్యుత్తరములుమాత్ర మంతగా నుత్సాహప్రదములు

గాకుండు మైగారుచరిత్రమును సంపూర్ణముగా నెఱుంగు
 గోడవా కీయుత్తర ప్రత్యుత్తరములను నవశ్యముగాఁ జూడవల
 యును జనరల్ మేజోస్ రెగారు ౧౭ వ సంవత్సరమునందు
 రా గానిక్రివాలు - యుత్తరమునం దిచ్చి వ్రాసినట్లు “టిప్పు
 ఎన్నడును చింత, దశి మెన్నఁచి ముక్తి వెందుచో యొక
 సమే వరున కే తెలియును (ఎన గా ఈనంగతి యిప్పుడు గు
 న్నలఁ గానఁబడు) ఎజయము ప్రాంతముల ప్రమేయై రాధినమే
 మాను బరిమెశ్వరఁడు యన్యాయము లిచ్చినయెడల,
 దోషముచేత చింతయెడల మమకారానందముతో, మై గారు
 రాము మ సుబ్బింపఁగలము రాజ్యము వరెవ రెట్లెట్లు
 అందుకొనవలయు యన్న సం చి గుఱించి యిప్పుడు మే
 ముఁగియుం టిప్పులము మరాఠావారును, చింతమును, మాకు
 స్నేహితులుగాను వారి మాలోచనప్రకారము జరుగును సంపూర్ణ
 యుక్తవ్యయములును, గెల్చినశరువాత పైనికు గను బహుమాన
 ములును, ఇచ్చెదనుచి మారు వ్రాసినారు ఇది బహు మంచి
 నని” సంపూర్ణ సహా చుము కెరన్న యాశితో శత్రులను
 జిగించిన యింద్రిక్షవాణియొద్దనుండి యిట్టి పొడిమాటలతోఁ
 నున్ను తుడిచి ప్రత్యుత్తరములు వచ్చినప్పుడు గానిగారి
 కంత మనోవ్యధ గలిగియుండునో చదువరులే యోచించగలరు
 అయినను ధైర్యముయొక్కి యపరావతారిమైన యామహారాణి
 ఎగిప్రయత్నయైచి కాకు చిన్నప్పటినుండియు, రాణివాస
 మునొ నుండు యేమియు నెఱుంగి రాజస్త్రీ శత్రువుచేతిలోఁ
 జుక్కుయు, వానిని రాణిము చేయుటకును చేయుప్రయత్నములును,

అందుకు 'ఆగము, శివంబరపాదలదు శాంతింపుము' అని
 కంపనీవారు చెప్పి జవాబును, 'శుభ్రులు శంకయు పెరిగగా నున్న
 వనటకు శంకేవాసుండు రాజు పడకాన్మియందూ' గల
 సాక్షాత్కామునయినంత ప్రయత్నేయి, "స్వమేవజయతే"
 యన్న వాక్యమునందు రాజుల పట్టివిశ్వాసమును,
 శుకీ యనేక స్థానములను, ఆమె తీ మలరావునకును,
 లక్ష్మమ్మమ్మ గారు రాజులకు శంకటసమయమునందు
 వ్రాసిన యుక్తముల పుష్కలములను పై ఆరుక్తి
 రము లధికపాదయ. రాజులు రాని, 'దురాదేశములు
 గాను, ఉన్నంగుల వాలో' కన్నటు నింట వ్రాసిన
 ఆమె తనవరంత్రాకను, పెద్దనానెడి శుభలరావున కిట్లు
 వ్రాసెను 'మేము చూడకచ్చి రాని ఎలమారు మీ గి
 వజుకె తెలి యున్నాము చింతె మేమి నుప్పటికినర
 కెండునవత్తిరిమును నవచ్చిని మేము ప్రదీపనమును కయ
 వనరాజులకు (ప్రదరు గమక ప్రదరు) పెట్టె యి
 విధములయిన శాధలను అనుభవించుచున్నాము వాడు
 మమ్ము సంతకిం కిధిదా మును ముంగులకు వాడు
 స్థాటకమిషకెప్పి వామరా వకిమిరను గుత్తుముగా
 జంపెను మాకు రాజ్యపరిమును కిచెప్త మయిన
 లేకుండ బాధపెట్టె చ న్నాడు మమ్మురాజమందొముం దుండ
 నియక యచటినుంచెల గొట్టెను మేమచటినుండి వచ్చున
 పగలు అనట ఎండుకావలివారు మమ్ము పెట్టించిచెబి యవ
 నూనించిరి వారు మాదేవాములయం దుండినగల నన్నిటిని

తీసికొని మాకు గట్టకొనుటకు ముతకవస్త్రము విచ్చిరి మాకు
 కాంఠరావుగారి పాతక హమునం నొకవైపున నుండ స్థల
 విచ్చిరి మావిట్టన సారాయంచితారు సాదాసీజను లందఱ
 మహమ్మదీయమతస్థులనుగాని వారి కలి చిక్కవై మయినపను
 లను చెప్పి మఱి కొందఱను, తిదూష్య మగువేశ్యావృత్తి
 నవలంబించి జెడిసి విగిలించవారిచే చక్కాములను గడిగించు
 చున్నారు విత్తమును మాకు విచ్చిగాండ్ర కిచ్చుబత్తై వియ్యం
 యిడును మేము కుండలో వంకొని పన్నుటములలో బో
 నము చేయుచుందుము టిప్ప త్రెలోనే మము జంపుటకయి
 ప్రజ్ఞానమునట వాంఛింపడు మాప్రాణములను గొనున
 తెలియదు మాకు మేలు చేయఁగోరి మీ రనేకవిధసంకటముల
 ననుభవించితిరి మాకొఱకు మీరింగ్లిషువారితో స్నేహము
 జెయ నెంచి సలిహ్నా గారితోడను, ఇతర యింగ్లిషు సర
 దార్లతోడను, ప్రసంగించి వారు మాకు సహాయు లగునటుల
 జేసితిరి ఇదియుఁగాక మాకొఱకు మీరుత్రులను బంధువులను
 ఈయవనరాక్షసున కిచ్చింపవలసినవారయితిరి ఇట్లు మీ కనేక
 నష్టములు కలుగుట లఁచుకొనిన నాగంధ్య యదరిపోవు
 చున్నది ఇంక నష్టమైనను, మనప్రయత్నము కొనసాగి, మారా
 జ్యమునకు న్యాయోత్తరము కలుగనందున సధికసంతాపకరముగా
 నున్న ఇంక త్వరలోనే మానా మగుననుటక సంశయము
 లేదు టిప్పవద్దికి విపులక ప్రెంచివకీలు వచ్చియున్నాడు
 మమ్ము (కానిగాని) సంపకుండిన, టిప్పనకుఁ ద్వరలోనే
 నాశము కలుగునని వాడు బోధించెనట అందుపై నన్నుశీఘ్ర

ముగాఁ జింఁ నిచ్చియించిఁట టిప్పనకు ప్రాచివారికిని జరిగిన సంధికి నకె ల్లిందుతోఁ సంపనాను మీరది యింగ్లీషు గవర్నర్ జనరల్ తొడికిఁ నూపవలయును ప్రాచివా రిందుఁ బ్రవేశించు టకుఁ బూర్వమే యింగ్లీషువారు శమపైన్యము నిందఁ సంపి గూయఁనరాకట ని నడచనియెడల కంపనీవారి రాజ్యమునకే మిగుల భయము కలుగఁగలదు అప్పు ఁదక్షిప్రాణములకును మోసము రాగలదు ఇదివఱకు కైంగుమూఁడురా గలు జరిగిన టుల మరల నింగ్లీషువారు విలంబము చేసినయెడల ప్రాచివారు టిప్పతోఁ గలసి భయంకరమైన యగ్నియుఁ బ్రాండచూరుత మును గూడిన లయి నకిల దేశములను గొడుచేసి ప్రాసంహరి మొనరింపరు ఇంగ్లీషు గవర్నరుని మావిజ్ఞానము గూర్చియు, మాప్రాణరాక్షణమును గూర్చియు చింత లేకుండినను కింపనీవారి రాజ్యమును రక్షించుకొనుట కైనను పైన్యముచే అతి ద్వేషితి ముగా నిందుఁ ఒంపవలయునని నిచ్చి అశనితోఁ పెనుము అతఁ వకు పట్లను మేము మాప్రాణములను రక్షించుకొందము

రాజ్యము మాకు లభించిన లక్షమున చూపలగు నెక కోటి వావాయ లియ్యుగము వాని నలిపావ్వి పెగారితో నైన కిరాదురామా చెల్లింపవలయును నలిపావ్వి మొదలగు సుదార్ల కందఁబు నగ్రహణము లిచ్చెడిము ఈయవసరాక్షు చుడు అతిప్రాసఁ డయినందువలనఁ బ్రాణ కిధికి గిధి కిలుగు చున్నది అందువలన సేనలొని పైచికి లండులును వానికి విరుద్ధముగానున్నారు ఇట్టిసమయము నింగ్లీషు పైన్యమునకు నిచటి పైచికి లభికి సహాయము చేయఁగలరు ఇది నున్న

వ రంగును వారి నాశముచే కోరుచున్నారు ఇంగ్లీషునైన
 కుంగును చచ్చినను వారి శోజనసాగాదులకు నామగ్రి కావలసి
 ంక గోరుము నాకుండులతో నొగకును కాన మీరు మీ
 సామర్థ్యముచంగు వ్యయముచి యుక్తయత్నముఁ జేసిన
 యెడల శ్రీరంగనాథుఁడు తిప్పక మీకు సహాయుఁ డానని
 చెప్పెను ”

అకాలమున మైసూరులోనుం ఁ రా కయస్థితులన్నియు
 నీయుక్తియువలన గన్నుల యెదుటఁ గానఁ దుచున్నవి అట్టి
 ధియుక్తి సమయముచందు యననరాక్షసుఁడగు టిప్పునకు
 విరుద్ధముగాఁ బ్రయత్నము చేయుట యెంతడు స్తరమై యుండు
 చకునకు నీయుక్తియువలననే యొచించగలరు ఇట్టిమహా
 సంఘ సమయముచందు లక్షమూర్తి యెంతమాత్రమును వలిం
 ప ని స్తరంగ సముద్రమువలె శాంతి నవలంబించియు, నచల
 ఘర్వమువలె కైర్వమును స్వీకరించియు నుండెనని గూచి
 యెట్లగును ఇదియు లుగాఁ గూనరు స్త్రీల యచల
 ఘర్వముయొక్క ముగ్యత్యయైన యీ యుదాహరణము
 మునా దేశ శాంతికారులు సవరాక్షరములతో వ్రాసియుం
 గుండు దగుటకు సంధేవాము ఁదు

గవాఁ పూర్వసహృదులు, హైదరాబాదు, నైఋత్యమును,
 ఇల్లుల వాసును గూడ వ సంవత్సరమున టిప్పుతోఁ జేసిన
 యుద్ధ క్తిశముఁ జివినవారి కందఱకునువిదితమే కాన
 చింతింపఁ దగ్గియుండు చింతింపఁ నిలేదు శ్రీరంగపట్టణమున జరిగిన
 మోరసంగ్రామమునందు టిప్పు మేనెల రవ రోజున హతుఁడై

చుకున మైసూరు సంహారము బంధము క్రి మయ్యెను ఆ
యుక్తిమనందు లక్షమూర్తి యిందు మవారికి సధిశ హాయము చేసి
సంహార వారికి గామయం , సధిశ గారము గలిగెను యుక్తిము
సమైక్తిము కాగానే, యాంగ్లేయు గామ సధిశముగా , గా
మికి, మైసూరు రాజ్యమునం ధామె కెప్పున గామ నేర్పాటు
యచేరి రాజు లక్షమూర్తియు, సచబుద్ధికి వోడునయో ప్రధు
మి, విచారణకు, సచ పూర్వమును సుంప్రతిపుంగవుని
యాలోచన గ్రహించి, సచ సాధిణి డ కాయవలసిన సంధిలోని
గామయిన్నియు చిత్తియించెను ఆమె సూలో సనప్రకారము
మైసూరురాజ్యము క్రిష్ణరా వ గామనకు చియ్యబడెను ఇట్లు
గ్రామరాజ్యమును సచ సబుద్ధిబలము మరల స్థాపించి యా
నాభిమానవిభాగ మైన పూర్వపురా మెను తీర
మలరాపుగారికి నివాస ని య్యనలయుచు సూమె కధిశమైన
యిచ్చయండెను కాని యామెని యిచ్చలలో సచమాత్రము
గొరచి సచకాదు రా క్రిత్రము లన్నియు బురాకనకు
ముద్రియగు పూర్ణయ్యయే న గామండెను

రాజ్యములోని వ్యవహారములన్నియు యథాక్రమముగా
యి , నారంభ మైనను, రాగారు పరమార్థి గారమునందు
గాలము గడువ చిత్తయించిరి సమేశ్వరునియందు నామెకు
సధిశ విశ్వాసమును భక్తియు, లిగియున్నందుననే యామెమహ
త్తములైన సంకటములను భరించి శాఖ్యత్వశిఖరమునకు
ప్రవేశింపగలిగినది అందులననే యామె యెల్లప్పుడును భక్తి
రసపరిపూర్ణతచే దన్మయగోచరి కిన యామె డగుపరమేశ్వరుని

ధ్యానించుచుండెను ఇట్లు కొన్నిదినములు భక్తిలోగడపి యాయస్థితియై నామనము చెను ఈమె యేసంవత్సరము నందు మృత్యువెందిన స్వప్నముగాఁ జెలియలేదు కాని గంగగివ సంవత్సరములోన మృత్యువందె నని వెప్పవచ్చును ఈమె భక్తియనంతము న సంవత్సరములు జీవించెను ఇంతకాలములో గానె కి నేకీత్యంతరములు ప్రాప్తించెను వాని నన్నిటిని నామె బుద్ధిబలముచే, ధైర్యముచే నివారించి తుదకు స్వాంత్యక్షమును అనుభవించు మైయారుదేశముయొక్క గుడిసొసము వ్రాసన కిర్నల్ విల్లుల లక్ష్మమ్మాన్నిని పూర్తి సం లో నిట్లు వ్రాసియున్నాడు “ఈవృద్ధరాణీలోకి హాయియు హాయిచిరార్థీలయుచై యున్నది ఆమె చరిత్రమును, ఆమె యనుభవమును, ఆయనుభవములవలన నామెకుఁదోచిన సద్వివారములును, అత్యంతప్రశంసనీయములై యామె బుద్ధి వైభవమునకు గోళికిములగు చున్నవి ” మృత్యుసమయమునం దామెచయ్యు రమారు యెనుబదినంవత్సరము లుండెను అంక నృణావస్థయందును ఆమె యింద్రియముత్యము చెదరకుం డెనట! ఆసద్దేశయందు ధైర్యమును అవలంబించినటుల నీహా హానాధ్యో యధికారులు దినములలో శాంతియు, భూతదయయు నవలంబించెను నేనుల నెప్పుడు దయాదృష్టితోఁ జూచుట మాయెను అకివననమైయుండెను ఏదిల కమె చేసిన యపరిమిత సహాయమునుబట్టిలోకు కమెను మైయారుప్రాంతమునందు నిప్ప టికిని ‘హూ బ్రీలక్ష్మమ్మాన్ని’ య దురు ఆహా! ఇట్టిస్త్రీ రత్నముకాదా భరతఖండమునకు లలామభూతలగుదురు

తోరూదత్తు.

క సుకృతాత్ములు రహస్థియులు
 సుకపీండ్రులు విజయనిధులు సుము తదితర
 ధిక్కర్తృశరీరములు,
 ప్రకటజరామరణాన్తభయరహితము

పాశ్చాత్యవిద్య లగ్రహించు మొదలయినభాషలయందు
 నారపాండిత్యము గలిగి, ఆయాభాషలయందుఁ గవిత్వము
 చెప్పయు, గ్రంథములు వ్రాసియు, బ్రసిద్ధి కెక్కిన హిందూపురు
 షులే యరుదై యుండఁగా, నట్టిస్త్రీ లుండుట యసంభవమే యని
 చెప్పనచ్చును కాని మన మసంభవము లనుకొనినసంగతులే ఈశ్వ
 రుని దివ్యప్రభావమువలన సంభవములు మనకు నాశ్చర్యమును,
 ఆనందమును, గలిగించుచున్నవి ప్రస్తుతకథానాయిక యగు
 తోరూదత్తు నామాంతరముగల తరులతాదత్తు విషయమిచ్చిత్ర
 ములలోక విచిత్రమయి యున్నది ఈమె నకునిపేరు బాబూ
 గోవిందంచంద్రదత్తు దత్తుగారు కైస్తవధర్మమును స్వీకరించిన
 హిందువులు ఈయన నివాసస్థలము హిందూదేశమునకుఁ
 బ్రస్తుతరాజధాని యయిన కలకత్తానగరము ఆనగరమునందా
 యన న్యామూఢికారిగా నుండును స్త్రీవిద్యయం దియనకు నధిక
 ప్రతి యున్నందున నితఁడు తనచే నయినంతవఱకు స్త్రీవిద్యా
 భివృద్ధికై పాలుపడుచుండెను ఆయనయిచ్చపూర్తిచేయఁ గా
 బోలు నీశ్వరుఁ డతనికిఁ ద్వరలోనే యాడుసంతతి నిచ్చెను

అంగ సంకటంతును చిన్ననాటి రగురులత కలకత్తాలో
నానగముచందు వింను ఈమె బాల్యమం
శియు నానగముగోచి నెచని చెప్పవచ్చును రగురులత యం
దఱకన్న కిసాన గురుగుటచే నామెను అందఱును “తోపు”
అను ముచ్చాన పేరు పొందినది

అంతే పుట్టి పెండ్లి వివాహములు యునందు శతతర
బంగా స్త్రీలగు పెండ్లిసముచందఁ గలుగు నిబ్బందు లేకుయు
లేక పెండ్లి భర్తనుచుట ని రిశాలికిలకు నలభ్యమునైన నాధ
సముచ్చయో యామెను బాల్యమునుండి లభించెను ఈమె
తండ్రి యతురత్సహముతో నీమెకును, పెద్దకూతురు రగు ఆరూ
గాయిని విద్య గరపెను పదివ కుమారుఁ డగు ఆబ్రాహీంతో నీ
మామిట్టలకును ఇంగ్లీషు నేర్పుటకు బాబుశివచంద్రునర్జీగారిని
గురువునుగా నియమించిరి గురువగు ననర్జీ తోరుయొక్క బుద్ధి
కుశలతఁ గనిపెట్టి విశేషశ్రద్ధతో నేర్ప నామె యింగ్లీషువిద్య
యందు నధికత గలిగినదై బహు శీఘ్రముగా విద్యార్జనము
చేయుచుండెను ఇట్లు విద్యార్జనముఁ జేయఁ గొదికాలము
లోనే యామెకును ఆమెయక్కసును ఇంగ్లీషుభాషలోని మహా
కావ్యములుయొక్క యర్థము స్వయముగా గ్రహించునంత శక్తి
గలిగెను “ఘనతవహించిన మిల్టను కవివరుని గ్రంథముల నీ
యక్క చెల్లెండ్రు పరిసగ్రంథముగాఁ గైకొని, తమతో సమమైన
యీడుగల యాంగ్లేయబాలికలకంటె నెక్కుడుగా నర్థమును
గ్రహించఁగలిగి కవితాప్రవాహదులను జూచి యత్యద్భుతముఁ
బొందుచు వచ్చిరి” అని యొక చరిత్రకారుడు వీరినిగుఱించి

వ్రాసియున్నాడు ఈ సన్ మిల్టనుకవి యింగ్లీషుకవులలో ఒకడు గొప్పవాడంటే ఆయనగ్రంథములు ప్రథమశాస్త్ర పరిక్షకును, బట్ట పరీక్షకును, మఱియితరమయిన గొప్పగొప్పపరీక్షలకును, బరసీయ గ్రంథములుగా నుంచెదంటే గొప్పగొప్పవిద్యార్థులకును ఈయన గ్రంథములలోని యర్థము తెలియుట కష్టమంటే వానిలోని యంశార్థము తెలియుట యంతఃసంపె దుర్లభమంటే సంస్కృతములోని, మాఘనైషధ కావ్యములయొక్కయు, ఆంధ్రములోని వసుచరిత్రముయొక్కయు, శౌకముమీదనే, యాకవియొక్క కావ్యములును దిగినవంటే ఇట్లయ్యను ఈకవియొక్క కావ్యములలోని రహస్యములు చిన్న శనమునందే కనిపెట్టిన తరులతాదత్తు యొక్క బుద్ధినైభవమును దైవి మనియే చెప్పవలసి యున్నది

౧౮౩ - వ సంవత్సరమునందు యిత్రమరణదు ఖతుడగు గోవిందచంద్రదత్తుగారు, కన్యలే తమకుఁ బుత్రులని యెంచి వారివిద్యాభివృద్ధికియి వారిని నైకోశాఖండమునకుఁ గొని పోయెను వారికి ఉన్నతవిద్య నేర్పఁదలంచి, ప్రథమమునందాయన ప్రాన్యదేశమునకుఁ బోయి 'సీచ' నగరమునందు వసించెను అచట నాసోదరీమణు లిరువురును తమబుద్ధిబలిమిచే విద్యార్థివేతనముల సంపాదించుకొనుచు, శ్రేంచువిద్యోంసుల నాశ్రయించి | ఫెంచుజాప నేర్చుకొనిరి కొన్నిరోజులు వీరు ప్రాన్యదేశమునకు రాజధానియయిన పారీసనగరములో నుండిరి అచ్చట శ్రేంచువిద్య చక్కగా నేర్చుకొని యాముష్మరును ఇక్కలీదేశముఁ జూచి లలితకలావిద్యలకుఁ బుట్టినిల్లయిన ఇంగ్లాండునకు వెళ్ళిరి ౧౮౨౩ వ సంవత్సరమునెఱకు వారచట నుండిరి

వా రా కాలమునందును వ్యర్థముగాఁ గాలము గడపక యింగ్లీషు
 ప్రాంతభాషలయందు దానిని సారాంశముగాఁ జూపించిరి వారు
 కేంద్రీయము (సంకీర్ణము) అనునదిగాఁ గ్రామమునందు
 నందును గ్రామమునందును (సంకీర్ణము) నందును బ్రేక్షుల వారిని
 గారు ప్రాంతభాషలయందు విచ్చిన యుపన్యాసములకుఁ దప్పక
 పోవుచుండి దేశసంకరమును వారిరువురును సెంటులియో
 నార్చి ప్రాంతమునందు ఇందు ప్రాంతవిద్యను వృద్ధిపఱచిరి యూరపు
 ఖండమునందు దున్నకాలమున, ఇంద్రుడత్తు తననిత్యప్రవర్తన
 నిత్యము వ్రాయఁ దొడఁగెను ఆపు స్థితిమునందు ననేకసంగతు
 లామె యిట్ల ప్రార్థిత వ్రాయుచుండెను నిత్యము జరిగినసంగతు
 లాపు స్థితిమునందు న్యంత్రప్రార్థితో నవివరముగా వ్రాయఁ
 గిచ్చి అందు నామె యనే సంగతులను గుఱించి తనసంత
 యభిప్రాయము వ్రాసియున్నది ఆయభిప్రాయము లెంతయో
 రమ్యముగా నున్నవట

ఈచిన్న టుంబము ప్రాన్యదేశమునకంటె నింగ్లీషుదేశ
 ముననే ఎక్కువదిగమునుగట్ల తటస్థించినను, తో వాదత్తుకు
 ప్రాన్యదేశమునందే విశేష సారము కలిగియుండెను సన్మభూమి
 యయిన హిందూదేశమునందు నామె సంతప్రతి యుండెనో
 యంతప్రతి ప్రాన్యదేశముమీద నుండెను ౧౮౬౭ వ సం
 వత్సరమున ప్రాన్యదేశమునకును, ర్మనిదేశమునకును జరిగిన
 ఘోరణమునందు ప్రాన్యనకుఁ గరాభవము కలిగినప్పుడు చూడ
 నొకటి ఇంద్రు తననిత్యప్రవర్తన గ్రంథమునందు నిట్లు
 వ్రాసెను “నెను నెనుకి దినచర్య వ్రాసి యెన్నియోదినములు

గడిచెను అయ్యో! యవకాశమునందు ప్రాన్యదేశమున
 చెన్నియోమార్పులు గలిగినవి పారీసనగరమునందు మేమున్న
 స్వల్పకాల మాపట్టణ మెంతయో రుచీయముగా నుండెను
 అచటి రాజమార్గము లత్యంత రమ్యములుగా నుండెను - దేశ
 ములోని సైన్యము లన్నియు సత్కంఠ సవ్యవస్థతో నుండు
 బడెను అట్టి వైభవనంపన్న పట్టణము నేటిట్లు కనదశకు
 వచ్చుట గన నా కిత్యంత దుఃఖరముగా నున్నది పుష్కలలోని
 సర్వపట్టణములలో నధిక మయినదని ప్రసిద్ధిచెందిన పట్టణమున
 కిట్టిదీనావస్థ గలుగుట గాని దేరికె హృదయము రంగ కుండును ?
 ప్రాన్యదేశీయులకును ఋషీదేశీయులకును యుద్ధమారంభ
 మైన నాటనుండియు నాచునంతయు ప్రాన్యదేశజయమునే
 కోరుచుండెను తుదకట్లుగాకిచ్చు దేశమునకే పరాభవము
 కలుగు విగుల వ్యసనకము” ఈవాక్యములవలననే యామెకు
 ప్రాన్యదేశమునందు గలగౌరవాతిశయము వెల్లడియగుచున్నది
 ఆదేశమునందు దనకు గలగౌరవమును తోరూదత్తు ఇంగ్లీ
 షునందు స్వయముగా వాద్యకావ్యము చించి వెల్లడించెను

౧౮౭౦వ సంవత్సరమున కొమార్తెలను దీసికొని గోవింద
 చంద్రపెత్తుగారు తిరిగి కలకిత్తా ప్రవేశించిరి, అనికి వచ్చిన పిదప
 తోరూదత్తు ఇంగ్లీషు ప్రెంచుభాషలయందు నధిక పరిశ్రమ
 జేయుచు, తండ్రిగారియొద్ద సంస్కృతమును నేర్చుకొన నారం
 భించెను సమయమునందే యామెకు పద్యగద్యకావ్యములు
 వ్రాయుటకు విశేషస్ఫూర్తి కలిగెను అందుపై నామెతండ్రి కవి
 త్వము చేయుటకై కవిత్వస్ఫూర్తిని వృద్ధిపరచుటకై కొమా

రైను సదా ప్రోహసహదుచుగూం వెను అందువలనఁ దనకుఁ
గవిశ్వశక్తి లభించి ద్విశిషణనగి నో రాద తైల్లప్పుడును
తండ్రిగారియెడ మిగిలిన శిష్యులగుండు వెను ఇటులఁ గదా
తండ్రితనపుత్రీపుత్రులను ననంతులఁ కెయవలసినివిధి ఇటులఁ
గదా పుత్రీపుత్రులు గనుమా - ఇలలక గుండు శిష్యులయి
యందువలన గిధి

ఇట్లు గోగింపఁచుచున్న నామూలకు విద్యా బద్ధులు
చెప్పించి, ఎక్కువలనకే వెను - గాచి కొండ తాత్పర్యము
లేమో కాని మిట్లు ఆశ్చర్యపడుటకుఁ గారము లేదు
పుత్రీలను పుత్రులవలన జూచుటయే శాస్త్రధర్మము కన్యా
వివాహ సమయమునందుఁ దండ్రి 'పుత్రవత్పాలితామయా'
'పుత్రునిన నాచే పెంచె డిన కన్య' యని పెప్పుట సర్వప్రసిద్ధ
మేదా ఇదియుఁగాక, మునిశ్రేష్ఠుఁ డైనమనువు, పుత్రీపుత్రులు
సమానమని స్పష్టముగా వ్రాసియున్నాడు

యథావాత్తా లథాపుత్రః, పుత్రేణ దుహితాసమా

“తనలో సమానము పుత్రుఁడు, పుత్రునితో సమానము కూతురు”

శాస్త్రము లిట్ల నుద్ఘోషించుచుండఁగా మనదేశమునందు
బాంకిలను బాలురకంటె నతీనీచముగాఁ జూచుటఁ జూడ
మిక్కిలి భేదకరముగా నుండకమానదు ఆడుపిల్ల పుట్టిననాటి
నుండియుఁ దలిదండ్రులకు మిక్కిలి భేదకరముగా నుండకమానదు
ఆడుపిల్ల పుట్టిననాటనుండియుఁ దలిదండ్రులు మిక్కిలి భేద
ముతో నుండదు పద్ద పెరిగినకొలది పుత్రీకలను పుత్రులవలె
జూడక, యెటులనైనఁ బెంచవలయునని పెంచుదురు ఇట్లనుట

వలన గాఢపిల్లలను యోగో బెంచువారే యీ దేశమునందు లేని నాతాత్పర్యము కాదు అట్టి స్వస్థులు రాడ నున్నారు కాని, యీ దేశములోని యీ ఘట్టలలో నూటికి తొంభి తొమ్మిది ప్రసాదాలకు చేను చెప్పిన ప్రకారము తత్వంత్రాలక్ష్యముతో, ఎంప బడుచున్న రనుటకు సంజేహము లేక ఆంధ్రమహారాష్ట్ర దేశముల బాలికలస్థితి యంతో నీయముగా కేదు కాని బంగళా, పశ్చిమోత్తరపరగాలు మొదలయిన దేశములలో నాఢపిల్లలు కలుగుట కుటుంబమునకు కొక గొప్పసంకటము ప్రాప్తించుటయే యని మొందెదరు ఇట్లు మనదేశముందు గాలికలకు నత్యంత దురస్థ ప్రాప్తించుటకుఁ గారణము, స్త్రీలన్నియును యందును కుటుంబమునకుఁ కున్న వారని మన దేశమునందుఁ గలవాడుకయే ఈవాడుకుఁ గారణము, స్త్రీల యజ్ఞానదశ కాన, స్త్రీవిద్యాభివృద్ధియైనఁ గాని బాలికలకు నిట్టి యనధిష్ఠింపుదు గనుక దేశాభిమాను లగు సహోదర సహోదరీ మహారా! మీరు దత్తుగారివలె మీబాలకులను, బాలికలను సమానప్రతితో, మీచుచు బాలికలకు బాలురకువలె చింగ్గీలు ప్రేంచులు చెప్పించకపోయినను మీమాతృభాషయైనఁ జెప్పి దేశజేమమునకుఁ దోడగుదురని నమ్ముచున్నాను

బంగళాస్త్రీ పర యభాషయందు సుత్తమకవిత్వముఁ జెప్పి ప్రసిద్ధిగాంచునని మీసమయమునం దెవ్వరును స్వప్నమం దైనను అనుకొనినవారు కారు అట్లగుట సాధ్యమని చెప్పిన నెవ్వరును నమ్మకుండిరి మనదేశపుస్త్రీలనేకశతాబ్దములనుండి యజ్ఞానాంధకారమునకుఁ బుట్టి నిల్లు చేయఁబడినందున, హిందూ

దేశమునందలి గొప్ప యజ్ఞ యీశద్యముల వ్రాసెనని యెవ్వరును తలఁపని తోచినది ప్రథమమున కొక ప్రభువును గూర్చి యొక వ్యాసమువ్రాసెనని మహానామకవిత్రాలోఁ ద్రుసిద్ధపతి యొక ఆత్మిక యజ్ఞ నామ ప్రభువునామయందలి యనేక పద్యముల నింగ్లీషునందు భాషాంతరీకరించి యచ్చు వేయించుచుండెను ఆకావ్యమునం గాత్మికమును పదివినవారి కామె వ్రాసిన వ్యాసములును పురిత్రమును మూలమునందముఁ గలిగించుచుండును

అదిగాని స వత్సరమునం దిమె యక్కఱగారు ఆ గ్రంథము ఓయనోగిమువలనఁ బరలోకవాసని యయ్యెను ఆ గ్రంథము వివిధకల్పనలయందుఁ జెల్లెలికంటె దక్కువ నేర్పరియైనను, రాగీ, యింగ్లీషు, ప్రభువుభాషలయందలి వాండిత్యమునందు తోరుతో సమానముగా నుండెను ఈ మెవ్వుత్తియు బహు సాధువృత్తిమైయుండెను ఆమెకు పకాంతవాసమునం దుండుటయే, యధిక సౌఖ్యకరమై యుండెను ఆ గ్రంథముకిఁ దన పరు ప్రసిద్ధి యగుట యెంతమాత్రమును ఇష్టము కుండును కాని యామె తన గ్రంథాలి కవిత్వము ర్తినిఁ గని సంతోషించుచుండెను ఈమె ఎటములను వ్రాయుటయందు నిగుట ప్రవిశురా లు నుండును యక్కచెలియం ద్రిద్దఱలో తోచునట్లు గ్రంథములను రచించునటులను, ఆ గ్రంథము యాగ్రంథములకు సనుకూలము లయినటులములను వ్రాయునటులను, నియమించుకొనిరి కాని, యాయంతయు నా గ్రంథము మరణముతో పడఁగెను ఈయక్కచెలియం ద్రిద్దరును గాయనమునం దసమాన

ప్రజ్ఞగలవాడై యనేక వాక్యములను, హు కుశలతతో వాయిం
చుచుండిరి వీరు శివవిద్యాభ్యాసమును చేయుచు ాధారం
కుటుంబపుత్రులవలెనే తమగృహకృత్యములను చక్కజెట్టుచుం
డిరి 'ఆడుది ఏదివిచెడె' నన్నమ్మా పులోకోక్తి యబద్ధమనియు
'ఏదువక మగవాడు చెడె' చన్నలోకోక్తివలెనే 'ఏదువక
యాడుదిచెడె' చన్నలోకోక్తియే ని మని యాయక్కచెల్లెండ్రు
ఉదాహరణపూర్వకముగా స్థాపించి నుటకు సందేహము లేదు

తోహదత్తు అన్నిసనులయందును చుటుకునముః జూపు
చుండెను ఆమెకుఁ బ్రతిపనియందును గల బుద్ధికుశలతఁ జూచి
యామెతండ్రి గిక్కిలి యర్హము యందుచుండెను ఆమె
జ్ఞాపకశక్తి బహు యదు శము ఆమె రచించిన పద్యము లన్ని
యు, నామెకుఁ బాఠముగా నుంనట సంస్కృత, బంగళా,
ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచు, బాషలలోని మహాకవివీరులపద్యములనేకము
లామెకుఁ గరకలాపకమునై యుండెనట ఆమె తాను ఏది
వినిగ్రంథముల నన్నిటిని తిరిగి చొుకికారి మననము చేయుచుం
డెను ఒకానొకచోటఁ ననకర్థము తెలియకుండిన మరలమరలఁ
జదివి, యంపిలి యర్థమును గనుఁగొనినఁగాని ముందు ఏదువునది
కాదు ఇటుల నామె యాత్మన్నతీయందు మిగుల తక్కిరు
రాలై యుండెను తోహదత్తు తనయక్క గతించినపదపను
నైద్యము విడువక తనప్రయత్నమును మాన కుండెను ఈమె
రచించిన 'పద్యసముదాయము'ను ప్రథమగ్రంథము ౧౯౧౯ లో
వెలువడెను దానియందు ఫ్రెంచుకవీవీరుల కావ్యములనుండి

యింగ్లిషుభాషకు భాషాంతరీరింపఁబడిన ద్వయాపముననున్న చిన్నచిన్న కథలుండెను

అందు సర్వసముచితపద్యము వ్రాసి యీగ్రంథము తనతల్లికిఁ బ్రోచుచుంటుండెప్పుడు ఇందుచే నీమె మౌఖ్యభక్తివెల్లడి యగుచున్నది ఈగ్రంథము మొట్టమొదట బంగళాదేశమునందలి భాషాసారమునందు సచ్చువేయఁబడెను కాగితములు పాఠసన్ననివిగాను, అచ్చు అంటియంటనటులుగాను, ఈ స్తకము గుఱి పుస్తకముగా నచ్చువేయఁబడెను లోకములోఁ జెలెందఁదముఁ నాచి భ్రమించు వాడుకగలదు కాన నదినుంచిగ్రంథమేయైనను దాని సహారంగము గూచుట కింకా లేకుండున నందలి పద్యరసములను చదువుట కాకాలముఁ దెవరికిని బుద్ధిపుట్టదయ్యెను అందువలననే యీ వయిత్రపుస్తకము మనదేశమునం దాఱుమున మెప్పువడయకుండెను ఇట్లు బయటిదంభమునకే స్రుగుపడువా రనేకు లుండును, ఈజగత్తునందు శ్రోతృధకులును, సద్గుణపరీక్షితులును చూటికి కోటికి చైతన్యవంతులు గానఁబడకపోరు ఇట్టి రసికు లుండుటవలననే కవిత్వాదివిద్యలు వృద్ధిబొందుచున్నవి తోచుబాగ్యమువలన నిట్టి రసికుఁ డొకఁడు, ఇంగ్లీషుదేశమునం దుండెను దైవవశాత్తైగ నీపుస్తక మాయనచేతఁబడుట సంభవించెను ఈగ్రంథహణచాలించి నేరు ప్రొఫెసర్ ఎడ్మండ్ గ్యాన్ ఆపుస్తకముఁ దివియఁగఁడు ఇంగ్లీషుదేశమునందలి “ఎక్జామినర్” అను వార్తాపత్రికయందు దానినిట్లు ప్రశంసించెను “ప్రొఫెసర్ ఎడ్మండ్ గ్యాన్ ‘ఎక్జామినర్’ అను వార్తాపత్రికాధిపతిగానున్న సమయమునం

తోరూదినము నెను వారి కార్యస్థానమునకుఁ బోవుట సంభవించెను అపు డాచుచ నేనయొడ్డుకు నభివ్రాయమునకై వచ్చిన పైని హిందూస్థానముగ్రామ, యొకపుస్తకము నాచెటికిచ్చెను అపుస్తకము గూతుల కసహ్యముగా నగుపడుచుండెను అది భవానీపురమునందలి ప్రాహికసంవాదమును ముద్రాపితమగుట యందు ముద్రింపఁ జేసి ఇది రెండువంతులపుటములుగల పుస్తకము దీనియందు నుపోద్ఘాతము మొదలైన వెంతమాత్రమును లేవు దానిఁ జూచినతోడనే చిత్తుకాగితముల బుట్టలోఁ బాఱవేయవలయునని తోచును అందలి, సగము అంతయుంటని యక్షరములఁ గనిన, దానిలో నుత్తమకవిత్వము కలదని తోచుకుంటు యొక వింకాదు కాని, పుస్తకము విచ్చి దానియందలి సద్యమొకటి చదివినతోడనే నాఁక గలిగిన మాంద్యాచార్యములు వర్ణింపఁగలకముకాదు” తోరూత్తు చించినగ్రంథము లన్నిటిలో నిది ప్రథమప్రయత్నమే యైనందున ఈకావ్యము శదనంతర మామెర రచింపఁబడిన కావ్యములంత రసవంశమైనది గాక యుండుట సహజము అయిన పట్టిగ్రంథమే పాశ్చాత్యపండితులచే గొలియూడఁ జినప్పుడు ఆమెచే రచింపఁబడిన యిరకావ్యము లెంతరసవంతములై యుండునో వదువరులే యూహించుకొనఁగలరు

తోరూదత్తుకుఁగల యింగ్లీషుప్రేమ భాషాజ్ఞ సము ఈమె కంటె నధికవయస్కురాంకు ఇంగ్లీషుప్రేమ శ్రీలలోనే కానవచ్చుటయే దుర్లభము ఈరెండుభాషలును తోరూదత్తుకుఁ బరభాషలేయైనను వానియం దామె స్వభాషవలెనే కవిత్వము

చేయుటఁ గని లోకు లాస్పిర్యపడుచుండిరి ఈమె కివిత్వములో విశేషభాగము ఛాపాంతరీభూత మైనను, అందు కివిత్వమునకుఁ గావలసినలక్షణము లన్నియు ననఁగా 'శబ్దశాస్త్రము, అర్థగాంభీర్యము, 'రసస్పృహ మొదలైన గుణము లున్నందునఁ జదువరుల కానుకావ్యములు ఛాపాంతరీకృతములుగాఁ దోచక స్వతంత్రరచనగానే విమోచించుటకు నో హదత్తు 'ప్రాచీన హిందూస్థానములోని పాటలు' అను కావ్యమొకటి రచించెను ఆకావ్యమునకు ప్రొ గ్యూన్ గారిగా రొక రికవ్రాసిరి అందునాతఁడు " ంమిద్దహతాత్పమునోచి కివులచరిత్రమును వ్రాయు నె ండు, నో రాదిక్తుచరిత్రమును వ్రాయవలసియుండును" అని వ్రాయునాఁడు అంగ్లేయునిపై చిత్రితమైన నా న్నిమును స్త్రులింగాటక నే వెంకటాచలము ?

ప్రథ ౨౫౬ యచ్చపడిన కొద్దినిములకే తో నానా మకి వ్యాధిసంభవించెను అందువలన గామె, తెండ్రబలవంతముచే, సంస్కృతా గ్రయనిమును మహాకష్టముతో నదలివేసెను నోగము, నడుమనడుమ క్లిగినట్లు కించబడుచుండినను దినదిన మామె నస్త్రవ తగ్గుచుండెను ఆమె బలము యించినకొలఁదిని కవి శ్వాభోరణ యధికిమయ్యెను తానిప్ర పంచమునందుండుట కొద్దిదినములవఱ కేయనితో చినకొలఁదినికావ్యములు వ్రాసయజరామరణ కీర్తిని సంపాదించవలయునను ఇచ్చ యీమె కెక్కువగాఁ గలుగుచుండెను ఆసమయమునందు క్లాగీసాబ దేరను చెంచు ప్రీచే రచింపఁ దన గ్రంథమొకటి రూమె చదువుట తబ్బస్థించెను దాని నింగ్లీషున భాషాంతరికరింపవలయునని యీమెకు దృఢ

తరమైయుచ్చకలిగెను అంత నామభాషాంతరీకణమునకు ననుక్తి
యిమ్మునిపుస్తకకర్తీకిను త్తమునానెను అందుకునాగ్రంథకర్తీ
యనుక్తినిచ్చెను అప్పటినుండి వారికి నత్యంతన్నేహముగలిగినం
దున, తోరూ ఆగ్రంథకర్తీకిఁ గృత్యకాపూర్వకముగాఁ దన
పటమును, సంస్కృతమునుండి తాను ప్రేంచులోనికి భాషాంతరీ
కరించిన సరసపద్యములను బంపెను ఆపద్యముల నాచారసాని
యెంతయో మెచ్చెనట! గాని యీ దేశముయొక్కయు, విశేష
ముగా నీ దేశములోని స్త్రీలయొక్కయు కార్యాగ్రహణమున
విద్యావతియగు తోరూదత్తు ప్రేంచు గ్రంథకర్తీయొక్క గ్రంథ
మును భాషాంతరీకరింపకయే - ౨౨౨ - సంవత్సరమున నశ్వో
మగు ప్రపంచమును వదలిశాశ్వతముగ పరలోకమున కరిగెను
ఈమె యంశ్వసమయమునందుఁ జెప్పినవాక్యములవలన నామె
సాధ్యంత రిణము వ్యక్తమగుచున్నది ఆసమయస్థితి నాయమ
తండ్రిగా రిట్లువానిఁ జూచి ఆమె సోచయంశ్వదినములు సమీపింపఁగా
తనకు మందిచ్చు వాక్యమతో చిల్లనియె 'వాఁరకగాధను నేను
సహింపఁజాలకున్నాను కాని నాచూశ్మకు నాచూస మెంత
మాత్రమును లేదు పరమేశ్వరునియందు నాని ద్భ్రమైన
నమ్మకముగలదు' ఈవాక్యములవలన నీమెకు గల యనుపమేయ
దైవభక్తి తెలియుచున్నది

కొడుకుకొమార్తెల మరణముచే నదివఱకే ముఖడుతుఁ
డయిన గోవిందచంద్రుడు తిరులతామరణముచే నత్యంతవిహ్వలుఁ
డయ్యెను దుఖము కొంతశమించిన వెనుక గోవిందచంద్రు
డగు తనిప్రియపుత్రిక విద్యాబ్యాసముఁ జేయుగదిలోనికి సరిగి

౨౫౪ | అబాధ్చరిత్ర రత్నమాల

కూడగా నాతనికి తోరుగాలు వ్రాసియుంచినకాగితములు కొన్ని రకము అందుననాడు తోరు కృతగ్రంథములన్నియు నప్పవేయిగా నిశ్చయించును ప్రతిమమున తోరుబాయిచే వ్రాయఁబడినగ్రంథము పెండ్లవూర్పునందు దళసరి కాగితములపై సుందరమునయరములతో నచ్చువేయఁజేసి దానితో సరికిచిన్నయుష్ణోష్ణమును, తోరుదత్తుచరిత్రము, అతోరుగుల పంపుమును జేర్చుట ను కావున పూర్వము పల్చని కాగితములపై ననవ్యముగాఁ గోచినగ్రంథమే యిప్పుడు పెక్కుచదువ గలది అత్యంత వాఙ్మయ్యెను దత్తుగారికి దొరకిన కాగితములలో సపురాణంధల ననుసరించియు, వేదాంతకథలననుసరించియు, కూడాపాషయందు రచించినకొన్ని చిన్నచిన్న కావ్యములుండెను సవకావ్యముల రత్నముల మాలగుచ్చవలయునని తోరుదత్తు సంగిల్పించియుండెను కాని వానియందు నేడుకావ్యములే వ్రాయఁబడెను రుగిలిన పెండుకావ్యములకొరకు విష్ణు పురాణమునుండి కొన్నికథలను వాహంతరికరించి నిశ్చయించెను సంగిల్పుప్రకా మామె యదివఱకే ‘కలికిత్తారీవ్యూ’ ‘బెంగాల్ షూన్స’ అను మాసపత్రికలయందుఁ గొన్ని కావ్యములను ప్రచురించెను ఈతొమ్మిదికావ్యము లొక సత్తకముగా నచ్చువేయఁబడెను

కావుముందర తోరుదత్తు “కుమారీ శార్వరను ప్రేమచుక్ర ఆత్మసృష్ట” మను ఒకకథను వ్రాయఁబూనెను పరదేశీయులను కార్చి యిట్టికథలు వ్రాయవలెనన్నవారి యాచారవిచారములును, వారి దేశ వరిత్రము మొదలయినవియు బాగుగాఁ

దెలియవలయును తోరూదత్తాదేశముననుండిన స్వల్పకాలము లోనే యీ గతుల నన్నిటిని తెలిసికొనెను ఈ కల్పకథా గ్రంథమునకు యుక్తమయినది యని చెప్పటకు విలులేదు -- చి తోరూదత్తు జీవించి యాగ్రంథమును మరల దిద్ది యచ్చు వేయించి యుండినపక్షమున గొరిగి నుక్తమముగా నుండి యుండు వచ్చునని చెప్పటకు సంవియములేదు ఈగ్రంథమును గ్రాహరను ఒకప్రెంచు దిద్ది యుపోద్ఘాతము వ్రాసి ప్రచురణచేసెను

కవయిత్రి యనియు, గ్రంథకర్తయనియు ఎగుల, ప్రఖ్యాతిఁ బొందిన కరులకి యల్పకాలములోనే వాడిపోవుట యీ దేశము యొక్క దౌర్భాగ్యమే యని స్పష్టమయ్యెడి అయినను ఒకకవి

చ మనుజుని జీవితంపుఁ బరిమాణము నేడల చెఱిఁగాక చె

సిన ఘనకార్యసంచయముచేత గంపంగఁ జెలు నెప్పుడు

అని చెప్పినందున ఘనకావ్యచిర్రాణమును ఘనకార్యసంచయముచే, తోరూదత్తు 'విశంక బరిమాణము' అత్యల్పమయ్యెను, ఆమె దీర్ఘాయుష్మతయే—మృత వియే—యని చెప్పవచ్చును

తారావాయి

✓ విజయవంశమున సింగపుర

గొడమయు మదమలిసంగకుంజరములపై

నిది ఎలకాలికి నైజము

గ ? తేనోనిధికి వయసు కారణ మగునే ?

ఈమె త్రిత్రయవంశమునం దుద్భవించి, తనయందలి యనేక
సద్గుణములకుఁ దోడు శౌర్యమును సహితము ధరియించి, మిక్కిలి
నన్నెక్కును ఈమెకాలము గనుఁగొనుటకుఁ బ్రస్తుతమేమియు
నాధనము లగుపడనందున విధిలేక యాప్రయత్నమును మాని
యామెపవిత్రచరిత్ర మిం దుదాహరించెదను

పూర్వము ప్లేచ్ఛరాజులకాలమునందు మానదేశమునందలి
సంస్థానికులును, రాజులును, మిఁల కష్టదశయం దుండిరి తుర
కలు చెయు సన్న్యాసమున క్షోర్వలక ప్రజలును మిగుల హీన
స్థితియందు బాధపడుచుండిరి అట్టిసమయమునందు రాజపుత్ర
నాలా, వేనగరమను చిన్నసంస్థాన మొకటి యుండెను సూర
నాథారావను నాయన అచటి ప్రభువుగా నుండెను ఈయన
పూర్వము మహాబలశౌర్యములు కలిగి, శత్రుల నోడించినవాఁ
డైనను నతప మిగుల వృద్ధుఁ డగుటవలన వైరివీరుల నెదుర్చు
టకు శక్తుఁడు గాకుండెను ఇట్లుండ దిల్లాయను తురుష్కుఁ
డొకఁ డాయనపై నుండెత్తివచ్చెను ఆప్లేచ్ఛనితోడఁ బోరు
టకు శక్తిలేక యారాజు రాజ్యము వానికి విడిచి తనముద్దుల

నాతులగు తారాబాయిని దోడ్కొనిత్రక్షణిలా అరగా తకిపూ
 రిన్సులముచకరిగి యచట వాసము చేయుచుండు ఆయన కీ
 తారాశాయి తప్ప నుజిసంతానముకానిదగ్గఱయూపులుకాని లేకుం
 డు ఈకిన్యకు శాల్యదాయం దే మాశ్రయియోగము సంభవించు
 నను కాన తండ్రి యామెను ప్రాణహమునుగాఁ జెంచుచుం
 డెను అచట మారఘానారాయలు కిన్యసహించిముగా నుండుట
 విచిత్రముతని పశతుఁ గునామెచ్చుచు నాచి నటనుండియుఁ బాటఁ
 నొలెను కాన చతిపైయ గుండు శ్రోద్రాపట్టణమును విడిచి
 యిడుపు అబ్రూయను స్వతాగ్రమున వసియుంపవలసనవాఁ
 ఁమెను ఆసమయమునందు ప్రణిరామకూడ నరాజ్యము లక్షిం
 చుకొనుట యత్యావశ్యకిమై యున్నందున, మారఘానారాయ
 లుగిగనను రామ కెన్వరును అరచిఁ నోడును పరి

మారఘానారాయలు కిన్యదప్ప ముక్త లు లేనందున నాకిన్య
 నే తన పశుత్వింప నెంచి యారఁ నావిన్నవించికిఁ బుత్రినికిం
 నా యుద్ధవిద్య నేర్పుచుండెను ఆకిన్యయు నాచిత్తప్రాంత
 ముందుఁ దండ్రితోడనుండి యాశనికి నేవచ్చెయుచు, నారఁడు
 నెరిచ రణవిద్య శ్రద్ధతో నేర్చుకొనుచుండెను తారాశాయికిఁ
 గొంచెము జ్ఞానము తెలిసినప్పటినుండియుఁ దండ్రి తనకు పుత్ర
 విద్యను నేర్పుటకుఁ గారణ మెఱిసికొని యామె యధి
 కొత్సాహముతో శిస్తాస్త్రవిద్య చభ్యసించి యందుఁ బ్రవిణ
 యయ్యెను బాల్యదనుండియు యుద్ధవిద్య నేర్చుకొనుటవలన
 యామెశరము గుగుల ద్భూమైనదియుఁ జవలతగలదియు నయ్యెను
 అణ్యవాసమునను, తండ్రి యుపదేశమునను దేహమువలెనే

మూమెమచులుగూఁ గుగుల కి నమై వజ్రసమమయి యుండెను
ఆ గాల శుక్లపక్షిగొందుచిది చభివృద్ధి గొందిన కొలఁదిచి
తండ్రికిఁ గలి, న యనమాచమున కెంతయుఁ గుందుచు, నతని కట్టి
యనమాచముఁ గలుగఁ చెనవానిఁ జంపి పగ తీర్చుకొనుటకు సమ
యము మగు నాచుడుండెను ఆమె విద్యయంగుచు శౌర్యము
నందును నేకకారి మగమాను లో గాపమునందును అటులే
యనుపమమైన యుండెను కారాగౌయి వివాహయోగ్య
కాగా నామె శౌంసర్వభూతివిని మూమెను వరించి రా
మత్రు లనికియు వర్తిమాచము లంపసాగిరి ప్రథమమునందు
మేవాడ రాజపుత్రుడగు జయమల్లుడు తన కామె నిమ్మని
కోరెను కాని తండ్రిపగవాని నడఁపక వివాహమాడనని తారా
గౌయి చిశ్చయించుకొనినందున నారాజపుత్రునకు “ఎవఁడు నా
జన్మ చెప్పఁతునిఁ జంపునో, వాడే గాభ ర్తయగుట కిష్టఁడు” అని
మూమె వర్తమాన మంచెను

మారధావరాయు ల, మేవాడరాణాగారి మాండలికుఁ డగు
చచ్చె నా (చ. మేవారాచ) కనకమాతై నకుగుట సన్మాన
ప్రదము (చ. మారధానుచకుఁ దోచెను కాని హాతురి ప్రతిష్ఠ
అవేర్చినయెల్ల నామె పనికి వియ్యవలయునని యుం
డెను యమల్లుఁ డొకఁ డామెను గర్విష్టుఁడనై నందున
పండ్రిమీ యుండు మార్వీమె, వివాహము కావలయునని కోరెను
కాని యందు కామరాజుత్రికి లిరువురును సమ్మతంపకుండిరి బలి
ష్టుఁ గు రిరుష్టులని గొడచి గెలిచినంగాని తన కక్కర్వా
రత్నము లొరకిచి కెలికికొని మారాజపుత్రుఁ గాశారహితుఁ

శ్శావీరబాల నిట్లని నిందింపఁ నొడఁగెను “నీతండ్రివలెనే నీవును దరిద్రలక్షి సురాలపు నేడు నావంటి గొప్పరాజపుత్రునిఁ దిరస్కరించితివి కాన నీయింటనుండు నాకి హినసేవకునకంటె ననుఁగు నిన్నెవరు వరింపఁజాలరని నమ్ముము” యారధాన్రాయులంకిటి స్వాభిమాని కిట్టి నీచవాక్యములు విని యూరకుండ మనఁజెల్లొప్పును? తత్క్షణమే యాతఁడు చేతిఖడ్గముతో నారాజపుత్రునిఁ బంపెను ఈవర్తమాన మానినొండ్రియగు రాయమల్లునకుఁ దెలియఁగా గాతఁ డెంతమాత్రము చింతింపక “సూనిర్మలమైన వంశమును జెఱుపనున్న యాదుష్టునికిఁ దగినశిక్ష గలిగె” నని నుడివెను అట్లు దుష్టుని శిక్షించినందునకై, యారధాన్రాయులను మిగుల పొగడెను

రాయమల్లునకు పృథ్వి ను మఱి యొకమూరుఁ డుండెను తండ్రి యాపుత్రుని నేలనొద్వేయించి యూర్వము విడఁగాడెను కాని పెద్దకుమారుఁ డప్రకారి మడుగంటిన పిదప పృథ్విరా ను రఘించి యువరాజును గావించెను పృథ్విరాఁ మిగుల స్థిర వంతుడును, న్యాయప్రయత్నము, చైతన్యవలన ప్రజలొక కాకి మిగుల సంతసించిరి పృథ్విరాఁ రాజ్యపదవి నొందిన పిదప తారాబాయి సద్గుణములును గావనావశ్యాదులను విని చ నౌర్యముఁ గనపఱచి యామెను వివాహమాడ తలంచి యారధాన్రాయుల పుత్రునిపై దండెత్తిపోవ నిష్ఠి యింపెను ఆవార్తవిని తారాబాయి మిగుల సంతోషముతోఁ దానును నాతనితో యుద్ధయాత్రకు వెడలెను పృథ్విరాఁ ఏడెనిమిదవేల క్రొత్తసైన్యమును సిద్ధపఱచి అశగణదేశస్థులను గెలుచుటకై

చుండిరి వారిట్లు రెండు సంవత్సరములు సఖముగా చుండగా
వాని కనంతము ప్రాప్తంను

పూర్వీకా వాచయగు ప్రభురాయుడనువాడధిక దుష్టుడై
శనభార్య నధిబాధ పెట్ట ముండెను పృథివీరాజు తనసహో
దరికి గలుగు శాధిలనిచి యా రకుండలక మంచిమాటలతో
శాశు బుద్ధికొప్పను ఆద్యుని కావాక్యములు పామునకు
గాలుపోయియై యాద్యుని శనభార్యను విశేషముగా శాధిప
కుండెను కానిని పృథివీ రాజు ప్రభురాయలకు గరిష్ఠ
లతో బ్రవాచును అప్పటినుండి యాద్యుడను పృథివీ
రాజు గుల కొనించు కుస్మిణము యలుపడనీక పైకి
మిగుల గుర్విము నగుపడుచుండెను ఇట్లుం యాద్యు

శము పృథివీ ను నగ్రహమునకు విందునకు బిలిచి
యానికి విషాన్నము పెట్టెను పట మెఱుంగని పృథివీరాజు
భో శముచే మరల శన నగరునకు వచ్చుచుండెను ఇంతిలో
రానికి విష వెక్కినందున నాత్రోవలోనే యాయన మూర్ఛ
తుడయెను ఈవర్తిమానము తారాగాయికి వెలియగా
నాకె యానన్నమరణుడగు శర్తకి కేగి యానికి గు
చికిల్లు చేయుచుండెను కాని యందులనంతమాత్రమును
ను ణముకాకి తు కాయన స్వర్గస్థుడయ్యెను అంతటితో
తారాగాయి వచచరిత్రముగిసెను రాజపుత్ర కులచారమగు
అనుగనునముచేసి, తారాగాయి పరమపదమున కేగెను

విద్యాసాగరజనని, భగవతీదేవి.

తే ఒకపగోడకారంబు శేనులయె కాక

యిలపయిని జన్మమెత్తి ఫలమ మకుఁ,

గాన మనమేలుదాడికి యొక పుణి !

పలుల కుకార మొరింగి లగుఁ జూచి వీరేశలింగుని

ఎదలయొక్కయు దు ఎతులయొక్కయు బంధుఁడను, వంగ
దేశముయొక్క సత్పితృశ్రీశ్రీని వారధివర్షమన ఆకాశమునకుఁ
దేశమయ గు నక్షత్రమున, అధివాంధుఁడనునగు శశిర
చంద్రవిద్యానామని స్థలము భావన కేవలచరితము సోల డను
ల ననకరణము అస్థిఁగములవలన విద్యాసాగరుఁడు ప్రాశ
స్థురయఁ యె హాస్థి గములకు మిగాలకారణ మాశవి
తిల్లియె యని ఒహు నులఁ నెయిదు వైవి యవ్వ
కలమే యిగు సగుట భగవతీదేవి విద్యానాగరుల వి ముల
వలన చెలియను దయ, ఛర్మము, తమ మొదలయి అద్భుత
ము భగవతీదేవినలననే విద్యానాగరునికి ట్టపాన కాపుర
విద్యానాగరుఁడు తనతల్లిని కాదన్నవూర్తినుగా బావించి
ప్రాజించుచుండును

ఈమె అరవింగా సంవత్సరము వాల్చునమానము
సందు, బంగా దేశమునందలి యొకపల్లెయందు శ్రావ్యుణవంశ
మున నవతరించెను ఈమెతండ్రిశేరు రామకాంతి చట్టోధాన్య
యుఁడు తల్లిగంగాదేవి రామకాంతుఁడు చిన్నతనమునుండియు

చైవభక్తిగలిగి విరక్తిడయ్యెను ఆశండు విశేషముగా నెవ్వరి
తోను మాంసాడక అరణ్యమున కిరి, నేకాంతముగ జపము
చేసికొనుచుండెడివాడు ఆయన బొమ్మగ సంచారమునందు
విరక్తి డగుచు నిగంగాదేవిశండ్రి యగువిద్యావాగీశుడు తన
పుత్రుని సంతాపహితముగా పాపాలగ్రామమునకు గొని
చాచు నాకిమియందు, గంగాదేవి తనయుపురుషుడగుతులతో
పట్టించింటనే యుండెను పంకానన విద్యావాగీశునకు నిరువురు
కన్యలును, చలుగురుగోమాస్థుని ఉండిరి వారిలో బెద్దకొడుకు
పేరు రామకృష్ణుడు విద్యావూహుడగును, కెండవవాని పేరు
రామకృష్ణుడు, మూడవవాని గామము గురు
ప్రసాదశిరోమ యను, నాగనచాచి చెరి విశ్వేశ్వరకర్మలంకా
రుడును ఈకాటు మునివిద్య కయ, ధర్మము, అనిధిసత్కా
రము మొదలయిన స్థానములచే విశేషభ్యాతి వహించెను
విద్యావాగీశుడు తన చనచరితమునం నిపరివారమునుగూర్చి
యిట్లు వ్రాచెను అత్తినేనయందును, ఆధ్యాగతుని సన్మానిం
చుటయందును, నిటంబమునకు లక్షిష్ఠి గుల స్తుత్యము
అత్తినే తీసుకొని వోట గానుపించదు - పరివారమునం నిన
స్థానములు కేలివా రొకరును కావరా సుండిరి రాధామోహను
విద్యామోహులవి వాటికి నచ్చి యన్నమి సారకక వే
పోయిన యతి మొదలగున కానరాడయ్యె ఆయింట నుం
గాలరు న స్థిలు పండితును ఇట్టిస్థానములు గలవారే” ఇ
పరివారము గో దిగినందుననే భగవద్దేవికి నన్వీసద్ధానము
పట్టువదలన అందువలననే యదివఱకు మరద్రవ్యవంతు లగు

వంగజనని తేజోమయమును చక్షుశ్రమునంటి విద్యానాగరు డను
 న్యాయరక్షమును గాంచ సమస్థిరా లాయెను శమసంతానము
 నకు సద్గుణ లు నేర్పుటకును కుటుంబ మెటు లుండునలయు
 నేర్పుకొను దలచినవారికి పాత్రులగ్రామమునందలి విద్యా
 వాగ్గీని పరివారమే చాలినంత ద్వైతము భగవతీదేవి
 యొక్కయు విద్యానాగరునియొక్కయు చరితములందు బ్రకా
 శించుదయ, ధర్మము మొదలగు సద్గుణముల సదానాదీని
 కుటుంబమే మూలము సంతకర్తమున మామలాపురిము
 నందలి రామాయకాండోసాధాయుని పుత్రుడు కుమారుడు
 దాని భగవతీదేవి వివాహముయ్యెను ఈ సంవత్సర కే ప్రాత
 తంత్రమును డల శ్రీమద్విద్యానాగరు ఉద్భవించెను

కావీదాని శాలినిమునందె ముగించెల్ల సంసారము
 నందు విరక్తి కలుగ న్వదేశిని ముగించె న్నియతలు
 చేయుచుండెను కాని కావీదాని యిందు కుమారుడైన
 పుత్రికయు కరుణకునవాయెను అప్పుడు కావీదాని కెంత
 ముగము కలగ, మీదు కక్కిలి యచ్చలకొనెడియు, వదలె
 యొక్కయు గాఢవిషమయ్యెను వ్రాసిన కావీయగ్రామ
 ముననె యెక్కిన ముగియింపకొని యెక్కినముగా కాల
 ముగడపునుండు ఆమె క్రూరయందు ముగమువడికి
 దాని ను గావీదాని కుమారుడును కుమారుడైన ముగము
 బుద్ధులును దీని కుమారుడు, పల్లెనము కుమారుడు కిల
 కిత్తాదిగి యతికృష్ణముతో విద్య నభ్యసించెను ఆయన స్వర్గగా
 స్వల్పవిద్య నేర్చి యల్ప వేతనము గలయుద్యోగమును సంచా

దిం చెను అదినములలో భోజనసామగ్రి చవుకిగా గొరకుటవలన
 వ్యభివేషము గలయువ్యోగము గొరకినను ప్రజ లానందించు
 గుగిరి కాకున్ కాసునకు గా పాయలవేసినము గలపని కొర
 కుట విచి దుగ్గాడేవి కనవర్తకు రమున్ గానందోత్సవము
 చేసెను వారికి కాంక్షలం జ్ఞానమయమున నిలనంత
 సింబిరి దనంతెరిము కొన్నిదినములకు రామాయుడు (విద్యా
 సాగసుని వాక్యవచ్చి) భార్య కష్టములనువిచి నిగుల చింతింప
 త్రింపని ముగ్ధుని మాటనివివాహము ని మెరల తీర్థాటన
 ము నికొను, మూడవ ప్రార్థమువలె విశేష సములు
 స్థాపనము ముగునుంటి త్వ లోచేయుంటి వచ్చెను ఆయన
 వచ్చిచంపచ కిల్లొంకారమును చెప్పెదని మదిన మాత్రగు
 కే కాకన్యకలు చనిరించుచుండగా విమహృతమున
 వ్యసము కలుగింపల్లెను “రామ యుగ” ని వెల నీకు
 టుంబమును విడిచి తీరిగెదవు? వ్యకగా చెప్ప నీయుంటి కరుగుము
 మీనంతెమునం కిరుళో గుడ గు గుగలడ వానిదయా,
 గాక్షివారిని గామని మీనం ముగ్ధులంచును పర
 మెన్వరుని మీమందా విశేషదియను ” ఈస్వప్నము
 జూచి రామ యుగ సుసంహక్రాసుముచక నిచ్చి కామిన
 ప్పటికి గాకుదా కలత్తాలో నువ్యోగము చేయుచుండెను
 అతని భార్య యగుభగవతీదేవి గర్భవతియయి యున్నాదము
 గలిగి బంటయొద్దనే యుండెను రామజయుడు కోడలి పిచ్చి
 పోవుచి కిచ్చె ఒధిములును, మంత్రంత్రములును చేసి గూతును
 గాని యందునలన నాపిచ్చి కుదురకొండెను కాన శుభ కొక

శ్రీతిమ్మ చి చిలియడుగొగా నాశ్రీతిమ్మడు భగవతీదేవి
 గొంక్క - తకమును ఆకె యవయవములును జూచి యిట్లు
 పుట్టెనట “ఈమె గర్భమునం నొకమహాపురుషుడు కలడు
 ఆయన ప్రభావమువలననే యీవె శిశ్రియ్యూదావద్ద గలిగెను
 బ్రహ్మవానం ర మీమె గొంక్కను కన్ను - మధోపచారములు
 కేయుటవలన నేమియు బ్రయోజనము కేడు” అని వ సంవ
 స్సరిము ఆశ్చర్యము మానముచంద సాత్వదయయెక్కియన
 రావచారుడగు శ్రీరచంద్రుడు అని రాను నెల్ల వననిది
 భగవతీదేవికి గుయునా, దము పోయెన

[illegible]

[దలను ఖములఁ గనిన భగవతీ దేవికిఁ గుగుల నాలిపుట్టి కన్నుల నీరు గారుచు నెను ఆఁకొన్నవారికి న్నగుడుటయు, గోగుల నొప్పిగోచారము గొనర్చుటయు, శృష్టాతురుల కుదకదానము చేయుటయు, నీలికి గాఢపడువారికి న్నము గొనంగుటయు లోనుగాఁగలవి భగవతీదేవియొక్క చిత్తవ్రతములు ఎవ్వరికేని గోగమువచ్చినయెడల భగవతీదేవి చేక నాపథములు తీసికొని వారిసేవచేయుటకు న్నముగానుండన ఎవ్వరికి అద్ధాధావము నలన గాఢపడుచుండిన గో భగవతీదేవి తనచేతఁ గలదికొంగునఁ బ్రసాది వారికి గుత్తముగా నహాయపగుటకు ననున ఎవ్వరికేని చివలన గాఢపడి చుండిన గో భగవతీదేవి తనవెచ్చని వారి కిచ్చును' ఆమె ప్రవాణకులమునుడు జన్మించినచేతను నీచు నులునులమూఁములు ను వారి సహచారములు చేయుటలో నెన్నఁ ను అనన్యఁ ననకారు ఇదిచే గజమునున భూకదయ]

2. కాక న గయమునందు విద్యానాథుఁ క్రిందివారు కన్ను గొనుట ను గొన్ని న త్రముల నిం గిరి బంపెను అవి గుంటికి రాగా నూచి కనుగొనుటవారు నీచే గాఢపడుచుండు గని భగవతీదేవి వారిని మారుమోతల నచ్చి కొనుకునట్లు వ్రాసెను “ఈ వ్రాసెనిపు పండితగట్టలు మనమారుగవాయి పలికె గాఢపడుచుండు వారి కిచ్చితిని కాన మనయింటికొఱకు అకు చేరే ట్టు పంపవలయును” తిల్లియొక్కభూతదయకు సంకసంచి విద్యానాథుఁడు ‘మనయింటికొఱకును ఎదవారికొఱ కను మరియెన్ని బట్టలు కావలయునో వ్రాసినయెడలఁ బంపెద’

నని కల్లెకవ్రాసెను కల్లె యెట్టిదో కుమారుడును నట్టివాడే
యగుచును

విద్యానాగరుని సహోదరుడగు వీనంధునియొద్దమును
గూర్చి చూచుచుగానే యుండెను ఆయన వస్త్రధారణను
అనుసరించి, తనపై నున్న వాకిలివచ్చుచుండెను పరుల
దుష్టమును నివారణార్థము కై ఖమ్మ కుక్కె కలిపిన విధా
నమును ఒకదినము వీనంధుని నిధిలో నుంచి నిలిచి
యుండెగాక కవిద్రుష్టి చింతింపబడునట్లు కొని పోవుచుండెను
దానిని వీనంధుడు పైనున్న విన్నవమును కాను
కట్టించి కట్ట ఒట్టను దాని కిచ్చినట్టి కౌవృత్తాంతము
నంటిని చెప్పెను అందు కామె విసుల నంటిసింది “నాయనా”
నీవు బహుమతిని చేసితిని నే నీ కిచ్చినమురార్థి నీ లవడ
కనుక దోచుకొనితిని” అని చెప్పెను క్షుద్ధితనమునందును
వా యిట్లు అతిథి అధ్యక్షతలకు నుండ గలకను చుట్టప్రదము
గూర్చుకొని విద్యానాగరుని స్థానముపై స్థానము
యందు కంఠపాఠము చెప్పియుండగా, దీనివలన గ్రహిం
పఁ బడు

అంతః ఈశ్వరశ్రవణ విద్యానాగరులవారు, అంతమా వా
హములనుగూఢించి యత్నముచేయుట భగవతీదేవిగారి ప్రేరణచే
తయని చెప్పెదరు అందునుగూఢించి జనానాపత్రికయం
దొల్ల వ్రాయఁబడియున్నది—

‘విద్యానాగరుడు మహోన్నతపదవియందుండి, తనసత్పాత్ర
దాసులవలన వంగదేశమున కొకకష్టము రాకుండఁ గాపా

డుచున్న సమయమునం దొకనాఁడు శ్రీభగవతీదేవిని సందర్శించుటకయి యొకబాలవితంతువు వచ్చియుండెను ఆమె శ్రీభగవతీదేవిని దర్శించి సంభాషణవశమునఁ దననిర్బంధవైధవ్యదశను గూర్చి దుఃఖముతో నించుక ముచ్చటించెను ఆర్తత్రాణపరాయణత్వమును వహించిన భగవతీదేవి యామెకష్టమును వినఁగానే పట్టజాలని దుఃఖముతోఁ దన కుమారునివద్దకుఁ బాఱివచ్చి “కుమారా! నీవు సమస్తశాస్త్రములను జదివితివిగదా, ఆపన్నలయిన బాలవితంతువులను సంరక్షించుశాస్త్రమేదియును నీకుఁ గానుపించలేదా?” అని యడిగెను

“విద్యానాగరునికిఁ దనతల్లియం దతిశౌరవము గలదు అతఁడు తనయాన్నత్యమునం నుజిన్ననాఁడు తన కామె కఱపిన సద్గుణపుంజమువలన నందియుండెను దుఃఖముతో నట్లు తనతల్లి చెప్పినమాటలను వినఁగానే, విద్యానాగరుఁడు తిరిగి శాస్త్రములను జమవుట కారంభించి తుట్టతుదకుఁ బరాశరస్మృతియందు, శ్రీపునర్వివాహములు తప్పక జరుపఁబడవలెనని విధించు నీక్రింది వాక్యమును గాంచెను”

“సప్తేష్యుకే ప్రప్రజితే, కీ జేవ పతితేపరా

పంచస్వాపత్న నారీణాం సతి రన్యోవిధీయతే”

“తనకుమారుఁడు శ్రీపునర్వివాహములను జేయ కారంభించినతరువాత నానికి బహువిధముల ధైర్యము సంఘమి కుమారా నీ వవలంబించినమార్గమును విడువక పూనిన యామ హాకార్యమును నిర్వహించుము ని కెన్నికష్టములు వచ్చినను మే మెప్పుడును నిన్ను విడువక నీకు సహాయులమై యుండె

దము ఒకవేళ మేము నిన్ను విడిచిపెట్టినను నీవు నిరుత్సాహుఁడవు గాకుమా” యని యాతనికి బోధించుచు శ్రీభగవతీదేవి బాలవితంతువులపాలిటికి సత్యమయిన రక్షకురా లయి నిలిచెను

పునర్వివాహము చేసికొనిన వధూవరులను ఆకాలమునందు వారియాప్తులు తిరస్కారముగఁ జూచి యిగుల బాధపెట్టుచుండిరి ఆయువతులను దనయొద్దకిఁ బిలిచి భగవతీదేవి వారికి ననేకబుద్ధులఁ గఱపి బుజ్జగించి వారినిఁ దనపొత్తునఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని, భోజనము చేసి, యాప్తుల తిరస్కారమువలన ఖిన్నులైన వారిని సంతోషపెట్టుచుండెను ఇంటికి వచ్చిన అతిథిని తాను సన్మానించి, పంపనిదినము భగవతీదేవికి యిగుల దుఃఖదినముగా నుండెను తనశరీర ఘనస్వస్థముగా నున్నను అతిథి క్షన్నము పెట్టించిగాని, యామె నిద్రించునది కాదు

సివిలియన్ హరినందారగా రొకదినము విరియింటికి విండా రగింప వచ్చెను అప్పుడు భగవతీదేవి తానె పాకముచేసి వడ్డించెను భోజనానంతరము వా రందఱు మాటలాడుచుండ నానార భగవతీదేవినిఁ జూచి ‘మీయొద్ద చాలధనమున్నదా’ యనియడిగెను అందు కామె కార్తీలియావలె తనకొమారులఁ జూపి వీరే నాధనమని చెప్పెను ఆమెనుగని, యానార విద్యానా రునితో ‘నాధివలననే, నీవితనద్గుణవంతుడవయితివ’నిపలికెను భగవతీదేవియొక్క సుగూఢసంపదలఁ గని యామెయందధికగ్రాజ్యభావము గలిగి యామీంగ్లయుఁ డామెకు హిందూరిబి ననుసరించి నాష్టాంగముగా సమస్కరించెను

ప్రీతియునను, పురుషులయినను, శ్రీమంతులయినను, విదల

యినను, ³కుటుంబయినను, కులహినులయినను, ⁴వీధ్యాంసులయినను, మూర్ఖులయినను, భేదభావములేక, భగవతీదేవి యందఁ జూచుచుండెను ఈసమభావముచేతనే యామె కలకజనులచే కలకంకులఁ బూజింపబడుచుండెను

భగవతీదేవిగారి దయకు మిత్రలేకయుండెను పరులదు ఖముంగనిన నామెహృదయము కరణిపోవుచుండెను ఆమె యతిసులకు, ²సన్యాసతులకు, ³విద్యార్థులకు, ⁴రోగులకు సహాయము చేయుచు వీరసింహ మనుష్యులలోనే వాసము చేయుచుండెను ఒక సమయమునందు విద్యానాగరు లామెను కలకత్తాకు దీసికొని వచ్చిరి కలకత్తాలో వీరసింహములోఁ జేసినట్లు పరోపకారము చేయుటకు వీలులేదని గూచి చూచు కుమారునితోఁ బలికినపలుకులు వినిన పాపాణహృదయులుగూడ దయామయులగుట వింతకాదు ఆమె కుమారునితో నిట్లనెను “నేను వీరసింహమునకుఁ బోకుండిన, మనయింట నాగించి విద్య నభ్యసించు విద్యార్థుల కెవరు భోజనము పెట్టెగలరు? ఎండవానలలో నడచి యలసి వచ్చిన యతిసులకు, నాశ్రయ మొసంగువా రెవరు? నిరాశ్రయమగు కుటుంబమునకు నాశ్రయమొసంగు వారెవరు? ఇట్లచ్చట ననానులు కష్టపడుచుండఁగా నేనిచ్చట నెట్లు సుఖముగా నుండఁగలను? నన్ను త్వరగా వీరసింహమునకుఁ బంపుము” విద్యానాగరు లామె యభిప్రాయమును గనిపెట్టి దీనరక్షణార్థమై మెను వీరసింహమునకుఁ బంపిరి మఱియొకనారి యామెనరచంద్రులు దమయొద్దకిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకు యమె కాని పరోపకారార్థమై యామె యాపల్లెను విడిచి నుండు

స్వర్ణాలంకారములయందు భగవతీదేవి కెంతమాత్రము నిష్టము లేకయుండెను “నగలు పెట్టుకొనిన నేనుప్రయోజనము? ఒకదినము దొంగలు తీసికొనిపోగలరు కాని యాధనముతోనే సహాయహీనకుటుంబములకు, దరిద్రులకు విద్యాస్థులకు, సహాయముచేసిన నెంతయో యానందము కలుగును!” ఇట్లు భగవతీదేవి లోకుల కుపదేశించుచుండెను ఒకసారి విద్యాసాగరుడు తల్లితో నిట్లనియె “అమ్మా దేవి పూజచేయుటమేలా? రేక యాధనముతోనే పరోపకారము చేయుటమేలా?” అంను కాపరోపకారపరాయణ “అదేధనముతో దు తులదు ఖము నివారణ మయ్యెడియెడలఁ బూజనేయుటకంటె దు తుల కిచ్చుటయే మేలు” అనెను ఆహా! భూతదయ యచిన నిట్టిచియే కదా! ఈమె వార్ధక్యకాలమునందు శ్రీవాసము చేసి యచ్చటనే కాలధర్మము గొందెను

- ~~~~~ -

శ్రీ

అ సా మా న్య.

“ఉపకారిణి య సాధుః సాధుత్వే తస్య కోగుణః

అపకారిణి యః సాధుః ససాధుః సద్భి రుచ్యతే “*

ఈపరోపకారపరామర్శములు, అరాజ్యద్వారా రాజ్యముఁ జేయునగుయమున ముర్తి దాబాదు లోనుండెను ఈదుష్ప్రవృత్తి గల నవాబుయొక్క ప్రణములు చదువగులిదివఱకే రాశీభవాని చరిత్రమునందుఁ వియుగ్నరు కాన గాతనివిషయమై నేనిందు విస్తరింప నక్కఱలేదు పూర్వపు నవాబగు ఈయనతాత ము మని రిక్కిలి కారాబము చేసినందువలనను దుష్టున్నేహితుల సహవాసమువలనను దుష్టత్వపరుడై సరాజ్యద్వారా సెరి రాజ్యభాగము నహిందునప్పటికి రొకమానవరాక్షసుఁ యెను ! ఈదుష్టుఁడు అహంసచాసీనుఁ డైన బ్రజ లెల్లు బ్రతుకుదురాయని లోకు లదివఱ కధికభీతమనస్కులై యుంిరి వారనుకొనిన భవిష్య మనస్యముగాక సత్యమైనందువలన । అన్యాయము, దుర్నితి మొదల దుష్టణముల నాయధముఁడు గ్రహించెను అతఁడు రాజ్యముచకు రాగానే , నిరపకాధులసమూహములు కారాగృహముల గాలయ్యెను రాజమందిరి సమీపమునుండి గాని, మఱి యేరాజమూర్గమునుండిగాని నడచుట, నిష్కారణముగా గొప్పసంకటముఁ దెచ్చుకొనుటయై యుండెను । సరా

* క ఉపకారికి సుపకారము* విపరీతము గాదు సేయ వివరింపం గా

సపకారికి సుపకారము* నెప మెన్నక సేయువాఁడు పేర్పరి సుమఱి

నము చేయకుండుట, "ద్యూతవిరుద్ధవాక్యముల నుచ్చరించుట, వ్యభిచారమును తిరిస్కరించుట," ధర్మోపదేశము జేయుట, దుర్జనులను నిందించుట, మొదలగునవి యన్నియుఁ బంచమహాపాతకములుగా నెన్నఁబడుచుండెను తండ్రి, యన్న, భర్త మొదలగువారు చూచుచుండఁగ లిడ్ల, చెల్లెలు, భార్య మొదలగువారి కత్యంతమానహాని సంభవించుచుండెను నురాజుద్వారా రాజ్యమునందలియేస్త్రీని నేవేళ రాజభటులు గొనిపోవుదురోయని స్త్రీలందఱును, వెలుపలి కెన్నఁడును రాకయిండ్లలో నేయెల్లప్పుడును దాఁగియుండు చుండిరి వంగ దేశమునందు నితర దేశములకంటె ఘోషా (రాణివాసము) యధికమగుట కిదియేకారణము దుష్టులగు మేచ్చులభయముచే నట్లు వంగస్త్రీలు రెండుమూడు శతాబ్దములవఱకును ఉండుటవలనఁ గొన్నిదినముల కదియేల్లకు ముఖ్యధర్మమని వారికిఁ దోచెను పిమ్మట నీ ఘోషాపద్ధతియే సభ్యుల కుచితమనియు, నది లేనిస్త్రీలు నీతిమాలినవారనియు వారు సిగ్ధాంతీకరించిరి ఇతర దేశములం దిట్టిరాజులూ త్కారము లేనందున, 'మహారాష్ట్ర' దేశమునందును, "తెనుఁగు దేశమునందును, 'ద్రావిడ దేశమునందును, మఱి యనేక దేశములందును గట్టి ఘోషాపద్ధతి లేదు వంగదేశీయు 'ఘోషా' యుత్పత్తి కారణమును దెలిసికొని న్యాయపరిచాలకులగు ఆంగ్లేయుల ప్రభుత్వమునందుఁ దురకలచేఁగాని మఱి యెవరివలనఁగాని స్త్రీల కెట్టి బాధయుఁగలుగదుగాన ననేక శతాబ్దములనుండి యున్న కారాగృహవాసమునుండి తమ స్త్రీలను విడిపించెదరని నమ్ము

చున్నాను ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినవెనుక నవాబుగారిదృష్టి తనయొద్ద నున్నయధికారుల యంత పురముపైఁబడెను! ఏయధికారియింటనైన నధిక సౌందర్యవతి గలదని తెలిసిననవాబాయధికారితోఁ దన కాస్త్రీనిఁ దెచ్చి యుమ్మనియడుగును వాడెట్లు తేనియెడల ననేకప్రయత్నముల నాయధికారిని బాధించి వాని యంత పురమునుండి కాస్త్రీని బలవంతముగాఁ గొనివచ్చుచుండెను!

ఇట్టి ప్రళయనమయమున ముఘీ దాగాదులో జగత్ నేటను ఇంటిసేరుగల మహాధనసంపన్నులగు సాహుకారులుండిరి విరికిఁ గల యమితధనమువలన వీరు కు బేరులనఁబడుచుండిరి నాగపూరు రాజగు బోన్సలా, బంగాళాదేశముపై దండెత్తిపోయినప్పు డీజగత్సేతు గృహమును కొల్లగొట్టి కొట్లకొలది ధనమును దీసి కొనిపోయెను ఇట్లసంఖ్య ధనరాసులు వారు గొనిపోయినను జగత్సేతు “మరారావారు గాఁగ పాయలొనుండి యొకకాని డబ్బు గొనిపోయిరి” అని యనఁట! ఇట్లవంశమువా రపరిమితధనవంతు లయినందున బంగాళా దేశమునందంతటను జనులు వారిని మన్నించుచుండిరి ఆసమయమునందు మతల్ చందు అను సాహుకారు జగత్సేతువంశమున ముఖ్యుడుగా నుండెను ఈయన యిక్కిలి బుద్ధిమంతుడును, రాజకార్యకుశలుఁడును, అయినందున నవాబు దర్బారునందు ఆతని కధికమర్యాదలు జరుగుచుండెను కాన నధికారులందఱతనికి వెఱచుచుండిరి ఆతని యొద్దనుండి నవాబున కెల్లప్పుడును ధనసహాయముకావలసి యున్నందున సురాజుజగత్సేతును అందఱికింట నధికముగా

మన్నించుచుండెను ఈమిత్రబ్బ చందు, జగత్సేతున కత్యంత లావ
ణ్యవతియు, గణవతియునగుకూతురు గలదు ఆమె యసమాన
హావమును గని తండ్రి యూచిన్న దానివేరు 'అసామాన్య' యని
పెట్టెను ఆమెకుఁ దండ్రి యత్యంతవైభవముతో వివాహముహూ
త్సవముఁ జేసెను వివాహమైన త్రయత్యంతపవిత్రురాలనియు
దానిని దాచుట యత్యంతపాప మనియుఁ దురకల ధర్మశాస్త్ర
మునందుఁ జెప్పఁబడినను, సురాజుద్దాలా, యనామాన్యయొక్క
సౌందర్యఖ్యాతిని వినఁగానే, మోహపరవశతచే బిచ్చివాఁ డా
యెను కాని యామె జగత్సేతు కూతురైనందున నాసంగతి
యెవరికిఁ జెప్పటకు విలులేకుండెను అదేలయన రాజ్యమునందుఁ
గల ప్రజ లందఱును గత్సేతున కనుకూలురయినందునఁ దన
దుర్నితి తెలిసినయెడల లోకు లందఱును దనకు విరుద్ధు లగుదు
రని సురా న కత్యంతభయము కలిగియుండెను ఇట్లత్యంతభీతిచే
గొన్నిదినము లదుగ వాతని కామాన్ని యంతఃకంత కధికిము
కాఁగా, వాఁ డొకదినము రాత్రి వేషము వేసికొని, యొకా
నొక సామాన్యవ్రతనే జగత్సేతుమందిరముఁ బ్రవేశించి యనా
మాన్య వశించునట్టి యంత పురములోనికి వెళ్ళెను! అచటికిఁ
బోయి యసామాన్య వాస్తవముగా నసమాన సౌందర్యవతి
యగుటఁ గనియూదుష్టుఁడు భ్రమిష్ఠునివలె, దానపుడుదాల్చిన
వేషమునకు భంగము కలుగునని యైనఁ దలఁచక, అత్యంతపవి
త్రురాలగుపతివ్రత నంటఁబోయెను అది గని యసామాన్య
భీతిఁ గేక వేయ నవా బచటనుండి పాటిపోవ యత్నించెను
అంత నామెభర్తయు నింటఁ గల యితరజనులును వచ్చి గూచి

స్త్రవేషధరుఁ డగు సురాజుద్దాలాను గుర్తించి యామెభర్త
వానికి దనపాదరక్షచే జక్కగా బుద్ధిచెప్పి, నవాబుగానఁ గరు
ణించి ప్రాణములతో విడిచెను

ఇట్లు తాఁ దలఁచినకార్యసిద్ధి గాకపోగా, మీదు మిక్కిలి
యవమాన మగుటకు రోయుచుఁ దన్న ట్లవమానఁజరిచినవాని
పగ తీర్చుకొను దినమును నిరిక్షించుచుండెను

తదనంతర మొకనాఁడు అసామాన్యపెనిమిటి రామందిర
సమీపమునండి చురుగుటఁ గని నవాబు వానిఁ బట్టి తెప్పించి
తల తియించెను అట్లతని శిరశ్చేదము చేసి యాతల చాకవెండి
పల్లెరమునం దుంచి యసామాన్య యొద్దక పెను ప్రాణపతి
యొక్క శిరమును చూచి యసామాన్య యెట్టిదు ఖములో మునిఁ
గెన నదువరులె యూహించుకొనఁ గలరు ఆదు ఖాతీరకము
వలన నాటినుండి యామెకు మతిభ్రమ కలిగెను ఆపిచ్చిగో
నొకప్పుడు దుఁచుచు, సుఱియొకప్పుడు నవ్వుచు, ఇంకొక
ప్పుడు గంతులువేయుచుఁ గాలము గడుపుచుండెను !

ఇట్లపరిమిత ఘోరకృత్యములు చేయుటవలన వంగ దేశము
నందుఁ గల సంస్థానీకులను, సరదారులును, విసిగి సురాసకు
విరుద్ధులయిరి స్వజాతీయుఁడగు సైన్యాధ్యక్షునిరాజ్యముపై నునిచి,
పూర్వము నవాబు మక్కాకు వెళ్ళి నప్పటినుండియు, నవాబు
లండిఱును సరదార్ల చేతులలోని కీలుబొమ్మలై యుండినటుకు
సందియము లేదు ఈసరదారు లందఱు తొకప్పుడు సభచేసి
సురాజుద్దాలాను ఇంగ్లీషువారి సహాయముచే బదభష్టునిఁ
జేయ నిశ్చయించిరి ఈసంగతి సవిస్తరముగా రాశీభవాని గారి

చరిత్రమునందు వివరింపబడెను అటుపిమ్మట ౧౭౫౬వ సంవత్సరమునం దై నష్టాసీయుద్ధమందు నింగ్లీషు సైన్యాధిపతి యగు క్లైవను నతఁడు సురాజు కోడించెను అప్పుడు సురాజు యుద్ధభూమి విడిచి యొక లొట్టిపిట్ట కిక్కి మురీ దాబాదు వైపునకుఁ బాటి పోయెను కాని యతని పరాభవ మచటివారి కంతకుముందే తెలిసినందున, నచటనుండ వీలులేక యచటినుండి మఱియొక వైపునకుఁ బోయి తురకు బాగాబంగోలా యను గ్రామమునందు నతఁడు శత్రువులచేతఁ జిక్కిను మీర్జాపూర్ పుత్రుఁ డగు గురాన్ యొక్క యాజ్ఞాప్రకారము, మహమదీ బే గనుతురుష్కుఁ జాయన శిరము ద్రుంచెను బంగాళదేశపు నవాబున కిట్టియవస్థ ప్రాప్తిం చుటకు నాతని దుష్టత్వమే కారణమని వేరుగాఁ జెప్పనక్కఱి ఎదుగదా? అనితి, క్రూరత్వము, పరాదనము, చేయువారి కెన్న టికిని తగిలెడు గాకమానదు ఇందునగుఱించి యొకకవి యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు

గీ క్రూరులై పరుల క్షకారణంబుగ నుర్వి

హానిఁ జేయఁ జూచునట్టవారు ||

తీరని కడగండఁ దెచ్చుకొనుచు, దామె

దుఃఖ పడుదు రాత్రిదోషమునకు

కాబట్టి మనుష్యు లెప్పుడును, పరుల కపకాముఁ జేయక స్వశక్తిని సారముగా నుపకారమే చేయుచుండవలయును ఈసంగతి నాసహోదరీమణు లెప్పుడును మఱివకుండువలెనని వేఁడెదను ఇట్లు చేయుటవలన మన కందిలును గుఱులే యగుదురు శత్రువులు మన కెవ్వరును లేకుండుదురు సురాజు సకలప్రజలకు

చనేకపీడలు గావించినందువలన సంకటసమయమునందు నిత్రులు సహితము వానిశత్రువైరి వాడేపరోపకారుడై యుండినయెడల విధివశముచే కొకసంకటము వచ్చినను, వాని కనేకులు సహాయులై యుందురు ఈ సురాజుచరితమువలన నింకొకయుపదేశమును గ్రహించదగియున్నది అది యేదనఁగా నైశ్వర్యము గలిగినప్పు డత్యంతగర్విముచే గన్న మిన్ను గానక కొదుల సతి తుచ్ఛముగా నెంచి, వారిని బాధించినయెడల, విపద్ధశయందఁ జగత్తంతయుఁ దనకుఁ బ్రతికూలమగును కాన నీయుపదేశము గ్రహించి, ద్రవ్యవంతురాండ్రగు మాయక్కలందఱును, స్వమును జేరనీక, బీజవారియందు దయ గాపెదరని, నముచున్నాను

పతి గణించిన నాటనుండియు ససమాన రెండుమూడు సంవత్సరములవఱకును మతిభ్రమ కలియే యుండెను ఆమె కాభ్రమ వదలవలయునని యీమెతండ్రి యనేకనైద్యులచే ననేకవిదానాయములు చేయించెను కాని వానివలన సంతమాత్రమును గాము నీకపోయెను ఆసమయమునందె సురాజుగారి శిరిచ్ఛేదిమగుట సంభవించెను కాని కొందఱు ఘననైద్యులొకఁ బతి మరణమువలన భ్రమ గలిగినదిగాన దనపలినిఁ జంపినవాడు తెగినసంగతి యామెకుఁ జెలిపి, వానిశల యామెకుఁ జూపిన నామెపిచ్చి వదలునని పిరి అందుపై నామాటకు పన్నియొకొకకు సురాజు శిరస్సొక బల్లెమునకుఁ గ్రుచ్చి ప్రజలకుఁ జూచుచున్నస్థలమునకు సమీపమునందున్న మే మీఁదినుండియీ మెగుదానిని జూపిరి ఆశిరస్సును గని యత్యంతదయతో గానె

సమీపమున నున్నవారిని గని 'పాప మీదురదృష్టవతుఁ డెవఁడు?' అని యడుగఁగా వారు 'అమ్మా! తమభర్తను అతి క్రూరుఁడై వధించిన దుష్టుఁడు వీఁడే వీనిగ్రతువులు వీనికిఁదగిన శిక్షనే చేసిరి' అని చెప్పిరి అందుపై నామె మిక్కిలి జాలిపడి 'అయ్యో పాపము వీని కిట్టిదురవస్థ ప్రాప్తించినదా' యని యొక నన్నింటికిఁ గొనిపోండు' అని చెప్పెను అటుపిమ్మట నామెను వారింటికిఁ గొనిపోయిరి అప్పు డామెపిచ్చి పోయి నూమెకు జరి నసంగతి తెలియఁగ, నామె సురాజ్ఞదౌలా సం గతి యంతయు సవిస్తరముగా నడిగి తెలిసికొని, వాని దుర దృష్టవంతురా లగభార్య సంగతియును దెలిసికొనెను అకస్మా త్తుగా నామెయొక్కభ్రమ ఎఱిలుటఁ గని యాజ్ఞనుల కపరి మితౌచ్ఛర్యమును, ఆనందమును గలిగెను కాని బాగైననాట నుండియు నప్పుడప్పుడు 'పరమేశ్వరుఁడు నేను చేయవలసిన కార్య మును కానే అవేర్చెను, గాన పరమేశ్వరుఁడు చేయవలసిన కార్యమును నేనే చేయవలయునని యిప్పుడసంకల్పమై యుం డును అట్లయిన నేనాకార్యమును చేసెదను" అని యనుచుం డెను ఈవాక్యములకు నర్థమేమని నూమె ననేకు లనేకవిధముల నడిగి గాచిరి కాని యామె వారికిఁ చెలిసినఁ గార్యము కొనసాగనీయరనియును, నవ్వుదురనియు దలఁచి యామె యెవరి కిని చెప్పకుండెను ఇట్లుండి నింటి వ్యవహారము జెప్పక యొకనాటి రాత్రి అసామాన్య యిట్లుండెను! ఇట్లూమె బయలుదేరి భయము విడిచి యొంటరిగా బాగాబంగోల యనుగ్రామమున కుఁ బ్రయాణమయిపోయెను సురాజ్ఞదౌలా శిరమును గూచిన

నాటనుండియు నామె యంతరంగము దివ్యవిచారములతో నిండి యుండెను “నాపెనిగుటినిఁ జంపినవాని పగతీర్చుకొనుట నాపని వాని నవమానించుట, పరిభ్రష్టునిఁ జేయుట, వానితలఁ దీయుట, మొదలయినపను లన్నియు నావై యుండఁగాఁ బరమేశ్వరుఁడు నాకొఱ కాపను లన్నియుఁ దానే చేసెను దయాళుఁడును, సంపూర్ణకరుణాయుక్తుఁడును, అగురమేశ్వరుఁడు సురాజుపై గయగలిగి, వాని యపరాధములను తీసివలయును” వాని యం దనుగ్రహించి వాని నత్యంతసుఖునిగాఁ జేయవలయును కానియాపను లన్నియు నీశ్వరుఁడు చేయనందున వానిని నాకొఱ కే యుంచినాఁ డనుచు సం దేహము లేదుగాన నీపనులన్నియు నేనే చేయవలయును” అను విచార మామె యంగ కరణము నం దెల్లప్పుడు భ్రమణము చేయుచుండెను! రాజు గతించినందున వానిని తీసుచుటగాని వానిని సజ్జనుఁ జేయు గాని య సంభవముగాన నిరపరాధిని యగు వానిభార్య సహాయము చేయువారులేక, బాగాబంగో కాయం దితరులకుఁ దెలియకుండ నత్యంత సంకటమున నున్నదని యామెకుఁ దెలిసెను ఆమెకు సహాయుడేయుట యనఁగా నప్పటి నవాబగు మీర్జాదుయొక్కయు, వానికి సహాయులైయున్నయాంగ్లేయులయొక్కయుఁ బ్రబల కోపమునకుఁ బాత్రురా లగుచుండెను అసామాన్యతండ్రి యగు జగత్సేతును, తదితరు లనేకులును, సురాజు సంబంధులైనవ్వ రగు పడినరు వారినిఁ జంపవలయునను ఉద్దేశము గలి యుండిరి కాని సత్తులవలెనే శత్రులయందును ఉపకారము చేయుమహాత్ముల యంత కరణము లత్యద్భుతములు! అసామాన్య తాను

సురాజుభార్యకు నుపకారము చేయఁదలఁచెనుగాన నెంతమంది యెన్నివిధముల నడిగినను పైని చెప్పఁబడినకారణమువలన తనకార్యమునకు భంగము కలుగునని యెంచి యెవ్వరికిని జెప్పక యిట్లుబయలుదేఱెను! అమె యట్లు బయలుదేటి బాగాబంగోలాకు వచ్చి చేరఁగా నచట నామెకు సురాజుభార్యను గుఱించి యిట్లువర్తమానము తెలిసెను

సురాజు బలహీనుడయి, బిచ్చ్యతుడై ముష్టిదాబాషునుండి ప్రాణములను రక్షించుకొను నిమిత్తము పాటిపోవునపుడు, ఆయనకుఁగల యసంఖ్యనేవకులలో కొకరును సహాయుడై ఆయనకుఁదోడు నడువకుండిరి! ప్రతి దుష్కార్యమునందును నతనిఁ బ్రోత్సహపఱచి మాత్రాణములనైన నీకిత్తుమని చెప్పిన మిత్రులలో కొకరును అట్టిసంకటసమయమునందు సహాయులుగాకుండిరి అధి కారాగృహఁడైయున్నపు డాయన యనలోకమున కత్యంతము భీతిల్లి గంగెద్దులవలె నాతనివాక్యముల కన్నిటికి నొకానొకఁడు, తమ కనర్హకార్యములయినవానిని సహితము చేయుచు నుండువారిలో కొక్కరును సంకటసమయమున నతని యెద్దనుండక పలాయితైరి శత్రుక్ష మాతనిబంధు లగువారు సహిత మావిపద్దశయం దానినికి సహాయులు కాకుండిరి! మనుష్యమాత్రుల కెవరికైనను చిట్టికాలమువచ్చిన నీప్రకారమే మిత్రు లందఱును తొలఁగుదురు ఇందునుగూర్చి యొకకవి యిట్లు వ్రాసియున్నాడు

క కమలములు నీటికి బాసిన,

గమలావుని రశ్మిపోక కమలిన, భంగిన్

దమతమ నెలవులు దప్పిన

దమమిత్రులు శత్రులగుట తథ్యము సుమతీ

ఇట్లధికారహీనుఁడును, ధనహీను నునైన సురాజుడైన నందఱును విడిచిరి కాని యీ దేశచరిత్ర నరిగిన సచరిత్ర నతనిని వెంబడించియుండుట కానమయమునం యొకప్రామాత్ర ముం డెను ఆప్రాణి యెవరనఁగా నాతనిపట్టపురాశియగు మెహర్షే ణాబేగమ్ సురాజుమెను ‘గుల్’ అనఁగా గులాబుపుష్పమని పిలుచుచుండెను సురాజెప్పుడును రదార్ధాసక్తియై యీమెను ప్రేమతోఁ జూచినవాఁడు కాఁడు తన్నట్లు పతి త్యజించినను ఆపత్సమయమునం దాయనను దాను విడువకొల్లక, యీ కుల కాంత తనవిభునకు సహాయురైన నడిచెను ! అట్టి నాధ్వీ ధన్యురాలని యెవరు పొగడకుందురు? “చందాలోస్తు సద్విజ్ఞాస్తు గురురి త్యేషా మనీషామ స” అని శ్రీమచ్ఛంకరస్వాములవారు చందాలుని విషయమునఁ జెప్పినట్లులనె యీపరమపతివ్రత యవస కులమున జన్మించినను గనయుదాత్తగుణములచే హిందూసంధ రుకును, స్త్రీవర్గమున కంగకును గురుతుల్యురాలగుచున్నది కాన నామెయుదాహరణము ప్రతికులవధువు గ్రహించవలయును ద్రవ్యహీనుఁడగు భర్తన్న స్త్రీలు తీరస్కరించుదురనియు, వానిని హీనముగాఁ జూతురనియు, పెనిమిటిని శ్యజించుదురనియు, సనేక యారోపణములు స్త్రీలపై స్త్రీదోషములు మోసచు

న్నారు వారికి సహాయుడగు కవి యొక్క ప్రకారము వ్రాసి
యున్నాడు —

క¹ కులసతి రోయును, జుట్టం
బులు వాయుదు శరీరము గవ్వపుంబలుకుల ని
మ్ముల నాడఁ దొడఁగుచుందురు
కలియుగమున ద్రవ్యహీనుఁ గల కాలంబున్

ఈపద్యమునందుఁ గల యితరుల విషయమై వ్రాయుట నా
పని కాదు కాని కులసతివిషయమున కవి వ్రాసినవాక్య మసత్య
మని హాస్య వక్తానించకుండఁగలను ఈకవీశ్వరున కీయవన
నాన్వితచరిత గించుక చెవినిఁబడియుండునయెడలఁ దనయసత్యము
చకు లజ్జితుఁడై యావాక్యము నాపద్యమునండి తీసివేసియుండు
ననుటకు సందియములేదు కులసతి తనపతికి సంకటనమయమున
సాయురాలు గానుండినఁ గులసతికిని వ్యేక్తులగుగల తారామ్య
మేమి? ఇతర దేశముల విషయమయి నాకంతగాఁ దెలియదుగాని
మన హిందూస్థానమునం దెచ్చుటను పతిపరిద్రుఁడని “కులసతి
రోయును” అనువాక్య మబద్ధమనుట కంతమాత్రమును సంశ
యములేదు ఒక బిదతనమే యననేల? ఇంటఁ గడుపునిండ
తిండిలేకుండఁగా దుష్టుఁడగు భర్తచే నిత్యమును వీపుపగులున
ట్లకారణముగా దెబ్బలఁచుచు, నింటనెల్లస్పృడు అత్తయ్యాడు
నిడ్డలచే నతిశయమగు కోడంటిక మనుభవించువారి ననేకులను
మనకున్నలారఁ జూచుచున్నాము బ్రాధలనుభవించుచుఁ బతి
యం దధికభక్తిగలిగి ఆయన కనేకవిధములఁ బరిచర్యలను
జేయుచు భర్తను రక్షించు నిరుత్తము ప్రతిదినము వ్రతములు
చేయుచు, ముడుపులుగట్టుచు నెట్టి ఘోరసంకటమునందైన

నాతనికి సహాయురాలై యుండు యువతీరత్నంబు లీదేశమునం దసంఖ్యలుగా మనము గూచుచున్నాము హిందూస్థానమునందలి పురుషులు, తమస్త్రీల ననేకభాధఁ బెట్టుటయందును, స్త్రీలు వాని నన్నిటిని సహించి వారి కతిభక్తితో నుపచారములు చేయుటయందును, జగత్తునం దంతటను బహు దినములనుండి ప్రఖ్యాతిగాంచిన చెప్పిన నాపై ననన్యారోపణము రాదని నమ్మెనను భర్త ధనహినుఁ డని, భార్య యాతనిని విడిచినట్టి యుదాహరణము ఈదేశమునందు వెయ్యికుటుంబములలో నొకటి యొకచో లేదో సంశయింపవలసియున్నది అట్లు ఎరికినను అత్యంత కనిష్ఠమైతియందును, అత్యంతాజ్ఞానులుగా నుండి మూర్ఖతయే ప్రధానముగా నుండిన వారిలోను విద్యాగంధ మెఱుంగక నీతియన్న వాక్యమునైన నెఱుంగనివారిలో నొకప ప్రకారమగునేమో ఇంతమాత్రముచేత “కులసతిరోయును” అను సిద్ధాంత మేతర్కశాస్త్రమువలనను సద్ధపడనేరదు స్త్రీపైఁ గొందఁ తారోపించిన యారోపణ యసత్యమని సిద్ధాంతము చెయుటకుఁ గొంత విషయాంతరమాయెను ఇందుకై చదువరులు నన్ను మన్నింపవలెనని వేడెడదను

ఇట్లు ‘గుల్’ తనపతివెంట నరిగినపు యెక్కు చదునెనిసింది సంవత్సరములప్రాయముండు అట్టి యల్పవయసునందు నిండు గర్భిణిగానుండియు, రాళ్లనక, ముళ్లనక యెండవానలకు సహించి యాతనివెంటఁ బరుగిడుచు బాగాబంగోలాకుఁ జేరి యచటఁ బ్రసూతయాయెను అందువలనఁ గొన్నిదినము లచట నుండవలసి నవ్వారై పిమ్మట నచటనే సురాజు శత్రులచేతిలోఁబడి చంపఁ

బడెనని యిదివఱకే తెలిపియున్నాను పతిమరణానంతర మా సాధ్వీ యదృష్టహీనురాలగు కూతురిని రక్షించుచు నచట నుండు బదవారి గుడిసెలలోఁ గాలము గడుపుచుండెను ! ఈస మాచారిము అనామాన్యకుఁ దెలియఁగా నామె 'గుల్' అచట నున్నదనినమాటకు సంకోషించి, యాబీదవారి యుండెచట నని శోధింపసాగెను ఒక స్త్రీ తనకొఱకు వెళుకుచున్నదని 'గుల్' బేగమునకుఁ దెలియఁగా, నాస్త్రీశత్రుపక్షమునుండి వచ్చినదై యుండునని యామె గిక్కిలి భయపడెను ఆమెకుఁ దనప్రాణ ములకొఱ కంతఃయము లేకున్నను, తనముగా జన్మించిన పసిష్టప్రాణముల కెక్కడ భయముకలుగుచోయచి భీతిగైను ఇట్లు భీతిగై, యామె యంతతో సారకుంకిత, యిటు తమకు జరిగిన యన్యాయమంతయు, శిల్లీ కేగి వాదుషాకు నివేదించి గతవైభవ మును తన కొ గా కిచ్చునటుల చేయవలయునని యామె గూ ఊణమున నె విడ్డ త్రుకొని శిల్లీమార్గమున నడుచుచు సాగెను ! ఆవర్తి మాన మసామాన్యకుఁ దెలిసి, గిక్కిలి విచారపడి, యామె దృఢ చిశ్చయవంతురాలైనందున నాపని సంకోచోవిడువక ఆ బేగము నడ చినదారి నే తానును నడువ నారంభించెను బాగా బంగోలాకుఁ దనకొఱకు వచ్చినస్త్రీ తన్ను వెంబడించినదని 'గుల్' బేగము విని మఱిత భీతయై యతి త్వరగా నడువనాగెను అనామాన్య యిదివఱకు నడిచి యలసియున్న గాన నతిత్వరగా నడువఁజాలక తిన్నఁగా నడుచుచుండును ఆమె, తాను బేగమున కపకారిణిని కాననియు, సహాయము చేయుటకై వచ్చితినిగాన భయపడవల దనియు, దోషనడుచువారిచే ననేకవర్తమానములు పంపెను

గాని 'గుల్' బేగ మామాటలయందు విశ్వాసముంచక ముందున కతిత్వరగా నడుచుచుండెను ఇట్లొకరు భయముచేతను, మఱియొకరు ఉపకారబుద్ధిచేతను, ఒకరెండుమకాములు హెచ్చుతగ్గుగా, నీయూరినుండి యూరికి నావలైనుండి మఱియొక పల్లెకు నరుగుచుండిరి తనకు మంచిమాటలుపంపి, తనవెంట విడువక యొకస్త్రీ వచ్చుచున్నదని విని బేగమునకు మఱిత సంతయము కలిగి, భయమువలన డిల్లీమార్గమువదిలి పసుబ్దను రక్షించుకొను నిగుత్తము ఆమె అడ్డదారిని బడి పరుగెత్తినా గెను ఇట్లామె యెవటికి బోయినను లోకుల నడి తెలిసికొనుచు అసామాన్య యామెవెనుకనే పోవుచుండెను ఇట్లొకరువు రొకసంవత్సరమువఱకుఁ దిరుగుచుండిరి కాని యొకనిదర్శన మొకరికి దటస్థించినకాదు ! సంవత్సర మైనవెనుక రొకదిన మనామాన్య బేగమునకుఁ గొంచెము దూరమువఱకు వచ్చిచేరెను ఆదిన మత్స్యంతభయంకరమైన ఆకాశమంతయు మేఘములచే వ్యాపింపఁబడి యురుములతోను మెఱుపులతోను భయంకర మైనవాన కురియ నారంభించెను ఇట్లు పిడుగులు పడుచున్న భయంకర మైనవానలో ననామాన్యయొక్క భీతిచేత 'గుల్' బేగము బిడ్డను పీచినకుఁ గట్టుకొని పరుగెత్తినాగెను ఆమె వెనుకనే యసామాన్య "భయపడవలసివని లేద" ని మొఱ్ఱపెట్టుచుఁ బరుగెత్తినాగెను కాని యాగాలివాలో నామెధ్వని యాబేగమున కెంతమాత్రమును వినఁబడినది కాదు ఆమె యట్లు పోయిపోయి, మహావేగముతో రెండుగట్లనుండి సముద్రమువలఁ బొంగి పాటుచున్న గంగానదియొద్దకి వచ్చెను అచట

నుండి పోవుమార్గముఁ గానక యామె యచటనున్న నావికులను
తన్నావలిగట్టునకుఁ ద్వరగాఁ జేర్చుడని వేడుకొనసాగెను
గంగయం దట్టితఱుపాను సమయమున నావవేయ వీలుగాదని
యచటినావికు లందఱును చెప్పఁగా నత్యంత భయాకులయైన
బేగము, తనచేతనున్న రత్నఖచితమైన యుంగరమును వారికి
నియ్యబోయెను రుక్మిణి వెలగలయుంగరము దొరకు నన్న
యాసచే నారిలో కొకఁడు నావ నడుప నుద్యుక్తుఁ డాయెను
వారు పడవ నెక్కి కొంతదూరమువరకుఁబోయిరి కాని నదీవేగ
మతిశయమైనందున నవట నాయోడ మునిగెను అట్టిసమయ
మున నసామాన్య గంగయొడ్డునకువచ్చెను నావ మునుఁగుటఁ
గనినతోడనే నావలోనివారిని రక్షింపవలెనని యామె యామహా
నదిలో దునిగెను ఆమె యట్లు దునికి తనశక్తికొలఁది సేదచు
మధ్యమధ్య ప్రవాహవేగమువలనఁ గ్రమ్మమైన మార్గమునుండి
తొలఁగుచు మునుఁగుచుఁ దేలుచు నావమునిగినచోటికిఁ బోయి
చేరెను ఇట్లంత ధైర్యముతో దృఢనిశ్చయమైనవారు
చేయఁబూనినకార ము లెవ్వి గాకయుండును ? అప్రకార మామె
యచటకేఁబోయి నీట మునిగిన 'గుల్' బేగము జడఁబట్టి యీ
వలకు గాగెను ఆమెవీపున గట్టిగాఁ గట్టఁబడిన పసిపిల్లయుం
దల్లితో నీవలికి వచ్చెను ఇంతలోఁ దుపాను కొంత తగ్గినందున
నామె రుక్మిణి ప్రాణముతో వారి నీవలకుఁ దెచ్చి యొడ్డు
మీఁద సమీపమున దున్నగుడిసెకుఁ గొనిపోయి, అచటవారి

నడిగి పొడిగడ్డి, నిప్పు మొదలయినవి దెచ్చి వారి కుట్టోపచారములు చేయసాగెను కాని బేగమును, ఈనశ్వర మయినట్టియు, దు ఖిభూయిష మయినట్టియు ప్రపంచచుఖమునుండి గంగాదేవి యదివఱకే ముక్తురాలినిగాఁ జేసెను, గాన నామె దీర్ఘనిద్ర నుండి లేవనేలేదు కాని యాశిశువు కొంతనేపటికి స్త్రీకి వచ్చెను అసామాన్య బేగమున కచటనే దహనవిధులు చేయించి తా నాశిశువును ఇంటికిఁ గొని చని తాఁ గన్నకూతురివలె సంరక్షించెను నేటివఱకు ౭౦గాళాదేశమునందు అసామాన్యను దేవిగా భావించి, యాబిడ్డ నెత్తుకొనినటుల నామె విగ్రహమును చేసి, పూజించువాడుక గలదఁట

ఈప్రకార మసామాన్య తనదృఢనిశ్చయమువలన శత్రువుల యందును విత్రభావముంచి, యెరుల కనాధ్య మైనసత్కృత్య మొనరించి తనపేరు సార్థక మగునట్లుగాఁ జేసెను అదే ప్రకారమామెచరితము చదివిన యువతులును తమచేత నైనంత వఱకుఁ బరులకు నుపకారిము చేయుచుండవలయును బరులు మీపై నన్యాయముగా నాగ్రహపడినను మీరు వారి నత్యంత ప్రేమతోఁ జూచినయెడల మీరందఱకును పూజ్యరాండ్రయి యీశ్వరుని ప్రేమచే నసామాన్య లగుదురు

ఖనా.

‘విద్యచే శాశ్వతంబుగ విసుతికమ్ము’

పూర్వకాలమునందు, ఖనా యను స్త్రీ జ్యోతిశ్శాస్త్రమునం దధిక ప్రవీణురై యుండెను ఆమె చేసినకవిత్వ మాబాల వృద్ధుల కధికప్రియముగా నుండెననియు ఖ్యాతిగలదు కాని మన దేశమునందుఁ జరిత్రములు వ్రాయువాడుక లేనందున నామె చరిత్రము సవిస్తరముగా నెచ్చటను దొరకలేదు ఇందున కెంత యుం జింతిల్లవలసియన్నది ఈమె తలిదండ్రు లెవ్వరో తెలియదు కాని యీమె జననీజనకులు బాల్యమునందే మృతి నొందినందువలన నీమె నెవఁడో యనార్యుఁడు పెంచుకొని యతఁడే యామెకు జ్యోతిషవిద్య నేర్పెనని యొకవింతకథఁ జెప్పెదరు ప్రాచీనకాలమునం దార్యులకంటె ననార్యులే జ్యోతిషమునందు విశేషపాండిత్యము గలిగియుండిరని యందురు ఖనా కుశాగ్రబుద్ధిగలదై నందున నితర బాలికలవలె నాటలతోఁ గాలము గడపక తనపెంపుడు తండ్రియొద్ద స్వల్పకాలములోనే సంపూర్ణ జ్యోతిశ్శాస్త్రము నభ్యసించెనట! ఆపెంపుడుతండ్రి యీమెబుద్ధి కెంతయు మెచ్చి కనకు వచ్చినవిద్య యంతయు నామెకు సొంగో

పాంగముగా నేర్చెను ఇట్లు పురుషులకునహితము దుర్లభ
మయిన గణితజ్యోతిషము లీమెకుఁ గరతలానులకము లయ్యెను

ఖనా వసియించెడి గ్రామమునందే ఋషిరుఁ డను బ్రాహ్మణ
చిన్నవాఁ డొకఁ డనార్యులచేఁ బెంపబడెను పెంపుడుతండ్రి
యయిన యనార్యుడు మిహిరునిఁ బుత్రవాత్సల్యముతోఁ బెంచి
పెద్దవానిఁ జేసి జ్యోతిషమునం దపారపండితునిగాఁ జేసెనట
తదనంతరమునందు, ఖనా ఋషిరు లిరువురును, యుక్తవయస్కులై
తిమ పెంపుడుతండ్రుల యనుమతి వడసి, వివాహముఁ జేసికొని
సంసారభారమును మోయుచుంిరి

ఖనాయొక్క తలిదండ్రు లెవ్వరై నది తెలియకపోయినను,
మిహిరునివంశము మన మెఱుంగవచ్చును లోకప్రసిద్ధు డగువిక్ర
మూదిత్యుని సభయందుండు నవరత్నములలో చొకఁ డగువరా
హున కిమిహిరుడు పుత్రుఁడట వరాహుడు జ్యోతిషమునం
దధిక్రవణుఁడయి జ్యోతిషగ్రంథములు కొన్నిరచించెను ఆయ
నకు ఋషిరుడు పుట్టఁగానే హతకము వెసిచూచి యందులో
సంఖ్యలు తప్పటవలన, నూతెండ్లి యుద్దయ మున్నను
కండ్రిలెక్కకుఁ బదిసంవత్సరములే జీవితమని వచ్చెనట అందుకు
వరాహుడు మిక్కిలి చింతిల్లి పిల్లవాడు పదిసంవత్సరములు పెరిగి
మృతికొందిన విశేషదు ఖమగుఁ గాన నిప్పుడె వీని నెక్కడనైన
విడిచిన బాగుండునని యోచించి, కట్టదోనో బాలుని నునిచి
నీట ప్రవాహములో విడిచెనట తదనంతర మాబాలుఁ డొక

యనార్యునకు దొరకఁగా వాఁడు నాఁకి విద్యనేర్పినసంగతి యిది వఱకే వ్రాసినాను

వివాహానంతరము ఖనా ఁహిరుల కిరువురకును ఆర్యులలోనికి వెళ్ళవలయునను వాంఛ గలిగి తమపాలనకర్తల యనుజ్ఞనడిగిరి అందుకు వారు సమ్మతించి వారినంపి వచ్చుటకయి వెంట నొక యనార్యదాసినిఁ బంపి దానిచేతికిఁ గొన్ని జ్యోతిషగ్రంథముల నిచ్చిరి ఆర్యు లుండుప్రాంతము యొక్క పాలిమేరదాఁటి వారి దేశమునకు వెళ్ళునపుడు, ఆశ్రీ జ్యోతిషమునందు ఖనాకును ఁహిరునకును గలప్రజ్ఞను బరీక్షింపఁ దొడఁగెను వారు జ్యోతిషమునందు పండితులని తెలిసిన నాపుస్తకముల మరల స్వదేశమునకుఁ దీసికొని రమ్మనియు, లేనియెడల పుస్తకములు వాఁకినిచ్చి రమ్మనియు ననార్యులు చెప్పిరట కాన వారినిఁ బరీక్షించుటకయి యాదాసి యచట నీనుటకు సిద్ధముగానున్న యొక గోవును ఁహిరునకుఁ జూపి 'ఈయావునకు నెట్లదూడ పుట్టునా, తెల్లదూడ పుట్టునా' యని యడిగెను ఁహిరుఁడు 'తెల్లదూడ పుట్టు'నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను అంతట నాయా వీనఁగా నెట్లదూడ పుట్టెను అందుపై నాదాసి ఁహిరునకు జ్యోతిషజ్ఞానము పూర్ణముగా లేదని యెంచి యాపుస్తకముల నాతని కిచ్చి తన స్వదేశమునకు మరలిపోయెనట అంత ఁహిరుఁడు తా నిన్ని దినములనుండి శ్రమపడి యభ్యసించిన విద్యయందు తాను ప్రవీణుఁడు కానందునకు నెంతయుఁ జింతిల్లి, యింత కష్టపడిన రాని

విద్య యిక నీవు స్తకములవలన నేమి రాఁగలదని కోపముతో నాపు స్తకములను ఏటిలొఁ బాఱవేసెను అప్పుడు ఖనా సమీపముననే యున్నదిగాన పరుగెత్తుకొని వెళ్లి యాపు స్తకములలో

1. 'రెంటినిమాత్రము నదీప్రవాహములోనుండి యీవలికిఁ దీసెను

2. 'కడమపు స్తకము లామెకు దొరకక ప్రవాహములలో కొట్టుకొని పోయెను తదనంతర మ్మాదంపతులు తిన్నఁగా విక్రమాదిత్యుఁడు

3. 'వేటకు వచ్చియున్నస్థలమునకు సమీప గ్రామముఁ జేరిరి అచట

4. 'విక్రమాదిత్యుఁడు విద్వాంసులను మన్నించునని విని మిహిరుఁడు రాజసందర్శనముఁ జేసి తనవిద్యావిశేషమును గొంత కనుపరపఁగా రాజు సంతోషించి యాయనను దనయాస్థానపండితునిగా నేర్పరచి తనగ్రామమునకుఁ దోడుకొనిపోయి వరాహునిఁ బిలిపించి యీదంపతుల నతనికిఁ జూపి 'వీరిని నీయింటనునుచుమని' చెప్పెను అందుపై వరాహుఁడు వారినిఁ దనయింట్ల నుంచుకొనెను అంతఁ గొంతకాలమునకు వరాహునకుఁ దాను పాఱవేసిన తనకొమారుఁ డిమిహిరుఁడే యని తెలిసి ఎతాపుత్రులిరువురకును అపరిమితానందము కలిగెను తదనంతర మెప్పుడును వరాహుఁడు, మిహిరుఁడు, ఖనా తమలోఁ దాముజ్యోతిషమునుగుఱించి యనేకప్రసంగములు చేయుచు జ్యోతిశ్శాస్త్రములోని క్రొత్తక్రొత్తప్రసంగతులను గనిపెట్టసాగిరి మిహిరుఁడు తండ్రితో సమానవిద్యావిశేషములు గలవాఁడుగాన విక్రమార్కుని సభయందును, దేశమునం దంతటను ఆయనకీర్తిని గొనియాడని

వారు లేకయుండిరి ఖనాయంటియొద్దనే యుండి రాజసభ కెన్నఁ
డును పోకపోయినను ఆమెయందుండు సుగుణసంపదయును, విద్యా
పరిమళమును, దిగంతములయం దంతటను వ్యాపించెను వరా
హుని కోడలును మిహిరునిభార్యయు నగు ఖనా ఖగోళవిద్యయం
దధిక ప్రవీణురాలని యందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి

ఇట్లుండ కొకనాఁడు విక్రముఁడు వరాహుని బిలిచి యాకా
శమునందుఁ గలనక్షత్రసంఖ్య చెప్పుమనెనట! అందున కాయన
గ్రంథములను శోధించియు నక్షత్రసంఖ్య కనుగొనఁజాలక ఆకా
శమునందుఁ గల నక్షత్రములను కెక్కించుటకు వీలు లేనందున
మక్కిలి చింతకొంది యానంగతి కొమారునకుఁ దెలిపెను
కొమారుఁడును దనశక్తి యంత వినియోగపఱచి చూచెనుగాని
యాయుక్తు లేవియు నక్షత్రసంఖ్య దెల్పుట కంతమాత్రమును
పనిపడినవికావు! ఇట్లు పితాపుత్రు లిరువురును నిరుపాయులై
రాజసభలోఁ దమకు నవమానము కలుపనని చింతాక్రాంతులై
యుండ వారినిఁ జూచి, ఖనా, విచారహేతు వడిగెను ఆమె
యందుకుఁ గాఢము తెలిసికొని దీని కింతవిచారమేల యని
వారికిఁ గొంతదైర్యముఁ జెప్పి తా కొకగడియనేపు గణితము
చేసి నక్షత్రసంఖ్యఁ గనిపెట్టి వారికిఁ జూపెను అందుపైవారు
ప్రముదితులై భోజనములుచేసి రాజసభకుఁబోయి యానక్షత్ర
సంఖ్యను దానిఁ గనుగొనినరీతియుఁ జూడఁగా సభకు లందఱును
అధికాశ్చర్యమగ్నమానసులైరి అంత వరాహుఁ డామహా

కార్యము తనప్రజ్ఞవలనఁ దెలియలేదనియుఁ దనకోడలే విద్యాధి
కురాలై నందున నీసంఖ్య సులభముగాఁ గనిపెట్టెననియుఁ జెప్పెను
ఆమాట విని యచటచున్నవా రందఱును ఆవిదుషిని వేకోళ్ళఁ
గొనియాడిరి విక్రమాదిత్యుఁడు మిగుల సంతసించి “నాసభ
యందు నవరత్నములతో రేపటినుండి యామె దశమృత్తముగా
నుండును కాన రేపటినుండి యామెను అవశ్యముగా సభకుఁ
దోడ్కొనిరమ్మని” యానతిచ్చెను! రాజు వినినతోడనే వరా
హున కశ్యంతభీతి కలిగెను ఎందుకనఁజెలను రాజసభలలోనికిఁ
దీసికొనిపోవుట యెంతయు నవమానకరమనియు, లోకనిందాస్ప
దమనియు వరాహుని యభిప్రాయమట కోడలిని రాజసభకుఁ
దీసికొని పోకుండిన రాజ్యంతాగ్రహపడునని తలఁచి నరా
హుఁడు ఇందుకు మూలకారణురా లయిన ఖానానుచంపివెసిన
బాగుండునని నిశ్చయించెనట నరాహుఁ డాసంగతిఁ గొమా
రునకుఁ దెల్పి, నీభార్య నాలుక కోయుమని యాజ్ఞాపించెనట!
కాని సద్గుణమణియగు ప్రియభార్య సంతక్రూరక వహించి చం
పుటకు మిహిరున కెంతమాత్రమును మన సొప్పకుండెనట!
ఈసంగతియంతయు ఖానాకుఁ దెలిసి, మామగారియాజ్ఞను ఉల్లం
ఘించక శిరసావహించి తన నాలుకను నూపి ఖండింపుడని భర్తను
భక్తితో వేడుకొనెనట! అందుపై నాతఁడు మనసు దృఢ పర
చుకొని ప్రియభార్యయొక్క జిహ్వను ఖడ్గముతోఁ గాపెనట
అందుపై నామె త్వరలోనే యిహలోకము విడిచెనట కొంద

తీకధనే యిట్లు చెప్పదురు — విక్రమార్కుని యాజ్ఞ ప్రకారము ఖనా యాతని సభలోని పదియవ రత్నమయ్యెను తరువాతఁ గొన్నిరోజులకుఁ గాలధర్మము నొందెను ఇట్లు చెప్పవారీమె స్వాభావికముగా మానవు లందఱు మృతిఁ జెందునట్లుగానే శ్మృతిఁజెందినదనియు బరులచేఁ జంపఁబడలేదనియుఁ జెప్పెదరు. మొదటి కథకంటె నీ రెండవకథయే విశేష సంభవనీయముగా నున్నది విక్రమునికాలమునందు స్త్రీలకు రాజీవాసుము లేక యుండెనని యనేక ప్రమాణములవలనఁ గానఁబడుచున్నది ఇది యుంగొక యంతరాఃశవాసముండినయెడల రాజు ఖనాను రాజ సభకుఁ దీసికొనిరమ్మని యేలచెప్పియుండును ? తనప్రియభార్యను నిష్కారణముగాఁ బిహిరుఁడు చంపెనన్న క్రూరపుమాట నమ్మ తగినదికాదు కనుక రెండవకథయే యుక్తియుక్తముగా నున్నది.

ఈచరితమునం దనేకాసంభవములైన సంగతు లచ్చటచ్చటఁ గానుపించు చున్నవి వానిని విడిచినను పూర్వకాలమునం దొక స్త్రీ, పురుషులకుఁగూడ నసాధ్యమగు జ్యోతిర్విద్య నభ్యసించి ప్రవీణత గాంచియుండెననియు, ఆమెకు జ్యోతిషముయొక్క యంగములైన తక్కువసంధమునందును గణితసంధమునందును, అసమాప్తప్రజ్ఞగలిగియుండినదనియు స్పష్టముగాఁ దెలియుచు న్నది ఖనాయొక్కబుద్ధి యిట్టి గహనవిషయమునం దింతయు భముగాఁ బ్రవేశించుటఁ నాడఁగా, స్త్రీలబుద్ధి పురుషుల బుద్ధికంటె మంచి మనియు, నాఁడువారిమెదడు (మస్తిష్కము) మగవారి

మెదడున కంటె బలహీనమనియుఁ దక్కువ తూగుననియు,
 నందువలన పురుషులకుఁ దెలిసనంతటిజ్ఞాన మతివలకుఁ దెలియుట
 సంభవింపదనియుఁ జెప్పువారిమాట లన్నియుఁ బక్షపాతవచన
 ములని నిర్వివాదముగాఁ జెప్పవచ్చును స్త్రీలు నై సర్గికమూర్ఖు
 రాండ్రని చెప్పుటకంటె నేటివఱకు స్త్రీలకు బాల్యమునుండియు
 విద్యాగంధము నించుక సోఁకనియ్యనందున వారు మూర్ఖురాం
 డ్రుగాఁ గానుపించెదరని చెప్పవచ్చును బాల్యమునందు బాలు
 రును బాలికలును సమానబుద్ధి వైభవములు గలిగియె యుండు
 రని సునకందఱకును దెలిసినమాటయే బాలురకంటె బాలిక
 లెప్పుడును బుద్ధిహీనలుగా నుండరు బాల్యమునం దాఁడుపిల్ల
 యెట్టి బుద్ధివైభవము గలదైనను తలిదండ్రులు దాని కంతమా
 త్రమును విద్య నేర్పక జ్ఞానాభివృద్ధికిం దగినయచాయము పెరియు
 జేయనందున నది వివేక హీనురాలగుచున్నది బాలుఁడు చిన్న
 తనమునం దెంతమందబుద్ధియైనను, వాని కై దేండ్లరాఁగానేతలి
 దండ్రులు విద్య నేర్పి వానికిఁగల మాంద్యమును వనలించి,
 జ్ఞానాభివృద్ధికోరి కనేక శాస్త్రములను జదివించురు కాన వాఁడు
 యిక్కిలి ప్రజ్ఞ వంతుఁడై ప్రసిద్ధుఁడగును చిన్ననాఁడు వానికంటె
 విశేషప్రజ్ఞగల వానియక్కమాత్రము విద్యాగంధ మేరియు
 లేనందున మహామూర్ఖశిరోమణియై యుండును ఇట్లు తలి
 దండ్రులపక్షపాతముచేఁ బురుషసంతతిలోను స్త్రీసంతతిలోను జ్ఞాన
 మును గుఱించి మహదంతరముపడినదేగాని స్త్రీలస్వాభావిక

మహార్యమువలనఁగాదు కాన స్త్రీలకును బడుపాతరహితులై
 పురుషులు విశేషవిద్య నేర్పినచో స్త్రీలును అసామాన్యబుద్ధి
 చాతుర్యములను జూపి పురుషుల కనేకవిషయములలో సాయ
 ముచేసి యర్థాంగులన్ననామమును సార్థకపఱుతురని నొక్కి
 వక్కాణించుటకు సందేహము లేదు

మీ రాచాయి

క స్తుతిసౌఖ్య తాంతి శ్రీ
 ధృతికీర్తులు గలుగుదు ర్నతియు గ్రోధము లు
 బ్రతయును మాతస్వర్యములే
 వతిపుణ్యత విష్ణుభక్తులైన జనులకున్ శాంతిపర్యము

నేటివఱ కీమాలయందుఁ గూర్చుబడిన నారీమణులలోఁ
 బలువురు రాజ్యకార్య ధురంధరత్వమునందును, కొందఱు పాతి
 వ్రత్యమునందును, కొందఱు విద్యావినయాది సద్గుణములయం
 దును, కొందఱు దానధర్మాదులయందును బ్రసిద్ధిని గాంచిరి
 అనఁగా వీరందఱును ఐహికసంబంధ మయినసంగతులయందే
 మనకు వంద్యులయిరి ఈచరిత్రచాఱిక యిట్టివిషయములలో
 బ్రసిద్ధిగాంచలేదు ఈమె తత్వజ్ఞురాలనియు, భక్తాగ్రేసర షక్ర
 వర్తిని యనియుఁ బ్రశంసించబడు శ్రీతారత్నము హిందూదే
 శమునందేని యితరదేశముల యందేని జన్మించి భగవద్భక్తిచే
 నజరామరు లయినసాధువుల ధర్మమతము లెట్టివైనను వారం
 దఱును పక్షపాతరహితు లగుజనులకుఁ బూజనీయులే యగు
 చున్నారు వారియాచారములు మనయాచారములకన్న భిన్న
 ములైనను వారికిఁ గల నిష్కలంకమయిన యీశ్వరభక్తివలననే

వారు మనలకు వందనీయులగుదురు కాన విష్ణు భక్తిపరాయణ
యగు ప్రస్తుత కథా నాయికయొక్కచరిత్రము సకల మత
మతాంతరులకును గ్రాహ్యమేయని చెప్పవలెను

ఉత్తరమున హిమాచలము, దక్షిణమున వింధ్యాద్రి, తూ
ర్పున గంగ, పశ్చిమమున సింధువు సరిహద్దులుగాఁ గలప్రదేశము
నందెటుచూచినను, త్రోవనడుచు పాంధులును, ఇల్లిల్లు తిరిగి తిరిపె
మెత్తుకొను భిక్షుకులును, గొడ్లను గాయు గొల్లపిల్లలును, రాజు
సభలయందు సంగీతముపాడు గానవిద్యానిపుణులును మీరా
నామాంకితముగల పదములఁ బాడుచుందురు వారిలో నెవరినైన
'మీరా' యెవరనియడిగిన వారత్యంత పూజ్యభావముతో నామెకు
మ్రొక్కి "మీరా యొక యపూర్వ స్త్రీరత్నము" అని చెప్పుదురు
ఈప్రకార మాప్రాంతమునందంతట నాశాలవృద్ధుల కందఱకును
నందఱయురాలై మీరాబాయి ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను

మారవాడ దేశమునందు మేరతనివాసులగు రారోర్ రాజు
పుత్రులవంశము గొప్పదని యెన్నఁబడును ఆవంశములోని
వాడగు జయమల్లుఁ డను కొకసరదారునకు విక్రమశకం
వ సంవత్సరములో నీకన్యారత్నము జన్మించెను మీరా
శండ్రియగు జయమల్లుఁడు మిక్కిలి దయాపరుఁడై
లను రక్షించుచు వీలుగానున్న సమయమున భగవం
నందుఁ గాలముఁ గడపుచుండెను ఆయన సహజ

రాబాయికిని భక్తి ఎట్లువడెను తండ్రి యామెకుఁ

ముననెవిద్య చెప్పించినందున నామె భాగవతము, విష్ణుపురాణము, రామాయణము మొదలగు భక్తిరసప్రధానములగు గ్రంథములనెఱ్ఱి పఠించుచుండెను

విద్యావతియు, సద్గుణవతియు, సనమానరూపసంపన్నయు నగు మీరాబాయి యుక్తవయస్కురాలు కాక ఆమెను ఉదయపురాధీశ్వరుడగు కుంభరాణా కిచ్చివివాహము చేసిరి వివాహానంతరము దంపతు లిరువురును సమానవిద్యాగుణరూపములు గలవా రయినందునఁ బరస్పరానురాగము గలిగియుండిరి ఆదంపతు లిరువురును ఒకరి సహాయముచే కొకరు కళాత్వముఁ జెప్పుటయందు పారీతి కాని రాజాచేయు కవిత్వ మంతయు నై హికవిషయముగాను, మీరాబాయి చెప్పిన పద్యము లన్నియుఁ బరమార్థవిషయములుగాను ఉండెను అంతఁ గొంతకాల మరిగినపిదపఁ దండ్రు మరణానంతరము కుంభరాణా రాజునైన రాజాగారికి రాజ్యాధికారము లొరికినది మొదలు గాఁగి మునుపటికంటెను స్వతంత్రతవిశేషముగా

న నామె భక్తియనుమతి వడిసి నిత్యమును శ్రీ శ్రీ స పూజనము మొదలయిన కార్యములనుండే నిమగ్నమునందే వుంచుండెను ఆమె తనసఖుల కెప్పుడును సర్వ సజరామగల విగుణములనే చెప్పుచు భక్తులయై ఆయా దళును సేకాదరిమని చదివి వానిపై తాననేక భక్తి చున్నారని రచించి దీని మీసందపరవశుఁడై వలననే ముక్తి

యిల్లువిడిచి భగవంతుని స్మరింపుచు నొక నదీతీరమునకు వెళ్ళెను అచట నామె పతియాజ్ఞఁదలఁచి నిండి పాటుచున్న నదిలో దునికెను! అంత నామెకు దేహ స్మృతి తప్పెనుగాని మధ్యమధ్యఁ దనప్రాణ మింకను దేహమును విడువలేదనిమాత్ర మ్నామెకు దెలియుచుండెను. అట్టియర్థ స్మృతిలో నామె కొకదివ్య తేజము కనుపడెనట ఆ తేజములు బలికినట్లు మీరాబాయికిఁ దోచెను “ఓమీరా! నీవు నీభర్తయజ్ఞఁ జెల్లించి యాత్మహత్యఁజేసికొని కృతార్థురాలవైతివి, కాని నీకు నింకను ఆయువు చాలనున్నది నీమింకను బ్రపంచముపైఁ జేయఁలసినకార్యము లనేకము లున్నవి కాన నీకర్తవ్యములఁ జేయుకొఱకులెమ్ము” ఈవాక్యముల విని యామె కన్నులు విప్పి గూచునప్పటికి నదీ తీరమున తానున్న ట్లామెకుఁ దెలిసెను అప్పుడు తెల్లవారి సూర్యోదయ మగుచుండున అంత నామెలేచి యచట నలువంకలఁ గరికించి యెవ్వరినిఁగానక కొంతసేపటివఱ కేరియుఁ దోచక యూరకుండెను కాని మరల తెలివిన దెచ్చుకొని యీశ్వరభజన చేయుచుఁ గొంతదూర మరిగి యచట గొల్లపిల్లలను గని“అన్న లారా! బృందావనమార్గముఁ జూపెదరా?” యని యడుగఁగా వామెకుఁ ద్రోవఁజూపిరి ఆగోపాలకుల కామెభక్తిచేతను, వినయవాక్కులచేతను ఆమెయెడఁ బూజ్యభావము గలిగిండున వ్రాత “అమ్మా నీకేను కావలెను” అని యడిగిరి ఆమె యాకొని యుండుటఁగనియామెకుఁ బాలు త్రాగనిచ్చిరి వారిలోఁ

గొందఱు బాలకు లామెకుఁ ద్రోవఁజూపుచు నామె వెంటఁ జనిరి అపు డామె వారు కూపినమార్గమునఁ బోవుచుం డఁగా మార్గమునఁ గల పల్లెలయందలి ప్రజ లామెభక్తికి నచ్చె రువందుచు నామెకు శిష్యులై గుంపుగుంపులుగా నామెతో నడువనాగిరి వారికి రావలదని వారింపుచు వా రిచ్చువస్తువులను గైకొనక యాఁకిలి సమయమునఁ గొంచెమాహారముఁ గొనుచు నామె, బృందావనమెప్పుడు వచ్చుచోయని చింతింపుచు, యహా రాత్రములును నడుచుచుండెను ఇట్లామె వలదన్నను భజన చేయుచు వెంటవచ్చు జనసమూహముతో నామె బృందావన పరము సమీపింపఁగా నచటిప్రజ లిమెకైలాసమునుండి గణ ములతో నిటకు వచ్చిన కాళికాదేవియని తలఁచిరట! ఆమె యచటికి వెళ్ళినపిదప జీవగోసాయిను గొప్పనాథువచటనుండు నని విచెను ఆజీవగోసాయి పరమభక్తుఁడును జ్ఞానియునై తన శిష్యుల కందఱకును “మీకు జ్ఞానము కావలెన్న ధనమును ప్రీతిఁ బరిత్యజించుటయెగాక వానిఁ గన్నులతోనైనఁ జూడఁ కూడదు” అని బోధించి తానును స్త్రీముఖముఁ జూడనని యొకవ్రత మవలంబించెను ఈసంగత్యంతయు విని మీరా బాయి యాగోసాయి కిట్ల యర్థము గల పర్తమాన మంపెను “బృందావనమునందు శ్రీకృష్ణుఁ డొక్కఁడే పురుషుఁ డనియు సర్వులందఱును ఆయనను, పతిని ననన్యభక్తితో నేవించెడి పత్ని వలె, నేవితంరుగాన నట్టి భక్తులందఱును, పురుషులయినను స్త్రీ)

లయినను స్త్రీలేయనియు జెప్పెదను ఇట్లందఱు భక్తులును సమాను లయినప్పుడు మేము పురుషులమని గర్వించుట హాన్యాస్పదము మీకుఁ బురుషులమనిన గర్వము గలదేని మీరు భక్తులు కానేరరు భక్తులే యయినపక్షమున భక్తురాండ్రను జూచుట కేఁగు యభ్యంతరమో సెలవిండు” ఈయుపదేశ మయిన వార్తనువిని జీవగోసాయి తెలివి దెచ్చుకొని తనవ్రతమును విడిచి మీరాబాయి సన్నిధికి వచ్చి యామెకు సాష్టాంగ నమస్కారముఁ జేసెను నాటినుండియు నాతఁడు తనకుఁ దెలియని పరమార్థవిషయములు మీరాబాయిని అడిగి తెలిసికొనుచుండెను మీరాబాయి గాపగోసాయికి తానే శిష్యురాలనని యందఱు కును చెప్పుచుండెను కాని లోకులందఱామెకే గూఁపగోసాయి శిష్యుడాయెనని నమ్ముచుండివారు మీరాబాయి యచట శ్రీకృష్ణాలయములోనే వాసముచేయుచు న్వాసిపై ననేక కీర్తనలను రచించి పాడుచుండెను ఆభక్తరసపరిపూర్ణము లగు కీర్తనలు వినుటకు దేశ దేశములనుండి యాత్రకు వచ్చువారివలె ప్రజలు వచ్చుచుండిరి ఇట్లు కొంతకాల మరుగ నామెకీర్తిహిం దూహనదేశమునం దంతటను వ్యాపించెను ఉదయపురమునం దునుఆమెకీర్తి వ్యాపించెనని వేరుగఁ జెప్పవలెనా? గ్రామమునం దెచటికి వెళ్ళినను తనభార్య రచితము లగుపద్యములను పాటలను పాఠమునుష్యని నొటనుండియు కుంభరాజా వినుచుండెను ఆబాలవృద్ధుల కందఱకు నామెయందుఁ బూజ్యభావము గలిగి యా

మొను దైవమువలె భజించుచుండిరి నిర్దోషిణి యగు తనభార్య
 సన్న్యాసముగా వెడలఁగొట్టినందుకు రాణా నందలు దూషింప
 సాగిరి జగద్వంద్యయగు తనభార్యయెడలఁ దాను గొప్పయ
 పరాధంబుఁ జేసినని యప్పుడు రాణాకుఁదోచెను అప్పు
 డాయన బయలుదేటి బృందావనమునకు నెల్లి మారువేషముతో
 మీరాబాయికి సాష్టాంగనమస్కారము చేసి రాకొకవర గుమ్మని
 యడిగెను అప్పుడు మీరాబాయి “నీకు కావలయుపదార్థములు
 గొప్పవా రియ్యంగలరుగాని నానంటి బిడవారి నా శ్రయించిన పల
 మేను” అని యుత్తర గుచ్చెను అందుకు రాజు “గూచకుఁడు
 నామర్థ్యము గలయజమానునిఁ జూచియే యిచ్చించు” నని
 బదులు చెప్పెను అందుపైని ‘నీవేను కోరె’వని యామె యడు
 గఁగా ‘నన్ను తీసువు’ మని కుంభరాణా నిజస్ర హాపమును జూ
 పెను అప్పుడు మీరాబాయి యత్యానందమువలనఁ గొంత
 సేపు దేహము తెలియకయుండి పిదపఁ దెలివితెచ్చుకొని యామె
 భర్తపదములకు నమస్కరించి ‘న్యామీ! దాసురాలు తమకు
 నేటికి జ్ఞప్తికి వచ్చినందునఁగదా నేడు నేను ధన్యురాల నైతిని’
 అని గద్గదకంఠయై పలికెను తదనంతఃము రాణా మీరాబాయిని
 స్వరాజ్యమునకుఁ దీసికొనిపోయి ప్రజలనందఱిని ఆనందింపఁ
 జేసెను నాటినుండియు నాదంపతుల యనురాగ మెన్నఁడును
 తగ్గక దినదినప్రృథ్విధమానమే యగుచుండెను అప్పటినుండియు
 మీరాబాయి యారుమాసములు బృందావనమందును ఆరు

మాసములు ఉదయపురమునను తానముచేయుచుండెను ఇట్టి
భక్తిశిఖామణి యయిన మీరాబాయి కొన్నిరోజులు దైవ
భక్తియందును పతిభక్తియందును కాలముగడపి పరమపదము
పొందెను

